

DREPT CIVIL. SUCCESIUNI

CAPITOLUL I

CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND MOȘTENIREA

Secțiunea I

NOȚIUNE. FELURILE MOȘTENIRII. CARACTERE JURIDICE

1. Noțiune. În conformitate cu dispozițiile art. 953 C.civ., moștenirea ¹ este transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă ².

Regulile care guvernează moștenirea se aplică numai în cazul morții unei persoane fizice, nu și în cazul încetării existenței unei persoane juridice ³.

Frecvent, în locul noțiunii de "moștenire" se utilizează noțiunea de "succesiune", care în materia dreptului de moștenire are același înțeles ⁴.

De asemenea, același termen de "moștenire" sau de "succesiune" este întrebuințat pentru a desemna însuși patrimoniul persoanei fizice decedate, care se transmite *mortis causa* moștenitorilor săi, adică *masa succesorală* lăsată de defunct. De exemplu, cu acest înțeles se vorbește despre "*moștenirea lăsată de defunct*" sau "*moștenirea vacantă*" ori "*moștenirea dobândită de moștenitori*".

¹ Moștenirile deschise înainte de intrarea în vigoare a noului Cod civil sunt supuse legii în vigoare la data deschiderii moștenirii (art.91 din Legea de aplicare nr.71/2011).

² Ca lucrări științifice de referință pentru materia dreptului de moștenire recomandăm: Mihail Eliescu, (I) **Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR**, Editura Academiei 1966 (382 p.) și (II) **Transmisiunea și împărțeala moștenirii în dreptul RSR**, Editura Academiei 1966 (334 p.); F.Deak, **Tratat de drept succesoral**, Ediția a II-a actualizată și completată, Editura Universul Juridic, București, 2002 (541 p.). Ca manuale și cursuri universitare pentru studiul materiei se recomandă: M.Mureșan, I.Urs, **Drept civil. Succesiuni**, Editura Cordial Lex Cluj-Napoca, 2006 (229 p.); D.Chirică, **Drept civil. Succesiuni și testamente**, Editura Rosetti București, 2003 (568 p.); L.Stănciulescu, **Drept civil. Partea specială. Contracte și succesiuni**, Ediția a II-a, Editura ALL Beck, București, 2004 (480 p.); Eugeniu Safta-Romano, **Dreptul de moștenire în România**. Doctrină și jurisprudență. Vol. I și II, Editura Grafix, Iași, 1995 (344 + 318 p.); Raul Petrescu, **Drept succesoral. Moștenirea, devoluțiunea și împărțeala**, Editura Oscar Print, București; Dumitru Macovei, **Drept civil. Succesiuni**, Editura Chemarea, Iași, 1993.

³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.5.

⁴ Însă în dreptul civil noțiunea "succesiune" este întrebuințată și într-un sens mai larg, incluzând orice transmisiune de drepturi, *între vii sau pentru cauză de moarte*, transmisiune care poate fi universală, cu titlu universal sau cu titlu particular. De exemplu, cumpărătorul este succesorul cu titlu particular al vânzătorului (pentru amănunte, a se vedea F.Deak, op.cit., p.6).

Persoana decedată, despre a cărei moștenire este vorba, se numește *defunct* sau *de cujus* (abreviere din formula dreptului roman *is de cujus successionem agitur* = cel despre a cărui moștenire este vorba). Se mai utilizează și termenul de "*autor*" (autorul comun al moștenitorilor), iar în cazul moștenirii testamentare, de "*testator*".

Persoanele care dobândesc patrimoniul *defunctului* se numesc "*moștenitori*" sau "*succesori*", iar în cazul moștenirii testamentare "*moștenitori testamentari*" sau "*legatari*".

2. Felurile moștenirii. Potrivit art. 955 alin.1 din C.civ.: "*Patrimoniul defunctului se transmite prin moștenire legală, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel prin testament*". Prin urmare, ca și în sistemul vechiului Cod civil român, moștenirea este de două feluri: *legală și testamentară*.

a) Moștenirea este legală atunci când patrimoniul defunctului se transmite în temeiul regulilor prevăzute de lege, respectiv către persoanele, în ordinea și în cotele stabilite de lege. Ea are loc atunci când defunctul nu a dispus de patrimoniul său prin testament sau, deși a dispus, testamentul său nu produce efecte, în total sau în parte. De asemenea, moștenirea este legală și atunci când defunctul a lăsat testament, însă acesta nu cuprinde dispoziții referitoare la transmiterea patrimoniului său, ci numai alte dispoziții (de exemplu, referitoare la funeralii, numirea unui executor testamentar etc.).

În literatura de specialitate, în locul noțiunii de moștenire legală se mai folosește uneori noțiunea din dreptul roman "*moștenire ab intestat*", adică fără testament (persoană decedată fără a face testament) ⁵.

Persoanele care dobândesc moștenirea *ab intestat* sunt moștenitori universali, adică au vocație la întregul patrimoniu succesoral chiar dacă, în concret, există o pluralitate de moștenitori. Moștenitorii legali nu pot avea vocație numai la bunuri singulare, private izolat (ut singuli), deci nu pot exista moștenitori legali cu titlu particular ⁶.

b) Moștenirea este testamentară atunci când patrimoniul defunctului se transmite în temeiul voinței defunctului, exprimată în cuprinsul unui testament,

⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.10. În literatura de specialitate franceză se utilizează cu precădere noțiunea de "*succesiune ab intestat*" (a se vedea Henri et Leon Mazeaud, Jean Mazeaud, *Leçons de droit civil*, vol.IV, Paris, 1963, p.535, nr.663, citați după F.Deak, op.cit. p.10). În dreptul roman moștenirea testamentară era regula, iar moștenirea legală se definea prin raportare la absența testamentului; în dreptul roman a muri fără testament era o dezonoare deoarece romanii aveau mania de a face testamente. În acest sens, a se vedea C.St.Tomulescu, *Drept privat roman*, Universitatea București, 1973, p.202.

⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.8.

către persoanele desemnate (institute) de el ca *legatari* ⁷.

c) *Coexistența moștenirii legale cu cea testamentară*. Cele două feluri de moștenire nu se exclud reciproc, putând coexista, împrejurare ce rezultă din dispozițiile art.955 alin.2 C.civ.: "*O parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moștenire testamentară, iar cealaltă parte prin moștenire legală*".

De exemplu, dacă defunctul a dispus prin testament numai de o parte din bunurile sale, cealaltă parte, de care el nu a dispus, se va atribui moștenitorilor legali; tot astfel, atunci când legatele instituite depășesc cotitatea disponibilă, dacă există moștenitori rezervatari aceștia vor culege rezerva succesorală în temeiul legii, iar legatarii vor dobândi cotitatea disponibilă, în temeiul testamentului; mai mult, ca și în sistemul vechiului Cod civil român, una și aceeași persoană poate dobândi efectiv o parte din moștenire în temeiul legii (ca moștenitor rezervatar), iar altă parte în temeiul testamentului (ca legatar) ⁸.

În dreptul nostru, moștenirea legală este regula, însă aceasta poate fi înlăturată, în tot sau în parte, prin testamentul lăsat de defunct. Moștenirea testamentară înlătură pe cea legală numai dacă nu există moștenitori rezervatari (ori aceștia au renunțat la moștenire sau nu îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni), iar defunctul a instituit prin testament legatari cu vocație la întreaga moștenire.

3. Sediul materiei. Principalele dispoziții normative care reglementează moștenirea sunt cuprinse în art.953 - 1163 C.civ. și în unele legi speciale.

4. Caractere juridice. Transmiterea succesorală are anumite particularități care o deosebesc de celelalte moduri de transmitere a drepturilor și obligațiilor.

Astfel, transmiterea succesorală este o *transmisiune*:

a) *pentru cauză de moarte (mortis cauza)* deoarece produce efecte numai la moartea persoanei fizice. Normele care guvernează transmiterea drepturilor și obligațiilor pe cale succesorală nu se aplică în cazul transmisiunilor prin acte între vii și nici în cazul încetării existenței unei persoane juridice;

b) *universală*, căci privește totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale ⁹ care au aparținut defunctului, respectiv întregul său patrimoniu, privit ca universalitate.

Acestea se pot transmite fie unui moștenitor unic, fie mai multor moștenitori, în cote părți, egale sau inegale.

Prin testament se pot institui legatari universali sau cu titlu universal, dar pot fi instituiți și legatari cu titlu particular, situație în care operează o transmisiune succesorală cu titlu particular.

⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.6.

⁸ Pentru amănunte, a se vedea F.Deak, op.cit., p.7-11.

⁹ Drepturile și obligațiile nepatrimoniale, în principiu, nu se transmit prin deces.

Prin caracterul universal, transmisiunea succesorală se deosebește de transmisiunile prin acte între vii, acestea din urmă neputând avea ca obiect un patrimoniu; o persoană fizică nu-și poate transmite în timpul vieții, prin acte între vii, întregul patrimoniu, căci acesta este intim legat de însăși existența persoanei fizice și reprezintă latura economică a personalității; numai după moartea sa are loc o transmisiune a tuturor drepturilor și obligațiilor pe care le avea persoana în momentul morții sale ¹⁰.

c) *unitară*, deoarece moștenirea se transmite la moștenitori *după aceleași norme juridice, indiferent de natura* (mobile sau imobile), *proveniența* (de pe linie maternă sau paternă) *sau originea bunurilor* (moștenite sau achiziționate).

Prin excepție de la acest caracter, *în lipsa descendenților*, mobilierul și obiectele de uz casnic, care au fost afectate folosinței comune a soților, revin exclusiv soțului supraviețuitor, cu excluderea celorlalți moștenitori ¹¹. Prin urmare, în privința acestor bunuri, se aplică o reglementare specială, derogatorie de la regulile generale care guvernează moștenirea, legiuitorul înlăturând principiul unității transmisiunii succesoriale ¹²;

d) *indivizibilă*, căci acceptarea sau renunțarea nu se poate limita doar la o parte din moștenire, ci trebuie să privească totalitatea ei (sau totalitatea părții la care moștenitorul are vocație). Prin excepție de la acest caracter, succesibilul ¹³ care cumulează calitatea de moștenitor legal cu aceea de legatar poate opta diferit cu privire la moștenirea legală și respectiv la legat (art.1102 C.civ.) ¹⁴.

¹⁰ A se vedea, pentru alte amănunte A.Bacaci, Ghe. Comăniță, *Drept civil. Succesiunile*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p.10.

¹¹ Excepțiile de la caracterul unitar al transmisiunii succesoriale sunt denumite de unii autori "succesiuni extraordinare" sau "succesiuni anormale", adică situații în care anumite bunuri se transmit pe cale succesorală după alte reguli decât cele obișnuite, ordinare. Succesiunea anormală (anormală) desemnează o devoluțiune întemeiată pe natura sau proveniența bunurilor succesoriale. Este cazul bunurilor la care se referă art.974 C.civ. (mobilierul și obiectele de uz casnic ce se cuvin soțului supraviețuitor) și al dreptului de locațiune transmis în caz de deces al titularului contractului de închiriere în temeiul art.1834 C.civ.

¹² Derogări de la caracterul unitar al transmisiunii succesoriale sunt prevăzute și în domeniul dreptului muncii în privința salariului, a indemnizației de concediu și a pensiei neîncasate de defunct, care formează mase distincte de bunuri și se atribuie în caz de deces după reguli diferite față de cele prevăzute în dreptul comun. De exemplu, conform art. 167 alin.2 din Codul muncii, în caz de deces al salariatului, drepturile salariale datorate până la data decesului sunt plătite, în ordine, soțului supraviețuitor, copiilor majori ai defunctului sau părinților acestuia. Dacă nu există niciuna dintre aceste categorii de persoane, drepturile salariale sunt plătite altor moștenitori, în condițiile dreptului comun. Pentru amănunte a se vedea F. Deak, R.Popescu, *Tratat de drept succesoral. Vol. I Moștenirea legală*, Ediția a III-a actualizată și completată, Editura Universul Juridic, București, 2013, p.41-43.

¹³ Potrivit art.1100 alin.2 C.civ., prin *succesibil* se înțelege "persoana care îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru a putea moșteni, dar care nu și-a exercitat încă dreptul de opțiune succesorală".

¹⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.8-9.

Secțiunea a II-a

DESCHIDEREA MOȘTENIRII

5. Noțiune. Potrivit art. 954 alin.1 C.civ.: "*Moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia*". Prin urmare, deschiderea moștenirii are loc fie prin moartea fizic constatată, fie prin moartea judecătorește declarată.

În schimb, trebuie reținut că *dispariția unei persoane nu are acest efect*, deoarece cel dispărut este socotit a fi în viață, dacă nu a intervenit o hotărâre declarativă de moarte rămasă definitivă (art.53 C.civ.).

6. Data deschiderii moștenirii. Moștenirea se deschide în *momentul (clipa) morții persoanei fizice*.

Dovada morții se poate face, în principiu, cu orice mijloace de probă, întrucât moartea este un fapt juridic. Însă, de obicei, moartea persoanei fizice se demonstrează fie cu certificatul de deces, fie cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte, acte care, în această privință, au putere doveditoare *până la proba contrară*.

Precizăm că mențiunile din certificatul de deces sau din hotărârea judecătorească declarativă de moarte pot fi combătute sau completate prin orice mijloace de probă ¹⁵. De exemplu, nu este exclus să se demonstreze că persoana declarată moartă se află în viață. De asemenea, dacă este necesar, persoanele interesate pot dovedi nu numai ziua morții, dar și ora sau minutul morții. De exemplu, ora sau minutul morții prezintă interes atunci când două sau mai multe persoane, cu vocație succesorală reciprocă, au decedat în aceeași zi. Persoana care a supraviețuit, chiar și un minut, o moștenește pe cealaltă. Dacă nu se dovedește că una a supraviețuit celeilalte, se prezumă că au murit deodată, situație în care ele nu se moștenesc reciproc.

Deschiderea moștenirii nu se confundă cu deschiderea procedurii succesorale notariale. Deschiderea moștenirii se face automat, în momentul decesului persoanei fizice, fără nici o formalitate. În schimb, deschiderea procedurii succesorale notariale se face *la cererea* oricărei persoane interesate, conform art. 68 din Legea nr.36/1995 a notarilor publici și a activității notariale.

Interesul stabilirii exacte a datei deschiderii moștenirii constă în faptul că, în funcție de această dată:

- *se determină capacitatea de a moșteni și vocația succesorală, compunerea și stabilirea valorii masei succesorale;*
- *se determină momentul începerii, ca regulă, a curgerii termenului de prescripție a dreptului de opțiune succesorală* (art.1103 C.civ.);

¹⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.9; Pentru unele amănunte, a se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil*, Editura Hamangiu 2012, p.517.

- se determină legea aplicabilă, în caz de conflict de legi în timp;
- se determină momentul până la care retroactivează acceptarea sau renunțarea la moștenire;
- se determină momentul inițial al indiviziunii succesoriale, în cazul în care sunt mai mulți moștenitori.

7. Locul deschiderii moștenirii. Deși moștenirea unei persoane se deschide automat, în momentul morții acesteia, locul deschiderii moștenirii nu este legat de locul unde ea a decedat.

Potrivit art.954 alin.2 C.civ., locul deschiderii moștenirii este considerat *ultimul domiciliu al defunctului*, indiferent dacă el a decedat sau nu la acest domiciliu; locul unde a decedat persoana (acasă, la spital, în alt oraș ori în străinătate) nu prezintă importanță sub acest aspect; nu interesează nici locul reședinței, dacă defunctul avea o altă locuință vremelnică sau secundară.

Stabilirea ultimului domiciliu al defunctului, ca loc al deschiderii moștenirii, se impune din considerente de ordin practic, întrucât la ultimul domiciliu se află, de obicei, înscrisurile defunctului (testamentul) și se pot culege cel mai ușor informațiile despre moștenire și moștenitori ¹⁶.

Dovada ultimului domiciliu se face, conform art. 954 alin.2 C.civ., cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă. Însă, domiciliul fiind o *stare de fapt*, dovada se poate face prin orice mijloace de probă ¹⁷.

Dacă ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află pe teritoriul României, moștenirea se deschide la locul din țară aflat în circumscripția notarului public celui dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să existe cel puțin un bun imobil al celui care lasă moștenirea. În cazul în care în patrimoniul succesoral nu există bunuri imobile, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public celui dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să se afle bunuri mobile ale celui ce lasă moștenirea. Atunci când în patrimoniul defunctului nu există bunuri situate în România, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public celui dintâi sesizat (art.954 alin.3 C.civ.).

Dispozițiile de mai sus se aplică în mod corespunzător și atunci când primul organ sesizat în vederea desfășurării procedurii succesoriale este instanța de judecată (art. 954 alin.4 C.civ.)¹⁸.

Interesul stabilirii locului deschiderii moștenirii constă în faptul că:

¹⁶ A se vedea, pentru amănunte, F.Deak, op.cit., p.32-33.

¹⁷ În acest sens, a se vedea Tribunalul Suprem, sec.civ., decizia nr.576/1972, în R.R.D.nr.10/1992, p.174 și dec.nr.613/1973, în C.D. 1973, p.147-149.

¹⁸ Dispozițiile art. 954 alin.3 și 4 din noul Cod civil se aplică numai procedurilor succesoriale notariale sau judiciare începute după intrarea în vigoare a Codului civil (art.92 din Legea nr.71/2011).

- acest loc determină competența teritorială a instanței de judecată care va judeca acțiunile referitoare la moștenire (conform art.118 din Noul Cod de procedură civilă, până la ieșirea din indiviziune, *sunt de competența exclusivă a instanței celui din urmă domiciliu al defunctului*: cererile privitoare la moștenire și la sarcinile acesteia, precum și cele privitoare la pretențiile pe care moștenitorii le-ar avea unul împotriva altuia; cererile privitoare la validitatea sau executarea dispozițiilor testamentare; cererile legatarilor sau ale creditorilor defunctului împotriva vreunuia dintre moștenitori sau împotriva executorului testamentar)¹⁹;

- secretarul consiliului local al localității ultimului domiciliu al defunctului poate cere (dacă moștenirea cuprinde bunuri imobile) deschiderea procedurii succesorală notarială și, dacă este cazul, luarea măsurilor de conservare (art.117¹ din Legea administrației publice locale nr. 215/2001);

- procedura succesorală notarială este de competența notarului public de la locul deschiderii moștenirii (art.15 lit.b din Legea nr.36/1995).

Secțiunea a III-a

CONDIȚIILE GENERALE ALE DREPTULUI DE A MOȘTENI

8. Enumerare. Pentru ca o persoană să poată moșteni, ea trebuie să îndeplinească trei condiții generale:

- să aibă *capacitate succesorală*;
- să aibă *vocație succesorală* (adică să fie chemată la moștenire);
- să nu fie *nedemnă de a moșteni*²⁰.

Condițiile de mai sus trebuie să fie întrunite cumulativ, indiferent dacă este vorba despre moștenire legală sau testamentară.

9. Capacitatea succesorală. Conform art. 957 alin.1 C.civ.: "*O persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii. Dispozițiile art.36, 53 și 208 sunt aplicabile*".

Prin urmare, *capacitatea succesorală se referă la existența persoanei în momentul deschiderii moștenirii*, nefiind legată direct de capacitatea civilă (de folosință și de exercițiu). Orice persoană care există la data deschiderii moștenirii are capacitate succesorală²¹.

A) Au capacitate succesorală:

¹⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.37-38; G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.520.

²⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.11.

²¹ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.75.

a) *persoanele născute și aflate în viață la data deschiderii moștenirii*; este indiferent cât timp a trăit moștenitorul după deschiderea moștenirii, fiind suficient ca, în momentul decesului persoanei despre a cărei moștenire este vorba, el să fi fost în viață, chiar dacă a decedat ulterior. Dovada existenței în viață la data deschiderii moștenirii se face cu actele de stare civilă sau, dacă este nevoie, prin orice mijloace de probă;

b) *persoanele concepute, dar nenăscute la data deschiderii moștenirii*, cu condiția de a se naște vii (chiar dacă nu viabile). În acest sens, art. 36 C.civ. prevede că "*drepturile copilului sunt recunoscute de la concepțiune, însă numai dacă el se naște viu*". Rezultă că legea consacră expres capacitatea succesorală a copilului de la concepțiune, cu condiția să se nască viu.

Așadar, în momentul deschiderii moștenirii copilul trebuie să fie conceput, pentru a avea capacitate succesorală și pentru a beneficia de drepturile succesoriale ce i se cuvin. Dar, cum se poate ști dacă în momentul deschiderii moștenirii copilul era sau nu conceput ?. În actualul stadiu de dezvoltare al științei nu este posibilă stabilirea cu exactitate a momentului concepției ²². De aceea, art. 36 C.civ. face trimitere la prevederile art. 412 din C.civ., referitoare la timpul legal al concepțiunii, care stipulează că "intervalul de timp cuprins între a trei sute și a o sută optzece zi dinaintea nașterii copilului este timpul legal al concepțiunii. El se calculează zi cu zi ". Prin urmare, dovada concepției se face prin aplicarea prezumției timpului legal al concepției (art. 412 alin.1 C.civ.), considerându-se de exemplu că era conceput la data deschiderii moștenirii orice copil, cu vocație succesorală, născut înainte de împlinirea a 300 de zile de la data morții persoanei despre a cărei moștenire este vorba.

Însă, conform art. 412 alin.2 C.civ., prin mijloace de probă științifice se poate face dovada concepțiunii copilului într-o anumită perioadă din intervalul de timp prevăzut la alin. 1 sau chiar în afara acestui interval. Aceasta înseamnă că, așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, prezumția timpului legal al concepției are caracter relativ ²³, în sensul că prin mijloace științifice se poate face dovada concepțiunii copilului într-o anumită perioadă din intervalul de prevăzut la alin.1 sau chiar în afara acestui interval. Într-o asemenea situație, pentru a avea capacitate succesorală este evident că momentul concepțiunii copilului trebuie să se situeze înainte de momentul deschiderii moștenirii.

c) *persoanele dispărute*, căci acestea sunt socotite de lege a fi în viață, până la declararea judecătorească a morții; după declararea morții, existența capacității succesoriale depinde, retroactiv, de împrejurarea dacă data morții,

²² A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.85.

²³ A se vedea M.Avram, *Drept civil. Familia*, Editura Hamangiu, București, 2013, p.374; F.Deak, R.popescu, op.cit., p.86; I.Genoiu, *Dreptul la moștenire în Noul Cod civil*, Editura C.H.Beck, București, 2012, p.43.

stabilită prin hotărârea judecătorească, se situează înainte sau după data deschiderii moștenirii ²⁴;

d) *persoanele juridice existente* la data deschiderii moștenirii, care au capacitate succesorală de la data înregistrării (dacă sunt supuse înregistrării) sau de la data actului de înființare, de la data autorizării constituirii lor sau de la data îndeplinirii oricărei alte cerințe prevăzute de lege (art.205 alin.1 și 2 C.civ.).

Persoana juridică poate avea orice drepturi și obligații civile, afară de acelea care, prin natura lor sau potrivit legii nu pot aparține decât persoanelor fizice. Persoanele juridice fără scop lucrativ pot avea doar acele drepturi și obligații civile care sunt necesare pentru realizarea scopului stabilit prin lege, actul de constituire sau statut ²⁵. Actul juridic încheiat cu încălcarea acestor dispoziții este lovit de nulitate absolută (art.206 C.civ.).

Conform art.208 C.civ. "*.....orice persoană juridică poate primi liberalități în condițiile dreptului comun, de la data actului de înființare sau, în cazul fundațiilor testamentare, din momentul deschiderii moștenirii testatorului, chiar și în cazul în care liberalitățile nu sunt necesare pentru ca persoana juridică să ia ființă în mod legal*".

Trebuie precizat că persoanele juridice pot dobândi moștenirea numai în temeiul unui testament (prin legat).

B) Nu au capacitate succesorală:

a) *persoanele predecedate* (care au murit înaintea deschiderii moștenirii), precum și *persoanele juridice desființate* (care nu mai aveau ființă legală la data deschiderii moștenirii); aceasta deoarece au capacitate succesorală numai persoanele fizice și juridice care "există" la data deschiderii moștenirii.

b) *comorienții și codecedații*. Potrivit art. 957 alin.2 C.civ.: "*Dacă, în cazul morții mai multor persoane, nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia, acestea nu au capacitatea de a se moșteni una pe alta*". Ca urmare, moștenirile vor fi considerate deschise în același moment pentru toate persoanele în cauză și deferite separat moștenitorilor fiecăreia dintre persoanele decedate în același timp ²⁶

În literatura de specialitate, *comorienții* sunt persoanele decedate în aceeași împrejurare, fără a se putea stabili că una ar fi supraviețuit celeilalte, persoane prezumate că au murit deodată, astfel încât nici una nu o va putea moșteni pe cealaltă ²⁷. *Codecedații* sunt persoane ce au decedat în același timp,

²⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.12.

²⁵ Rezultă că potrivit noului Cod civil, principiul specialității capacității de folosință vizează numai persoanele juridice fără scop lucrativ, iar nu toate persoanele juridice (F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.87; I.Genoiu, op.cit., p.44).

²⁶ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.92.

²⁷ Ibidem p.12-13.

chiar dacă nu în aceeași împrejurare, fără a se putea stabili că una ar fi supraviețuit celeilalte ²⁸.

Problema persoanelor decedate în același timp se pune, de obicei, când au vocație succesorală reciprocă, dar și atunci când între acele persoane există numai vocație succesorală unilaterală, nu reciprocă. De exemplu, persoanele decedate în același timp nu sunt rude și nici soți, dar una dintre acestea a făcut testament în favoarea celeilalte, iar nu și invers ²⁹.

10. Vocația succesorală (chemarea la moștenire). Potrivit art.962 C.civ., pentru a putea moșteni, o persoană trebuie să aibă calitatea cerută de lege sau să fi fost desemnată de către defunct prin testament. Rezultă că vocația succesorală este determinarea persoanelor îndreptățite să vină la moștenire, care se face fie prin lege, fie prin testament.

Legea cheamă la moștenire rudele defunctului, soțul supraviețuitor și statul (comuna, orașul, municipiul).

Testamentul cheamă la moștenire persoanele fizice sau juridice instituite ca legatari prin voința testatorului.

Vocația succesorală poate să fie *generală* și *concretă*.

Vocația succesorală generală înseamnă vocația potențială (eventuală) a unor persoane de a culege moștenirea lăsată de o altă persoană ³⁰. De exemplu, în cazul rudelor defunctului în linie dreaptă descendentă (copii, nepoți, strănepoți etc) toate au vocație succesorală legală generală (eventuală), în sensul că toate ar putea să-l moștenească pe de cujus. Însă, după cum vom vedea, în concret, moștenirea va fi culeasă numai de unele dintre aceste rude, care sunt preferate, adică au vocație succesorală concretă.

Vocația succesorală concretă (efectivă) desemnează acele persoane care vor culege efectiv moștenirea lăsată de defunct. Așa cum s-a arătat, vocația succesorală concretă presupune două condiții: una pozitivă (vocația succesorală generală) și una negativă (persoana în cauză să nu fie înlăturată de la moștenire de un alt succesibil, chemat de lege în rang preferabil sau de un legatar) ³¹

11. Nedemnitatea succesorală. Pentru ca o persoană să moștenească trebuie să îndeplinească (alături de condițiile capacității și vocației succesorale) și o condiție negativă - să *nu fie nedemnă de a moșteni*.

a) Noțiune și natură juridică. Nedemnitatea succesorală este *sanctiunea civilă a decăderii* din dreptul de a moșteni, care se aplică persoanei (cu capacitate și vocație succesorală) vinovată de o faptă gravă față de *de cujus* sau

²⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.48-52.

²⁹ Pentru amănunte și alte cazuri, a se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit. p.89-90

³⁰ Vocația succesorală generală nu operează în cazul moștenirii testamentare, căci, în principiu, orice persoană cu capacitate succesorală poate primi legate, cu limitările aduse de rezerva succesorală (F.Deak, op.cit., p.58, Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.36).

³¹ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.94.

față de un succesibil al acestuia ³². Sancțiunea nedemnității operează fie de drept, în temeiul legii, fie în baza unei hotărâri judecătorești, iar nu în temeiul voinței defunctului.

b) Caractere juridice. Nedemnitatea succesorală, ca sancțiune civilă, prezintă următoarele caractere juridice:

- se aplică numai dacă faptele au fost săvârșite *cu intenție*, deci, implicit, de persoane având discernământ;

- operează atât în cazul moștenirii legale, cât și în cazul moștenirii testamentare (ceea ce este o noutate față de vechiul Cod civil de la 1864);

- se aplică și produce efecte numai în privința autorului faptei, nu și față de alte persoane chemate la moștenirea defunctului, în nume propriu sau prin reprezentare;

- nu poate fi extinsă, în principiu, la alte moșteniri, nedemnul fiind înlăturat numai de la moștenirea persoanei față de care s-a făcut vinovat prin faptele comise ³³;

- operează de drept, dar poate fi și judiciară (declarată de către instanța judecătorească);

- efectele nedemnității pot fi înlăturate *expres* de către cel care lasă moștenirea, fie prin testament, fie prin act autentic notarial (cu alte cuvinte, defunctul îl poate ierta pe nedemn, ceea ce nu se putea în sistemul vechiului Cod civil de la 1864).

c) Felurile nedemnității. Din dispozițiile art. 958 și 959 C.civ. rezultă că, spre deosebire de dispozițiile vechiului Cod civil român de la 1864, nedemnitatea este de două feluri: *nedemnitatea de drept* și *nedemnitatea judiciară*.

d) Cazurile de nedemnitate. În temeiul art.958 și 959 C.civ. ³⁴, cazurile de nedemnitate sunt următoarele:

³² Ibidem p.13; Pentru o definiție asemănătoare a se vedea F.Deak, op.cit., p.59; G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.526. Așa cum s-a arătat, caracterul de *sancțiune civilă* al nedemnității succesorală face ca ea să aibă un caracter *personal* (se aplică numai autorului faptei) și *relativ* (nedemnitatea există numai față de defunctul cu privire la care a fost săvârșită fapta nedemnă) și să implice existența discernământului și a responsabilității penale a nedemnului în momentul săvârșirii faptei (a se vedea Dumitru C.Florescu, *Dreptul succesoral în noul Cod civil*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.31). Într-o altă opinie se consideră că, în lumina dispozițiilor noului Cod civil, nedemnitatea succesorală reprezintă o *pedeapsă civilă*, bazându-se pe motive de moralitate publică (a se vedea I.Genoiu, *Dreptul la moștenire în Noul Cod civil*, Editura C.H.Beck, București, 2012, p.48).

³³ În cazul prevăzut la art.958 alin.1 lit. b C.civ., făptuitorul care ar fi avut vocație succesorală concretă va fi înlăturat ca nedemn atât de la moștenirea succesibilului pe care l-a ucis, cât și de la moștenirea defunctului pe al cărui succesibil l-a ucis cu scopul de a-l înlătura de la moștenirea acestuia.

1⁰ **Nedemnitatea de drept.** Conform art.958 alin.1 C.civ. , *este de drept nedemnă* de a moșteni:

- persoana condamnată penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea;

- persoana condamnată penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului; făptuitorul urmărește să-și deschidă calea spre moștenirea defunctului sau să-și mărească drepturile succesoriale prin înlăturarea succesibilului preferat sau concurent; scopul acesta rezultă din faptul că una dintre cerințele art. 958 alin.1 lit. b este ca fapta să fie comisă "înainte de deschiderea moștenirii"; dacă fapta s-ar comite după deschiderea moștenirii, atunci succesibilul victimă a moștenit deja pe defunct, situație în care art.958 alin.1 lit. b nu mai are aplicare.

În principiu, pentru ca o persoană să fie înlăturată de la moștenire pentru aceste cazuri de nedemnitate, trebuie să fie îndeplinite cumulativ următoarele condiții; moștenitorul să fi omorât sau să fi încercat să îl omoare (omor sau tentativă de omor), *cu intenție*, pe cel care lasă moștenirea sau pe un alt succesibil (deci, uciderea din culpă sau loviturile cauzatoare de moarte nu atrag sancțiunea nedemnității de drept, deoarece nu sunt comise cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea); moștenitorul să fi fost condamnat penal, în calitate de autor, coautor, complice sau instigator, pentru omor sau tentativă de omor; hotărârea penală de condamnare să fi rămas definitivă. Dacă moștenitorul a fost achitat, el nu va fi nedemn.

În cazul în care condamnarea pentru faptele menționate mai sus este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, *nedemnitatea de drept operează dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă* (art.958 alin.2 C.civ.).

Nedemnitatea de drept poate fi constatată oricând după data deschiderii moștenirii, la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu de către instanța de judecată ori de către notarul public, pe baza hotărârii judecătorești din care rezultă nedemnitatea (art.958 alin.3 C.civ.).

2⁰ **Nedemnitatea judiciară.** Potrivit art. 959 alin.1 C.civ., poate fi declarată nedemnă de a moșteni:

- persoana condamnată penal pentru săvârșirea, cu intenție, împotriva celui care lasă moștenirea a unor fapte grave de violență, fizică sau morală, ori, după caz, a unor fapte care au avut ca urmare moartea victimei.

³⁴ Prevederile art.958 și 959 din Codul civil se aplică numai faptelor săvârșite după intrarea în vigoare a Codului civil.

De exemplu, sunt fapte grave de violență fizică sau morală: vătămarea corporală gravă, tâlhăria, lipsirea de libertate în mod ilegal etc.³⁵.

În ce privește faptele care au avut ca urmare moartea victimei, altele decât cele de omor (care atrag nedemnitatea de drept), acestea pot fi: lovirile sau vătămările cauzatoare de moarte, violul care a avut ca urmare moartea victimei, tâlhăria care a avut ca urmare moartea victimei, lipsirea de libertate în mod ilegal, care a avut ca urmare moartea victimei etc.³⁶

Moștenitorul trebuie să fi comis faptele de mai sus *cu intenție* (apreciem că uciderea din culpă nu atrage nedemnitatea judiciară, dar loviturile cauzatoare de moarte, fiind comise cu intenție și având drept rezultat moartea victimei, atrag sancțiunea nedemnității judiciare).

- persoana care, cu rea-credință, a ascuns, a alterat, a distrus sau a falsificat testamentul defunctului;

- persoana care, prin dol sau violență, l-a împiedicat pe cel care lasă moștenirea să întocmească, să modifice sau să revoce testamentul.

Potrivit art.959 alin.2 C.civ., orice succesibil poate cere instanței judecătorești, sub sancțiunea decăderii, să declare nedemnitatea, *în termen de un an de la data deschiderii moștenirii*³⁷. Prin urmare, termenul de 1 an este un termen de decădere, căruia nu i se aplică dispozițiile legale din materia prescripției extinctive referitoare la suspendare, întrerupere și repunere în termen.

Dacă hotărârea de condamnare pentru faptele prevăzute la art. 959 alin. 1 lit. a) C.civ. se pronunță ulterior datei deschiderii moștenirii, *termenul de un an se calculează de la data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare*.

Atunci când condamnarea pentru faptele menționate la art.959 alin.1 lit. a) C.civ. este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitatea se poate declara dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă. În acest caz, *termenul de un an curge de la apariția cauzei de împiedicare a condamnării, dacă aceasta a intervenit după deschiderea moștenirii* (art.959 alin.4 C.civ.).

În cazurile prevăzute la art. 959 alin.1 lit. b) și c) C.civ., *termenul de un an curge de la data când succesibilul a cunoscut motivul de nedemnitate, dacă această dată este ulterioară deschiderii moștenirii* (art.959 alin.5 C.civ.).

Acțiunea în declararea nedemnității poate fi introdusă și de către comuna, orașul sau municipiul în a cărui rază teritorială se află bunurile la data deschiderii moștenirii, în cazul în care (afară de autorul faptei care atrage nedemnitatea) nu mai există alți succesibili.

³⁵ A se vedea Ilioara Genoiu, op.cit., p.51.

³⁶ A se vedea Ilioara Genoiu, op.cit., p.51.

³⁷ Conform aceluiași art.959 alin.2 C.civ., introducerea acțiunii constituie un act de acceptare tacită a moștenirii de către succesibilul reclamant.

e) *Efectele nedemnității*. Potrivit art. 960 alin.1 C.civ., nedemnul este înlăturat atât de la moștenirea legală, cât și de la cea testamentară.

1⁰ *Efectele nedemnității față de nedemn*. Efectele nedemnității constau în desființarea retroactivă a titlului de moștenitor al nedemnului.

Întrucât titlul de moștenitor al nedemnului este desființat de la data deschiderii moștenirii, el pierde dreptul la partea din moștenire care i s-ar fi cuvenit, inclusiv dreptul la rezerva succesorală. Partea sa din moștenire va fi culeasă de către ceilalți moștenitori. Prin urmare, înlăturarea de la moștenire a nedemnului va profita comoștenitorilor legali sau moștenitorilor legali subsecvenți, chiar și legatarilor sau donatarilor în cazul în care nedemnul era moștenitor rezervatar ³⁸.

Dacă nedemnul a intrat în posesia bunurilor moștenirii, trebuie să le restituie persoanelor îndreptățite.

Restituirea se face, în principiu, *în natură*, iar dacă restituirea în natură nu este posibilă (de exemplu, bunurile au pierit, indiferent din ce cauză, ori au fost înstrăinate, expropriate etc.), nedemnul va fi obligat să plătească despăgubiri, fiind considerat posesor de rea-credință și *de drept pus în întârziere*, de la data intrării în folosința bunurilor moștenirii ³⁹. În acest sens, conform art.960 alin.2 C.civ., posesia exercitată de nedemn asupra bunurilor moștenirii este considerată *posesie de rea-credință*.

În privința fructelor naturale, industriale sau civile, fiind posesor de rea-credință, nedemnul trebuie să le restituie *în natură*, iar dacă restituirea în natură nu este posibilă, întrucât nedemnul le-a consumat ori a neglijat să le culeagă, va restitui valoarea lor ⁴⁰.

Însă, nedemnul are dreptul să i se înapoieze sumele cheltuite pentru achitarea datoriilor moștenirii (cu dobânzi), precum și cheltuielile necesare și utile făcute cu privire la bunurile moștenirii, inclusiv cheltuielile ocazionate de perceperea fructelor.

Mai trebuie reținut că drepturile și obligațiile nedemnului față de moștenire, considerate stinse prin confuziune, vor renaște.

2⁰ *Efectele nedemnității față de descendenții nedemnului*. În sistemul vechiului Cod civil de la 1864, sancțiunea nedemnității producea efecte și față de descendenții nedemnului, în sensul că aceștia nu puteau moșteni prin reprezentarea ascendentului lor nedemn. Descendenții nedemnului puteau veni la moștenirea lui *de cujus* numai în nume propriu.

Însă, noul Cod civil, la art. 967 alin.1 prevede că: "*poate fi reprezentată persoana lipsită de capacitatea de a moșteni, precum și nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii*".

³⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.65; G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.529.

³⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.65.

⁴⁰ Ibidem p.65.

Prin urmare, în prezent, sancțiunea nedemnității nu produce efecte față de descendenții nedemnului, care vor putea veni la moștenire atât în nume propriu, cât și prin reprezentarea ascendentului lor nedemn.

3⁰ *Efectele nedemnității față de terți.* Față de terți cu care nedemnul a contractat, în timpul cât a deținut bunurile moștenirii, art.960 alin. 3 C.civ. prevede că rămân valabile *actele de conservare și de administrare*, în măsura în care profită moștenitorilor. Este indiferent dacă terțul contractant a fost de bună sau rea-credință, deoarece legea nu face nici o distincție în acest sens. De asemenea, se mențin și *actele de dispoziție cu titlu oneros* încheiate între nedemn și terți dobânditori de bună-credință, regulile din materia cărții funciare fiind însă aplicabile.

În celelalte cazuri se aplică principiul *resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis*.

f) *Înlăturarea efectelor nedemnității.* Potrivit art.961 alin.1 C.civ., efectele nedemnității de drept sau judiciare pot fi înlăturate *expres* prin testament sau printr-un act autentic notarial de către cel care lasă moștenirea.

Fără o *declarație expresă*, legatul lăsat nedemnului după săvârșirea faptei care atrage nedemnitatea, nu înlătură efectele nedemnității.

De asemenea, efectele nedemnității nu pot fi înlăturate prin reabilitarea nedemnului, amnistie intervenită după condamnare, grațiere sau prin prescripția executării pedepsei penale (art. 961 alin.2 C.civ.).

g) *Invocarea nedemnității succesorală.* Nedemnitatea poate fi invocată de orice persoană interesată, care urmează să profite de înlăturarea nedemnului de la moștenire, cum sunt: comoștenitorii legali, moștenitorii legali subsecvenți, legatarii sau donatarii (în cazul în care nedemnul ar fi fost moștenitor rezervatar).

De asemenea, nedemnitatea poate fi invocată și de creditorii acestor persoane, pe calea acțiunii oblice, întrucât dreptul de a invoca nedemnitatea nu este un drept exclusiv personal. Considerăm că chiar și nedemnul ar putea invoca *nedemnitatea de drept* (nu și nedemnitatea judiciară).

În toate cazurile, nedemnitatea poate fi constatată sau declarată de către instanța judecătorească numai după deschiderea moștenirii și numai dacă vocația succesorală a nedemnului este concretă, nefiind înlăturat de la moștenire prin prezența unor moștenitori în rang preferat.

CAPITOLUL II

MOȘTENIREA LEGALĂ

Secțiunea I

DISPOZIȚII GENERALE

12. Moștenitorii legali. Dacă defunctul nu a lăsat testament sau, deși a lăsat un testament, nu cuprinde legate ori acestea sunt ineficace, legea cheamă la moștenire pe soțul supraviețuitor și rudele defunctului.

În această situație, potrivit art.963 alin.1 C.civ., moștenirea se cuvine, *în ordinea și după regulile stabilite de lege*, soțului supraviețuitor și rudelor defunctului, respectiv descendenților, ascendenților și colateralilor acestuia, după caz.

Descendenții și ascendenții au vocație la moștenire indiferent de gradul de rudenie cu defunctul, iar colateralii numai până la gradul al patrulea inclusiv (art.963 alin.2 C.civ.).

Vocația succesorală a rudelor este *reciprocă* (de exemplu, copilul are vocație la moștenirea tatălui său, dar și tatăl are vocație la moștenirea copilului său, dacă acesta a murit mai înainte).

Reciprocitatea vocației succesorale nu există în cazul moștenirii testamentare și nici în cazul persoanelor juridice sau al comunei, orașului și municipiului.

Întrucât legea cheamă la moștenire rudele defunctului, precizăm că rudenia este de două feluri: *rudenia firească și rudenia civilă*.

Rudenia firească este legătura bazată pe descendența unei persoane dintr-o altă persoană sau pe faptul că mai multe persoane au un ascendent comun (art.405 alin.1 C.civ.).

Rudenia civilă este legătura rezultată din adopția încheiată în condițiile prevăzute de lege (art.405 alin.2 C.civ.).

Sub un alt aspect, ca și în sistemul vechiului Cod civil de la 1864, rudenia poate fi: *în linie dreaptă sau în linie colaterală*.

Rudenia este în linie dreaptă în cazul descendenței unei persoane dintr-o altă persoană și poate fi: rudenie în linie dreaptă descendentă sau rudenie în linie dreaptă ascendentă (art.406 alin.1 C.civ.).

Rudenia este în linie colaterală atunci când rezultă din faptul că mai multe persoane au un ascendent comun (art.406 alin.2 C.civ.).

Gradul de rudenie se stabilește, conform art. 406 alin.3 C.civ., astfel:

a) *în linie dreaptă*, după numărul nașterilor; astfel, copiii și părinții sunt rude de gradul întâi, nepoții și bunicii sunt rude de gradul al doilea;

b) *în linie colaterală*, după numărul nașterilor, urcând de la una dintre rude până la ascendentul comun și coborând de la aceasta până la cealaltă rudă; astfel, frații sunt rude de gradul al doilea, unchiul sau mătușa și nepotul, de gradul al treilea, verii primari, de gradul al patrulea.

Pentru a nu chema la moștenire deodată toate rudele defunctului (care dacă sunt foarte multe ar determina fărâmițarea excesivă a moștenirii), art.964 alin.1 C.civ. le împarte *în patru clase de moștenitori, stabilind că rudele defunctului vin la moștenire în următoarea ordine:*

a) *Clasa întâi: descendenții* (adică rudele defunctului în linie dreaptă descendentă: copiii, nepoții, strănepoții, stră-strănepoții etc.);

b) *Clasa a doua: ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați* (adică părinții defunctului - firești sau adoptatori - și frații sau surorile defunctului, precum și descendenții acestora, până la gradul al patrulea);

c) *Clasa a treia: ascendenții ordinari* (adică bunicii, străbunicii, stră-străbunicii etc.);

d) *Clasa a patra: colateralii ordinari* (adică unchii și mătușile, verii primari și verișoarele primare etc.):

Concubinajul este indiferent, deoarece nu creează vocație la moștenire.

În lipsa moștenitorilor legali sau testamentari, patrimoniul defunctului se transmite comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii (art.963 alin.3 C.civ.). Deși legea nu prevede expres, dacă defunctul are bunuri situate în raza teritorială a mai multor unități administrativ-teritoriale (de exemplu, în raza teritorială a mai multor comune), considerăm că fiecărei unități administrativ-teritoriale îi revin bunurile aflate în raza sa teritorială la data deschiderii moștenirii.

13. Principiile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii. Din dispozițiile art.964 C.civ. se desprind următoarele principii generale ale devoluțiunii legale a moștenirii:

13.1. Rudele defunctului sunt chemate la moștenire în ordinea claselor de moștenitori. Astfel, în primul rând vin la moștenire rudele din clasa întâi, care vor înlătura rudele din clasele a doua, a treia și a patra. Dacă nu există rude din clasa întâi, vor veni la moștenire rudele defunctului din clasa a doua, care vor înlătura rudele din clasa a treia și a patra ș.a.m.d.

Rudele din clasa întâi vin la moștenire înaintea celor din clasele a doua, a treia și a patra, *indiferent de gradul de rudenie cu defunctul*. De exemplu, strănepotul defunctului, fiind descendent în linie dreaptă și deci moștenitor din clasa întâi, deși rudă de gradul al treilea, vine la moștenire înaintea părintelui defunctului, care este rudă de gradul întâi, dar care, ca ascendent privilegiat, face parte din clasa a doua de moștenitori, chemată la moștenire numai în lipsă de rude din clasa întâi) ⁴¹.

⁴¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.18; G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.535. Așa

Potrivit art. 964 alin.2 C.civ., *dacă în urma dezmoștenirii rudele defunctului din clasa cea mai apropiată nu pot culege întreaga moștenire, atunci partea rămasă se atribuie rudelor din clasa subsecventă care îndeplinesc condițiile pentru a moșteni* ⁴². De exemplu, dacă în lipsa soțului supraviețuitor, singura rudă a defunctului din clasa întâi (un nepot de fiu) a fost dezmoștenită, aceasta va culege totuși rezerva succesorală ce îi revine (1/2 din moștenire), restul cotei de 1/2 din moștenire va reveni rudelor din clasa a doua.

Soțul supraviețuitor al defunctului (care nu este rudă cu acesta ⁴³ și nu face parte din nici o clasă) vine la moștenire în concurs cu oricare dintre clase. Deci, soțul supraviețuitor nu înlătură de la moștenire nicio clasă de moștenitori, dar nici nu este înlăturat de la moștenire, indiferent de clasa cu care vine în concurs.

13.2. *În cadrul aceleiași clase, rudele de grad mai apropiat cu defunctul înlătură de la moștenire pe cele de grad mai îndepărtat, cu excepția cazurilor pentru care legea dispune altfel (art.964 alin.3 C.civ.). Se mai numește și principiul proximității gradului de rudenie între moștenitorii din aceeași clasă.* De exemplu, copiii defunctului înlătură de la moștenire pe nepoți, strănepoți etc.; bunicii îi înlătură pe străbunici; unchii și mătușile pe verii primari etc.

Prin excepție de la acest principiu, în clasa a doua, părinții defunctului (rude de gradul întâi cu defunctul) nu înlătură de la moștenire pe frații și surorile acestuia (rude de gradul al doilea cu defunctul), ci vin împreună la moștenire.

De asemenea, unele rude de grad mai îndepărtat cu defunctul nu sunt înlăturate dacă vin la moștenire *prin reprezentarea* ascendentului lor, urcând în locul și gradul acestuia.

13.3. *În cadrul aceleiași clase, rudele de grad egal moștenesc în părți egale, dacă legea nu prevede altfel (art.964 alin.4 C.civ.).* De exemplu, dacă la

cum s-a arătat în literatura juridică, de regulă, o rudă a defunctului face parte dintr-o singură clasă. Este totuși posibil ca legătura de rudenie cu defunctul să fie dublă și, ca urmare, persoana în cauză să facă parte din două clase. De exemplu, copilul născut din căsătoria încheiată între nepotul defunctului în linie dreaptă și nepoata de frate a defunctului face parte atât din clasa întâi (în calitate de strănepot al defunctului, rudă în linie dreaptă de gradul III), cât și din clasa a doua (în calitate de strănepot de frate, rudă colaterală de gradul IV). În această ipoteză, persoana în discuție poate invoca drept temei al chemării la moștenire calitatea de strănepot al defunctului în linie dreaptă, pentru a înlătura de la moștenire rudele din clasa a doua, sau poate renunța la moștenire în prima calitate și să moștenească în calitate de strănepot de frate (a se vedea F.Deak, op.cit., p.74).

⁴² Este posibilă această situație numai dacă, prin testament, sunt dezmoșteniți moștenitorii dintr-o clasă, care sunt și moștenitori rezervatari (descendenții sau părinții defunctului).

⁴³ În literatura juridică s-a arătat că soțul supraviețuitor poate fi rudă cu defunctul, în ipoteza căsătoriei încheiată între verii primari; însă, cele două calități nu pot fi invocate cumulativ, deoarece soțul supraviețuitor poate moșteni numai în nume propriu (eventual prin retransmitere), iar nu și prin reprezentare (a se vedea F.Deak, op.cit., p.74).

moștenire sunt chemați cei patru copii ai defunctului, fiecare are dreptul la o pătrime.

Prin excepție de la acest principiu, frații și surorile defunctului, dacă provin *din căsătorii diferite, primesc părți inegale*, întrucât moștenirea se împarte mai întâi, în mod egal, *pe cele două linii* (linia paternă și linia maternă) și apoi partea cuvenită fiecărei linii (1/2 din moștenire) se împarte la numărul fraților și surorilor chemați la aceasta; dar, frații buni, care sunt situați pe ambele linii, moștenesc atât în linia paternă cât și în linia maternă, spre deosebire de frații consângeni sau de cei uterini, care moștenesc, fiecare, numai în linia respectivă ⁴⁴.

De asemenea, rudele de același grad pot moșteni cote inegale, dacă toate vin la moștenire prin reprezentarea ascendenților lor, iar nu în nume propriu, căci în această situație moștenirea defunctului se împarte mai întâi *pe tulpini* și fiecare reprezentant vine la moștenirea tulpinii, adică a părții din patrimoniul succesoral cuvenită ascendentului său pe care îl reprezintă.

Secțiunea a II-a

REPREZENTAREA SUCCESORALĂ

14. Noțiune. Reprezentarea succesorală este o instituție specifică dreptului de moștenire, care nu trebuie confundată cu reprezentarea legală (cum ar fi reprezentarea persoanelor incapabile) sau cu reprezentarea convențională (mandatul, care se referă la reprezentarea voinței altuia la încheierea de acte juridice).

Potrivit art.965 C.civ., prin *reprezentare succesorală*, un moștenitor legal de un grad mai îndepărtat, numit *reprezentant*, urcă, în virtutea legii, în drepturile ascendentului său, numit *reprezentat*, pentru a culege partea din moștenire ce i s-ar fi cuvenit acestuia dacă nu ar fi fost nedemn față de defunct sau decedat la data deschiderii moștenirii.

Reprezentarea succesorală este un beneficiu al legii ⁴⁵ deoarece, prin efectele pe care le produce, înlătură unele consecințe inechitabile ale principiului

⁴⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.19.

⁴⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.78; În literatura juridică recentă s-a arătat că noul Cod civil a evitat folosirea sintagmei de "beneficiu al legii", pentru că nu întotdeauna reprezentarea succesorală constituie o favoare pentru reprezentanți (a se vedea unele amănunte F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.151). Considerăm discutabilă opinia autorului deoarece, în exemplul analizat de autor, schema nr. 8, dacă nu ar fi existat reprezentarea în privința lui N2, N3, N 4, atunci ei ar fi fost înlăturați de la moștenire de N 1, în privința căruia, prin ipoteză, condiția reprezentării succesorale este îndeplinită. De aceea, continuăm să susținem că reprezentarea succesorală este o favoare, un beneficiu al legii.

proximității gradului de rudenie și ale principiului egalității între rudele de același grad și din aceeași clasă ⁴⁶.

De exemplu, defunctul a lăsat trei copii, dintre care doi au predecedat, dar care au la rândul lor copii (nepoți ai defunctului). Dacă s-ar aplica principiul proximității gradului de rudenie, moștenirea ar fi culeasă în întregime de copilul în viață al defunctului, întrucât acesta fiind rudă de gradul întâi cu defunctul, ar înlătura de la moștenire pe toți nepoții (rude de gradul al doilea cu defunctul). O asemenea soluție a fost apreciată, pe bună dreptate, ca injustă de către legiuitorul nostru, motiv pentru care a reglementat instituția *reprezentării succesoriale*. Cu ajutorul reprezentării succesoriale, nepoții defunctului nu mai sunt înlăturați de singurul copil în viață al defunctului, ci vin împreună la moștenire; copilul în viață va moșteni *în nume propriu*, iar nepoții defunctului vor moșteni prin reprezentarea (*în locul*) părinților lor, culegând partea din moștenire care s-ar fi cuvenit acestora (dacă ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii).

15. Domeniul de aplicare. Pot veni la moștenire prin reprezentare succesorală *numai descendenții copiilor defunctului și descendenții fraților sau surorilor defunctului* (art.966 alin.1 C.civ.). Fac parte din categoria descendenților copiilor defunctului nepoții, strănepoții, stră-strănepoții la infinit, iar din categoria descendenților fraților (surorilor) nepoții și strănepoții de frate sau soră.

Reprezentarea succesorală nu este admisă în privința altor rude ale defunctului, căci ea constituie o derogare, o excepție de la principiul proximității gradului de rudenie și, uneori, de la principiul egalității între rudele de același grad și din aceeași clasă. Prin urmare, dispozițiile care reglementează reprezentarea succesorală sunt de *strictă interpretare*, neputând fi extinse la cazuri neprevăzute expres de lege. De exemplu, un văr primar al defunctului (rudă colaterală de gradul al patrulea) nu poate veni la moștenirea acestuia prin reprezentarea părintelui său - unchi al defunctului - ci numai în nume propriu, dacă nu există alți unchi sau mătuși (rude colaterale de gradul al treilea), care să-l înlătore de la moștenire ⁴⁷. Tot astfel, soțul supraviețuitor nu poate veni la moștenire prin reprezentare, pentru a moșteni un frate sau părinții defunctului soț.

Pot avea calitatea de *reprezențați* la moștenire nu numai copiii defunctului (descendenți de gradul întâi), dar și nepoții sau strănepoții în linie dreaptă (descendenți de gradul al doilea sau al treilea ai defunctului), care pot fi reprezentați de către proprii lor descendenți.

Potrivit art. 966 alin.2 C.civ., dacă sunt îndeplinite condițiile prevăzute de lege, reprezentarea operează *în toate cazurile, fără a deosebi după cum*

⁴⁶ B.Dumitrache, M.Nicolae, *Discuții privitoare la reprezentarea succesorală*,(II) în Dreptul nr.4/1999, p.32-33.

⁴⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.20-21.

reprezentanții sunt rude de același grad ori de grade diferite cu defunctul. Deci, reprezentarea operează nu numai atunci când reprezentantul (descendent) vine la moștenire în concurs cu alți moștenitori de gradul lui (care și ei reprezintă un alt ascendent), ci și atunci când reprezentanții sunt rude de grade diferite cu defunctul ori reprezentantul vine la moștenire în concurs cu moștenitori de gradul reprezentatului.

Reprezentarea operează numai în cazul moștenirii legale, nu și în cazul moștenirii testamentare.

În sfârșit, potrivit opiniei dominante în literatura de specialitate, reprezentarea succesorală operează în toate cazurile *de plin drept și imperativ*, regulile sale neputând fi modificate sau înlăturate prin voința defunctului ori a moștenitorilor ⁴⁸.

16. Condițiile reprezentării succesorale. Pentru a opera reprezentarea succesorală trebuie îndeplinite următoarele condiții:

a) *Cel reprezentat să fie lipsit de capacitatea de a moșteni sau să fie nedemn față de defunct.*

În acest sens, spre deosebire de vechiul Cod civil de la 1864, care la art.668 alin. 1 prevedea că "nu se reprezintă decât persoanele moarte", noul Cod civil dispune la art.967 alin.1 că: "*Poate fi reprezentată persoana lipsită de capacitatea de a moșteni, precum și nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii*".

Așadar, noul Cod civil prevede, pentru prima dată, că nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii, poate fi reprezentat. Motivele pentru care legiuitorul a reglementat posibilitatea reprezentării nedemnului au fost acelea că, în condițiile în care descendenții nedemnului nu sunt vinovați cu nimic pentru faptele (greșelile) comise de ascendentul lor nedemn, ar fi inechitabil ca ei să fie înlăturați de la moștenirea lui *de cujus* ⁴⁹.

În legătură cu "*persoana lipsită de capacitatea de a moșteni*" (reprezentatul), este vorba despre persoana care *nu există la data deschiderii*

⁴⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.88-90; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.21; M.Eliescu, op.cit., I, p.96. În literatura juridică recentă s-a arătat că descendenții-reprezentanți pot influența regulile reprezentării numai prin renunțare la moștenire, caz în care împărțirea se va face pe capete, și nu pe tulpini. De exemplu, s-a susținut că dacă defunctul are patru copii, dintre care unul este predecedat (sau nedemn), în locul său având posibilitatea de a veni la moștenire, prin reprezentare, fiul acestuia. În cazul în care, în termenul de opțiune succesorală, nepotul de fiu renunță la moștenire, împărțirea moștenirii se va face în cote egale între cei trei fii ai defunctului în viață (1/3 fiecare). De asemenea, defunctul, prin testament, cu condiția respectării rezervei moștenitorilor rezervatari, poate influența efectele reprezentării, gratificându-i pe reprezentanți cu cote egale și nu inegale, cum ar fi rezultat din împărțirea pe tulpini, specifică reprezentării succesorale. Este necesar să fie respectată rezerva succesorală a descendenților-legatari (a se vedea I. Genoiu, op.cit., p.73-74).

⁴⁹ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.149.

moștenirii, așa cum rezultă din interpretarea *per a contrario* a art. 957 alin.1 C.civ. În categoria persoanelor care nu există la data deschiderii moștenirii, deci lipsite de capacitatea de a moșteni, se includ *persoanele fizice decedate, comorienții și codecedații* ⁵⁰. Precizăm că legea nu cere ca *reprezentatul* să fie o persoană "predecedată" (adică să fi murit cu un anumit timp înaintea lui *de cujus*), ci este suficient să fi murit deodată cu *de cujus*, fără a se putea stabili că reprezentatul a supraviețuit defunctului, căci și în acest caz reprezentatul nu există la data deschiderii moștenirii lui *de cujus* și deci nu are capacitatea de a-l moșteni pe acesta. Interpretarea contrară nu poate fi acceptată pentru că ar însemna imposibilitatea reprezentării persoanelor decedate în același timp cu defunctul ⁵¹

Recent, în literatura juridică de specialitate s-a apreciat că, "din dispozițiile discutabile ale art. 967alin.1C.civ., se înțelege că poate fi reprezentată atât o persoană decedată, cât și o persoană în viață, lipsită de capacitatea de a moșteni (nedemnul, renunțătorul sau dezmoștenitul) ⁵².

În ce ne privește, considerăm că interpretarea dată art. 967 alin.1C.civ. este, în parte, greșită.

Astfel, persoana în viață, care *a renunțat* la moștenire, nu poate fi reprezentată deoarece nu este nici lipsită de capacitatea de a moșteni și nici nedemnă, nefiind vizată de dispozițiile art.967 alin.1 C.civ., dispoziții care sunt de strictă interpretare, neputând fi extinse la cazuri neprevăzute expres de lege. Dacă un moștenitor este în viață la data deschiderii moștenirii, dar renunță la moștenire, descendenții lui nu pot moșteni prin reprezentare ⁵³ (eventual, pot moșteni în nume propriu, dacă nu există alte rude de grad mai apropiat care să-i înlăture). De exemplu, dacă defunctul are doi copii, C1 și C2, ambii renunțători la moștenire, atunci nepoții defunctului N1 (fiul lui C 1), N 2 și N 3 (fii lui C2), dacă acceptă moștenirea, vor moșteni în nume propriu, fiecare câte o cotă de 1/3 din moștenire, iar nu prin reprezentare. Dacă însă, copilul C 2 acceptă moștenirea, iar C 1 renunță, atunci nepoții N1, N2 și N 3 (rude de gradul II cu

⁵⁰ Din coroborarea dispozițiilor art.957 alin.alin.2 și art. 967 alin. 1 C.civ. rezultă că persoanele decedate în același timp cu defunctul pot fi reprezentate, pentru că dacă nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia, înseamnă că ele nu au capacitatea de a se moșteni una pe alta, adică sunt lipsite de capacitatea de a se moșteni, așa cum pretinde art. 967 alin.1 C.civ.

⁵¹ A se vedea, în acest sens, F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.162-163.

⁵² A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.538.

⁵³ Comisia constituită la nivelul Ministerului Justiției a propus soluția ca, în dreptul succesoral român, să nu se admită, cel puțin în acest stadiu de evoluție a societății românești, reprezentarea renunțătorului. Comisia juridică a Camerei Deputaților a eliminat referirea la reprezentarea renunțătorului, textul final rezultat fiind: Art.967 alin.1 "Poate fi reprezentată persoana lipsită de capacitatea de a moșteni, precum și nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii". A se vedea pentru explicații și amănunte F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.152-160.

defunctul) nu vor mai moșteni nimic deoarece sunt înlăturați de la moștenire de C 2 (rudă de gradul 1 cu defunctul), căruia îi va reveni întreaga moștenire, în temeiul principiului proximității gradului de rudenie. De asemenea, în exemplul luat, dacă C 1 ar fi decedat, iar C 2 renunțator, atunci nepotul N 1 va culege întreaga moștenire pentru că împrumută, prin reprezentare, gradul I și locul lui C1, în timp ce nepoții N2, N3, își păstrează gradul al II-lea și locul, ei neputând moșteni prin reprezentare succesorală, motiv pentru care vor fi înlăturați de la moștenire de N1.

De asemenea, persoana în viață *dezmoștenită* de către defunct nu poate fi reprezentată la moștenirea acestuia ⁵⁴. De exemplu, dacă este vorba despre un descendent în linie dreaptă al defunctului, dezmoștenit, acesta nu poate fi reprezentat, deoarece nu este nedemn și nici lipsit de capacitatea de a moșteni pe de o parte, iar, pe de altă parte, fiind moștenitor legal rezervatar, vine personal la moștenire și va culege, în nume propriu, rezerva succesorală (în opinia contrară, susținută de autori, s-ar ajunge la situația de neconceput când, la aceeași moștenire a defunctului, pe același loc și grad, ar veni atât descendentul dezmoștenit, în nume propriu, cât și descendentul său prin reprezentare, ceea ce este inadmisibil). La fel, dacă persoana în viață *dezmoștenită* este rudă în linie colaterală cu defunctul (frate, soră ori descendenții acestora), considerăm că nu poate fi reprezentată, întrucât textul art.967 alin.1 C.civ. nu o vizează. De exemplu, defunctul are doi frați F1 și F2, care sunt în viață și nu sunt nedemni. Dacă ambii frați au fost dezmoșteniți direct prin testament de către de cuius, atunci ei nu vor moșteni nimic pentru că nu sunt moștenitori rezervatari, iar descendenții acestora NF1 (fiul lui F1), NF2 și NF3 (fii lui F2), nepoți de frate ai defunctului, dacă acceptă moștenirea, vor moșteni în nume propriu, fiecare câte 1/3 din moștenire, iar nu prin reprezentare succesorală.

Dintre persoanele în viață *numai nedemnul poate fi reprezentat, nu și alte persoane*, ceea ce rezultă fără echivoc din textul art.967 alin.1 C.civ.". De exemplu, dacă defunctul are doi copii, C 1 și C2, C1 fiind în viață și nedemn față de defunct, iar C 2 fiind renunțator, nepotul defunctului N1 (fiul lui C1), dacă acceptă succesiunea, va culege întreaga moștenire, înlăturându-i în baza principiului proximității gradului de rudenie pe N2 și N3 (fii lui C2), în privința cărora nu sunt îndeplinite condițiile reprezentării succesoriale.

De asemenea, *o persoană dispărută nu poate fi reprezentată*, deoarece ea este socotită în viață până la data când intervine o hotărâre judecătorească declarativă de moarte definitivă și deci are capacitatea de a moșteni. Prin excepție, dacă persoana dispărută este nedemnă, poate fi reprezentată în temeiul art.967 alin.1 C.civ. ⁵⁵.

⁵⁴ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.70.

⁵⁵ Într-o altă opinie, se consideră că "persoana dispărută poate fi reprezentată, deoarece până la pronunțarea unei hotărâri judecătorești declarative de moarte rămase definitivă este

Pe de altă parte, se consideră întemeiat că *pot fi reprezentați* și cei *comorienți* (care au murit în aceeași împrejurare, fără să se poată stabili că unul ar fi supraviețuit celuilalt) sau *codecedați* (care au murit în împrejurări diferite, fără a se putea stabili că unul ar fi supraviețuit celuilalt), căci aceștia fiind decedați la data deschiderii moștenirii nu au capacitate succesorală și, deci, neputând veni ei la moștenirea lui *de cuius*, vor putea fi reprezentați de descendenții lor ⁵⁶.

În legătură cu "**nedemnul**", din dispozițiile art.967 alin.1 C.civ. rezultă că acesta poate fi reprezentat indiferent dacă este decedat sau în viață la data deschiderii moștenirii și indiferent dacă este descendent în linie dreaptă al defunctului (copil, nepot, strănepot etc), ori frate/soră sau descendent din frații și surorile defunctului (nepot de frate/soră).

Având în vedere cele de mai sus, apreciem că textul art.967 alin.1 C.civ. *este de strictă interpretare, în sensul că poate fi reprezentată la moștenire numai persoana lipsită de capacitate succesorală și nedemnul*.

b) Reprezentantul să îndeplinească toate condițiile necesare pentru a-l moșteni pe defunct. În acest sens, conform art. 967 alin.2 C.civ., pentru a veni prin reprezentare succesorală la moștenirea defunctului, reprezentantul trebuie să îndeplinească toate condițiile generale pentru a-l moșteni pe acesta, respectiv:

- să aibă capacitate succesorală, adică să fie în viață (sau cel puțin conceput) la data deschiderii moștenirii;

- să aibă vocație proprie la moștenirea defunctului, adică să fie *rudă în grad succesibil* cu defunctul (descendent în linie dreaptă, sau colateral până la gradul al patrulea inclusiv);

- să nu fie nedemn față de defunct; este indiferent dacă reprezentantul a venit la moștenirea reprezentatului sau a fost înlăturat de la aceasta ca nedemn sau renunțător ⁵⁷. În acest sens, potrivit art. 967 alin.3 C.civ., reprezentarea operează chiar dacă reprezentantul este nedemn față de reprezentat sau a renunțat la moștenirea lăsată de acesta ori a fost dezmoștenit de el. Aceasta deoarece nu este vorba despre moștenirea lăsată de cel reprezentat.

prezumată a fi în viață și poate avea calitatea de nedemn, renunțător sau dezmoștenit" (a se vedea, G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.538). În ce ne privește, considerăm că persoana dispărută poate avea calitatea de nedemn sau dezmoștenit (dezmoștenire făcută prin testament), dar nu poate avea calitatea de renunțător la moștenire, întrucât renunțarea la moștenire nu se presupune, ci necesită o declarație de voință expresă și în formă autentică, ce nu poate fi dată de o persoană dispărută, nefiind aplicabile dispozițiile art. 1112 și 1113 alin.2 C.civ. De asemenea, așa cum am arătat, o persoană în viață poate fi reprezentată *numai dacă are încadrarea de nedemn*, iar nu și aceea de renunțător sau dezmoștenit, întrucât acest lucru nu rezultă din dispozițiile art. 967 alin.1 C.civ.

⁵⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p. 81; M.Mureșan, I.Urs op.cit., p.22; M.Eliescu, op.cit., I, p.92. Contra a se vedea D.Chirică, op.cit., p.76-77.

⁵⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.24.

Reprezentantul nu trebuie să îndeplinească condițiile necesare pentru a-l moșteni pe cel reprezentat, ci pe defunct.

Deși art.967 alin.3 C.civ., prima parte, prevede că reprezentarea operează chiar dacă reprezentantul este nedemn față de reprezentat, considerăm că în ipoteza prevăzută la art.958 alin.1 lit. b) C.civ. reprezentarea nu poate opera. Astfel, persoana condamnată penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l uide pe un alt succesibil, care ar fi înlăturat sau restrâns vocația la moștenire a făptuitorului, nu o poate reprezenta pe victimă la moștenirea lui *de cuius*. De exemplu, nepotul defunctului îl uide pe tatăl său tocmai pentru a-și deschide calea spre moștenirea bunicului. În acest caz, nepotul făptuitor va fi nedemn atât față de tatăl său cât și față de bunic, fiind înlăturat de la ambele moșteniri, dacă nu a fost iertat în condițiile art.961 alin.1 C.civ.

În literatura juridică recentă este controversată problema dacă, în virtutea noului Cod civil, reprezentarea succesorală mai presupune sau nu condiția ca *locul celui reprezentat să fie util* (adică el, reprezentatul, să fi putut veni la moștenire, dacă ar fi existat la data deschiderii sau dacă nu ar fi fost nedemn).

Într-o opinie, unii autori au susținut că, în conformitate cu dispozițiile noului Cod civil, nu se mai cere condiția ca locul reprezentatului să fie util ⁵⁸.

Alți autori apreciază că locul celui reprezentat trebuie să fie util, iar acest lucru este a doua condiție în persoana reprezentatului ⁵⁹. Astfel, se consideră că reprezentarea succesorală se admite numai în cazul în care cel reprezentat, dacă ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii, ar fi avut vocație concretă la moștenire, adică ar fi putut moșteni. Excepție face situația în care reprezentatul este nedemn deoarece, în acest caz, chiar dacă nedemnul nu poate veni la moștenire, descendenții nedemnului pot moșteni prin reprezentarea acestuia ⁶⁰.

În ce ne privește, înclinăm spre cea de a doua opinie. Locul nu este util și deci reprezentarea succesorală nu operează dacă cel reprezentat este un frate (soră) a defunctului, dacă acesta a fost dezmoștenit de către defunct. Este indiferent dacă colateralul privilegiat este în viață sau este decedat ori nedemn la data deschiderii moștenirii, căci acesta nefiind moștenitor rezervatar poate fi înlăturat total de la moștenire de către defunct, situație în care locul său nu este util (nici el personal nu ar fi putut moșteni) și deci nu poate fi reprezentat la moștenirea lui *de cuius*.

În schimb, dacă dezmoștenirea privește un descendent în linie dreaptă a lui *de cuius*, care nu mai există la data deschiderii moștenirii (prin ipoteză este decedat), reprezentarea succesorală operează deoarece descendenții sunt

⁵⁸ A se vedea Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.43; C.Macovei, M.C.Dobrilă (coordonatori Fl.A.Baias, E.Chelaru R.Constantinovici, I.Macovei),*Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, Editura C.H.Beck, București, 2012, p.1.020.

⁵⁹ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.166-167.

⁶⁰ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.166.

moștenitori rezervatari și deci locul este util în privința părții din moștenire care constituie rezerva succesorală. De exemplu, dacă defunctul are trei copii, C1, C2 și C3, iar C3 este dezmoștenit și decedat la data deschiderii moștenirii, propriul lui copil, nepot al defunctului, poate veni la moștenire prin reprezentarea lui C3 și va culege rezerva prevăzută de lege în favoarea lui C3, care i s-ar fi cuvenit acestuia dacă ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii.

17. Efectele generale ale reprezentării succesoriale. Efectele reprezentării succesoriale constau în faptul că reprezentantul *urcă în locul și gradul* celui reprezentat și deci va culege din moștenire partea care i s-ar fi cuvenit acestuia. Așa fiind, moștenirea se va împărți *pe tulpini*, iar nu pe capete (după numărul celor ce vin la moștenire). În acest sens, art.968 alin.1C.civ. prevede că în cazurile în care operează reprezentarea succesorală, *moștenirea se împarte pe tulpină*. Prin tulpină se înțelege:

- înăuntrul clasei întâi, descendentul de gradul întâi care culege moștenirea sau este reprezentat la moștenire;
- înăuntrul clasei a doua, colateralul privilegiat de gradul al doilea care culege moștenirea sau este reprezentat la moștenire.

Dacă aceeași tulpină a produs mai multe ramuri, în cadrul fiecărei ramuri subdivizarea se face tot pe tulpină, partea cuvenită descendenților de același grad din aceeași ramură împărțindu-se între ei în mod egal (art.968 alin.3 C.civ).

De exemplu: defunctul D avea 3 copii: C1, C2 și C3; unul din copii (de pildă C2) a predecedat, având copiii N1 și N2 (nepoți ai defunctului D); nepotul N2 fiind și el predecedat și lăsând un copil, pe SN (strănepot al defunctului). Moștenirea se va împărți în **trei tulpini** (cuvinite fiilor C1, C2 și C3); partea (1/3) cuvenită lui C2 (predecedat) se va împărți în **două ramuri**, cuvenite copiilor săi N1 și N2 (fiecare câte 1/6), iar partea cuvenită lui N2 (și el predecedat) va fi moștenită, prin reprezentare, de SN. Dacă însă N2 ar fi lăsat 4 copii, partea lui (de 1/6) s-ar fi împărțit în 4, fiecare strănepot al defunctului (SN1, SN2, SN3 și SN4) primind câte 1/24-a parte din întreaga moștenire a defunctului D.

În literatura juridică s-a arătat că utilitatea reprezentării succesoriale constă în faptul că, prin efectele pe care le produce, asigură egalitatea între tulpini, atât în situația în care reprezentatul este decedat, cât și în situația în care acesta este nedemn⁶¹.

Trebuie precizat că reprezentarea succesorală nu poate opera *per saltum* ori *omissio medio*, ci numai din grad în grad vacant, *reprezentantul urmând să urce prin toate gradele vacante intermediare* până în locul ascendentului, care *dacă nu ar fi fost nedemn față de defunct sau decedat la data deschiderii moștenirii*, ar fi putut moșteni pe defunct.

⁶¹ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.148.

Persoanele care moștenesc prin reprezentare succesorală au calitatea de moștenitori legali și, deci, ei vin atât la activul cât și la pasivul moștenirii, în cotele-părți cuvenite. De asemenea, în calitate de moștenitori legali, fiecare dintre ei se bucură de dreptul de opțiune succesorală, putând, independent unul de altul, să accepte moștenirea sau să renunțe la aceasta ⁶².

18. Efectele particulare ale reprezentării succesoriale. Potrivit art.969 alin.1 C.civ. ⁶³, copiii nedemnului concepuți înainte de deschiderea moștenirii de la care nedemnul a fost exclus vor raporta la moștenirea acestuia din urmă bunurile pe care le-au moștenit prin reprezentarea nedemnului, dacă vin la moștenirea lui în concurs cu alți copii ai săi, concepuți după deschiderea moștenirii de la care a fost înlăturat nedemnul. Raportul se face numai în cazul și în măsura în care valoarea bunurilor primite prin reprezentarea nedemnului a depășit valoarea pasivului succesoral pe care reprezentantul a trebuit să îl suporte ca urmare a reprezentării (cu alte cuvinte, obligația de raport va privi numai activul net moștenit, iar raportul se va face prin echivalent, conform art. 1146 și următ. din C.civ.) ⁶⁴.

Scopul dispozițiilor art.969 alin.1 C.civ. este acela de a păstra egalitatea între descendenții celui nedemn, înlăturat de la moștenirea lui *de cujus*. Astfel, dacă nedemnul i se nasc copii și după momentul deschiderii moștenirii lui *de cujus*, este evident că acești descendenți nu au putut moșteni nimic după *de cujus*, pentru că nu existau la acea dată și deci erau lipsiți de capacitatea de a moșteni. Ca urmare, ei sunt dezavantajați față de ceilalți descendenți ai nedemnului care, fiind concepuți la data deschiderii moștenirii lui *de cujus*, au beneficiat de reprezentarea succesorală, dobândind bunuri succesoriale de la acesta. De aceea, pentru restabilirea egalității între toți descendenții nedemnului, art.969 alin.1 C.civ. prevede obligația descendenților care l-au moștenit pe *de cujus*, prin reprezentarea nedemnului, de a raporta la dezbaterea succesiunii nedemnului toate bunurile primite în temeiul reprezentării. Pentru o mai bună înțelegere a problemei juridice, vom prezenta mai jos un exemplu concret. *De cujus* a lăsat un activ succesoral în valoare de 40.000 lei și doi copii, C1 și C2.

⁶² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.24.

⁶³ Acest text de lege a fost inspirat din Codul civil francez (art.754 alin.2) și combină efectele reprezentării succesoriale cu efectele nedemnității față de copiii nedemnului. Efectul particular al reprezentării succesoriale se produce abia la data deschiderii moștenirii nedemnului, iar nu la data deschiderii moștenirii lui *de cujus*, de la care nedemnul a fost înlăturat (a se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.188-189).

⁶⁴ A se vedea C.Macovei, M.C. Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1022. Copiii nedemnului nu vor fi obligați să raporteze bunurile moștenite prin reprezentarea nedemnului dacă vin la moștenirea acestuia în concurs cu soțul supraviețuitor al nedemnului, căci textul art. 969 C.civ. este de strictă interpretare.

Dacă C2 este în viață și nedemn față de *de cujus* el va fi înlăturat de la moștenirea acestuia, dar nepotul lui *de cujus* N1 (fiul lui C2, conceput la data deschiderii moștenirii lui *de cujus*) va moșteni prin reprezentarea lui C2. Moștenirea lui *de cujus* va reveni în cote egale lui C 1, care va primi în nume propriu 20.000 lei și lui N1, care va primi 20.000 lei, prin reprezentarea lui C2.

În cazul în care ulterior, după deschiderea moștenirii lui *de cujus*, lui C2 și se mai naște un copil (N2), acesta nu a putut moșteni nimic după *de cujus* (bunicul său), fiind dezavantajat față de N1. De aceea, art. 969 C.civ. îi impune lui N1, atunci când moare C2, ca la dezbaterea succesiunii după acesta să raporteze (să aducă) la masa succesorală ceea ce a primit de la *de cujus*, reprezentarea lui C2, adică cei 20.000 lei, care vor fi luați în calcul la partaj. Dacă după C 2 rămâne un activ succesoral în valoare de 80.000 lei, la acesta se vor adăuga cei 20.000 lei, astfel încât N1 și N2 vor primi fiecare câte 50.000 lei (N1 va mai primi din activul net de 80.000 lei doar 30.000 lei, el păstrând cei 20.000 lei primiți de la *de cujus*).

Legiuitorul a urmărit să asigure egalitatea între descendenții nedemnului întrucât a pornit de la prezumția că *de cujus* a născut o afecțiune egală față de nepoții lui, atât față de cei născuți și pe care eventual i-a cunoscut, cât și față de cei care se vor naște în viitor, chiar dacă nu i-a cunoscut ⁶⁵.

⁶⁵ A se vedea F.Ciutacu, A.Sarchizian, *Unele considerații privind efectul particular al reprezentării succesoriale în noul Cod civil*, citați după F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.191.

MOȘTENITORII LEGALI

I. Soțul supraviețuitor

19. Considerații generale. În sistemul vechiului Cod civil de la 1864 situația succesorală a soțului supraviețuitor era inechitabilă.

Astfel, soțul supraviețuitor avea drept de moștenire numai *după ultimul colateral de gradul al doisprezecelea cu defunctul* (până în anul 1921) *sau după ultimul colateral de gradul al patrulea cu defunctul* (după 28 iulie 1921); în mod excepțional, *văduva săracă* avea dreptul la 1/3 din moștenire *în uzufruct*, în concurs cu un singur descendent, sau o parte de copil *în uzufruct*, în concurs cu mai mulți descendenți; soțul supraviețuitor primea 1/4 din moștenire *în proprietate* numai în concurs cu alți moștenitori legali, rude mai îndepărtate ⁶⁶.

Dispozițiile inechitabile ale vechiului Cod civil de la 1864 au fost înlăturate prin Legea nr.319 din 10 iunie 1944 (urmare a criticilor virulente făcute în doctrină și în practica judiciară), care a consacrat vocația succesorală a soțului supraviețuitor în concurs cu orice clasă de moștenitori, cu condiția ca el să aibă *calitatea de soț la data deschiderii moștenirii și să nu fie nedemn*. Mai mult, soțului supraviețuitor i s-a recunoscut calitatea de moștenitor legal rezervatar.

În prezent, drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor sunt stabilite de noul Cod civil, care a abrogat în întregime Legea nr.319/1944, dar a preluat aproape integral dispozițiile acesteia (neacordând însă drepturi mai întinse ori diferite).

20. Condițiile cerute de lege pentru ca soțul supraviețuitor să poată moșteni. Pentru a avea dreptul la moștenirea soțului decedat, soțul supraviețuitor trebuie să îndeplinească, pe lângă condițiile generale cerute de lege (capacitate, vocație succesorală, să nu fie nedemn), o condiție specială și anume: *să aibă calitatea de soț supraviețuitor la data deschiderii moștenirii*. Această condiție rezultă din dispozițiile art.970 C.civ.: "*Soțul supraviețuitor îl moștenește pe soțul decedat dacă la data deschiderii moștenirii, nu există o hotărâre de divorț definitivă*".

Așadar, până în momentul în care hotărârea de divorț rămâne definitivă, soții își păstrează această calitate și, implicit, vocația reciprocă la moștenire. Prin urmare, dacă unul dintre soți a decedat însă procesul de divorț era în curs sau divorțul se pronunțase, dar hotărârea judecătorească nu era încă definitivă, soțul supraviețuitor are calitatea de moștenitor al soțului decedat. În acest caz, căsătoria *încetează* prin moartea soțului, iar nu prin divorț.

⁶⁶ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.31; F.Deak, op.cit., p.111-112;

De asemenea, în ipoteza în care soții au apelat, pentru desfacerea căsătoriei, la ofițerul de stare civilă ori la notarul public ⁶⁷, soții își păstrează această calitate până la data eliberării certificatului de divorț ⁶⁸. Prin urmare, dacă soții au solicitat ofițerului de stare civilă sau notarului public desfacerea căsătoriei, prin acordul lor, dar unul dintre soți a decedat mai înainte de eliberarea certificatului de divorț, căsătoria încetează prin moartea soțului, iar nu prin divorț. Pe cale de consecință, soțul supraviețuitor îl moștenește pe soțul decedat ⁶⁹.

Dimpotrivă, după eliberarea certificatului de divorț, foștii soți nu se mai pot moșteni unul pe celălalt pentru că nu mai au vocație succesorală legală (eventual se pot moșteni numai în temeiul unor dispoziții testamentare).

În ipoteza în care soțul decedat a fost căsătorit și divorțat de mai multe ori, vocație succesorală la moștenirea lui, în calitate de soț supraviețuitor, va avea numai persoana care are această calitate la data deschiderii moștenirii, nu și foștii soți ai celui decedat ⁷⁰.

Calitatea de soț se poate pierde, cu efect retroactiv, de la data încheierii căsătoriei, atunci când instanța de judecată constată *nulitatea absolută* ori pronunță *nulitatea relativă a căsătoriei* ⁷¹. În această situație, chiar dacă moartea unuia dintre soți a intervenit mai înainte ca hotărârea judecătorească să rămână definitivă, nu se pune problema unor drepturi succesoriale între soți, deoarece aceștia au pierdut calitatea de soți cu efect retroactiv, de la data încheierii căsătoriei, așa încât nu se pot moșteni unul pe celălalt.

În mod excepțional, art. 304 alin.1 C.civ. prevede că soțul de bună-credință la încheierea unei căsătorii nule sau anulate păstrează, până la data când hotărârea judecătorească rămâne definitivă, situația unui soț dintr-o căsătorie

⁶⁷ Conform art. 375 alin.1 C.civ.: "*Dacă soții sunt de acord cu divorțul și nu au copii minori, născuți din căsătorie, din afara căsătoriei sau adoptați, ofițerul de stare civilă ori notarul public de la locul căsătoriei sau al ultimei locuințe comune a soților poate constata desfacerea căsătoriei prin acordul soților, eliberându-le un certificat de divorț, potrivit legii*".

⁶⁸ În cazul prevăzut la art. 375 C.civ., căsătoria este desfăcută *pe data eliberării certificatului de divorț*. Deci, până la această dată, își păstrează calitatea de soți.

⁶⁹ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p. 81-82.

⁷⁰ Potrivit art.293 alin.2 c.civ., în cazul în care soțul unei persoane declarate moarte s-a recăsătorit și, după aceasta, hotărârea declarativă de moarte este anulată (prin reparația celui declarat mort - s.n.), noua căsătorie rămâne valabilă, dacă soțul celui declarat mort a fost de bună-credință. Prima căsătorie se consideră desfăcută pe data încheierii noii căsătorii. Așa fiind, soțul de bună-credință recăsătorit pierde vocația la moștenirea fostului său soț (cel care inițial a fost declarat mort), dar va avea vocație la moștenirea actualului soț. Dacă soțul celui declarat judecătorește mort a fost de rea-credință, în sensul că a cunoscut faptul că soțul său este în viață, prin recăsătorire comite fapta de bigamie (art. 273 C.civ.). Ca urmare, cea de a doua căsătorie încheiată va fi nulă și se va menține prima (art.273 combinat cu art.293 alin.1 C.civ.).

⁷¹ A se vedea și C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1023.

valabilă. Este vorba despre *căsătoria putativă*. Ca urmare, dacă decesul unuia dintre soți a intervenit înainte de rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești de declarare sau de pronunțare a nulității, iar soțul supraviețuitor a fost de bună-credință la încheierea căsătoriei, acesta din urmă va putea veni la moștenirea soțului decedat întrucât păstrează calitatea de soț. În schimb, dacă soțul supraviețuitor nu a fost de bună-credință, nu va moșteni, pierzând calitatea de soț cu efect retroactiv. În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a spus că este singura excepție prevăzută de lege de la principiul reciprocității vocației succesoriale legale ⁷².

Dimpotrivă, dacă moartea unuia dintre soți intervine după rămânerea definitivă a hotărârii de desființare a căsătoriei, nici unul dintre soți, fie și de bună-credință, nu va putea moșteni întrucât nu mai are calitatea de soț la data deschiderii moștenirii ⁷³.

Dacă soțul supraviețuitor a avut această calitate la data deschiderii moștenirii, nu are importanță durata căsătoriei cu defunctul, starea materială sau sexul soțului supraviețuitor, dacă au avut sau nu copii ori dacă conviețuiau la data deschiderii moștenirii sau erau despărțiți în fapt, indiferent din vina căruia dintre soți ⁷⁴.

În schimb, concubinajul a două persoane de sex diferit, oricare ar fi durata acestuia, nu conferă vocație succesorală legală concubinului supraviețuitor.

21. Corelația dintre dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor și comunitatea de bunuri a soților. În cazul în care unul dintre soți decedează, prima problemă care trebuie rezolvată este determinarea masei succesoriale rămase după acesta. Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, problema se pune deoarece, în afara *bunurilor proprii* care au aparținut soțului decedat și care intră în masa succesorală, mai există bunurile comune ale soților. Întrucât la moartea unuia dintre soți comunitatea de bunuri încetează, trebuie să se determine *partea cuvenită soțului decedat din această comunitate*, care urmează să intre în masa succesorală ⁷⁵.

⁷² A se vedea F.Deak, op.cit., p.114-115;

⁷³ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.83.

⁷⁴ A se vedea M.Eliescu, op.cit., I, p.131; F.Deak, op.cit., p.112.

⁷⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.115. Proprietatea comună în devălmășie a soților presupune o universalitate juridică (o masă de drepturi și obligații), asupra căreia drepturile soților nu sunt stabilite nici măcar sub forma unor cote-părți ideale din dreptul de proprietate comună. Împărțirea se realizează prin stabilirea unei cote pentru fiecare soț în parte, în raport cu contribuția reală avută la dobândirea bunurilor luate în ansamblu, iar nu pentru fiecare bun în parte sau pe categorii de bunuri mobile sau imobile (În acest sens, a se vedea Trib.Suprem, s.civ., dec.nr.2171/1980, în CD, 1980, p.108 și dec.nr.161/1981, în CD, 1981, p.144). Împărțirea bunurilor comune ale soților se poate realiza prin acordul moștenitorilor. În acest sens, art.77 alin.2 din Legea nr.36/1995 prevede că "*în succesiunile care privesc bunurile comune ale autorului succesiunii și ale soțului supraviețuitor, cotele de contribuție ale*

Rezultă că vocația soțului supraviețuitor la moștenire (și a celorlalți moștenitori, dacă există) privește *bunurile proprii* ale soțului decedat, precum și *partea acestuia din bunurile comune*, cealaltă parte aparținând deja soțului supraviețuitor în temeiul calității de *codevălmaș*.

Această vocație se păstrează și în condițiile modificărilor aduse de noul Cod civil privitoare la alegerea unui alt regim matrimonial decât cel al comunității legale (încheierea unei convenții matrimoniale - art.329, art.330 C.civ.).

Astfel, din dispozițiile art. 291 C.civ. rezultă că la momentul încheierii căsătoriei, soții trebuie să își aleagă regimul matrimonial, iar ofițerul de stare civilă face mențiune pe actul de căsătorie despre regimul matrimonial ales.

Viitorii soți pot alege ca regim matrimonial comunitatea legală, separația de bunuri sau comunitatea convențională (art.312 alin.1 C.civ.).

În literatura juridică recentă s-a arătat că, în lumina dispozițiilor noului Cod civil, o corelație poate exista numai între dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor și comunitatea legală sau comunitatea convențională, nu și în ipoteza separației de bunuri ⁷⁶.

Comunitatea legală este un regim matrimonial identic cu cel care a guvernat relațiile patrimoniale dintre soți înainte de intrarea în vigoare a Codului civil. Astfel, bunurile dobândite în timpul regimului comunității legale de oricare dintre soți sunt, de la data dobândirii lor, bunuri comune în devălmășie (art.339 C.civ.). Este evident că în masa succesorală va intra partea soțului decedat din aceste bunuri comune. Potrivit art. 355 alin.3 C.civ., când comunitatea încetează prin decesul unuia dintre soți, lichidarea se face între soțul supraviețuitor și moștenitorii soțului decedat. În acest caz, obligațiile soțului decedat se divid între moștenitori proporțional cu cotele ce le revin din moștenire.

Regimul *comunității convenționale* se aplică atunci când, în condițiile prevăzute de lege, soții derogă, prin convenție matrimonială, de la dispozițiile privind regimul comunității legale (art. 366 C.civ.). De exemplu, soții au convenit includerea în comunitate, în tot sau în parte, a unor bunuri proprii, dobândite înainte ori după încheierea căsătoriei; de asemenea, soții au convenit restrângerea comunității la bunurile sau datoriile anume determinate în convenția matrimonială (art. 367 alin. 1 lit. a și b C.civ.) ⁷⁷.

Pe cale de consecință, așa cum s-a arătat în literatura juridică recentă, masa succesorală a soțului defunct, în cazul comunității convenționale, poate fi

acestora la dobândirea bunurilor se stabilesc prin acordul moștenitorilor". Desigur că, în caz de neînțelegere între moștenitori, va hotărî instanța de judecată.

⁷⁶ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.83.

⁷⁷ Conform art.330 alin.1 C.civ., sub sancțiunea nulității absolute, convenția matrimonială se încheie prin înscris autenticat de notarul public, cu consimțământul tuturor părților.

mai întinsă decât în cazul comunității legale (incluzând și unele bunuri proprii) sau poate fi mai restrânsă, fiind sustrasă acesteia, potrivit convenției soților, anumite bunuri comune⁷⁸.

Regulile care guvernează transmiterea bunurilor succesoriale ale soțului decedat către soțul supraviețuitor (și către ceilalți moștenitori) sunt aceleași, atât în cazul comunității legale, cât și în cazul comunității convenționale⁷⁹.

Ca urmare, atât în cazul comunității legale, cât și în cazul comunității convenționale, *masa succesorală lăsată de către soțul decedat cuprinde bunurile proprii ale acestuia, precum și partea lui din comunitatea de bunuri*. Cealaltă parte din comunitatea de bunuri îi aparține soțului supraviețuitor, în temeiul calității sale de codevălmaș, iar nu în temeiul calității de moștenitor legal. Cota-parte ce revine fiecărui soț din comunitatea de bunuri se va stabili în funcție de contribuția avută la dobândirea bunurilor comune și la îndeplinirea obligațiilor comune, prezumându-se, până la proba contrară, că soții au avut o contribuție egală.

22. Enumerarea drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor.

Potrivit art.972, art.973 și art.974 din noul Cod civil, ca și în sistemul Legii nr.319/1944, soțul supraviețuitor are următoarele drepturi succesoriale:

- un drept general de moștenire, în concurs cu oricare clasă de moștenitori;
- un drept temporar de abitație asupra casei de locuit;
- un drept special de moștenire asupra mobilelor și obiectelor de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților.

Vom analiza mai jos, pe scurt, fiecare dintre aceste drepturi succesoriale.

A) Dreptul general de moștenire, în concurs cu oricare dintre clasele de moștenitori legali. Potrivit art.971 alin.1 C.civ., soțul supraviețuitor este chemat la moștenire în concurs cu oricare dintre clasele de moștenitori legali. În absența moștenitorilor legali din cele patru clase sau dacă nici unul nu vrea ori nu poate să vină la moștenire, soțul supraviețuitor culege întreaga moștenire.

Cota succesorală a soțului supraviețuitor variază ca întindere, în funcție de clasa concurentă, așa cum rezultă din dispozițiile art.972 alin.1 C.civ.:

a) un sfert din moștenire (1/4), dacă vine în concurs cu descendenții defunctului (clasa întâi), indiferent de numărul lor;

b) o treime din moștenire (1/3), dacă vine în concurs atât cu ascendenții privilegiați (indiferent de numărul lor), cât și cu colateralii privilegiați ai defunctului (de asemenea, indiferent de numărul lor); este vorba despre clasa a doua;

c) o jumătate din moștenire (1/2), dacă vine în concurs fie numai cu ascendenții privilegiați, fie numai cu colateralii privilegiați ai defunctului, în ambele cazuri indiferent de numărul lor;

⁷⁸ A se vedea I. Genoiu, op.cit.,p.84.

⁷⁹ Ibidem, p.84.

d) trei sferturi din moștenire (3/4), dacă vine în concurs fie cu ascendenții ordinari (clasa a treia), fie cu colaterali ordinari ai defunctului (clasa a patra), în ambele cazuri indiferent de numărul lor;

e) în absența persoanelor de mai sus sau dacă niciuna dintre ele nu vrea ori nu poate să vină la moștenire, soțul supraviețuitor culege întreaga moștenire.

Cota-parte cuvenită soțului supraviețuitor se calculează din întreaga masă succesorală, *cu prioritate*, urmând ca numai ceea ce rămâne să se împartă moștenitorilor legali din clasa concurentă ⁸⁰. Rezultă acest lucru din dispozițiile art.963 alin.1 C.civ., conform cărora "moștenirea se cuvine, în ordinea și după regulile stabilite în prezentul titlu, soțului supraviețuitor și rudelor defunctului, și anume descendenților, ascendenților și colateralilor acestuia, după caz".

Cota soțului supraviețuitor în concurs cu moștenitori legali aparținând unor clase diferite se stabilește ca și când acesta ar fi venit în concurs numai cu cea mai apropiată dintre ele (art.972 alin.2 C.civ.). Soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu moștenitori legali din clase diferite atunci când unicul sau toți moștenitorii rezervatari din clasa respectivă au fost dezmoșteniți și la moștenirea defunctului sunt chemați moștenitori dintr-o clasă subsecventă, dar și cel dezmoștenit, care culege în temeiul legii rezerva succesorală ⁸¹. De exemplu, singurii moștenitori legali acceptanți ai lui *de cujus* sunt un copil C1, soțul supraviețuitor și un Frate F. Dacă C1, copilul defunctului, a fost dezmoștenit prin testament, el va primi numai rezerva succesorală (o cotă de jumătate din cota sa legală de moștenire (3/4), pe care ar fi cules-o dacă nu ar fi fost dezmoștenit), adică 3/8 din moștenire. Partea rămasă din moștenire 5/8 va reveni soțului supraviețuitor (2/8 din moștenire) și fratelui F (3/8 din moștenire), care face parte din clasa a doua). Cota soțului supraviețuitor a fost stabilită ca și cum el ar veni la moștenire în concurs numai cu copilul C1, respectiv cu moștenitori din clasa cea mai apropiată (clasa întâi).

Dacă, în urma căsătoriei putative, două sau mai multe persoane au situația unui soț supraviețuitor, cota stabilită potrivit art.972 alin. 1 și 2 C.civ. se împarte în mod egal între acestea. De exemplu, soțul dintr-o primă căsătorie, valabilă, și soțul de bună-credință dintr-o a doua căsătorie, bigamă, căsătorie nulă față de bigam, dar valabilă ca o căsătorie putativă față de soțul acestuia, care a ignorat bigamia celuilalt ⁸².

Soțul supraviețuitor este moștenitor *rezervatar* și, ca noutate față de vechiul Cod civil de la 1864, *sezinar* (art.1126).; este obligat să *raporteze la masa succesorală donațiile* primite în timpul vieții de la defunct.

⁸⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.33.

⁸¹ A se vedea, pentru unele amănunte, F.Deak, op.cit., p.120-121; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1025.

⁸² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.33.

De asemenea, soțul supraviețuitor vine la moștenire *numai în nume propriu*, nu și prin reprezentare.

B) Dreptul de abitație. Potrivit art. 973 alin.1 C.civ., soțul supraviețuitor care nu este titular al niciunui drept real de a folosi o altă locuință corespunzătoare nevoilor sale beneficiază de un *drept de abitație* asupra casei în care a locuit până la data deschiderii moștenirii, dacă această casă face parte din bunurile moștenirii.

Rezultă că dreptul de abitație al soțului supraviețuitor se naște la data deschiderii moștenirii și îi revine acestuia indiferent de clasa de moștenitori cu care el vine în concurs.

Soțului supraviețuitor beneficiază de acest drept de abitație separat și peste cota succesorală legală stabilită la art. 972 alin.1 C.civ., în următoarele condiții:

a) să fi locuit în acea casă până la data deschiderii moștenirii; în literatura juridică anterioară intrării în vigoare a Codului civil s-a apreciat că soțul supraviețuitor trebuie să fi locuit statornic, adică să fi avut domiciliul în casa care formează obiectul dreptului de abitație ⁸³; considerăm că această cerință trebuie îndeplinită și în prezent;

b) să nu aibă vreun drept real de a folosi o altă locuință corespunzătoare; în literatura juridică recentă s-a apreciat că noua reglementare face referire la dreptul de "a folosi" o locuință, și nu la dreptul de proprietate asupra unei locuințe ⁸⁴; în ce ne privește considerăm că textul art.973 alin.1 C.civ. vizează toate drepturile reale care permit soțului supraviețuitor să folosească o locuință corespunzătoare, cum ar fi: dreptul de uzufruct, uz, abitație, inclusiv dreptul de proprietate, întrucât acesta include și atributul folosinței.

c) casa de locuit să facă parte din moștenire - în totalitate sau în parte - fiind proprietatea exclusivă ori comună (împreună cu soțul supraviețuitor sau cu alte persoane) a defunctului ⁸⁵;

d) soțul supraviețuitor să nu fi devenit, prin moștenire, proprietar exclusiv al întregii locuințe (de exemplu, ca unic moștenitor), deoarece în acest caz el nu poate fi titular al dreptului de abitație, căci proprietarul nu poate avea în același timp un dezmembrământ al dreptului de proprietate asupra bunului care îi aparține. Dacă este numai comoștenitor împreună cu alții, dreptul de abitație îi va permite să folosească locuința potrivit necesităților, iar nu numai în raport de cota-parte din dreptul de proprietate dobândit prin moștenire ⁸⁶;

⁸³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.136;

⁸⁴ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.89.

⁸⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.136; D.Chirică, op.cit., p.104; În caz de proprietate comună în devălmășie sau pe cote-părți, dreptul de abitație se întinde numai asupra părții de proprietate ce a aparținut defunctului, nu și asupra părții care îi aparține soțului supraviețuitor cu titlul de proprietate ori asupra cotei-părți ce aparține altuia.

⁸⁶ A se vedea, pentru unele amănunte, F.Deak, op.cit., p.137.

e) defunctul să nu fi dispus altfel, întrucât, s-a arătat în literatura de specialitate recentă ⁸⁷, soțul supraviețuitor nu este moștenitor rezervatar, în ceea ce privește casa de locuit ⁸⁸;

Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor nu este aplicabil când locuința era folosită de soți ca locatari (chiriași), soțul supraviețuitor păstrându-și această calitate, în condițiile art.323 C.civ.

Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor are următoarele caractere juridice:

- este un *drept real* având ca obiect casa de locuit;
- este un drept *gratuit, inalienabil și insesizabil* (art.973 alin.2 C.civ.); oricare dintre moștenitori poate cere fie restrângerea dreptului de abitație, dacă locuința nu este necesară în întregime soțului supraviețuitor, fie schimbarea obiectului abitației, dacă pune la dispoziția soțului supraviețuitor o altă locuință corespunzătoare (art.973 alin.3 C.civ.);
- este un *drept temporar*, care se stinge la partaj, *dar nu mai devreme de un an de la data deschiderii moștenirii*. Acest drept *încetează*, chiar înainte de împlinirea termenului de un an, *în caz de recăsătorire a soțului supraviețuitor* (art.973 alin.4 C.civ.).

Toate litigiile cu privire la dreptul de abitație al soțului supraviețuitor se soluționează de către instanța competentă să judece partajul moștenirii, care va hotărî *de urgență, în camera de consiliu* (art.973 alin.5 C.civ.).

C) Dreptul special de moștenire al soțului supraviețuitor asupra mobilierului și obiectelor de uz casnic. Conform art. 974 C.civ., când nu vine în concurs cu descendenții defunctului, soțul supraviețuitor moștenește, pe lângă cota stabilită potrivit art.972 C.civ., *mobilierul și obiectele de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților*.

Pentru ca soțul supraviețuitor să culeagă aceste bunuri, este necesar să fie îndeplinite două condiții:

- a) *să nu vină la moștenire în concurs cu descendenții defunctului* (respectiv, cu moștenitorii din clasa întâi); dacă soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs chiar și cu un singur descendent al defunctului, bunurile respective se cuprind în masa succesorală și vor fi împărțite, împreună cu celelalte bunuri ale moștenirii, între toți moștenitorii; însă, în cazul în care soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu alți moștenitori, din clasele II-IV, aceste bunuri îi revin în totalitate și exclusiv, urmând ca numai celelalte bunuri, dacă există, să fie împărțite între toți moștenitorii (inclusiv soțul supraviețuitor);

⁸⁷ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.90.

⁸⁸ A se vedea și F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.261; Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.65; C.Macovei, M.C. Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1026.

așa fiind, soțul supraviețuitor culege bunurile în discuție separat și peste cota sa succesorală din celelalte bunuri;

b) *soțul decedat să nu fi dispus de partea sa din aceste bunuri prin liberalități între vii sau pentru cauză de moarte*, căci soțul supraviețuitor nu este rezervatar în privința acestor bunuri⁸⁹; prin urmare, dreptul special al soțului supraviețuitor asupra acestor bunuri există numai dacă defunctul nu a dispus de ele în favoarea unor terți; precizăm că soțul supraviețuitor va fi lipsit de acest drept special de moștenire numai dacă defunctul a dispus prin liberalități de toată partea sa din aceste bunuri, în favoarea unor terți; dacă defunctul a dispus numai de o parte din aceste bunuri, celelalte, de care nu a dispus, vor reveni soțului supraviețuitor în temeiul acestui drept special de moștenire.

În situația particulară a căsătoriei putative din cauză de bigamie, literatura de specialitate, anterioară noului Cod civil, dar și ulterioară, a precizat că stabilirea drepturilor soților supraviețuitori asupra mobilierului și obiectelor de uz casnic se face în funcție de afectatiunea lor concretă folosinței comune în cadrul gospodăriei casnice. Așa fiind, soțul supraviețuitor din căsătoria valabilă cu defunctul va culege, dacă este cazul, bunurile din această categorie pe care le-au folosit ei în comun, în cadrul gospodăriei lor, iar soțul supraviețuitor de bunăcredință din căsătoria nulă, va culege și el pe cele din gospodăria comună cu defunctul bigam, fără a se lua în considerare valoarea bunurilor în cauză⁹⁰. S-a exprimat părerea că aceste bunuri vor fi împărțite, în mod egal, între soții supraviețuitori ai defunctului, numai în mod excepțional, în cazul în care acestea au fost afectate folosinței comune în ambele gospodării⁹¹.

În ce privește înțelesul noțiunilor "*mobilier*" și "*obiecte de uz casnic*", noul Cod civil nu face nici un fel de precizări, situație în care conținutul concret al acestor noțiuni urmează să fie precizat în literatura de specialitate și în practica judecătorească, așa cum a fost și în sistemul Codului civil de la 1864.

Referitor la acest aspect, în literatura juridică de specialitate și în practica judecătorească, anterioară noului Cod civil, s-a precizat că prin mobile și obiecte aparținând gospodăriei casnice (obiecte de uz casnic în terminologia art.974 C.civ.) se înțeleg *bunurile care serveau la mobilarea locuinței soților* (adică mobilierul, covoare, perdele, televizor, radio etc.) și obiectele care *prin natura lor* sunt destinate a servi *în cadrul gospodăriei casnice* (adică aspirator, mașină de spălat, de gătit, aragaz, frigiderul, obiectele de menaj etc.), și *care au fost afectate, în concret, folosinței comune a soților*, corespunzător nivelului de trai al acestora, chiar dacă sunt mai multe de același fel⁹².

⁸⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.125-126; D.Chirică, op.cit., p.101; I. Genoiu, op.cit., p.91;

⁹⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.127; I. Genoiu, op.cit., p.92.

⁹¹ I. Genoiu, op.cit., p.92.

⁹² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.35; F.Deak, op.cit., p.127-128; D. Chirică, op.cit., p.99; I. Genoiu, op.cit., p.92-93; Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.62; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1027.

Rezultă că în această categorie nu sunt incluse toate bunurile mobile succesoriale, ci numai acelea care *prin natura și afectarea lor au fost afectate folosinței comune a soților*. Prin urmare, includerea bunurilor în această categorie presupune folosirea concomitentă a două criterii: *natura intrinsecă a acestor bunuri și afectarea lor concretă* (folosinței comune a soților).

Așa fiind, potrivit literaturii de specialitate⁹³, nu intră în această categorie de bunuri:

- bunurile care, potrivit naturii lor, nu sunt afectate folosinței comune a soților, în cadrul gospodăriei casnice: autoturismul, motocicleta, pianul, bunurile destinate exercitării profesiei sau meseriei defunctului (s-a apreciat că dacă soții au fost intelectuali, biroul profesional al soților - mobila de birou, casa de bani, clasorul - nu aparțin gospodăriei comune⁹⁴), obiectele care, prin valoarea lor deosebită (artistică, istorică, obiectele din metale prețioase etc.) depășesc înțelesul obișnuit al noțiunii de obiecte de uz casnic etc;

- bunurile care nu au fost destinate folosinței comune a soților, cum ar fi obiectele de uz personal și exclusiv ale defunctului, precum și cele care au fost procurate în alt scop (de exemplu, în scop de investiții);

- bunurile aparținând gospodăriei țărănești, cum ar fi: animalele de muncă și de producție, uneltele agricole etc.

II. Descendenții defunctului

23. Noțiunea de descendenți. Potrivit art.975 alin.1 C.civ.: "*Descendenții sunt copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la nesfârșit*", fără deosebire de sex și indiferent dacă sunt din *aceeași căsătorie* sau din *căsătorii diferite*⁹⁵.

Noțiunea de descendenți îi include și pe *copiii defunctului din afara căsătoriei, precum și pe urmașii acestora în linie dreaptă*, cu condiția ca filiația să fie stabilită potrivit legii. Într-adevăr, potrivit art.448 C.civ. , copilul din afara căsătoriei a cărui filiație a fost stabilită potrivit legii are, față de fiecare părinte și rudele acestuia, *aceeași situație ca și aceea a unui copil din căsătorie*.

⁹³ A se vedea Iliora Genoiu, op.cit., p.93; F.Deak, op.cit., p.128-129.

⁹⁴ A se vedea M.Eliescu, op.cit., I, p.138.

⁹⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.97.

Menționăm că descendenții își păstrează dreptul de moștenire chiar dacă, ulterior nașterii lor, căsătoria respectivă a fost declarată *nulă* sau *anulată*. În acest sens, art.305 C.civ. prevede că nulitatea căsătoriei nu are niciun efect în privința copiilor, care păstrează situația de copii din căsătorie (la fel dispunea și art.23 alin.2 din Codul familiei anterior intrării în vigoare a Codului civil). Această soluție legislativă prezintă interes practic prin faptul că permite copilului respectiv să beneficieze de *prezumția legală de paternitate*, scutindu-l de obligația de a-și stabili, prin recunoaștere sau prin hotărâre judecătorească, paternitatea din afara căsătoriei (a se vedea M.Mureșan, I. Urs, op.cit., p.25).

De asemenea, alături de copiii din căsătorie și din afara căsătoriei, noțiunea de descendenții îi cuprinde și pe *copiii adoptați de către defunct, precum și pe urmașii acestora în linie dreaptă la nesfârșit*.

Sub imperiul Codului familiei, până la adoptarea O.U.G nr.25/1997 și a Legii nr.87/1998 (azi abrogate) adopția era de două feluri; adopție (înfiere) cu efecte depline și adopție (înfiere) cu efecte restrânse.

În cazul adopției (înfiere) *cu efecte depline*, adoptatul și descendenții lui deveneau rude atât cu adoptatorul cât și cu rudele adoptatorului, rupând orice legătură de rudenie cu părinții firești și rudele lor; prin adopția (înfierea) *cu efecte restrânse* adoptatul și descendenții lui deveneau rude numai cu adoptatorul (nu și cu rudele acestuia), păstrând însă legăturile de rudenie cu părinții firești și cu rudele acestora.

Dacă cel care lasă moștenirea este *adoptatorul*, nu are importanță felul adopției - cu efecte depline sau cu efecte restrânse - *întrucât adoptatul și descendenții lui au întotdeauna vocație la moștenire*.

Deosebirea dintre cele două feluri de adopție se va manifesta numai în raporturile adoptatului și descendenților săi cu rudele lor firești, așa cum am arătat mai sus. Astfel, cel adoptat cu efecte depline și descendenții lui îl vor moșteni pe adoptator și pe rudele adoptatorului, dar nu vor moșteni rudele din familia firească; la fel, descendentul celui adoptat cu efecte *depline* va putea să-l moștenească pe adoptator prin reprezentarea adoptatului decedat, fiind rudă și cu acesta.

În schimb, cel adoptat cu efecte restrânse și descendenții lui îl vor moșteni numai pe adoptator (cu care a devenit rudă prin adopție, nu și pe rudele adoptatorului, deoarece cu acestea nu au devenit rude), precum și pe rudele din familia firească; tot astfel, cel adoptat cu efecte restrânse de către adoptatorul decedat nu poate să-l reprezinte pe acesta la moștenirea unui *ascendent* sau *frate* al adoptatorului, căci el (adoptatul) n-a devenit rudă cu *rudele* adoptatorului și deci n-are vocație proprie la moștenirea lor.

În prezent însă nu mai există decât o singură formă de adopție (înfiere), identică în esență cu fosta înfiere cu efecte depline, așa încât cei adoptați devin rude cu **toate** rudele adoptatorului și deci au vocație succesorală față de acestea, atât direct (în nume propriu) cât și prin reprezentarea adoptatorului decedat ⁹⁶.

Astfel, conform art.470 alin.1 C.civ., prin adopție se stabilesc filiația dintre adoptat și cel care adoptă, precum și legături de rudenie între adoptat și rudele adoptatorului.

Raporturile de rudenie încetează între adoptat și descendenții săi, pe de o parte, și părinții firești și rudele acestora, pe de altă parte (art.470 alin.2 C.civ.).

⁹⁶ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p. 25; Pentru amănunte și soluții în diverse alte situații posibile, a se vedea F.Deak, op. cit., p. 83-87, precum și doctrina și jurisprudența acolo citate.

Când adoptator este soțul părintelui firesc sau adoptiv, legăturile de rudenie ale adoptatului încetează numai în raport cu părintele firesc și rudele părintelui firesc care nu este căsătorit cu adoptatorul (art.470 alin.3 C.civ.)⁹⁷.

În noul Cod civil a fost reglementată, pentru prima dată, reproducerea umană asistată medical cu terț donator (art. 441- 447). Astfel, conform art. 442 alin. 1 C.civ., părinții care, pentru a avea un copil, doresc să recurgă la reproducerea asistată medical cu terț donator trebuie să își dea consimțământul în prealabil, în condiții care să asigure deplina confidențialitate, în fața unui notar public care să le explice, în mod expres, consecințele actului lor cu privire la filiație.

Părinți nu pot fi decât un bărbat și o femeie sau o femeie singură (art. 441 alin.3 C.civ.). Nimeni nu poate contesta filiația copilului pentru motive ce țin de reproducerea asistată medical și nici copilul astfel născut nu poate contesta filiația sa (art.443 alin.1 C.civ.).

Copilul născut prin reproducere asistată medical cu terț donator va stabili legături de rudenie cu părinții care au recurs la această procedură legală și medicală⁹⁸, precum și cu rudele părinților, fiind asimilat pe deplin copilului din filiația firească, existând vocație succesorală reciprocă⁹⁹.

Ca urmare, din punctul de vedere al dreptului la moștenire, un asemenea copil face parte din clasa descendenților și are aceleași drepturi succesoriale ca și un copil născut prin concepțiune naturală.

24. Împărțea moștenirii între descendenți. Așa cum am văzut, în conformitate cu dispozițiile art. 964 alin.1 C.civ., descendenții fac parte din *clasa întâi*.

Potrivit art.975 alin.2 C.civ., descendenții defunctului înlătură moștenitorii din celelalte clase și vin la moștenire în ordinea proximității gradului de rudenie.

Dacă vin singuri la moștenire, descendenții dobândesc *întreaga moștenire, pe care o vor împărți în mod egal*, când vin la moștenire în nume propriu, *ori pe tulpină*, când vin la moștenire prin reprezentare succesorală (art.975 alin.4 C.civ.).

În concurs cu soțul supraviețuitor, descendenții defunctului, indiferent de numărul lor, culeg împreună 3/4 din moștenire (art.975 alin.3 C.civ.).

Descendenților li se aplică art.964 alin.2 C.civ., respectiv dacă în urma dezmoștenirii nu pot culege întreaga moștenire, atunci partea rămasă se atribuie rudelor din clasa subsecventă care îndeplinesc condițiile cerute pentru a moșteni.

⁹⁷ Adoptatorul are față de copilul adoptat drepturile și îndatoririle părintelui față de copilul său firesc (art.471 alin.1 C.civ.).

⁹⁸ Conform art. 441 alin.1 C.civ., reproducerea umană asistată medical cu terț donator nu determină nicio legătură de filiație între copil și donator.

⁹⁹ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.210; Al.Bacaci, Ghe.Comăniță, op.cit., p.49.

25. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire al descendenților.

- pot veni la moștenire *în nume propriu* sau *prin reprezentare* (în cazul descendenților copiilor defunctului);
- sunt moștenitori *rezervatari*, adică beneficiază, în temeiul legii, de o parte din moștenire numită *rezervă succesorală*, de care defunctul nu poate dispune cu titlu gratuit, prin donații sau legate;
- sunt moștenitori *sezinari*, adică au dreptul de a intra în stăpânirea de fapt a patrimoniului succesoral chiar înainte de eliberarea certificatului de moștenitor și posibilitatea de a exercita drepturile și acțiunile defunctului;
- sunt obligați să *raporteze donațiile primite de la cel care lasă moștenirea*, adică să readucă la masa succesorală bunurile primite cu titlul de donație (dacă donația nu a fost făcută cu scutire de raport).

III. Ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați

Ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați fac parte din clasa a doua de moștenitori legali (art.964 alin.1 C.civ.) și vin la moștenire dacă descendenții nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni (art.976 alin.3 C.civ.). Ei se numesc *privilegiați* pentru că înlătură de la moștenire pe ceilalți ascendenți și colaterali, denumiți ordinari, care fac parte din clasele de moștenitori subsecvente.

A. Ascendenții privilegiați.

26. Noțiunea de ascendenți privilegiați. Potrivit art.976 alin.1 C.civ., ascendenții privilegiați sunt tatăl și mama defunctului.

Cu alte cuvinte, ascendenții privilegiați sunt *părinții defunctului*, din căsătorie, din afara căsătoriei, din adopție, precum și cei care au recurs la reproducerea umană asistată medical cu terț donator.

Vocația succesorală a părinților din căsătorie și a mamei din afara căsătoriei nu a fost contestată niciodată.

În privința dreptului de moștenire al tatălui *din afara căsătoriei* au existat unele discuții ¹⁰⁰, dar se recunoaște în general că și tatăl din afara căsătoriei, dacă paternitatea este stabilită potrivit legii (prin recunoaștere sau hotărâre judecătorească) ¹⁰¹, are vocație la moștenirea copilului său ¹⁰². Recunoașterea

¹⁰⁰ A se vedea F.Deak, St.D.Cârpenaru, *Drept civil. Contractele speciale. Dreptul de autor. Dreptul de moștenire*, Universitatea București, 1983 (1986), p.406-407;

¹⁰¹ A se vedea, pentru o cercetare adâncită a problematicii filiației față de tată, I.Bohotici, *Stabilirea, tăgăduirea și contestarea paternității*, Editura Cordial Lex, Cluj-Napoca, 1994.

¹⁰² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.27.

vocației succesorale legale a tatălui din afara căsătoriei este reclamată de raporturile de rudenie statornicite între copil și tatăl său prin stabilirea filiației, de principiul egalității între sexe și de principiul reciprocității vocației succesorale legale ¹⁰³.

De asemenea, discuții au existat și în privința părinților adoptatori, impunându-se teza potrivit căreia și părinții adoptatori au vocație la moștenirea adoptatului decedat, indiferent dacă adopția (încuviințată sub imperiul dispozițiilor inițiale ale Codului familiei) a fost cu efecte depline sau cu efecte restrânse.

În cazul adopției cu efecte depline, vin la moștenirea celui adoptat părinții adoptatori, precum și rudele părinților adoptatori, care devin rude cu adoptatul. Părinții firești ai celui adoptat cu efecte depline, precum și rudele părinților firești, pierd orice vocație la moștenirea lăsată de acesta deoarece încetează raporturile de rudenie dintre ei.

Face excepție ipoteza când adoptator este soțul părintelui firesc sau adoptiv, situație în care legăturile de rudenie ale adoptatului încetează numai în raport cu părintele firesc și rudele părintelui firesc care nu este căsătorit cu adoptatorul (art.470 alin.3 C.civ.).

În schimb, *în cazul adopției cu efecte restrânse*, vin la moștenirea celui adoptat atât părinții adoptatori, cât și părinții firești, deoarece această adopție nu rupe legăturile de rudenie ale adoptatului cu părinții firești ¹⁰⁴.

27. Împărțirea moștenirii între soțul supraviețuitor, ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați. Dacă soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs atât cu ascendenții privilegiați, cât și cu colateralii privilegiați ai defunctului, partea cuvenită clasei a doua este de 2/3 din moștenire (art.977 alin.1 C.civ.).

Dacă soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs fie numai cu ascendenții privilegiați, fie numai cu colateralii privilegiați ai defunctului, partea cuvenită clasei a doua este de 1/2 din moștenire (art.977 alin.2 C.civ.).

28. Împărțirea moștenirii între ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați. Conform art.978 C.civ., moștenirea sau partea din moștenire cuvenită ascendenților privilegiați și colateralilor privilegiați se împarte între aceștia *în funcție de numărul ascendenților privilegiați care vin la moștenire*, după cum urmează:

a) în cazul în care la moștenire vine un singur părinte, acesta va culege 1/4, iar colateralii privilegiați, indiferent de numărul lor, vor culege 3/4;

¹⁰³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.100. Unele rezerve au fost exprimate doar pentru ipoteza în care stabilirea filiației din afara căsătoriei s-a făcut prin recunoaștere, în scopul exclusiv, dovedit ca atare, de a crea tatălui din afara căsătoriei vocație succesorală la moștenirea copilului recunoscut.

¹⁰⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.101.

b) în cazul în care la moștenire vin 2 părinți (sau mai mulți, în cazul adopției cu efecte restrânse), aceștia vor culege împreună jumătate (1/2), iar colateralii privilegiați, indiferent de numărul lor, vor culege cealaltă jumătate (1/2).

În cazul în care colateralii privilegiați nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni, ascendenții privilegiați vor culege moștenirea sau partea din moștenire cuvenită clasei a doua (art.979 alin.1 C.civ.).

Dacă ascendenții privilegiați vin singuri la moștenire (în lipsa soțului supraviețuitor și a colateralilor privilegiați) culeg întreaga moștenire, pe care o vor împărți între ei în mod egal (art.980 C.civ.).

29. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire al ascendenților privilegiați. Ascendenții privilegiați sunt moștenitori *rezervatari* și *sezinari*; ei pot veni la moștenire numai *în nume propriu*, nu și prin reprezentare succesorală; nu sunt obligați la raportul donațiilor primite de la defunct.

B. Colateralii privilegiați.

30. Noțiunea de colaterali privilegiați. Potrivit art. 976 alin.2 C.civ., colateralii privilegiați sunt *frații și surorile defunctului*, precum și *descendenții acestora*, până la al patrulea grad inclusiv cu defunctul.

Frații și surorile defunctului pot fi din aceeași căsătorie, din căsătorii diferite, din afara căsătoriei, dar cu filiația stabilită conform legii, și din adopție (sub imperiul dispozițiilor inițiale ale Codului familiei se includ aici numai frații și surorile defunctului din adopția cu efecte depline, căci numai aceștia devin frați și surori cu ceilalți copii ai adoptatorului; cei adoptați cu efecte restrânse nu pot nici să moștenească și nici să fie moșteniți de copiii firești sau adoptați ai adoptatorului). De asemenea, se includ frații și surorile defunctului născuți prin reproducere asistată medical cu terț donator, care sunt asimilați pe deplin cu frații și surorile din filiația firească.

31. Împărțirea moștenirii între colateralii privilegiați. În cazul în care ascendenții privilegiați nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni, colateralii privilegiați vor culege moștenirea sau partea din moștenire cuvenită clasei a doua (art. 979 alin.2 C.civ.).

Moștenirea sau partea din moștenire cuvenită colateralilor privilegiați se împarte între aceștia în mod egal (art. 981 alin.1 C.civ.).

În cazul în care colateralii privilegiați vin la moștenire prin reprezentare succesorală, moștenirea sau partea din moștenire ce li se cuvine se împarte între ei pe tulpină (art. 981 alin.2 C.civ.).

Regula este aceea că moștenirea sau partea din moștenire cuvenită colateralilor privilegiați *se împarte între aceștia în mod egal*, deoarece frații și surorile sunt rude de același grad cu defunctul. *Această regulă se aplică însă*

numai în cazul în care frații și surorile defunctului provin din aceeași căsătorie (adică au același tată și aceeași mamă).

În cazul în care colateralii privilegiați sunt rude cu defunctul pe linii colaterale diferite (adică provin din căsătorii diferite, din afara căsătoriei, respectiv nu au același tată și aceeași mamă), moștenirea sau partea din moștenire ce li se cuvine se împarte, în mod egal, între linia maternă și linia paternă. În cadrul fiecărei linii, sunt aplicabile dispozițiile art. 981 alin.1 și 2 C.civ..

Astfel, dacă frații și surorile provin din căsătorii diferite avem, pe de o parte, *frații buni* (primari), care sunt frați cu defunctul și după mamă și după tată, iar pe de altă parte *frații consângeni* sau *consanguini* - (care sunt frați cu defunctul numai după tată, având însă mame diferite) și respectiv *frații uterini* (care sunt frați cu defunctul numai după mamă, având însă tați diferiți). În asemenea situații, dacă la moștenire vin frați și surori din categorii diferite, părțile lor nu vor mai fi egale, ci moștenirea sau partea din moștenire ce li se cuvine **se va împărți, mai întâi, în mod egal în două linii (linia paternă și respectiv linia maternă)**, urmând ca frații după tată ai defunctului (consângenii) să vină la moștenirea liniei paterne, frații uterini să vină la moștenirea liniei materne, iar frații buni să vină atât la moștenirea liniei materne cât și a celei paterne (art. 981 alin.4 C.civ.), așa încât, în funcție de rudenția cu defunctul (numai după tată, numai după mamă, ori după ambii părinți) și de numărul fraților din fiecare categorie, cotele părți cuvenite fiecăruia vor fi inegale. De exemplu, dacă *de cujus* D lasă un frate bun, doi frați consângeni și trei frați uterini, masa succesorală se împarte în două linii de câte 1/2 fiecare; linia paternă revine fratelui bun și celor doi frați consângeni (fiecare câte 1/3 din jumătate, deci câte 1/6 din masa succesorală); cealaltă jumătate a masei succesoriale, cuvenită liniei materne, revine fratelui bun și celor trei frați uterini (fiecare câte 1/4 din jumătate, adică câte 1/8 din masa succesorală); însumând părțile cuvenite din ambele linii, fratele bun va moșteni $1/6 + 1/8 = 4/24 + 3/24 = 7/24$ din totalul masei succesoriale, frații consanguini câte 4/24, iar frații uterini câte 3/24 din moștenire ¹⁰⁵.

Împărțirea moștenirii pe linii operează nu numai între frații și surorile din căsătorii diferite, ci și atunci când unii frați sunt din afara căsătoriei, sau din adopția cu efecte depline, adică întotdeauna când frații și surorile provin din părinți diferiți ¹⁰⁶. De asemenea, împărțirea pe linii se aplică nu numai când frații și surorile vin singuri la moștenire (în absența părinților), ci și atunci când vin în concurs cu ascendenții privilegiați și cu soțul supraviețuitor, împărțindu-se pe linii fie toată moștenirea, fie toată partea cuvenită colateralilor privilegiați.

¹⁰⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.29.

¹⁰⁶ Ibidem, p.29.

32. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire al colateralilor privilegiați. Frații și surorile defunctului pot veni la moștenirea acestuia numai *în nume propriu*, în timp ce descendenții fraților și surorilor, până la gradul al patrulea, pot veni și prin reprezentare succesorală. Colateralii privilegiați nu sunt moștenitori rezervatari și nici sezinari; ei nu sunt obligați să raporteze donațiile primite de la defunct.

IV. Ascendenții ordinari.

33. Noțiunea de ascendenți ordinari. Potrivit art. 982 alin.1 C.civ., ascendenții ordinari sunt rudele în linie dreaptă ascendentă ale defunctului, cu excepția părinților acestuia.

Așa cum am văzut, ascendenții ordinari fac parte din clasa a treia și îi cuprinde pe *bunicii, străbunicii, stră-străbunicii defunctului, fără limită de grad*, indiferent dacă filiația între ei este din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție (sub vechea legislație, adopție cu efecte depline ¹⁰⁷).

Ascendenții ordinari vin la moștenire dacă descendenții, ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni. Se aplică în mod corespunzător și dispozițiile art. 964 alin.2 C.civ.

Ascendenții ordinari vin la moștenire în ordinea gradelor de rudenie cu defunctul (bunicii înlăturând de la moștenire pe străbunici, iar aceștia pe stră-străbunici). Moștenirea sau partea din moștenire cuvenită ascendenților ordinari *de același grad* se împarte între aceștia *în mod egal*, indiferent de linia de rudenie prin care sunt legați de defunct.

În concurs cu soțul supraviețuitor, ascendenții ordinari ai defunctului, indiferent de numărul lor, culeg împreună 1/4 din moștenire (art. 982 alin.4 C.civ.).

34. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire al ascendenților ordinari. Ascendenții ordinari nu sunt moștenitori rezervatari și nici sezinari, după noul Cod civil (art.1126). Ei pot veni la moștenire numai *în nume propriu*, nu și prin reprezentare succesorală; nu sunt obligați la raportul donațiilor primite de la defunct.

V. Colateralii ordinari.

35. Noțiunea de colaterali ordinari. Potrivit art. 983 alin.1 C.civ., colateralii ordinari sunt rudele colaterale ale defunctului până la gradul al patrulea inclusiv, cu excepția colateralilor privilegiați.

¹⁰⁷ Reamintim că la adopția cu efecte restrânse, adoptatul devine rudă numai cu adoptatorul, nu și cu ascendenții acestuia, așa încât ascendenții ordinari pe linia adoptatorului cu efecte restrânse nu au vocație la moștenirea adoptatului.

Colateralii ordinari fac parte din clasa a patra și îi cuprinde pe *unchii, mătușile și verii primari ai defunctului*, fie din căsătorie, fie din afara căsătoriei sau din adopție (sub vechea legislație, numai pe cei din adopția cu efecte depline), precum și pe *frații și surorile oricăruia dintre bunicii defunctului*, adică toate rudele colaterale până la gradul al patrulea inclusiv.

Aceștia vin la moștenire dacă descendenții, ascendenții privilegiați, colateralii privilegiați și ascendenții ordinari nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni. Dispozițiile art. 964 alin.2 C.civ. se aplică în mod corespunzător.

Colateralii ordinari vin la moștenire în ordinea gradelor de rudenie cu defunctul (art. 983 alin.3 C.civ.), respectiv unchii și mătușile - rude de gradul III - înlăturând de la moștenire pe verii primari și pe celelalte rude colaterale de gradul IV.

În concurs cu soțul supraviețuitor, colateralii ordinari ai defunctului, indiferent de numărul lor, culeg împreună 1/4 din moștenire (art. 983 alin.4 C.civ.).

Moștenirea sau partea din moștenire cuvenită colateralilor ordinari de același grad se împarte între aceștia în mod egal (art.983 alin.5 C.civ.).

36. Caracterele juridice ale dreptului de moștenire al colateralilor ordinari. Colateralii ordinari pot veni la moștenire numai *în nume propriu*, nu și prin reprezentare succesorală. Ei nu sunt nici moștenitori rezervatari și nici sezinari; nu sunt obligați la raportul donațiilor.

Secțiunea a IV-a

MOȘTENIREA VACANTĂ

37. Noțiunea de moștenire vacantă. Potrivit art. 1135 alin.1 C.civ., dacă nu există moștenitori legali sau testamentari, moștenirea este vacantă.

Prin „lipsa de moștenitori”, la care se referă art. 1135 alin.1 C.civ., trebuie să înțelegem nu numai *absența fizică* a moștenitorilor legali sau testamentari (defunctul nu are rude și nu a lăsat testament), ci și *absența lor în sens juridic*, determinată de renunțarea ori de înlăturarea lor de la moștenire ca urmare a dezmoștenirii, nedemnității ori revocării pe cale judecătorească a legatului.¹⁰⁸

Dar, moștenirea este vacantă nu numai dacă nu există moștenitori legali sau testamentari, ci și în cazul în care, chiar dacă aceștia există, vocația lor succesorală concretă nu se întinde asupra întregii moșteniri. În acest sens, art. 1135 alin.2 C.civ. prevede că dacă prin legat s-a atribuit numai o parte a

¹⁰⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.142; Înalta Curte de Casație și Justiție, secția civilă și de proprietate intelectuală, dec.nr.5360 din 28 septembrie 2004, în "Dreptul" nr.6/2005, p.232.

moștenirii și nu există moștenitori legali ori vocația acestora a fost restrânsă ca efect al testamentului lăsat de defunct, partea din moștenire rămasă neatribuită este vacantă. De exemplu, prin testament defunctul le-a atribuit legatarilor A și B cota de 1/2 din moștenire; partea rămasă în cotă de 1/2, în lipsa moștenitorilor legali, este vacantă. De asemenea, în cazul în care există numai moștenitori legali rezervatari, însă aceștia au fost dezmoșteniți de către defunct prin testament, fără să instituie vreun legatar, rezervarii vor culege totuși rezerva succesorală ce li se cuvine în temeiul legii, restul patrimoniului succesoral reprezintă moștenire vacantă.

Cu alte cuvinte, moștenirea este vacantă atunci când fie *de cujus* nu are moștenitori legali sau testamentari, fie atunci când, deși are, aceștia nu au vocație succesorală concretă la întreg patrimoniul succesoral¹⁰⁹.

Potrivit art. 1136 alin.1 C.civ., cât timp moștenirea nu a fost acceptată sau dacă succesibilul nu este cunoscut, notarul public competent poate să numească un curator special al moștenirii, pentru apărarea drepturilor moștenitorului eventual, curator care va avea drepturile și îndatoririle de administrare prevăzute la art.1117 alin. 3 - 5 C.civ.. În cazurile de mai sus, acțiunile împotriva moștenirii se vor îndrepta împotriva curatorului special, numit de către notarul public, la cererea reclamantului (art.1136 alin.2 C.civ.).

Dacă există indicii că moștenirea urmează să fie declarată vacantă, notarul public competent înștiințează și organul care reprezintă comuna, orașul sau municipiul (art.1136 alin.3 C.civ.).

38. Dreptul de a culege moștenirea vacantă. Conform art. 1138 alin.1 C.civ., moștenirile vacante revin comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii și intră în domeniul lor privat¹¹⁰. Este considerată nescrisă orice dispoziție testamentară care, fără a stipula transmiterea bunurilor moștenirii, urmărește să înlăture această regulă.

Dacă defunctul are bunuri situate în raza teritorială a mai multor unități administrativ teritoriale, atunci fiecare dintre acestea au dreptul de a culege bunurile care se găsesc pe teritoriul lor administrativ¹¹¹.

Potrivit art.553 alin. 3 C.civ. *moștenirile vacante* (și imobilele cu privire la care s-a renunțat la dreptul de proprietate conform art.562 alin.2), *aflate în străinătate, se cuvin statului român*¹¹².

¹⁰⁹ F.Deak, op.cit., p.142; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1181-1182.

¹¹⁰ În același sens este și art. 963 alin.3 C.civ. care prevede că: "*În lipsa moștenitorilor legali sau testamentari, patrimoniul defunctului se transmite comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii*".

¹¹¹ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1184.

Așadar, în concepția noului Cod civil, moștenirile vacante care se află în România, indiferent că au în conținutul lor bunuri mobile sau imobile, revin comunei, orașului sau municipiului în a cărei rază teritorială acestea se aflau la data deschiderii moștenirii, iar moștenirile vacante aflate în străinătate, se cuvin statului.

39. Natura juridică a dreptului asupra moștenirii vacante. Natura juridică a dreptului asupra moștenirii vacante constituie, și după intrarea în vigoare a noului Cod civil, o problemă controversată. Astfel, într-o opinie, se consideră că noul Cod civil nu îl consideră pe stat ca moștenitor legal; temeiul juridic al dobândirii de către acesta a moștenirii vacante este dreptul de suveranitate. Într-o altă opinie, statul dobândește moștenirea vacantă în baza unui drept de moștenire legală ¹¹³.

În practica judecătorească s-a impus cea de a doua opinie, instanța supremă stabilind în mod expres că "în cazul succesiunii vacante statul are calitatea de moștenitor..." ¹¹⁴.

Împărtășim cea de a doua opinie deoarece, așa cum s-a arătat, dobândirea moștenirii vacante are loc cu caracter universal (nu cu caracter particular, cum se întâmplă în cazul bunurilor abandonate sau la care proprietarul renunță), bunurile fiind privite ca elemente ale unui patrimoniu, cuprinzând nu numai activul, dar și pasivul, ceea ce este specific transmisiunii succesoriale ¹¹⁵, comuna, orașul sau municipiul, inclusiv statul, dobândește patrimoniul succesoral în *calitate de moștenitor legal*. De asemenea, conform art. 1139 alin.2 C.civ., comuna, orașul sau municipiul suportă pasivul moștenirii vacante

¹¹² Art. 2633 din noul Cod civil prevede că moștenirea este supusă legii statului pe teritoriul căruia defunctul a avut, la data morții, reședința obișnuită.

Cu toate acestea, conform art.2634 alin.1 C.civ., o persoană poate să aleagă, ca lege aplicabilă moștenirii în ansamblul ei, legea statului a cărui cetățenie o are.

În cazul în care, conform legii aplicabile moștenirii, succesiunea este vacantă, bunurile situate sau, după caz, aflate pe teritoriul României sunt preluate de statul român în temeiul dispozițiilor legii române privitoare la atribuirea bunurilor unei succesiuni vacante (art.2636 alin.2 C.civ.).

¹¹³ Pentru amănunte a se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1182; D.Chirică, op.cit., p.111.

În sensul că statul dobândește moștenirea vacantă ca universalitate, în baza unui drept de moștenire legală (*iure hereditatis*) a se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.282-283; I.Genoiu, op.cit., p.126-127; Dumitru C.Florescu, op.cit., p.170; G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.560; Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.69. Concepția dobândirii moștenirii vacante cu titlul de *drept moștenire* este consacrată expres la art.1936 din Codul civil german (BGB), art. 956 din Codul civil spaniol, art.586 din Codul civil italian și art. 466 din Codul civil elvețian (F.Deak, op.cit., p.142 -145).

¹¹⁴ Trib.Suprem, s.civ. dec.nr.1255/1982, în RRD nr.8/1983, p.59-60.

¹¹⁵ A se vedea F.Deak, R.Popescu, op.cit., p283.

numai în limita valorii bunurilor din patrimoniul succesoral, ceea ce demonstrează justetea teoriei dreptului de moştenire.

40. Constatarea vacanţei succesorală. Certificatul de vacanţă a moştenirii. Potrivit art. 553 alin.2 C.civ., moştenirile vacante se constată prin *certificat de vacanţă succesorală* şi intră în domeniul privat al comunei, oraşului sau municipiului, după caz, fără înscriere în cartea funciară.

Certificatul de vacanţă succesorală se eliberează de către notarul public.

În acest scop, art. 1137 alin.1 C.civ. prevede că dacă în termen de un an şi 6 luni de la deschiderea moştenirii nu s-a înfăţişat niciun succesibil, notarul, la cererea oricărei persoane interesate, îi va soma pe toţi succesibili, printr-o publicaţie făcută la locul deschiderii moştenirii, la locul unde se află imobilele din patrimoniul succesoral, precum şi într-un ziar de largă circulaţie, pe cheltuiala moştenirii, să se înfăţişeze la biroul său în termen de cel mult două luni de la publicare.

Dacă niciun succesibil nu se prezintă în termenul fixat în publicaţie, notarul va constata că moştenirea este vacantă şi va elibera certificatul de vacanţă succesorală conform art. 85 din Legea nr.36/1995. În acelaşi sens este şi art. 117 din Legea nr.36/1995 care dispune că, în lipsa moştenitorilor legali sau testamentari, când în masa succesorală există bunuri, notarul public constată că succesiunea este vacantă şi eliberează certificat de vacanţă succesorală, în condiţiile legii. Notarul public citează autoritatea administraţiei publice locale competentă a prelua bunurile succesorală.

Precizăm că nu numai notarul public, dar şi instanţa de judecată, în mod direct, poate constata oricând că o moştenire este vacantă, chiar dacă nu s-a emis certificat de vacanţă succesorală de către notarul public ¹¹⁶.

Comuna, oraşul sau, după caz, municipiul intră în stăpânirea de fapt a moştenirii de îndată ce toţi succesibili cunoscuţi au renunţat la moştenire ori, la împlinirea termenului prevăzut la art.1137 alin.1 C.civ., dacă niciun moştenitor nu este cunoscut. Prin urmare, unităţile administrativ teritoriale şi statul nu pot intra imediat după deces în stăpânirea de fapt a bunurilor succesorală, căci nu se ştie dacă sunt sau nu moştenitorilor legali şi testamentari. În literatura juridică s-a arătat că statul şi unităţile administrativ-teritoriale nu pot fi incluşi în categoria moştenitorilor sezinari propriu-zişi, dar se bucură de anumite prerogative care sunt caracteristice moştenitorilor sezinari. De exemplu, chiar în absenţa certificatului de vacanţă succesorală, statul şi unităţile administrativ-teritoriale

¹¹⁶ A se vedea, în acest sens Judecătoria Bistriţa, sent.civ. nr.369/1982, cu *Notă* de E.Lipcanu, în RRD nr.11/1983, p.51 şi urmât.; Î.C.C.J., secţia civilă şi de proprietate intelectuală, dec.nr.6137 din 5 noiembrie 2004, în "Dreptul" nr.6/2005, p.233; F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.285; D.Chirică, op.cit., p.112.

pot să acționeze sau să fie acționate direct în justiție în legătură cu drepturile și obligațiile succesoriale ¹¹⁷.

Indiferent dacă vacanța succesorală a fost constatată de notarul public sau de către instanța de judecată, precum și indiferent de data eliberării certificatului de vacanță succesorală sau de data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești, *moștenirea se dobândește retroactiv de la data deschiderii sale* (art.1139 alin.1 C.civ.). Asta înseamnă că certificatul de vacanță succesorală și hotărârea judecătorească au efect declarativ, iar nu constitutiv.

Întrucât bunurile moștenirii vacante intră în domeniul privat al comunei, orașului, municipiului sau statului, precizăm că ele sunt și rămân în circuitul civil; ca urmare pot fi înstrăinate, pot face obiectul unei urmăriri silite și pot fi dobândite prin orice mod prevăzut de lege, așa cum rezultă din dispozițiile art. 553 alin.4 C.civ.

Dacă s-a constatat vacanța succesorală însă există moștenitori legali sau testamentari, aceștia pot exercita acțiunea în petiție de ereditate împotriva comunei, orașului, municipiului și statului (art.1140 C.civ.). Acțiunea în petiție de ereditate este imprescriptibilă ¹¹⁸ și deci poate fi exercitată oricând întrucât, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1130 C.civ., moștenitorul cu vocație universală sau cu titlu universal poate obține oricând recunoașterea calității sale de moștenitor.

41. Răspunderea pentru pasivul moștenirii vacante. Se admite, atât în literatura juridică cât și în practica judiciară, că municipiul, orașul sau comuna culege un patrimoniu, o universalitate, motiv pentru care este ținut de datoriile și sarcinile moștenirii. Însă, conform art. 1139 alin.2 C.civ., comuna, orașul sau municipiul suportă pasivul moștenirii vacante numai în limita valorii bunurilor din patrimoniul succesoral.

42. Inexistența dreptului de opțiune succesorală al comunei, orașului sau municipiului în cazul dobândirii moștenirilor vacante. În cazul în care comuna, orașul sau municipiul urmează să dobândească o moștenire vacantă, ele nu au un drept de opțiune succesorală, așa cum au toți ceilalți moștenitori, deoarece nu pot renunța la moștenirea vacantă. Oricum bunurile abandonate ar reveni tot lor (art.553 alin.2 C.civ.).

CAPITOLUL III

MOȘTENIREA TESTAMENTARĂ

¹¹⁷ A se vedea în acest sens F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.293.

¹¹⁸ A se vedea, în acest sens, F.Deak, R.Popescu, op.cit., p.287.

Secțiunea I

NOȚIUNEA DE TESTAMENT ȘI CARACTERELE JURIDICE

43. Noțiunea de testament. Patrimoniul succesoral se poate transmite nu numai în temeiul regulilor prevăzute de lege, ci și în temeiul voinței persoanei care lasă moștenirea, manifestată prin testament. În acest caz, moștenirea este testamentară.

Deși în dreptul nostru civil moștenirea legală este regula, totuși ea poate fi înlăturată, în tot sau în parte, prin testamentul lăsat de către defunct.

Potrivit art. 1034 C.civ.: "*Testamentul este actul unilateral, personal și revocabil prin care o persoană, numită testator, dispune, în una dintre formele cerute de lege, pentru timpul când nu va mai fi în viață*" ¹¹⁹.

Rezultă că o persoană poate dispune de bunurile sale nu numai prin acte juridice între vii, dar și printr-un act unilateral de voință *mortis causa*, pentru timpul când nu va mai fi în viață, înlăturând normele juridice care reglementează devoluțiunea succesorală legală.

44. Caracterele juridice. Testamentul prezintă următoarele caractere juridice:

- este un *act juridic*, adică o manifestare de voință făcută cu intenția de a produce efecte juridice. Prin urmare, testamentul trebuie să îndeplinească toate condițiile de fond cerute de lege pentru valabilitatea oricărui act juridic, plus cele specifice pentru valabilitatea actelor cu titlu gratuit ¹²⁰;

- este un *act juridic unilateral*, valabil prin exprimarea unei singure voințe, aceea a testatorului, independent de orice manifestare de voință a beneficiarului;

- este un *act juridic personal*, adică nu poate fi încheiat prin reprezentare legală sau convențională ori cu încuviințarea ocrotitorului legal. Așa cum s-a arătat, chiar dacă testatorul primește consultații de specialitate de la o altă

¹¹⁹ Codul civil vechi de la 1864 definea testamentul la art. 802 ca fiind: "*un act revocabil prin care testatorul dispune, pentru timpul încetării sale din viață, de tot sau de o parte din avutul său*". În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a precizat că testamentul nu trebuie confundat cu legatul, deoarece dispozițiile referitoare la soarta bunurilor moștenirii nu epuizează conținutul noțiunii de testament, acesta putând să conțină - pe lângă legate - și o serie întreagă de alte dispoziții de ultimă voință. În realitate, s-a menționat, testamentul trebuie privit și definit ca fiind "*o simplă formă*", un tipar în care se îmbracă o pluralitate de acte juridice de sine-stătătoare, fiecare act având regimul său juridic propriu și distinct (A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.44); Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.73; I.Genoiu, op.cit., p.138-139; Dumitru C.Florescu, op.cit., p.65.

¹²⁰ Cu privire la noțiunea de act juridic și la condițiile sale de validitate, a se vedea M.Mureșan, *Drept civil. Partea generală*, Editura Cordial Lex, Cluj-Napoca, 1999, p.95 și p.106 - 144.

persoană (avocat) în vederea redactării testamentului, el trebuie să exprime voința sa personală ¹²¹;

- este un *act juridic revocabil*, adică testatorul poate, oricând până la deces, să revină în mod discreționar asupra dispozițiilor testamentare, fie revocându-le, fie modificându-le ori înlocuindu-le cu altele noi. Orice clauză de renunțare la dreptul de a revoca dispozițiile de ultimă voință *este nulă*;

- este un *act juridic solemn*, deoarece voința testatorului trebuie să fie exprimată în una dintre formele cerute de lege;

- este un *act juridic pentru cauză de moarte* întrucât, deși este valabil de la data întocmirii sale, dacă s-au respectat cerințele legii, produce efecte juridice numai de la data încetării din viață a testatorului.

Secțiunea a II-a

CONȚINUTUL TESTAMENTULUI

45. Legatele testamentare. Din dispozițiile art. 1035 C.civ. rezultă că testamentul conține dispoziții referitoare la patrimoniul succesoral sau la bunurile ce fac parte din acesta, precum și la desemnarea directă sau indirectă a legatarului.

Cu alte cuvinte, testamentul cuprinde, în primul rând, *legate*, întrucât, ca act juridic, este menit să asigure devoluțiunea bunurilor lăsate de *de cujus* potrivit voinței sale, iar nu potrivit regulilor moștenirii legale.

Pe de altă parte, precizăm că valabilitatea testamentului nu este condiționată de existența legatelor (adică de conținutul patrimonial), întrucât testamentul poate conține alte dispoziții de ultimă voință, cum ar fi: numirea unui executor testamentar, recunoașterea unui copil din afara căsătoriei, dispoziții referitoare la funeralii etc ¹²²

46. Alte dispoziții testamentare. Alături de legate și de dispozițiile privind desemnarea legatarului (*ori chiar în lipsa acestora*), testamentul poate conține și alte dispoziții de ultimă voință sau chiar acte juridice de sine stătătoare, cum ar fi:

- a) dispoziții referitoare la *partaj* (partajul de ascendent, adică împărțeala făcută de testator între descendenții săi a bunurilor moștenirii sau a unei părți din aceste bunuri);

- b) *revocarea dispozițiilor testamentare anterioare*;

- c) *dezmoșteniri* (exheredări), adică dispoziții prin care testatorul înlătură de la moștenire pe unii sau pe toți moștenitorii legali;

¹²¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.156.

¹²² În acest sens, a se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1075.

d) *numirea de executori testamentari*, adică desemnarea unei persoane (sau mai multe) care să aducă la îndeplinire dispozițiile de ultimă voință cuprinse în testament;

e) *sarcini impuse legatarului* (ori legatarilor), adică obligații de natură patrimonială sau de altă natură;

f) *dispoziții privind funeraliile și înhumarea*;

g) *recunoașterea de către tată a unui copil din afara căsătoriei* (art.415 alin.2 C.civ.) sau de către mamă a copilului care a fost trecut în registrul de stare civilă ca născut din părinți necunoscuți ori a cărui naștere nu a fost înregistrată în registrul de stare civilă (art.415 alin.1 C.civ.);

h) în principiu, *orice alte dispoziții de ultimă voință a testatorului* (de exemplu, recunoașterea unei datorii sau a unui drept).

Dispozițiile de ultimă voință cuprinse în testament pot produce efecte juridice la date diferite ¹²³. De exemplu, legatele produc efecte numai la data deschiderii moștenirii. Însă, recunoașterea unui copil sau revocarea dispozițiilor testamentare anterioare produc efecte imediat.

De asemenea, nulitatea unuia dintre actele de voință cuprinse în testament nu atrage nulitatea celorlalte acte de voință - independente - cuprinse în același testament; de exemplu, dacă testamentul cuprinde atât legate cât și un partaj de ascendent, legatele pot fi valabile și își vor produce efectele juridice chiar dacă partajul de ascendent ar fi lovit de nulitate absolută.

Secțiunea a III-a

CONDIȚIILE DE VALIDITATE ALE TESTAMENTULUI

Testamentul, fiind un act juridic, trebuie să îndeplinească *condițiile de validitate cerute de lege pentru orice act juridic*: capacitatea de a încheia actul în cauză, consimțământ valabil, obiect determinat și licit, iar cauza să existe, să fie licită și morală ¹²⁴.

De asemenea, testamentul fiind un act juridic solemn, voința testatorului trebuie exprimată în una dintre formele prevăzute de lege.

Așa fiind, vom analiza mai jos, pe scurt, *condițiile de fond* și *condițiile de formă* ale validității testamentului.

A. Condițiile de fond.

¹²³ A se vedea Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.75.

¹²⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.161.

47. Capacitatea. Pentru ca dispoziția testamentară să fie valabilă, testatorul trebuie să aibă *capacitatea de a dispune* prin liberalități (donații sau legate) sau de a face alte acte juridice cuprinse în testament.

a) Regula este aceea că *orice persoană poate face și primi liberalități, cu respectarea regulilor privind capacitatea* (art.987 alin.1 C.civ.).

Condiția capacității de a dispune prin testament trebuie îndeplinită la data la care dispunătorul își exprimă consimțământul (art.987 alin.2 C.civ.).

Condiția capacității de a primi un legat trebuie îndeplinită la data deschiderii moștenirii testatorului (art.987 alin.4 C.civ.).

Ca urmare, incapacitățile de a dispune sau de a primi prin testament, ca excepții de la regula capacității, trebuie să fie expres prevăzute de lege, fiind de strictă interpretare și aplicare.

b) Incapacități de a dispune prin testament. Sunt incapabile de a dispune prin testament, potrivit legii, următoarele persoane:

- *Minorii*, indiferent dacă sunt lipsiți total de capacitatea de exercițiu sau au capacitate de exercițiu restrânsă. În acest sens, art. 988 alin.1 C.civ. prevede că "*cel lipsit de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă nu poate dispune de bunurile sale prin liberalități, cu excepția cazurilor prevăzute de lege*". Așa fiind, minorul nu poate dispune de bunurile sale prin testament, nici prin reprezentant legal și nici cu încuviințarea ocrotitorilor legali.

Prin excepție, minorul care se căsătorește, dobândind capacitate deplină de exercițiu ¹²⁵, poate dispune prin testament ca și persoanele majore. Tot astfel, poate dispune prin testament și minorul care a împlinit vârsta de 16 ani, căruia instanța de tutelă i-a recunoscut capacitatea deplină de exercițiu, pentru motive temeinice (art.40 C.civ.).

- *Minorul devenit major, nu poate dispune prin liberalități în favoarea celui care a avut calitatea de reprezentant ori ocrotitor legal al său, înainte ca acesta să fi primit de la instanța de tutelă descărcare pentru gestiunea sa.* Se exceptează situația în care reprezentantul sau, după caz, ocrotitorul legal este ascendentul dispunătorului (art.988 alin.2 C.civ.).

- *Persoana pusă sub interdicție judecătorească*, nu poate să dispună prin testament deoarece este asimilată cu minorul sub vârsta de 14 ani, adică cu cel lipsit de capacitate de exercițiu (art.988 alin.1 C.civ.). Incapacitatea interzisului este totală și permanentă. Cât timp interdicția nu a fost ridicată, interzisul nu are capacitatea de a testa, nici măcar în intervalele de luciditate, dacă acestea ar exista ¹²⁶.

Întrucât incapacitățile de a dispune prin testament au ca scop protecția voinței incapabilului și a intereselor familiei sale, nefiind în joc interese de

¹²⁵ Conform art. 39 C.civ.: "Minorul dobândește, prin căsătorie, capacitatea deplină de exercițiu".

¹²⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.162.

ordine publică, încălcarea lor este sancționată cu *nulitatea relativă a testamentului* (art.44 alin.1 C.civ., art.988 alin.2 C.civ.).

c) Incapacități de a primi prin testament. Nu pot primi prin testament, potrivit legii, următoarele persoane:

- *Medicii și farmaciștii, precum și alte persoane care l-au tratat pe testator de boala care este cauză a decesului.* În acest sens, art. 990 alin.1 C.civ. prevede că sunt anulabile liberalitățile făcute medicilor, farmaciștilor sau altor persoane, în perioada în care, în mod direct sau indirect, îi acordau îngrijiri de specialitate dispunătorului pentru boala care este cauză a decesului ¹²⁷. Incapacitatea se întemeiază pe o prezumție absolută de sugestie și captație, motiv pentru care medicul sau farmacistul nu ar putea face dovada că liberalitatea este opera unei voințe libere a testatorului.

Conform art.990 alin.2 C.civ., *sunt exceptate de la prevederile alin.1:*

a) liberalitățile făcute soțului, rudelor în linie dreaptă sau colateralilor privilegiați;

b) liberalitățile făcute altor rude până la al patrulea grad inclusiv, dacă, la data liberalității, dispunătorul nu are soț și nici rude în linie dreaptă sau colaterali privilegiați.

- *Preoții sau alte persoane care acordau asistență religioasă în timpul bolii care este cauză a decesului.* Dispozițiile art. 990 alin. (1) și (2) C.civ. sunt aplicabile în mod corespunzător.

- *Incapacitățile speciale în materia legatelor.* Art.991 C.civ. prevede că sunt anulabile legatele în favoarea:

a) notarului public care a autentificat testamentul;

b) interpretului care a participat la procedura de autentificare a testamentului;

c) martorilor, în cazurile prevăzute la art. 1043 alin.2 C.civ. (care au asistat testatorul cu ocazia autentificării testamentului) și art.1047 alin. 3 C.civ. (martorii care au asistat și semnat testamentul privilegiat);

d) agenților instrumentatori, în cazurile prevăzute la art. 1047 C.civ.;

e) persoanelor care au acordat, în mod legal, asistență juridică la redactarea testamentului.

¹²⁷ Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, incapacitatea îi lovește pe farmaciști în cazul în care își depășesc atribuțiile și intră în cadrul profesiei medicilor, prin efectuarea de tratamente specifice acestei din urmă profesii, indicând și chiar administrând bolnavului medicamente fără prescripție medicală, procedând ca și cum ar fi medici. Personalul medical ajutător (de exemplu, infirmiera, asistentul medical) nu intră sub incidența art.990 alin.1 C.civ., numai dacă, cu depășirea abilității legale, acordă tratament medical (a se vedea, pentru unele amănunte, F.Deak, op.cit., p.167, precum și literatura juridică și jurisprudența acolo citate).

Sanctiunea încalcării incapacităților de a primi prin testament este nulitatea relativă ¹²⁸. Sanctiunea nulității relative prevăzute la art. 988 alin.2, 990 și 991 C.civ. se aplică și liberalităților făcute unei persoane interpușe.

Datorită dificultății de dovadă a simulației prin interpunere de persoane, art. 992 alin.2 C.civ. prevede că sunt prezumate, până la proba contrară, ca fiind persoane interpușe: ascendenții, descendenții și soțul persoanei incapabile de a primi liberalități, precum și ascendenții și descendenții soțului acestei persoane.

Dacă dispunătorul a decedat din cauza bolii, termenul de prescripție a dreptului la acțiunea în anulare curge de la data la care moștenitorii au luat cunoștință de existența liberalității (art.990 alin.4 C.civ.).

În cazul în care dispunătorul s-a restabilit, legatul devine valabil (art.990 alin.5 C.civ.), dar testatorul îl poate revoca oricând.

48. Consimțământul. Pentru ca dispozițiile testamentare să fie valabile, nu este suficient ca testatorul să aibă capacitatea de a dispune, ci este necesar ca voința acestuia să nu fie afectată de vreun viciu de consimțământ (eroarea, dolul sau violența; problema leziunii nu se pune în această materie, deoarece dispozițiile testamentare nu sunt acte juridice bilaterale, cu titlu oneros sau comutativ).

Conform, art.1038 alin.1 C.civ. testamentul este valabil numai dacă testatorul a avut discernământ și consimțământul său nu a fost viciat.

Cu privire la *discernământ*, în literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a arătat că există și cazuri când o persoană, pe deplin capabilă, este în fapt lipsită temporar de discernământul necesar pentru a dispune prin testament (din cauza alienației sau debilității mintale, ori datorită unor cauze vremelnice ca starea de boală, hipnoză, somnambulism, beție alcoolică, folosirea de stupefiante etc.) ¹²⁹. Lipsa discernământului atrage nevalabilitatea testamentului deoarece testatorul nu are puterea de a aprecia efectele juridice ale manifestării sale de voință ¹³⁰. De asemenea, în practica judiciară s-a hotărât că "*pentru validitatea testamentului este necesar, între altele, ca dispunătorul să aibă discernământ în momentul în care îl întocmește....*" ¹³¹.

Lipsa discernământului testatorului, care are capacitate deplină de exercițiu în momentul întocmirii testamentului, nefiind pus sub interdicție judecătorească, a fost denumită în doctrină "*insanitate de spirit*", după modelul francez. Pentru a putea vorbi de insanitate de spirit, testatorul trebuie să fie, la momentul întocmirii testamentului, într-o situație de tulburare mentală suficient de gravă pentru a-l priva de facultățile sale de discernământ. Tulburarea (alterarea) mentală poate să fie durabilă sau temporară, iar cauza acesteia este indiferentă:

¹²⁸ A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.568; F.Deak, op.cit., p.168.

¹²⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.163-164.

¹³⁰ G.Boroi, *Drept civil. Teoria generală*, Editura All, 1997, p.109.

¹³¹ A se vedea Trib.Suprem, s.civ. dec.nr.1129/1987, în CD, 1987, p.121.

alienație, stare congenitală, boală, consum de alcool sau droguri, furie, gelozie etc.¹³².

S-a arătat că insanitatea de spirit atrage lipsa consimțământului (nu numai alterarea acestuia, cum se întâmplă în cazul viciilor de consimțământ), deoarece testatorul este lipsit de lumina rațiunii, de luciditate etc.¹³³.

Lipsa de discernământ trebuie să fie dovedită în mod neechivoc, prin probe concludente, de către cel care invocă nevalabilitatea testamentului. Suferințele fizice ale testatorului, vârsta înaintată a acestuia sau slăbirea facultăților mentale, nu sunt suficiente pentru a demonstra insanitatea de spirit¹³⁴. Proba lipsei discernământului se poate face cu orice mijloace de probă, iar cel interesat trebuie să demonstreze nu numai insanitatea de spirit a testatorului, ci și existența acesteia la momentul întocmirii testamentului.

Sanțiunea aplicabilă în cazul încheierii unui testament în lipsa discernământului este nulitatea relativă¹³⁵.

De asemenea, precizăm că, în materie de testament, *dolul* se manifestă sub forma *sugestiei și captației*, constând în utilizarea de manopere viclene și frauduloase cu intenția de a câștiga încrederea testatorului și a-i înșela buna lui credință, pentru a-l determina să facă o liberalitate pe care altfel n-ar fi făcut-o¹³⁶.

Dacă nu s-au utilizat mijloace dolosive nu suntem în prezența dolului.

Potrivit art. 1038 alin.2 C.civ., *dolul poate atrage anularea testamentului* chiar dacă manoperele dolosive nu au fost săvârșite de beneficiarul dispozițiilor testamentare și nici nu au fost cunoscute de către acesta.

Sanțiunea aplicabilă în cazul existenței viciilor de consimțământ este *nulitatea relativă*. Viciile de consimțământ pot fi dovedite prin orice mijloace de probă.

49. Obiectul și cauza. Dispozițiile testamentare trebuie să aibă un obiect determinat sau determinabil și licit (să fie în circuitul civil; obiectul legatului poate fi și un bun viitor, care nu există în momentul testării), iar cauza să existe, să fie licită și morală.

¹³² A se vedea D.Chirică, op.cit., p.138-139; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1077.

¹³³ Ibidem; A se vedea și Al.Bacaci, Ghe.Comăniță, op.cit., p.78.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1077.

¹³⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.171; Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.81; Dumitru C.Florescu, op.cit., p.72; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.50. Dolul presupune mijloace viclene și frauduloase, cum ar fi: îndepărtarea testatorului de rude și prieteni, interceptarea corespondenței, abuzul de influență și autoritate, alteori presupune șiretenii, afirmații mincinoase la adresa anumitor moștenitori legali, specularea unor sentimente sau concepții, inclusiv religioase ale testatorului (pentru amănunte a se vedea F.Deak, op.cit., p.171).

Sanctiunea care intervine în caz de încălcare a cerințelor de mai sus este nulitatea absolută (art.1226 alin.2 C.civ., art.1238 alin.2 C.civ.).

B. Condiții de formă.

Din punctul de vedere al formei, condițiile cerute pentru valabilitatea oricărui testament sunt: *forma scrisă* și *actul separat*.

Scopul formei este de a asigura atât libertatea de manifestare a voinței testatorului, cât și certitudinea declarației sale de ultimă voință ¹³⁷.

a) Forma scrisă. Forma scrisă este o condiție de validitate a oricărui testament, iar nu una de probațiune.

Așa fiind, testamentul verbal (*nuncupativ*), recunoscut în dreptul roman, ca și în dreptul nostru cutumiar și în unele legiuri românești mai vechi, este lovit de *nulitate absolută*. Pe cale de consecință, legatarul nu va putea dovedi intenția lui *de cujus* de a-l gratifica prin nici o altă probă, decât printr-un înscris testamentar ¹³⁸. În acest sens, art. 1037 alin.1 C.civ. prevede că "*Orice persoană care pretinde un drept ce se întemeiază pe un testament trebuie să dovedească existența și conținutul lui în una dintre formele prevăzute de lege*".

Cu toate acestea, dacă testamentul a dispărut printr-un caz fortuit sau de forță majoră ori prin fapta unui terț, fie după moartea testatorului, fie în timpul vieții sale, însă fără ca acesta să îi fi cunoscut dispariția, existența, valabilitatea formei și cuprinsul testamentului vor putea fi dovedite prin orice mijloc de probă (art. 1037 alin.2 C.civ.) ¹³⁹.

Dacă un testament scris a existat, dar a fost distrus ori dosit de către testator ori cu știrea lui, se consideră că legatele cuprinse în el au fost revocate.

b) Actul separat. Dat fiind caracterul *personal* al testamentului, precum și cerința ca acesta să exprime voința liberă și neviciată a testatorului, este necesar ca testamentul fiecărei persoane să fie distinct și independent de testamentul oricărei alte persoane ¹⁴⁰. Prin urmare, legea nu permite ca două sau mai multe persoane să testeze, prin același act, una în favoarea celeilalte ori în favoarea unei terțe persoane. În acest sens, art. 1036 C.civ. dispune că: "*Sub sancțiunea nulității absolute a testamentului, două sau mai multe persoane nu pot dispune, prin același testament, una în favoarea celeilalte sau în favoarea unui terț*".

¹³⁷ A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.569.

¹³⁸ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.50-51.

¹³⁹ Pentru unele amănunte, a se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1076.

¹⁴⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.51

Asemenea testamente, numite conjunctive ¹⁴¹, sunt interzise pentru că pluralitatea de părți ar conferi testamentului caracter contractual și deci irevocabil prin voință unilaterală. Ori, testamentele sunt *esențialmente revocabile până în ultima clipă a vieții* ¹⁴².

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, testamentul nu este conjunctiv dacă două sau mai multe persoane testează pe aceeași coală de hârtie, însă "actele" de dispoziție sunt distincte, valabile în sine și semnate separat, exprimând fiecare voința unei singure persoane. Testamentul este conjunctiv numai dacă reprezintă, ca act juridic, opera comună a două sau mai multe persoane, dispozițiile fiind contopite în același context. Dimpotrivă, dacă testamentele sunt separate și distincte, ele vor fi valabile chiar dacă conțin dispoziții reciproce și interdependente, inclusiv clauza că revocarea unui testament atrage și revocarea celui alt, caz în care dispozițiile dintr-un testament constituie motivul determinant al intenției de a gratifica a celui alt testator. Dar, reciprocitatea dispozițiilor nu împiedică revocarea lor unilaterală, testamentele fiind separate ¹⁴³.

Nerespectarea cerințelor de formă este sancționată cu nulitatea absolută a testamentului, care nu va putea produce nici un efect.

Cu toate acestea, conform art. 1050 C.civ., un testament nul din cauza unui viciu de formă produce efecte dacă îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru altă formă testamentară. De exemplu, un testament autentic nul pentru vicii de formă, va putea produce efecte ca testament olograf, dacă sunt îndeplinite condițiile de validitate ale testamentului olograf (scris în întregime, datat și semnat de mâna testatorului).

De asemenea, confirmarea unei liberalități de către moștenitorii universali ori cu titlu universal ai dispunătorului atrage renunțarea la dreptul de a opune viciile de formă sau orice alte motive de nulitate, fără ca prin această renunțare să se prejudicieze drepturile terților (art.1010 C.civ.).

50. Interpretarea testamentului. Potrivit art.1039 alin.1 C.civ., regulile de interpretare a contractelor sunt aplicabile și testamentului, în măsura în care sunt compatibile cu caracterele juridice ale acestuia.

Cu ocazia executării dispozițiilor testamentare se poate constata uneori ambiguitatea, neclaritatea, incompatibilitatea dispozițiilor testamentare între ele, motiv pentru care se impune interpretarea testamentului. Interpretarea

¹⁴¹ A se vedea și C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1076.

¹⁴² A se vedea F.Deak, op.cit., p.177. Așa cum s-a arătat, în practică problema se pune de obicei în cazul soților și denotă preocuparea lor de a asigura menținerea dispozițiilor testamentare mutuale și corelative ori făcute în favoarea unei terțe persoane. Ori acest scop nu poate fi admis; sub nici o formă nu se pot lua măsuri care să garanteze menținerea - irevocabilitatea - dispozițiilor testamentare, căci acestea sunt prin esență revocabile.

¹⁴³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.178.

testamentului are drept scop stabilirea intenției sau voinței reale a testatorului¹⁴⁴.

În vederea realizării acestui demers, s-a prevăzut că elementele extrinseci înscrisului testamentar pot fi folosite numai în măsura în care se sprijină pe cele intrinseci (art.1039 alin.2 C.civ.). Elementele extrinseci sunt elemente probatorii exterioare testamentului (de exemplu, alte înscrisuri ce provin de la testator, biografia sa, compunerea patrimoniului său, relațiile familiale și sociale, uzanțele locale etc.¹⁴⁵), care pot fi folosite numai în măsura în care se sprijină pe elementele intrinseci (adică mențiuni, stipulații din cuprinsul testamentului).

Notarul public sau instanța de judecată vor administra, în caz de nevoie, probele necesare.

Legatul în favoarea creditorului nu este prezumat a fi făcut în compensația creanței sale (art.1039 alin.3 C.civ.).

Secțiunea a IV-a

FORMELE TESTAMENTULUI

51. Enumerare. Formele de testament prevăzute de noul Cod civil sunt următoarele:

- *testamente ordinare*, adică obișnuite, pe care testatorul le încheie în condiții normale; din categoria testamentelor ordinare fac parte: testamentul olograf și testamentul autentic;

- *testamente privilegiate*, adică extraordinare, pe care testatorul le încheie numai în situații excepționale; din categoria testamentelor privilegiate fac parte cele menționate la art. 1047 alin.1 C.civ.;

- *alte forme de testament*, special permise de lege cum ar fi: testamentul sumelor și valorilor depozitate, testamentul cetățenilor români aflați în străinătate.

A. Testamentele ordinare. Conform art. 1040 C.civ., testamentul ordinar poate fi olograf sau autentic.

a) Testamentul olograf. Potrivit legii, sub sancțiunea nulității absolute, testamentul olograf trebuie *scris în întregime, datat și semnat de mâna testatorului* (art.1041C.civ.).

¹⁴⁴ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1077.

¹⁴⁵ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1078.

Cele trei cerințe (să fie scris în întregime, datat și semnat *de mâna testatorului*) trebuie să fie întrunite *cumulativ*, în lipsa oricăreia dintre ele testamentul este nul.

În ce privește *scrierea*, testamentul olograf trebuie scris în întregime *de mâna* testatorului (nu la mașina de scris sau cu alte mijloace mecanice), *pe orice suport* (hârtie, pânză, lemn, piatră, perete, etc.), *cu orice instrument* (creion, stilou, daltă, ruj de buze etc.), *în orice limbă* pe care testatorul o cunoaște. El nu este valabil dacă a fost scris de un altul în locul sau în numele testatorului, dar este valabil dacă testatorul l-a scris cu mâna sa, chiar copiind o ciornă întocmită de altul, cu condiția ca testatorul să fi fost conștient de semnificația actului. La fel, se consideră valabil testamentul făcut cu mâna ghidată de către o terță persoană, cu condiția ca intervenția materială să nu afecteze voința testatorului, condiție cerută în toate cazurile de asistență a testatorului de către o terță persoană ¹⁴⁶. Dacă testamentul scris de testator cuprinde și o scriere străină (consemnată de o *altă* persoană), el (testamentul) rămâne valabil atunci când scrierea străină n-are legătură cu dispozițiile de ultimă voință scrise de testator (de exemplu, cineva a notat pe testament un număr de telefon, sau o adresă); dacă însă scrierea străină privește dispozițiile testamentare (constituind o ștersătură, adăugire, completare, modificare etc.), testamentul este nul; el poate fi valabil în forma inițială, nemodificată, dacă intervenția străină s-a făcut fără știrea testatorului sau după moartea sa. Dacă modificările sunt făcute chiar de mâna testatorului, testamentul este valabil cu condiția ca ele să fie datate și semnate de testator, atestând astfel că reprezintă ultima sa voință ¹⁴⁷; adăugirile făcute unui testament olograf de către testator poartă numele de *codicil* și trebuie respectate aceleași condiții de formă.

În ce privește *data*, testamentul olograf trebuie *datat de mâna testatorului*, indicându-se anul, luna și ziua, sau un eveniment de notorietate cu dată certă (de exemplu: “în ziua de Paști 2008 sau în ziua de Crăciun 2010 ” etc.). Data poate fi scrisă oriunde - la început, la sfârșit, pe margine etc. Data incompletă sau eronată *involuntar* (chiar lipsa totală a datei), poate fi completată, rectificată sau stabilită de către instanță numai pe baza unor elemente rezultate din cuprinsul testamentului (elemente *intrinseci*); elementele *extrinseci* înscrisului testamentar pot fi folosite în măsura în care se sprijină pe cele intrinseci (art.1039 alin.2 C.civ.). Data falsă (*intenționat* greșită), anume trecută de testator pentru a eluda dispozițiile legale privind capacitatea etc., poate fi combătută cu orice mijloace de probă ¹⁴⁸.

¹⁴⁶ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1079.

¹⁴⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.53; A se vedea pentru explicații și detalii suplimentare M.Eliescu, op.cit., I, p.207 -209; F.Deak, op.cit., p.184-192; D.Chirică, op.cit., p.186-200.

¹⁴⁸ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.54; M.Eliescu, op.cit., I, p.209-211.

De asemenea, testamentul olograf trebuie *semnat de testator*, cu semnătura lui obișnuită, fie la sfârșit, fie în alt loc, dar astfel încât să evidențieze însușirea integrală a conținutului de către el. Cu această condiție, cerința legii este îndeplinită printr-o singură semnătură, chiar dacă testamentul este scris pe mai multe foi ¹⁴⁹. *Punerea de deget* a testatorului neștiutor de carte *nu* constituie o semnătură valabilă și atrage nulitatea absolută a testamentului.

Potrivit art. 1042 alin.1 C.civ., înainte de a fi executat, testamentul olograf se va prezenta unui notar public pentru *a fi vizat spre neschimbare*.

În cadrul procedurii succesorale, notarul public procedează *la deschiderea și validarea testamentului olograf* și îl depune în dosarul succesor. Validarea testamentului se referă la analizarea de către notarul public sesizat a respectării condițiilor de formă și de fond incidente testamentului olograf, astfel încât acesta să corespundă dispozițiilor legale ¹⁵⁰.

Deschiderea testamentului și starea în care se găsește se constată prin proces-verbal (art.1042 alin.2 C.civ.).

Persoanele interesate pot primi, după vizarea spre neschimbare, pe cheltuiala lor, copii legalizate ale testamentului olograf.

După finalizarea procedurii succesorale, art. 1042 alin.4 C.civ. prevede că originalul testamentului se predă legatarilor, potrivit înțelegerii dintre ei, iar în lipsa unei înțelegeri, persoanei desemnate prin hotărâre judecătorească.

Legea nu prevede *nici o sancțiune* pentru cazul neîndeplinirii acestor formalități posterioare întocmirii testamentului, așa încât testamentul își va păstra valabilitatea și își va produce efectele și în acest caz.

Testamentul olograf are puterea doveditoare a unui *înscriș sub semnătură privată, adică până la proba contrară*. Legatarii care îl invocă trebuie să facă dovada că testamentul a fost scris și semnat de testator (dar să facă această dovadă, nu prin martori, ci prin verificare de scripte). Odată recunoscută sau verificată și constatată împrejurarea că scrierea și semnătura aparțin testatorului, *data* testamentului va fi opozabilă și terților (moștenitorilor legali și legatarilor eventual instituți printr-un alt testament), nefiind necesar ca ea să fi devenit *dată certă*; cei interesați pot face dovada contrară, dar numai „prin dovezi trase din cuprinsul intelectual sau material al testamentului, afară numai dacă a fost fraudă sau dacă se dovedește nesămintă de minte a testatorului, cazuri când, potrivit dreptului comun, data se va putea stabili prin orice mijloc de probă” ¹⁵¹.

Testamentul olograf este un testament *simplu, practic* și la îndemâna *oricărei persoane care știe să scrie; se poate face oricând și fără cheltuieli*;

¹⁴⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.190.

¹⁵⁰ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1081.

¹⁵¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.54; F.Deak, op.cit., p.192; I.Genoiu, op.cit., p.165-166; Al. Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.91.

asigură secretul deplin al dispozițiilor testamentare și poate fi revocat ușor de către testator prin distrugere.

În schimb, testamentul olograf prezintă și unele neajunsuri, cum ar fi: poate fi ușor distrus sau dosit după moartea testatorului sau chiar în timpul vieții lui; voința testatorului poate fi ușor influențată în mod abuziv; poate fi mai ușor falsificat sau contestat decât cealaltă formă de testament; dacă testatorul nu are pregătire de specialitate, testamentul poate conține clauze neclare, confuze, susceptibile de mai multe înțelegeri.

b) Testamentul autentic. Potrivit art. 1043 alin.1 C.civ.: "*Testamentul este autentic dacă a fost autentificat de un notar public sau de o altă persoană investită cu autoritate publică de către stat, potrivit legii*".

Ca o noutate față de vechiul Cod civil de la 1864, testatorul poate fi asistat, cu ocazia autentificării, de unul sau de 2 martori (art.1043 alin.2 C.civ.).

Din textul legii nu rezultă că asistența martorilor ar fi obligatorie sau că lipsa acestora ar atrage nevalabilitatea testamentului, motiv pentru care apreciem că prezența martorilor este lăsată la latitudinea testatorului.

Întocmirea testamentului autentic se face în conformitate cu dispozițiile art. 1044 C.civ., respectiv testatorul dictează dispozițiile de ultimă voință în fața notarului, care va scrie actul și apoi i-l citește sau, după caz, i-l dă testatorului să-l citească, *menționându-se expres îndeplinirea acestor formalități*. Dacă dispunătorul își redactase deja actul de ultimă voință, testamentul autentic îi va fi citit de către notar.

După citire, testatorul trebuie să declare că actul exprimă ultima sa voință. Testamentul este apoi semnat de către testator, iar încheierea de autentificare de către notar.

Autentificarea testamentului în unele situații particulare este prevăzută expres la art. 1045 C.civ.

Astfel, în cazul acelor care, din pricina infirmității, a bolii sau din orice alte cauze, nu pot semna, notarul public va face mențiune despre această împrejurare în încheierea pe care o întocmește, mențiunea astfel făcută ținând loc de semnătură. Mențiunea va fi citită testatorului de către notar, *în prezența a 2 martori, această formalitate suplinind absența semnăturii testatorului* (art.1045 alin.1 C.civ.).

Declarația de voință a surdului, mutului sau surdomutului, știutori de carte, se va da în scris în fața notarului public, prin înscrierea de către parte, înaintea semnăturii a mențiunii "*consimt la prezentul act, pe care l-am citit*".

Dacă surdul, mutul sau surdomutul este, din orice motiv, în imposibilitate de a scrie, declarația de voință se va lua prin interpret, aplicându-se dispozițiile art. 1045 alin.1 C.civ.

În cazul nevăzătorilor, pentru a lua consimțământul acestora, notarul public îi va întreba dacă au auzit bine atunci când li s-a citit testamentul, consemnând aceasta în încheierea de autentificare.

Potrivit art. 1046 C.civ., în scop de informare a persoanelor care justifică un interes legitim, notarul are obligația să înscrie testamentul autentificat, de îndată, în Registrul național notarial ținut în format electronic, potrivit legii. Numai după decesul testatorului se vor putea obține informații cu privire la existența unui testament autentificat.

Testamentul autentic prezintă următoarele avantaje: poate fi folosit și de către persoanele care nu știu să scrie și să citească sau de către persoanele care din pricina bolii, a infirmității, nu pot semna testamentul; contestarea testamentului, cu succes, este mai greu de realizat; se bucură de forța probantă a actelor autentice și deci sarcina dovezii revine celui care îl contestă; un exemplar se păstrează în arhiva notarului public, astfel încât nu poate fi distrus, dosit sau sustras.

În schimb, *testamentul autentic prezintă și dezavantaje:* presupune unele cheltuieli; întocmirea și autentificarea lui implică pierdere de timp; nu asigură secretul deplin al dispozițiilor testamentare, chiar dacă notarul public și personalul biroului au obligația de a păstra secretul profesional.

B. Testamentele privilegiate. Conform art.1047 alin.1 C.civ., se poate întocmi un testament valabil în următoarele situații speciale:

a) în fața unui funcționar competent al autorității civile locale, *în caz de epidemii, catastrofe, războaie sau alte asemenea împrejurări excepționale;*

b) în fața comandantului vasului sau a celui care îl înlocuiește, dacă testatorul se află la bordul unui vas sub pavilionul României, *în cursul unei călătorii maritime sau fluviale.* Testamentul întocmit la bordul unei aeronave este supus aceluiași condiții;

c) în fața comandantului unității militare ori a celui care îl înlocuiește, dacă *testatorul este militar sau, fără a avea această calitate, este salariat ori prestează servicii în cadrul forțelor armate ale României și nu se poate adresa unui notar public;*

d) în fața directorului, medicului șef al instituției sanitare sau a medicului șef al serviciului ori, în lipsa acestora, în fața medicului de gardă, cât timp *dispunătorul este internat într-o instituție sanitară în care notarul public nu are acces.*

În toate cazurile prevăzute mai sus, este obligatoriu ca testamentul să se întocmească în prezența a 2 martori.

Testamentul privilegiat trebuie semnat de testator, de agentul instrumentator și de cei 2 martori. Dacă testatorul sau unul dintre martori nu poate semna, se va face mențiune despre cauza care l-a împiedicat să semneze (art.1047 alin.3 C.civ.). Îndeplinirea acestor formalități este prevăzută *sub sancțiunea nulității absolute.*

De asemenea, formalitățile prevăzute la art. 1042 C.civ. se aplică în mod corespunzător și în privința testamentului privilegiat.

Desigur, persoana care se găsește în împrejurările excepționale indicate mai sus nu este obligată să recurgă la această formă de testament. Ea ar putea să-și întocmească un testament olograf, dacă știe citi și scrie.

Testamentele privilegiate sunt destinate acelor persoane, care se află în împrejurările excepționale arătate și care doresc să-și facă un testament în formă autentică, dar nu pot recurge la formalitățile autentificării potrivit dreptului comun, situație în care legea prevede posibilitatea testării într-o formă autentică simplificată, potrivit unor reguli speciale și derogatorii.

Forma scrisă și înscrisul separat sunt obligatorii și în cazul testamentelor privilegiate (de exemplu, soții nu și-ar putea face, reciproc, un testament conjunctiv) ¹⁵².

De asemenea, este necesar ca și testamentul privilegiat să fie datat, pentru a se putea stabili dacă la data întocmirii testatorul se afla în situațiile excepționale care justifică folosirea acestei forme testamentare.

Testamentele privilegiate își vor produce efectele numai dacă testatorul a decedat în împrejurările excepționale prevăzute de lege. În caz contrar, art. 1048 alin.1 C.civ. prevede că *testamentul privilegiat devine caduc la 15 zile de la data când dispunătorul ar fi putut să testeze în vreuna dintre formele ordinare*. Termenul se suspendă dacă testatorul a ajuns într-o stare în care nu îi este cu putință să testeze.

Prevederile art.1048 alin.1 C.civ. nu se aplică dispoziției testamentare prin care se recunoaște un copil.

C. Alte forme de testament. Pe lângă testamentele ordinare și privilegiate, legea admite și alte forme de testament.

a) Testamentul sumelor și valorilor depozitate. Potrivit art. 1049 alin.1 C.civ., *dispozițiile testamentare privind sumele de bani, valorile sau titlurile de valoare depuse la instituții specializate* sunt valabile cu respectarea condițiilor de formă prevăzute de legile speciale aplicabile acestor instituții ¹⁵³.

Potrivit art. 1 din Ordinul Ministrului Justiției nr.1903/2011 deponentul unor sume de bani, valori sau titluri de valoare la o instituție de credit poate dispune de acestea, pentru cauză de moarte, printr-o dispoziție testamentară cuprinsă în cadrul convenției încheiate cu instituția de credit.

¹⁵² A se vedea F.Deak, op.cit., p.200.

¹⁵³ Potrivit art.117¹ din O.U.G nr.99/2006 privind instituțiile de credit și adecvarea capitalului (M.Of.nr.1027 din 27 decembrie 2006) și art. 100 pct.2 din Legea nr.71/2011, în vederea aplicării prevederilor art.1049 din codul civil, condițiile de formă necesare pentru valabilitatea dispozițiilor testamentare privind sumele de bani, valorile sau titlurile de valoare depuse de clienții instituțiilor de credit se vor stabili prin ordin al ministrului justiției, după consultarea Băncii Naționale a României. A se vedea, în acest sens, Ordinul ministrului justiției nr.1903/C din 20 septembrie 2011 privind condițiile de formă necesare pentru valabilitatea dispozițiilor testamentare privind sumele de bani, valorile sau titlurile de valoare depuse de clienții instituțiilor de credit (M.Of.nr.684 din 27 septembrie 2011).

Testatorul trebuie să completeze prin scriere olografă clauza privind dispoziția testamentară (art. 2 alin.1 din ordin). Nerespectarea scrierii olografe a clauzei testamentare atrage nulitatea absolută a dispoziției mortis cauza¹⁵⁴.

Dispoziția testamentară cuprinde desemnarea directă sau indirectă a beneficiarului acesteia, obiectul, semnătura testatorului, precum și data întocmirii. Desemnarea beneficiarului clauzei testamentare trebuie să conțină suficiente elemente, astfel încât acesta să poată fi identificat la data deschiderii moștenirii (art.3 alin.1 din ordin).

De asemenea, dispoziția testamentară se completează, se semnează și se datează de către testator numai în prezența a 2 funcționari ai instituției de credit, special împuterniciți în acest scop, care semnează convenția alături de testator (art.4 din ordin).

Conform art. 1049 alin.3 C.civ. instituțiile de credit au obligația ca, la instituirea de către clienții acestora a unei dispoziții testamentare, să comunice, de îndată, mențiunea acesteia în Registrul național notarial ținut în format electronic (informații cu privire la existența unui astfel de testament se pot obține numai după decesul testatorului).

Instituțiile specializate nu vor putea proceda la predarea legatului având ca obiect sume de bani, valori sau titluri de valoare decât în baza hotărârii judecătorești ori a certificatului de moștenitor care constată valabilitatea dispoziției testamentare și calitatea de legatar, prevederile referitoare la raport și reducere fiind aplicabile (art.1049 alin.2 C.civ.).

b) Testamentul făcut de un cetățean român în străinătate. În raporturile de drept internațional privat (cu element de extraneitate), art. 2635 C.civ. prevede că întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului sunt considerate valabile dacă actul respectă condițiile de formă aplicabile, fie la data când a fost întocmit, modificat sau revocat, fie la data decesului testatorului, conform oricăreia dintre legile următoare:

- legea națională a testatorului;
- legea reședinței obișnuite a acestuia;
- legea locului unde actul a fost întocmit, modificat sau revocat;
- legea situației imobilului ce formează obiectul testamentului;
- legea instanței sau a organului care îndeplinește procedura de transmitere a bunurilor moștenite.

Prin urmare, un cetățean român aflat în străinătate poate testa în oricare dintre formele de testament recunoscute de legile indicate mai sus.

D. Conversiunea formei testamentare. Potrivit art. 1050 C.civ., un testament nul din cauza unui viciu de formă produce efecte dacă îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru altă formă testamentară. De exemplu, un testament autentic, nul pentru vicii de formă (întocmirea lui de către o persoană

¹⁵⁴ A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.581.

necompetență, lipsa semnăturii notarului public), poate produce efecte ca testament olograf, dacă sunt îndeplinite toate condițiile de validitate ale acestuia din urmă, prevăzute la art. 1041 C.civ.¹⁵⁵. De asemenea, un testament privilegiat scris, datat și semnat de mâna testatorului, dar întocmit cu nerespectarea formalităților cerute de lege, de un agent instrumentator incompetent, poate fi valabil ca testament olograf¹⁵⁶.

Secțiunea a V-a

REVOCAREA VOLUNTARĂ A TESTAMENTULUI

Întrucât testamentul este un act juridic esențialmente *revocabil*, testatorul îl poate revoca oricând, până la deces.

Revocarea voluntară constă în desființarea testamentului (încheiat valabil) prin voința testatorului și este valabilă dacă testatorul a avut capacitatea de a testa și consimțământul neviciat.

După modul de manifestare a voinței revocatorii, revocarea voluntară poate fi *expresă* sau *tacită*.

52. Revocarea voluntară expresă. Potrivit art. 1051 alin.1 C.civ., un testament poate fi revocat expres, în tot sau în parte, *însă numai* printr-un act autentic notarial sau printr-un testament ulterior.

Rezultă că revocarea voluntară expresă este un *act solemn*¹⁵⁷, deoarece actul revocator trebuie întocmit fie în formă autentică, fie în formă testamentară.

În ce privește *actul autentic notarial revocator* acesta poate fi redactat special în acest scop, dar dispoziția revocatorie a testamentului poate fi cuprinsă și într-un alt act autentic, cum ar fi un contract de donație.

Dacă *actul revocator este un testament ulterior*, acesta trebuie să fie valabil ca atare, dar nu trebuie să aibă aceeași formă ca și testamentul pe care îl revocă (nu se cere o simetrie sau similitudine a formei). În acest sens, art. 1051 alin.2 C.civ. prevede că "*testamentul care revocă un testament anterior poate fi întocmit într-o formă diferită de cea a testamentului revocat*". De exemplu, un testament autentic poate fi revocat printr-un testament olograf, sau invers. Este indiferent dacă testamentul revocator conține sau nu și alte dispoziții.

Revocarea expresă a testamentului făcută printr-un act autentic notarial sau printr-un testament autentic se va înscrie de îndată de către notar în registrul național notarial prevăzut la art.1046 C.civ.

¹⁵⁵ A se vedea I.Genoiu, op.cit., p.176;

¹⁵⁶ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1088.

¹⁵⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.235.

53. Revocarea voluntară tacită. Revocarea este tacită atunci când rezultă indirect, dar neîndoielnic, din alte acte sau fapte juridice ale testatorului ori cunoscute de el.

Astfel, conform art. 1052 alin. 1 C.civ., testatorul poate revoca testamentul olograf prin *distrugerea, ruperea sau ștergerea sa*. Dacă testamentul olograf a fost întocmit în mai multe exemplare, trebuie distruse, rupte, șterse toate exemplarele. Ștergerea unei dispoziții a testamentului olograf de către testator implică revocarea acelei dispoziții. Modificările realizate prin ștergere se semnează de către testator. Un testament autentic nu se poate revoca prin distrugere, rupere sau ștergere, căci un exemplar se păstrează în arhiva notarului public.

De asemenea, distrugerea, ruperea sau ștergerea testamentului olograf, cunoscută de către testator, atrage revocarea, cu condiția ca testatorul să fi fost în măsură să îl refacă (art. 1052 alin.2 C.civ.).

Potrivit art. 1052 alin.3 C.civ.: *"Testamentul ulterior nu îl revocă pe cel anterior decât în măsura în care conține dispoziții contrare sau incompatibile cu acesta. Efectele revocării nu sunt înlăturate în caz de caducitate sau revocare a testamentului ulterior"*.

Rezultă că art.1052 alin.3 C.civ. se referă la ipoteza în care testatorul a întocmit succesiv două sau mai multe testamente, care conțin dispoziții contrare sau incompatibile.

Noțiunile *"dispoziții contrare"* (pe scurt, contrarietate) sau *"dispoziții incompatibile"* (pe scurt, incompatibilitate), folosite de textul art.1052 alin.3 C.civ., nu se suprapun, ci trebuie analizate diferențiat, așa cum s-a apreciat și în literatura juridică anterioară noului Cod civil. Analiza lor diferențiată se impune din punct de vedere practic, întrucât incompatibilitatea se poate stabili pe baza unor elemente obiective, în timp ce contrarietatea necesită cercetarea unor elemente subiective, de imposibilitate intențională, ceea ce este mai greu de stabilit ¹⁵⁸.

Incompatibilitatea dintre dispozițiile testamentelor succesive presupune o imposibilitate absolută, obiectivă - materială sau juridică - de a se executa cumulativ, concomitent. Exemplul dat în literatura de specialitate este următorul: prin testament anterior defunctul îl iartă de datorie pe A, iar printr-un testament ulterior defunctul lasă legatul aceleiași creanțe lui B ¹⁵⁹. În această situație, primul legat este incompatibil material cu cel de-al doilea, astfel încât legatele nu se pot executa cumulativ, concomitent, operând revocarea tacită a primului legat.

¹⁵⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.237; D.Chirică, op.cit., p.237-239.

¹⁵⁹ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1090.

Imposibilitatea de executare concomitentă a dispozițiilor testamentare poate să fie și juridică, în cazul în care printr-un testament anterior se lasă unei persoane un imobil în plină proprietate, iar prin testament ulterior se lasă altei persoane nuda proprietate sau uzufructul aceluiași imobil (deplina proprietate este incompatibilă juridic cu nuda proprietate sau cu uzufructul asupra aceluiași bun, astfel încât primul legat va fi revocat parțial) ¹⁶⁰.

Contrarietatea dintre dispozițiile unor testamente succesive presupune și ea o imposibilitate de executare cumulativă, concomitentă, a legatelor, dar această imposibilitate nu mai este absolută, obiectivă, ca în cazul incompatibilității, ci se datorează intenției testatorului; material și juridic ar fi posibilă executarea concomitentă a legatelor, dar se opune voința testatorului ¹⁶¹. De exemplu, două legate universale dacă au fost făcute prin două testamente succesive, în favoarea unor persoane diferite, pe cale de interpretare a voinței testatorului se poate deduce (prezuma) revocarea primului legat din cauza contrarietății cu cel de-al doilea, dacă nu rezultă voința contrară a testatorului de a institui colegatari universali (știut fiind că legatele universale pot avea ca titular două sau mai multe persoane). Deci, contrarietatea se referă la dispoziții testamentare care dacă ar fi cuprinse în același testament ar putea fi îndeplinite cumulativ, concomitent, fără a se exclude ca în cazul incompatibilității, dar care fiind cuprinse în testamente succesive s-ar putea interpreta, în funcție de circumstanțele fiecărei cauze în parte, în sensul că dispoziția din cel de-al doilea testament (ulterior) revocă dispoziția din testamentul anterior ¹⁶².

Dispozițiile din testamentul anterior sunt revocate tacit din cauza incompatibilității sau contrarietății cu dispozițiile din testamentul ulterior, chiar dacă acestea din urmă ar fi caduce sau revocate. În acest sens, art.1052 alin 3 C.civ. prevede că "*efectele revocării nu sunt înlăturate în caz de caducitate sau revocare a testamentului ulterior*".

În toate cazurile, dispozițiile testamentului anterior sunt revocate numai în măsura în care sunt incompatibile sau contrarii cu dispozițiile din testamentul ulterior, iar în cazul contrarietății numai dacă testatorul nu a voit executarea lor cumulativă ¹⁶³.

54. Retractarea revocării. Întrucât revocarea este, ca și testamentul însuși, un act unilateral de voință pentru cauză de moarte, poate fi și ea revocată, situație care în literatura de specialitate se numește *retractarea revocării*. În asemenea cazuri este vorba, în realitate, despre revocări succesive.

¹⁶⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.66.

¹⁶¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.238; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1090.

¹⁶² A se vedea D.Chirică, op.cit., p.238.

¹⁶³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.239.

Astfel, potrivit art. 1053 alin.1 C.civ. dispoziția revocatorie poate fi retractată în mod expres prin act autentic notarial sau prin testament.

În literatura de specialitate s-a arătat că, din analiza acestui text de lege, rezultă că retractarea revocării poate fi numai expresă ¹⁶⁴, deși revocarea poate fi atât expresă cât și tacită ¹⁶⁵.

Cu toate că art. 1053 alin.1 C.civ. prevede că "dispoziția revocatorie poate fi retractată în mod expres", totuși retractarea revocării poate fi și tacită, întrucât se ajunge la același rezultat. De aceea, o altă parte a literaturii juridice admite și posibilitatea unei *retractări tacite*, fie prin întocmirea unui testament nou, ce conține dispoziții incompatibile sau contrare cu revocarea anterioară, fie prin distrugerea voluntară a înscrisului revocator ¹⁶⁶.

În principiu, testatorul poate reveni, oricând până la deces, asupra unei revocării anterioare, indiferent dacă aceasta a fost expresă sau tacită.

Cu toate acestea, revocarea tacită prin înstrăinarea obiectului legatului ori prin distrugerea testamentului olograf care conține legatul, nu poate fi retractată. În aceste cazuri, dacă testatorul dorește să îl gratifice pe beneficiarul inițial al legatului trebuie să facă un nou testament, cu respectarea condițiilor de fond și de formă prevăzute de lege. Prin urmare, în aceste cazuri nu mai suntem în prezența retractării revocării, fiind vorba despre dispoziții testamentare noi, fără legătură juridică cu cele anterioare ¹⁶⁷.

Retractarea unei dispoziții revocatorii înlătură efectele revocării, cu excepția cazului în care testatorul și-a manifestat voința în sens contrar sau dacă această intenție a testatorului rezultă din împrejurările concrete (art.1053 alin.2 C.civ.).

Aceasta înseamnă că, în principiu, retractarea unei dispoziții revocatorii atrage *reînvierea dispoziției testamentare revocate*, afară de cazul în care testatorul și-a manifestat voința în sens contrar. Însă, în cazul revocării dispozițiilor testamentare prin distrugerea testamentului olograf sau prin înstrăinarea obiectului legatului, reînvierea nu mai este posibilă prin retractare ¹⁶⁸.

În cazul în care retractarea unei dispoziții revocatorii se face prin act autentic notarial sau printr-un testament autentic, notarul public va înscrie retractarea, de îndată, în registrul național notarial prevăzut la art. 1046 C.civ.

¹⁶⁴ În acest sens, a se vedea I.Genoiu, op.cit., p.213.

¹⁶⁵ S-a arătat că pentru a opera retractarea revocării tacite, este necesară întocmirea unui nou testament, în una dintre formele prevăzute de lege, cu respectarea condițiilor de fond și de formă specifice (I.Genoiu, op.cit., p.213).

¹⁶⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.247; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1091; Al.Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.117.

¹⁶⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.247-248.

¹⁶⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.249.

CAPITOLUL IV

LEGATUL

Secțiunea I

NOȚIUNE ȘI CATEGORII DE LEGATE

55. Noțiunea de legat. Am văzut că testamentul poate conține mai multe dispoziții de ultimă voință. Însă, principala menire a testamentului este aceea de a asigura transmiterea patrimoniului defunctului potrivit voinței acestuia, iar nu potrivit regulilor devoluțiunii legale a moștenirii. Acest scop se realizează prin intermediul legatelor cuprinse în testament.

Potrivit art. 986 C.civ.: "*Legatul este dispoziția testamentară prin care testatorul stipulează ca, la decesul său, unul sau mai mulți legatari să dobândească întregul său patrimoniu, o fracțiune din acesta sau anumite bunuri determinate*".

Din definiția legală de mai sus rezultă că legatul *este o dispoziție testamentară, adică o dispoziție cuprinsă într-un testament*, prin care testatorul desemnează una sau mai multe persoane care, la decesul său, vor primi bunurile moștenirii.

În al doilea rând, legatul *este un act juridic pentru cauză de moarte* deoarece produce efecte juridice numai din momentul decesului testatorului (până la decesul testatorului patrimoniul acestuia nu suferă modificări din cauza legatului sau legatelor cuprinse în testament).

În al treilea rând, trebuie precizat că legatul *este un act juridic cu titlu gratuit, adică este o liberalitate pentru cauză de moarte*. Legatul este o liberalitate (ca și donația) deoarece testatorul urmărește să procure legatarului un avantaj patrimonial gratuit, fără contra-echivalent. Chiar dacă legatul ar fi cu sarcină, în limita folosului pur gratuit este o liberalitate ¹⁶⁹.

56. Desemnarea legatarului. Potrivit art. 989 alin.1 C.civ., sub sancțiunea nulității absolute, dispunătorul trebuie să îl determine pe beneficiarul liberalității ori cel puțin să prevadă criteriile pe baza cărora acest beneficiar să poată fi determinat la data la care liberalitatea produce efecte juridice.

Prin urmare, desemnarea legatarului:

- *trebuie să fie făcută prin testament*, în sensul că elementele necesare pentru identificarea legatarului trebuie să existe în chiar cuprinsul testamentului; legatul este nul dacă legatarul nu a fost determinat în testament; de exemplu, legatul care precizează că numele legatarului a fost comunicat moștenitorilor legali, ca și orice formule prin care legatarul nu ar fi desemnat sau determinat în

¹⁶⁹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.58.

cuprinsul testamentului; de aceea, este considerat nul *legatul secret*, când persoana legatarului nu este determinată în testament, ci este comunicată de testator (verbal sau chiar în scris) unui terț; este însă valabilă dispoziția testamentară dacă indică suficiente elemente pentru identificarea legatarului; deci, legatarul trebuie să fie o persoană determinată sau cel puțin determinabilă *la data la care legatul produce efecte juridice* (în principiu, data deschiderii moștenirii);

- *trebuie să fie făcută personal de testator*, neputând fi lăsată la latitudinea unei terțe persoane (legatul cu *facultate de alegere*, prin care testatorul lasă desemnarea legatarului pe seama unei terțe persoane, este nul absolut, deoarece în acest caz nu testatorul dispune pentru timpul încetării sale din viață); astfel, art. 989 alin.3 C.civ. prevede, sub sancțiunea nulității absolute, că dispunătorul nu poate lăsa unui terț dreptul de a-l desemna pe beneficiarul legatului sau de a stabili obiectul acestuia; cu toate acestea, repartizarea bunurilor transmise prin legat unor persoane desemnate de testator poate fi lăsată la aprecierea unui terț (care are calitatea de mandatar); s-a apreciat că întinderea drepturilor legatarilor desemnați de testator nu afectează validitatea legatului ¹⁷⁰.

De asemenea, este valabil legatul făcut unei persoane desemnate de testator, cu o sarcină în favoarea unei persoane alese fie de legatar, fie de un terț desemnat, la rândul său, tot de către testator (art.989 alin.4 C.civ.).

Persoana care *nu există* la data întocmirii testamentului poate beneficia de un legat dacă acesta este făcut în favoarea unei persoane capabile, cu sarcina pentru aceasta din urmă de a transmite beneficiarului obiectul legatului îndată ce va fi posibil (art.989 alin.2 C.civ.).

57. Categorii de legate. Legatele pot fi clasificate după criteriul obiectului dispoziției testamentare și după criteriul modalităților care le afectează.

A. După criteriul obiectului lor legatele sunt *universale, cu titlu universal sau cu titlu particular* (art.1054 C.civ.).

a) Legatul universal este dispoziția testamentară care conferă uneia sau mai multor persoane vocație la întreaga moștenire (art.1055 C.civ.). Este vorba despre faptul că legatarul are vocație la întreg patrimoniu succesoral, iar nu despre emolument, adică de cantitatea de bunuri primită efectiv. Ca și în sistemul vechiului Cod civil și noul Cod civil permite să se instituie mai mulți legatari universali; dacă unul singur dintre ei acceptă moștenirea, va lua tot; dacă mai mulți acceptă, vor împărți "totul" ¹⁷¹.

De asemenea, legatul rămâne universal chiar dacă din cauza unor legate particulare sau a sarcinilor impuse legatarului universal, emolumentul ar fi neînsemnat.

¹⁷⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.210.

¹⁷¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.60.

Caracterul universal al legatului poate fi exprimat în orice formulă din care să rezulte vocația la întreaga moștenire (de exemplu: las lui x "întreaga moștenire" sau "toate bunurile mobile și imobile", "întreaga cotitate disponibilă" căci în lipsă de moștenitori rezervatari la data deschiderii moștenirii sau dacă cei existenți nu vor sau nu pot veni la moștenire, legatarul va culege întreaga moștenire, "nuda proprietate asupra întregii moșteniri" căci în final, la stingerea uzufructului, legatarul va dobândi întreaga moștenire)¹⁷².

b) Legatul cu titlu universal este dispoziția testamentară care conferă uneia sau mai multor persoane vocație la o fracțiune a moștenirii (art.1056 alin.2 C.civ.).

Potrivit art. 1056 alin.2 C.civ., prin *fracțiune a moștenirii* se înțelege:

- fie proprietatea unei cote-părți din aceasta (de exemplu: 1/2 din moștenire; 1/3 din moștenire);

- fie un dezmembrământ al proprietății asupra totalității sau a unei cote-părți din moștenire (de exemplu, legatul uzufructului asupra întregii moșteniri sau asupra cotei de 1/2 din moștenire);

- fie proprietatea sau un dezmembrământ asupra totalității ori asupra unei cote-părți din universalitatea bunurilor determinate după natura sau proveniența lor (de exemplu, legatul proprietății asupra tuturor bunurilor imobile sau legatul proprietății asupra tuturor bunurilor mobile; legatul proprietății asupra cotei de 1/2 din imobile sau legatul proprietății asupra cotei de 1/2 din mobile; corespunzător cu cele de mai sus, legatul uzufructului asupra tuturor bunurilor imobile sau legatul uzufructului asupra tuturor bunurilor mobile etc.).

c) Legatul cu titlu particular. Conform art. 1057 C.civ., orice legat care nu este universal sau cu titlu universal este un legat cu titlu particular.

Legatul cu titlu particular conferă uneia sau mai multor persoane vocație la bunuri determinate (ut singuli). Legatul cu titlu particular poate avea ca obiect atât bunuri mobile cât și bunuri imobile, atât bunuri corporale cât și bunuri incorporale (de exemplu, o creanță), fie ele determinate individual sau generic (de exemplu, o sumă de bani).

B. După criteriul *modalităților care le afectează*, legatele pot fi *pure și simple, cu termen, sub condiție sau cu sarcină* (art.1054 alin.2 C.civ.).

a) Legatele pure și simple nu sunt afectate de modalități și își produc efectele la data deschiderii moștenirii.

b) Legatele afectate de termen sunt cele a căror executare sau stingere depinde de un termen suspensiv sau extinctiv.

c) Legatele sub condiție sunt cele a căror naștere sau desființare depinde de un eveniment viitor și nesigur (condiție suspensivă sau rezolutorie).

d) Legatele cu sarcină. Sarcina este o obligație (de a da, de a face sau de a nu face) impusă de testator legatarului, fie *în interesul testatorului* (de

¹⁷² A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.253-255.

exemplu, lasă o casă, cu obligația legatarului de a plăti anumite datorii ale testatorului - sarcină care trebuie executată numai după decesul testatorului), fie *în interesul legatarului* (de exemplu, lasă o sumă de bani, cu sarcina ca legatarul să-și continue studiile sau activitățile începute) fie *în interesul unei terțe persoane* (de exemplu, lasă un apartament, cu sarcina legatarului de a presta întreținere în favoarea unei terțe persoane).

Secțiunea a II-a

EFFECTELE LEGATELOR

58. Dobândirea fructelor bunurilor ce constituie obiectul legatului.

Potrivit art. 1058 C.civ. legatarul are dreptul la fructele bunurilor moștenirii care i se cuvin *din ziua deschiderii moștenirii* sau *din ziua în care legatul produce efecte în privința sa*, cu excepția cazului în care cel care a posedat bunurile ce constituie obiectul legatului a fost de bună-credință¹⁷³.

Legatarii dobândesc fructele de la data deschiderii moștenirii pentru că, de regulă, legatele își produc efectele cu începere de la această dată. Dacă însă legatele produc efecte de la o altă dată, de exemplu sunt afectate de o condiție suspensivă, atunci legatarii dobândesc fructele bunurilor succesoriale numai de la data împlinirii condiției¹⁷⁴.

Când bunurile lăsate legat fac obiectul unei posesii de bună-credință din partea unei alte persoane (terț față de moștenire, moștenitor legal sau testamentar, care nu au cunoscut și nici nu ar fi trebuit să cunoască existența legatului), legatarul dobândește fructele din momentul aducerii la cunoștința posesorului a pretențiilor sale (de exemplu, de la data notificării sau de la data introducerii acțiunii în petiție de ereditate).

59. Drepturile legatarului cu titlu particular. Dacă legatul cu titlu particular are ca obiect un bun individual determinat, legatarul dobândește proprietatea acestuia de la data deschiderii moștenirii (art.1059 alin 1C.civ.). Prin urmare, în acest caz, acțiunea în predarea legatului este, de fapt, una în revendicare, astfel încât va fi imprescriptibilă extinctiv.

¹⁷³ Dobândirea fructelor de către legatari, indiferent de vocația lor, de la data deschiderii moștenirii este o schimbare față de vechiul cod civil de la 1864, care prevedea că legatarul universal dobândește fructele bunurilor succesoriale din ziua în care a cerut trimiterea sa în posesie sau din ziua în care a dobândit posesia cu acordul moștenitorilor; legatarul cu titlu universal și legatarul cu titlu particular puteau pretinde fructele din ziua cererii de chemare în judecată ori din ziua în care i s-a predat legatul de bună voie (art. 898, 899 C.civ. vechi).

¹⁷⁴ A se vedea și C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1095.

Dacă legatul cu titlu particular are ca obiect bunuri generice, legatarul este titularul unei creanțe asupra moștenirii (art.1059 alin.2 C.civ.). Legatarul dobândește dreptul de proprietate asupra bunurilor generice abia cu ocazia individualizării lor prin numărare, cântărire, măsurare, cu ocazia predării lor efective (dată de la care dobândește și fructele bunurilor).

Dreptul de creanță al legatarului poate fi exercitat împotriva moștenitorilor legali sau testamentari (legatari universali, cu titlu universal sau chiar cu titlu particular, dacă acesta din urmă a fost însărcinat prin testament să plătească creanța). Acțiunea în predarea acestor legate particulare este o acțiune personală, patrimonială, prescriptibilă în termenul general de prescripție (3 ani).

Bunul care face obiectul unui legat cu titlu particular trebuie predat *cu toate accesoriile sale*, în starea în care se găsește la data deschiderii moștenirii (art.1061 alin.1 C.civ.). Conform art. 1061 alin.2 C.civ., legatarul are la dispoziție o acțiune în despăgubire pentru prejudiciul adus bunului de către o terță persoană după data întocmirii testamentului.

De asemenea, trebuie precizat că legatul unui bun care, după întocmirea testamentului, a cunoscut creșteri cantitative, calitative sau valorice prin alipire, lucrări autonome, lucrări adăugate sau achiziționarea altor bunuri în cadrul unei universalități se prezumă, până la proba contrară, a viza întreg bunul ori universalitatea rezultată (art.1061 alin.3 C.civ.).

60. Sarcina excesivă a legatului cu titlu particular. Potrivit art. 1060 alin.1 C.civ., în cazul în care legatarul nu poate îndeplini sarcina care grevează legatul său, întrucât valoarea sarcinii ar depăși valoarea bunurilor primite, *se va putea libera predând beneficiarului sarcinii bunurile ce i-au fost lăsate prin legat sau valoarea lor*. Valoarea bunurilor lăsate prin legat și a sarcinilor este aceea de la data deschiderii moștenirii.

61. Legatul bunului altuia. Dacă bunul individual determinat care face obiectul unui legat cu titlu particular nu aparține testatorului și nu se găsește în patrimoniul acestuia la data deschiderii moștenirii, se aplică dispozițiile art. 1064 alin.2 și 3 C.civ., asemănătoare cu dispozițiile vechiului cod civil de la 1864 (art.906 și 907).

Astfel, dacă la data întocmirii testamentului testatorul *nu a știut* că bunul nu este al său, *legatul este anulabil* (prezumându-se că testatorul nu ar fi dispus de bun, dacă ar fi știut că nu-i aparține).

Dimpotrivă, în cazul în care testatorul *a știut* că bunul nu este al său, cel însărcinat cu executarea legatului este obligat, la alegerea sa, să dea fie bunul în natură, fie valoarea acestuia de la data deschiderii moștenirii.

62. Legatul rentei viagere sau al unei creanțe de întreținere. Conform art. 1062 C.civ., atunci când obiectul legatului îl constituie o rentă viageră sau o creanță de întreținere, executarea acestuia este datorată din ziua deschiderii moștenirii. Deci, creditorul rentei viagere sau al creanței de întreținere poate cere executarea din momentul decesului testatorului.

63. Legatul alternativ. Legatul este alternativ atunci când testatorul a lăsat legatarului cu titlu particular fie un bun, fie un alt bun. În acest caz, dreptul de alegere revine celui ținut să execute legatul, dacă testatorul nu a conferit acest drept legatarului sau unui terț (art. 1063 C.civ.).

64. Legatul conjunctiv. Legatul conjunctiv nu trebuie confundat cu testamentul conjunctiv (reciproc).

Potrivit art.1065 alin.1C.civ., legatul cu titlu particular este prezumat a fi conjunctiv atunci când testatorul a lăsat, prin același testament, un bun determinat individual sau generic mai multor legatari, fără a preciza partea fiecăruia. Dacă unul dintre legatari nu poate sau nu vrea să accepte legatul, partea lui va profita celorlalți (este vorba despre așa-numitul *drept de acrescământ*).

65. Cheltuielile predării legatului. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1066 C.civ., în lipsa unei dispoziții testamentare sau legale contrare, cheltuielile predării legatului sunt *în sarcina moștenirii*, fără ca prin aceasta să se aducă atingere rezervei succesoriale.

66. Dreptul de preferință al creditorilor moștenirii față de legatari.

Potrivit art. 1067 alin.1 C.civ.: "*Creditorii moștenirii au dreptul să fie plătiți cu prioritate față de legatari*". Regula este echitabilă deoarece interesul creditorilor trebuie să fie preferat, întrucât ei luptă pentru a evita o pierdere.

În cazul în care legatele cu titlu particular depășesc activul net al moștenirii, ele vor fi reduse în măsura depășirii, la cererea creditorilor moștenirii sau a celui care este obligat să le execute (art. 1067 alin.2 C.civ.).

În sfârșit, dacă un legat a fost deja executat, fără a se cunoaște anumite datorii sau sarcini ale moștenirii, moștenitorul legal sau testamentar, creditorii sau orice persoană interesată poate cere restituirea de la legatarul plătit, în măsura în care urmează a fi redus (art. 1067 alin.3 C.civ.).

Secțiunea a III-a

INEFICACITATEA LEGATELOR

Ineficacitatea legatelor poate fi determinată fie de *nulitatea* lor, fie de *revocarea* sau de *caducitatea* lor. Vom analiza mai jos aceste cauze de ineficacitate a legatelor.

67. Nulitatea legatelor. Întrucât sunt acte juridice unilaterale, cuprinse în testament, legatele sunt supuse dispozițiilor de drept comun referitoare la nulitatea actelor juridice.

Astfel, sunt lovite de *nulitate* legatele încheiate cu încălcarea dispozițiilor imperative ale legii privitoare la condițiile esențiale de validitate. De exemplu, dacă testamentul este nul (pentru nerespectarea formei prevăzute de lege), pe

cale de consecință vor fi *nule* și legatele pe care le conține. De asemenea, sunt *nule* legatele cu obiect ilicit ori cauză ilicită sau imorală, legatele având ca obiect un bun scos din circuitul civil.

Sunt *anulabile* legatele făcute cu încălcarea dispozițiilor legale referitoare la capacitatea testatorului sau în condițiile existenței unui viciu de consimțământ.

68. Revocarea voluntară a legatelor. Revocarea voluntară a legatelor constă în desființarea acestora *în temeiul voinței testatorului*.

Revocarea privește acele legate care s-au născut valabil (adică nu sunt *nule* ori *anulabile*), dar care ulterior sunt desființate prin voința testatorului.

Ca și testamentul, legatul este un act juridic unilateral, esențialmente revocabil în timpul vieții testatorului, fără a se aduce atingere vreunui drept câștigat și fără a fi necesar să se ceară consimțământul legatarului sau al altei persoane.

Potrivit art. 1068 alin.1 C.civ., legatele sunt supuse dispozițiilor privind revocarea voluntară a testamentului. Înseamnă că revocarea voluntară a legatelor poate fi *expresă* (printr-un act autentic notarial ori printr-un testament ulterior) sau *tacită*.

Întrucât revocarea voluntară a testamentului a fost analizată mai sus, vom cerceta doar celelalte cazuri de revocare voluntară tacită a legatelor și anume:

a) înstrăinarea voluntară, în timpul vieții testatorului, a bunului care face obiectul unui legat cu titlu particular. Potrivit art. 1068 alin.2 C.civ., orice înstrăinare a bunului ce constituie obiectul unui legat cu titlu particular ¹⁷⁵, consimțită de către testator, chiar dacă este afectată de modalități, revocă implicit (tacit) legatul pentru tot ceea ce s-a înstrăinat. Legatul anterior este revocat chiar dacă înstrăinarea ar fi ineficace, căci ea demonstrează neîndoielnic *intenția* testatorului de a revoca legatul (de a nu mai lăsa bunul respectiv legatarului) și chiar dacă, ulterior înstrăinării, bunul legat ar fi revenit în patrimoniul testatorului (de exemplu, prin moștenirea cumpărătorului, prin cumpărare sau prin îndeplinirea unei condiții rezolutorii), motivul fiind același: exprimarea voinței de revocare a legatului din partea testatorului.

¹⁷⁵ Revocarea voluntară tacită prin înstrăinarea bunului nu poate opera decât în cazul legatelor cu titlu particular (având ca obiect bunuri individual determinate), nefiind posibilă înstrăinarea *inter vivos* a unei universalități sau a unei cote-părți dintr-o universalitate; pe de altă parte, înstrăinarea unor bunuri generice nu afectează legatele anterioare privind bunuri de același gen, căci *genera non pereunt* și cei obligați la plata legatului vor fi ținuti să îl execute, fie și măcar prin echivalent (A se vedea pentru unele amănunte și M.Eliescu, op.cit., p.276-277).

Se cere însă ca voința testatorului de revocare să fie valabil exprimată, adică să provină de la o persoană capabilă și să nu fi fost viciată prin eroare, dol sau violență¹⁷⁶.

Conform art. 1068 alin.3 C.civ., ineficacitatea înstrăinării nu afectează revocarea decât dacă:

- este determinată de incapacitatea sau vicierea voinței testatorului;
- înstrăinarea reprezintă o donație în favoarea beneficiarului legatului și nu s-a făcut sub condiții sau cu sarcini substanțial diferite de acelea care afectează legatul.

Dacă însă înstrăinarea bunului nu s-a făcut din voința testatorului, ci împotriva voinței sale (de exemplu, prin urmărirea silită a bunului ori prin expropriere), legatul anterior nu va putea fi considerat ca revocat, ci, în măsura în care nu va putea fi executat, va fi caduc. În ipoteza revenirii bunului în patrimoniul testatorului, legatul va redeveni eficace și va trebui executat¹⁷⁷.

b) distrugerea voluntară de către testator a bunului ce constituie obiectul legatului cu titlu particular revocă implicit legatul (art.1068 alin.4C.civ.).

Firește, în cazul distrugerii involuntare a bunului, legatul nu va fi considerat revocat, ci caduc.

Testatorul nu poate renunța valabil, cu anticipație, la dreptul său de a revoca legatele anterioare, întrucât o asemenea renunțare ar fi nulă.

69. Revocarea judecătorească a legatelor. Revocarea judecătorească a legatelor constituie o *sanctiune civilă* pentru legatarul care s-a făcut vinovat de comiterea faptelor prevăzute de lege față de testator sau față de memoria acestuia. Ea poate interveni numai după moartea testatorului, la cererea persoanelor interesate (moștenitori legali, legatari universali etc.) pentru motivele de mai jos:

a) neexecutarea sarcinilor de către legatarul gratificat cu un legat cu sarcini. În acest sens, art. 1069 alin.1 C.civ. dispune că "*revocarea judecătorească a legatului poate fi cerută în cazul neîndeplinirii, fără justificare, a sarcinii instituite de testator*".

Revocarea fiind o sancțiune (ca și rezoluțiunea), pentru aplicarea ei se cere ca neexecutarea sarcinii (ori executarea necorespunzătoare) să fie imputabilă legatarului (adică legatarul să fie în culpă).

În mod excepțional, art.1069 alin.1 C.civ., teza a II-a, prevede că "*neîndeplinirea fortuită a sarcinii poate atrage revocarea numai dacă, potrivit voinței testatorului, eficacitatea legatului este condiționată de executarea sarcinii*".

¹⁷⁶ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.67.

¹⁷⁷ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.275; în același sens se pronunțase și Tribunalul Suprem, col.civ., dec.nr.552 din 9 iulie 1953, în C.D. 1952-1954, vol.I, p.115.

În literatura juridică se asimilează cu neîndeplinirea sarcinii și neexecutarea obligației ce-i revine legatarului universal sau cu titlu universal de a plăti un legat cu titlu particular ¹⁷⁸.

În schimb, nu constituie o sarcină propriu-zisă, și deci neexecutarea nu atrage revocarea legatului, o eventuală dispoziție testamentară cu caracter precativ, ce ar constitui doar o recomandare sau rugămintă adresată de testator legatarului ¹⁷⁹.

Dacă sarcina impusă legatarului era stipulată în favoarea unei terțe persoane, aceasta nu va fi îndreptățită să solicite instanței revocarea legatului (din lipsă de interes legitim), ci numai executarea silită a sarcinii.

b) ingratitudinea legatarului. Potrivit art. 1069 alin.2 C.civ., revocarea judecătorească a legatului poate fi solicitată și pentru ingratitudinea legatarului, în următoarele cazuri:

- *dacă legatarul a atentat la viața testatorului, a unei persoane apropiate lui sau, știind că alții intenționează să atenteze, nu l-a înștiințat*; este vorba despre orice faptă, săvârșită cu intenție, care pune în pericol viața testatorului, fără a se cere ca această faptă să îndeplinească criteriile unei infracțiuni sau existența unei hotărâri de condamnare; acest caz de ingratitudine depășește sfera nedemnității de drept prevăzute la art. 958 alin.1 lit.a din C.civ.; de asemenea, atentatul la viața unei persoane apropiate testatorului este un caz de ingratitudine cu mult mai cuprinzător decât nedemnitatea prevăzută la art. 958 alin.1 lit.b din C.civ. ¹⁸⁰;

- *dacă legatarul se face vinovat de fapte penale, cruzimi sau injurii grave față de testator ori de injurii grave la adresa memoriei testatorului*; este vorba despre orice faptă penală (infracțiune) comisă de legatar, iar testatorul are calitatea de parte vătămată; injuriile să nu reprezinte o faptă penală, situație în care ingratitudinea s-ar încadra la cazul anterior; instanța de judecată este competentă să aprecieze dacă faptele comise de legatar reprezintă injurii grave sau cruzimi; cruzimile sunt și caz de nedemnitate judiciară; în ce privește injuriile grave la adresa memoriei testatorului, este vorba despre acțiuni ale legatarului cu caracter defăimător, care au ca rezultat atingerea adusă onoarei sau reputației testatorului, prin cuvinte, gesturi sau acte jignitoare ¹⁸¹; instanța de judecată va aprecia existența cazului de ingratitudine.

Se observă că unele fapte ale legatarului, care atrag revocarea judecătorească a legatului, se comit în timpul vieții testatorului (atentat la viața testatorului sau a unei persoane apropiate lui, fapte penale, cruzimi sau injurii

¹⁷⁸ A se vedea în acest sens M.Eliescu, op.cit., p.269.

¹⁷⁹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.69; în acest sens s-a pronunțat Tribunalul Suprem, s.civ., dec.nr.1229 din 10 noiembrie 1959, în C.D., 1959, p.193-195.

¹⁸⁰ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1104.

¹⁸¹ Ibidem p.1105.

grave față de testator), iar altele se pot săvârși după încetarea din viață a dispunătorului (injurii grave la adresa memoriei testatorului).

De asemenea, se poate observa că unele fapte ale legatarului atrag atât revocarea legatului pentru ingratitudine, cât și nedemnitatea succesorală. De exemplu, atentat la viața testatorului sau a unei persoane apropiate lui (alt succesibil), fapte penale, cruzimi sau injurii grave față de testator. În literatura juridică s-a arătat că sancțiunea revocării legatului pentru ingratitudine intervine numai dacă nedemnul a fost iertat în condițiile legii de către defunct și a fost gratificat de acesta prin testament ¹⁸².

Ca și în cazul revocării donației pentru ingratitudine, nu se cere o hotărâre judecătorească de condamnare penală a legatarului, fiind suficient dacă instanța civilă stabilește săvârșirea cu intenție a faptelor prevăzute de lege.

Dreptul la acțiunea în revocarea judecătorească a legatului se prescrie în termen de un an de la data la care moștenitorul a cunoscut fapta de ingratitudine sau, după caz, de la data la care sarcina trebuie executată (art.1070 C.civ.).

Rezultă că termenul de un an este un termen de prescripție, supus cauzelor de întrerupere și suspendare prevăzute în materie de prescripție.

Dacă faptele de ingratitudine au fost săvârșite în timpul vieții testatorului, el (și numai el) poate revoca legatul oricând, până în ultima clipă a vieții, indiferent de timpul care a trecut de la săvârșirea faptelor și fără a avea nevoie de acțiune în justiție în acest scop ¹⁸³. Dacă testatorul nu a revocat legatul, ci dimpotrivă și-a manifestat expres voința de a-l ierta pe legatar, legatul nu va putea fi revocat după moartea testatorului la cererea persoanelor interesate.

Înseamnă că persoanele interesate pot acționa numai dacă testatorul nu l-a iertat pe legatar și nu s-a împlinit termenul de un an de la data când ei au cunoscut fapta de ingratitudine.

70. Caducitatea legatelor. Caducitatea constă în *desființarea retroactivă* a unui legat - născut valabil și nerevocat - ca urmare a imposibilității executării lui datorită unor împrejurări străine de voința testatorului și de vreo culpă a legatarului ¹⁸⁴.

Potrivit art. 1071 C.civ., orice legat devine caduc atunci când:

a) *legatarul nu mai este în viață la data deschiderii moștenirii* (legatul nu este caduc dacă testatorul a dispus că, în caz de deces al legatarului, legatul să fie cules de moștenitorii legatarului; de asemenea, legatul nu este caduc dacă intenția testatorului a fost să gratifice nu un individ anume, ci pe orice persoană care va avea, la data deschiderii moștenirii, o anumită calitate; de exemplu, decanul unei facultăți, directorul unui institut de cercetare, căpitanul unei echipe de fotbal etc.);

¹⁸² A se vedea I.Genoiu, op.cit., p.216; Al.Bacaci, Ghe.Comăniță, op.cit., p.125;

¹⁸³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.255.

¹⁸⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.70.

b) *legatarul este incapabil de a primi legatul la data deschiderii moștenirii* (de exemplu, cazurile prevăzute la art. 990, art. 991 C.civ.);

c) *legatarul este nedemn* (iar testatorul nu l-a iertat în condițiile art. 961 alin. 1 C.civ.);

d) *legatarul renunță la legat* (el nefiind obligat să accepte legatul);

e) *legatarul decedează înaintea împlinirii condiției suspensive ce afectează legatul, dacă aceasta avea un caracter pur personal*;

f) *bunul ce formează obiectul legatului cu titlu particular a pierit în totalitate din motive care nu țin de voința testatorului, în timpul vieții testatorului sau înaintea împlinirii condiției suspensive ce afectează legatul*

(numai pierirea fortuită sau din culpă atrage caducitatea, căci distrugerea voluntară de către testator a bunului individual determinat, ce constituie obiectul legatului cu titlu particular, semnifică revocare; dacă bunul piere fortuit abia după decesul testatorului, legatarul a dobândit deja bunul, și, deci, el fiind proprietar, se va pune, după caz, problema suportării riscului - în caz de pierire fortuită - ori problema răspunderii - în caz de pierire din culpa vreunei terțe persoane; evident, în cazul unui legat universal sau cu titlu universal, pierirea unuia sau mai multor bunuri din universalitate nu atrage caducitatea legatului, ci doar micșorarea *emolumentului* acestuia)¹⁸⁵.

71. Regimul legatului-sarcină. Potrivit art. 1073 C.civ., cu excepția cazului prevăzut la art. 1071 lit. f) C.civ., caducitatea sau revocarea judecătorească a unui legat grevat cu un legat-sarcină în favoarea unui terț nu atrage ineficacitatea acestui din urmă legat. Moștenitorii care beneficiază de ineficacitatea legatului sunt obligați să execute legatul-sarcină.

72. Efectele ineficacității legatelor. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1072 C.civ., în toate cazurile în care legatele sunt ineficace din cauza nulității, revocării, caducității sau desființării pentru neîndeplinirea condiției suspensive ori pentru îndeplinirea condiției rezolutorii, această ineficacitate *profită* moștenitorilor ale căror drepturi succesoriale ar fi fost micșorate sau, după caz, înlăturate prin existența legatului sau care aveau obligația să execute legatul. Este vorba despre așa-numitul ***drept de acrescământ*** deoarece partea moștenitorilor care profită de ineficacitatea legatelor *va crește* în mod corespunzător.

¹⁸⁵ A se vedea M. Mureșan, I. Urs, op.cit., p. 72.

CAPITOLUL V

DEZMOȘTENIREA ȘI EXECUȚIUNEA TESTAMENTARĂ

Secțiunea I

DEZMOȘTENIREA (EXHEREDAREA)

73. Noțiune. Testamentul poate conține nu numai legate, dar și dispoziții prin care testatorul înlătură de la moștenire pe unul sau mai mulți moștenitori legali (soț supraviețuitor ori rude).

Noul Cod civil, spre deosebire de legislația anterioară, reglementează expres dezmoștenirea. Astfel, potrivit art. 1074 alin.1 C.civ.: "*Dezmoștenirea este dispoziția testamentară prin care testatorul îi înlătură de la moștenire, în tot sau în parte, pe unul sau mai mulți dintre moștenitorii săi legali*".

Precizăm că moștenitorii *rezervatari ai testatorului* (soțul supraviețuitor, descendenții în linie dreaptă și ascendenții privilegiați) nu pot fi înlăturați de la acea parte din moștenire numită rezervă succesorală, întrucât aceasta le revine în virtutea legii, chiar împotriva voinței testatorului. Ei pot fi dezmoșteniți numai de partea din moștenire care depășește rezerva succesorală. În schimb, ceilalți moștenitori legali, care nu au calitatea de rezervatari, pot fi dezmoșteniți fără nici o îngrădire sau limitare.

De asemenea, așa cum s-a arătat în literatura juridică, moștenitorul legal dezmoștenit poate cere anularea sau constatarea nulității dispozițiilor testamentare prin care a fost înlăturat de la moștenire, revocarea judecătorească a legatelor sau constatarea caducității lor, inventarierea sau luarea măsurilor de conservare a bunurilor succesoriale. Dacă este rezervatar poate cere reducțiunea liberalităților excesive ¹⁸⁶.

74. Felurile dezmoștenirii. În funcție de modul în care se manifestă voința testatorului, dezmoștenirea poate fi: *directă, indirectă și cu titlul de sancțiune*.

Dezmoștenirea este ***directă*** (expresă) atunci când testatorul dispune prin testament înlăturarea de la moștenire a unuia sau mai multor moștenitori legali (art.1074 alin.2 C.civ.).

Dezmoștenirea directă poate fi, la rândul său, *totală sau parțială*.

Dezmoștenirea directă este *totală* atunci când testatorul îi înlătură de la moștenire pe toți moștenitorii săi legali. În acest caz, moștenirea va reveni legatarului universal sau legatarilor cu titlu universal instituiți prin testament.

Dacă testatorul a dispus dezmoștenirea totală, fără a institui nici un legatar, această dispoziție testamentară trebuie interpretată restrictiv, căci nu se poate admite ca patrimoniul lui *de cujus* să nu revină nici moștenitorilor legali

¹⁸⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.270.

(exheredați) și nici vreunei altei persoane (legatar). De aceea, se apreciază că dezmoștenirea "tuturor rudelor din căsătorie și din afara căsătoriei" permite venirea la moștenire a rudelor din adopție (neînlăturate expres); dezmoștenirea "tuturor rudelor" permite venirea la moștenire a soțului supraviețuitor, care nu este, decât excepțional, rudă cu testatorul; dezmoștenirea "tuturor moștenitorilor legali" face ca moștenirea să devină vacantă, situație în care revine comunei, orașului sau municipiului în a cărei rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii sau statului român, după caz.

Dezmoștenirea directă este *parțială* atunci când testatorul a înlăturat de la moștenire numai pe unul sau pe unii dintre moștenitorii legali. În acest caz, dacă testatorul nu a dispus altfel, moștenirea va reveni comoștenitorilor sau moștenitorilor subsecvenți, potrivit regulilor devoluțiunii legale a moștenirii.

Dezmoștenirea este *indirectă* atunci când testatorul instituie unul sau mai mulți legatari care urmează să culeagă moștenirea, respectiv cotitatea disponibilă (dacă există rezervatari). Prin instituirea de legatari, moștenitorii legali nerezervatari pot fi înlăturați total de la moștenire, iar cei care au calitatea de rezervatari, în limita cotității disponibile.

Dacă legatul este ineficace situația moștenirii se va rezolva în funcție de interpretarea voinței testatorului: când el a înțeles să exheredeze pe moștenitorii legali *sub condiția* eficacității legatului, iar această condiție nu se îndeplinește, dezmoștenirea nu produce efecte juridice și se deschide moștenirea legală; când testatorul a înțeles să înlăture *necondiționat* pe toți moștenitorii legali, moștenirea va fi vacantă ¹⁸⁷.

Dezmoștenirea *sanctiune* este dispoziția testamentară prin care testatorul prevede că vor fi înlăturați de la moștenire aceia dintre moștenitori care *vor ataca testamentul cu acțiune în justiție*. O asemenea dispoziție îi vizează, de obicei, pe moștenitorii legali care ar ataca testamentul ce conține legate, dar îl poate viza și pe legatarul universal care ar ataca testamentul ce conține legate cu titlu particular în favoarea altor persoane.

În principiu, dezmoștenirea sancțiune este valabilă, testatorul având posibilitatea de a lua măsuri de apărare și de respectare a dispozițiilor sale de ultimă voință.

Însă, ea nu poate aduce atingere drepturilor moștenitorilor legali rezervatari, chiar dacă au atacat în justiție testamentul și indiferent de rezultatul procesului, dreptul la rezervă rămâne neatins. De asemenea, nu poate împiedica pe moștenitori să solicite în justiție constatarea nulității dispozițiilor testamentare contrare ordinii publice sau bunelor moravuri ¹⁸⁸. În acest sens, art. 1009 alin.2 C.civ. dispune că *este considerată nescrisă* dispoziția testamentară prin care se prevede dezmoștenirea ca sancțiune pentru încălcarea obligațiilor

¹⁸⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.75.

¹⁸⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.274.

prevăzute la art.1009 alin.1 C.civ.¹⁸⁹ sau pentru contestarea dispozițiilor din testament care aduc atingere drepturilor moștenitorilor rezervatari ori sunt contrare ordinii publice sau bunelor moravuri.

Deși noul Cod civil nu reglementează dezmoștenirea sancțiune, considerăm că testatorul este liber să dezmoștenească și în această modalitate, așa cum se admitea în literatura juridică anterioară, sub imperiul vechiului cod civil.

75. Efectele dezmoștenirii. Potrivit art. 1075 alin.1 C.civ., dacă a fost dezmoștenit soțul supraviețuitor, moștenitorii din clasa cu care acesta vine în concurs culeg partea din moștenire rămasă după atribuirea cotei cuvenite soțului supraviețuitor ca urmare a dezmoștenirii. De exemplu, soțului supraviețuitor dezmoștenit i se acordă rezerva succesorală (la care are dreptul chiar dacă a fost dezmoștenit), iar partea din moștenire rămasă se atribuie moștenitorilor din clasa cu care acesta vine în concurs.

Dacă, în urma dezmoștenirii, pe lângă soțul supraviețuitor, vin la moștenire atât cel dezmoștenit, cât și acela care beneficiază de dezmoștenire, acesta din urmă culege partea rămasă după atribuirea cotei soțului supraviețuitor și a cotei celui dezmoștenit (art.1075 alin.2 C.civ.). În ce îl privește pe "cel dezmoștenit", acesta poate fi numai un moștenitor rezervatar (descendent sau ascendent privilegiat), căci numai acesta, deși dezmoștenit, mai poate veni la moștenire. De exemplu, singurul copil al defunctului a fost dezmoștenit, dar acesta are dreptul să culegă rezerva succesorală. În acest caz, mai întâi se atribuie soțului supraviețuitor cota legală (1/4), apoi se acordă copilului dezmoștenit rezerva succesorală (3/8), urmând ca partea din moștenire rămasă (3/8) să fie atribuită celui care beneficiază de dezmoștenire. Cel care beneficiază de dezmoștenire ar putea fi moștenitor rezervatar sau nerezervatar.

Atunci când, în urma dezmoștenirii, un moștenitor primește o cotă inferioară cotei sale legale, moștenitorul cu care vine în concurs culege partea care ar fi revenit celui dezmoștenit (art.1075 alin.3 C.civ.). De exemplu, defunctul a dezmoștenit pe unul din cei patru copii ai săi, situație în care copilul dezmoștenit va culege numai rezerva succesorală (1/2 din cota sa legală), urmând ca ceilalți copii să culegă, pe lângă cota lor legală și partea din moștenire care ar fi revenit celui dezmoștenit.

Potrivit art. 1075 alin.4 C.civ., dacă, în urma dezmoștenirii, o persoană este înlăturată total de la moștenire (ceea ce înseamnă că este vorba despre un moștenitor legal nerezervatar), cota ce i s-ar fi cuvenit se atribuie moștenitorilor cu care ar fi venit în concurs sau, în lipsa acestora, moștenitorilor subsecvenți.

¹⁸⁹ Conform art. 1009 alin.1, este considerată nescrisă clauza prin care, sub sancțiunea desființării liberalității sau restituirii obiectului acesteia, beneficiarul este obligat să nu conteste validitatea unei clauze de inalienabilitate ori să nu solicite revizuirea condițiilor sau a sarcinilor.

De exemplu, în lipsa părinților, dacă a fost dezmoștenit un frate al defunctului, cota ce i s-ar fi cuvenit acestuia se atribuie celorlalți frați cu care ar fi venit în concurs (dacă există) sau (dacă nu există frați) moștenitorilor subsecvenți (din clasa a treia sau a patra).

Dispozițiile prevăzute la art. 1075 alin. (1) - (4) nu pot profita persoanelor incapabile de a primi legate.

76. Nulitatea. Dezmoștenirea este o manifestare de voință a testatorului, adică un act juridic unilateral. Prin urmare, ca orice act juridic, trebuie să îndeplinească condițiile de validitate prevăzute de lege.

Potrivit art. 1076 alin.1 C.civ., dispoziția testamentară prin care moștenitorii legali au fost dezmoșteniți este supusă cauzelor de nulitate, absolută sau relativă, prevăzute de lege. De exemplu, dispoziția testamentară este lovită de nulitate absolută dacă testamentul nu respectă forma scrisă.

Termenul de prescripție a dreptului la acțiunea în anulare curge de la data la care cei dezmoșteniți au luat cunoștință de dispoziția testamentară prin care au fost înlăturați de la moștenire, dar nu mai devreme de data deschiderii moștenirii (art.1076 alin.2 C.civ.).

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, întrucât textul de lege nu stabilește durata termenului de prescripție, se aplică dispozițiile dreptului comun, adică termenul general de prescripție de trei ani. În schimb, acțiunea în constatarea nulității absolute este imprescriptibilă extinctiv¹⁹⁰.

Secțiunea a II-a

EXECUȚIUNEA TESTAMENTARĂ

77. Noțiune. Executarea dispozițiilor de ultimă voință cuprinse în testament este, de regulă, în sarcina moștenitorilor legali sau a legatarilor universali.

Însă, testatorul este îndreptățit să numească el, prin testament, o persoană (sau chiar mai multe) ca executor testamentar, care să asigure îndeplinirea întocmai a dispozițiilor sale de ultimă voință. În acest sens, art. 1077 alin.1 C.civ. prevede că: "*Testatorul poate numi una sau mai multe persoane, conferindu-le împuternicirea necesară executării dispozițiilor testamentare. Executorul testamentar poate fi desemnat și de către un terț determinat prin testament*".

Dacă au fost desemnați mai mulți executori testamentari, oricare dintre ei poate acționa fără concursul celorlalți, cu excepția cazului în care testatorul a dispus altfel sau le-a împărțit atribuțiile (art.1077 alin.2 C.civ.).

¹⁹⁰ A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.600.

Executor testamentar poate fi numai o persoană cu capacitate deplină de exercițiu (art.1078 C.civ.).

Puterile executorului testamentar pot fi exercitate de la data acceptării misiunii prin *declarație autentică notarială* (art.1077 alin.3 C.civ.).

78. Natura juridică. Din dispozițiile art. 1077 alin.1 și art.1082 alin.2 C.civ., se poate deduce că execuția testamentară este un *mandat* (testatorul conferă împuternicirea necesară executării dispozițiilor testamentare), iar executorul testamentar este un *mandatar*.

Mandatul executorului testamentar se aseamănă cu mandatul de drept comun prin faptul că:

- executorul testamentar, asemenea mandatarului obișnuit, nu este obligat să primească mandatul, ci poate să-l accepte sau să-l refuze, în mod discreționar; mandatul executorului este însă obligatoriu pentru moștenitori și legatari;

- mandatul executorului testamentar - ca și cel de drept comun - este gratuit, dacă testatorul nu a stabilit o remunerație în sarcina moștenirii (art.1083 C.civ.);

- împuternicirea executorului testamentar este, ca și cea a mandatarului obișnuit, personală (*intuitu personae*) și, în caz de deces, nu trece la moștenitorii săi (art.1081 alin.1 C.civ.); prin excepție, misiunea executorului testamentar numit în considerarea unei funcții determinate poate fi continuată de către persoana care preia acea funcție (art.1081 alin.2 C.civ.);

- ca orice mandatar, executorul testamentar are dreptul la *rambursarea tuturor cheltuielilor* făcute cu prilejul și în interesul îndeplinirii mandatului său și la *despăgubirea* pentru prejudiciile ce i-ar fi fost cauzate de executarea testamentului; *cheltuielile făcute de executorul testamentar în exercitarea puterilor sale sunt în sarcina moștenirii* (art.1084 C.civ.).

Pe de altă parte, mandatul executorului testamentar prezintă și unele particularități față de mandatul din dreptul comun, și anume:

- executorul testamentar este numit de testator printr-un înscris în formă testamentară, pe când mandatul de drept comun poate fi nu numai scris, dar și verbal sau chiar tacit ¹⁹¹;

- mandatul executorului testamentar începe să producă efecte la moartea testatorului, pe când mandatul obișnuit încetează la moartea mandantului ¹⁹²;

- puterile executorului testamentar sunt stabilite de lege, în timp ce sarcinile mandatarului obișnuit sunt stabilite de mandant;

79. Dreptul de administrare. Potrivit art. 1079 alin.1 C.civ., executorul testamentar are dreptul să administreze patrimoniul succesoral pe o perioadă de

¹⁹¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.77.

¹⁹² Ibidem.

cel mult 2 ani de la data deschiderii moștenirii, chiar dacă testatorul nu i-a conferit în mod expres acest drept ¹⁹³.

Dreptul de administrare al executorului testamentar poate fi restrâns, prin testament, la o parte din patrimoniul succesoral sau la un termen mai scurt de 2 ani (art.1079 alin.2 C.civ.).

Pe de altă parte, pentru motive temeinice, termenul de 2 ani poate fi prelungit de către instanța de judecată, prin acordarea unor termene succesive de câte un an (art.1079 alin.3 C.civ.).

80. Puterile executorului testamentar. Potrivit art. 1080 alin.1 C.civ., executorul testamentar are următoarele atribuții ¹⁹⁴:

- de a cere punerea sigiliilor, dacă printre moștenitori sunt și minori, persoane puse sub interdicție judecătorească sau dispărute;
- de a stăruî pentru a se face inventarul bunurilor moștenirii, în prezența sau cu citarea moștenitorilor;
- de a cere instanței de judecată să încuviințeze vânzarea bunurilor, în lipsă de sume suficiente pentru executarea legatelor; instanța va putea încuviința vânzarea imobilelor successorale numai dacă nu există moștenitori rezervatari;
- de a depune diligențe pentru executarea testamentului, iar în caz de contestație, pentru a apăra validitatea sa;
- de a plăti datoriile moștenirii dacă a fost împuternicit în acest sens prin testament; în lipsa unei asemenea împuterniciri, executorul testamentar va putea achita datoriile numai cu încuviințarea instanței;
- de a încasa creanțele moștenirii.

Executorul testamentar poate să partajeze bunurile moștenirii, dacă testatorul a dispus în acest sens. Partajul produce efecte numai dacă proiectul prezentat de către executor a fost aprobat de toți moștenitorii (art.1080 alin.2 C.civ.).

81. Răspunderea executorului testamentar. În conformitate cu art.1082 alin.1 C.civ., la sfârșitul fiecărui an și la încetarea misiunii sale, executorul testamentar este obligat să dea socoteală pentru gestiunea sa, chiar dacă nu există moștenitori rezervatari. Această obligație se transmite moștenitorilor executorului.

Executorul testamentar răspunde ca un mandatar în legătură cu executarea dispozițiilor testamentare (art.1082 alin.2 C.civ.).

¹⁹³ Execuțiunile testamentare începute înainte de data intrării în vigoare a Codului civil nu pot dura mai mult de 2 ani calculați de la această dată, cu posibilitatea de prelungire în condițiile art.1079 alin.3 din Codul civil (art.97 din Legea nr.71/2011 de punere în aplicare a Codului civil).

¹⁹⁴ În cazul moștenirilor care se deschid după data intrării în vigoare a Codului civil, executorii cu sau fără sezină, instituiți prin testamente anterioare acestei date, au atribuțiile prevăzute la art.1080 din Codul civil, cu excepția cazului în care atribuțiile au fost limitate expres de testator (art.98 din Legea nr.71/2011 de punere în aplicare a Codului civil).

Dacă au fost desemnați mai mulți executori testamentari, răspunderea acestora este *solidară*, cu excepția cazului în care testatorul le-a împărțit atribuțiile și fiecare dintre ei s-a limitat la misiunea încredințată (art.1082 alin.3 C.civ.).

82. Încetarea execuțiunii testamentare. Potrivit art. 1085 C.civ. execuțiunea testamentară poate înceta:

- prin îndeplinirea sau imposibilitatea aducerii la îndeplinire a misiunii primite;
- prin renunțare, care se face în forma unei declarații autentice notariale;
- prin decesul executorului testamentar;
- prin punerea sub interdicție judecătorească a executorului testamentar;
- prin revocarea de către instanță a executorului testamentar care nu își îndeplinește misiunea ori o îndeplinește în mod necorespunzător;
- prin expirarea termenului în care se exercită dreptul de administrare, afară de cazul în care instanța decide prelungirea termenului.

CAPITOLUL VI

LIMITELE DREPTULUI DE A DISPUNE PRIN ACTE JURIDICE DE BUNURILE MOȘTENIRII

83. Considerații introductive. În principiu, orice persoană fizică poate dispune liber de patrimoniul său, pentru timpul când nu va mai fi în viață.

Însă, pentru anumite motive întemeiate, această posibilitate este îngrădită de lege, așa cum vom arăta mai jos:

- se poate dispune pentru cauză de moarte numai prin *acte juridice revocabile* (legate testamentare); prin urmare, nu se poate dispune *mortis causa* prin contracte, întrucât contractele sunt *irevocabile*; de asemenea, nu se poate accepta sau renunța la o moștenire înainte de deschiderea ei; așa fiind, *sunt interzise contractele (pactele)* prin care s-ar dispune *asupra bunurilor dintr-o moștenire viitoare, inclusiv actele juridice unilaterale* (cu excepția legatelor testamentare);

- se poate dispune de bunuri, în principiu, *numai pentru cazul propriei morți*, nu și pe mai departe, pentru cazul morții altei persoane, căreia dispunătorul i-a lăsat aceste bunuri la moartea sa; *substituția fideicomisară nu produce efecte decât în cazul în care este permisă de lege*;

- se poate dispune liber numai de partea din moștenire numită *cotitate disponibilă*; prin acte juridice cu titlu gratuit (liberalități) nu se poate încălca dreptul anumitor moștenitori la *rezerva succesorală*; această limitare vizează, după cum vom vedea, toate liberalitățile (atât donațiile cât și legatele).

Secțiunea I

INTERZICEREA ACTELOR (PACTELOR) ASUPRA MOȘTENIRII NEDESCHISE

84. Actele juridice asupra moștenirii nedeschise. Potrivit art. 956 C.civ.: "*Dacă prin lege nu se prevede altfel, sunt lovite de nulitate absolută actele juridice având ca obiect drepturi eventuale asupra unei moșteniri nedeschise încă, precum actele prin care se acceptă moștenirea sau se renunță la aceasta, înainte de deschiderea ei, ori actele prin care se înstrăinează sau se promite înstrăinarea unor drepturi care s-ar putea dobândi la deschiderea moștenirii*".

Prin urmare, dreptul de a accepta sau de a renunța la moștenire (numit dreptul de opțiune succesorală) nu poate fi exercitat, sub nici o formă, de către moștenitorii prezumtivi înainte de momentul deschiderii moștenirii.

În cazul convențiilor (pactelor), pentru ca interdicția să opereze, se cer condițiile de mai jos:

- convenția să aibă ca obiect o moștenire nedeschisă, fie o parte din moștenire sau un bun singular din acea moștenire;

- drepturile care se dobândesc sau la care se renunță prin convenție să fie drepturi succesoriale eventuale (toate drepturile succesoriale sunt eventuale până în clipa morții lui *de cujus*).

Este indiferent dacă pactul (convenția) privește moștenirea uneia dintre părțile contractante sau moștenirea unei terțe persoane. De asemenea, este indiferent dacă pactul *conferă* uneia dintre părți drepturi asupra moștenirii viitoare ori dacă una dintre ele se obligă să nu pretindă drepturi ce i s-ar fi cuvenit dintr-o asemenea moștenire ¹⁹⁵.

Sunt interzise inclusiv promisiunile de înstrăinare a unor drepturi eventuale, care s-ar putea dobândi la deschiderea moștenirii.

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, interdicția se justifică prin aceea că actele asupra moștenirii nedeschise pot trezi dorința morții celui care va lăsa moștenirea, iar dacă este și el parte contractantă se contravine principiului revocabilității dispozițiilor pentru cauză de moarte ¹⁹⁶.

85. Sancțiunea aplicabilă. Actele juridice asupra moștenirii nedeschise sunt lovite de *nulitate absolută*, sancțiune care poate fi invocată de orice persoană interesată. De exemplu, pot invoca nulitatea moștenitorii succesibilului care a renunțat la moștenire înainte de deschiderea acesteia sau care a înstrăinat drepturile succesoriale dintr-o asemenea moștenire nedeschisă.

În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a pus întrebarea dacă nulitatea actului juridic asupra moștenirii nedeschise poate fi acoperită prin confirmarea lui după deschiderea moștenirii. Unii autori au apreciat că, deși este vorba despre nulitate absolută, care, în principiu, nu poate fi acoperită, totuși moștenitorii pot să înlăture această sancțiune de îndată ce s-a deschis moștenirea, căci din acel moment drepturile lor succesoriale nu mai sunt eventuale și viitoare, ci actuale, iar ei sunt îndreptățiți să dispună liber de ele, fie și reiterând sau confirmând convenția lor anterioară care, la data încheierii sale, era lovită de nulitate absolută ¹⁹⁷. Alți autori au considerat că, în această materie, validarea actului prin confirmare sau ratificare nu este posibilă. Dacă părțile doresc menținerea pactului, trebuie să-l refacă după deschiderea moștenirii, în condițiile prevăzute de lege ¹⁹⁸.

Noul Cod civil dispune la art. 1247 alin.4: "*Contractul lovit de nulitate absolută nu este susceptibil de confirmare decât în cazurile prevăzute de lege*".

¹⁹⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.82.

¹⁹⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.289.

¹⁹⁷ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.302; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.82.

¹⁹⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.292;

De asemenea, potrivit art. 1259 C.civ.: "*Contractul nul poate fi refăcut, în tot sau în parte, cu respectarea tuturor condițiilor prevăzute de lege la data refacerii lui. În toate cazurile, contractul refăcut nu va produce efecte decât pentru viitor, iar nu și pentru trecut*".

Așa fiind, în lipsa unei prevederi legale exprese, ne alăturăm opiniei care susține că, în această materie, validarea actului nul prin confirmare sau ratificare nu este posibilă, nici după deschiderea moștenirii ¹⁹⁹.

Secțiunea a II-a

SUBSTITUȚIILE FIDEICOMISARE

86. Substituția fideicomisară în sistemul vechiului Cod civil de la 1864. Din dispozițiile art. 803 C.civ. vechi de la 1864 rezultă că prin *substituție fideicomisară* se înțelegea orice dispoziție cuprinsă într-un testament sau într-un contract de donație prin care dispunătorul îl obliga pe cel gratificat, *numit instituit*, să conserve bunurile primite de la el și la moartea sa să le transmită altei persoane, *numită substituit*, desemnată tot de dispunător. Substituțiile sau fideicomisele ²⁰⁰ erau prohibite, sub sancțiunea nulității absolute.

De exemplu, donatorul transmite un imobil lui A (instituit) cu obligația pentru acesta de a-l conserva și de a-l transmite, *la moartea sa*, lui B (substituit), pe care l-a desemnat tot donatorul.

După cum se poate vedea, substituția fideicomisară presupune două liberalități, având același obiect, în favoarea a două persoane diferite: prima este în favoarea instituitului, iar a doua în favoarea substituitului, liberalități care ar urma să se execute succesiv: prima la data deschiderii moștenirii dispunătorului sau la data încheierii contractului de donație, iar a doua la data deschiderii moștenirii instituitului.

Dar, așa cum s-a arătat, substituția fideicomisară putea fi nu numai *unică* (simplă), ca în exemplul de mai sus, când dispunătorul a desemnat un singur substituit, ci și *graduală*, care grevează și pe primul substituit în favoarea unui al doilea substituit ș.a.m.d., iar dacă substituția urma să opereze în folosul instituitului și a descendenților acestuia la infinit, ea era *veșnică* ²⁰¹.

¹⁹⁹ În același sens, a se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p. 605, I.Genoiu, op.cit., p.253; Al:Bacaci, Ghe.Comăniță, op.cit., p.148.

²⁰⁰ Fideicomisele sunt clauze testamentare prin care se lasă cuiva un legat, sub condiția de a-l păstra și a-l încredința în urmă altei persoane. În dreptul nostru vechi, anterior Codului civil de la 1864, substituțiile fideicomisare erau permise de Codul Andronache Donici (art.7 și 8 din cap.XXXVI), Codul Calimach (cap.X, art.770) și Codul Caragea (a se vedea D.Chirică, op.cit., p.123).

²⁰¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.293.

Pentru existența unei substituții fideicomisare trebuiau îndeplinite următoarele condiții:

a) să existe două sau mai multe liberalități având același obiect, în favoarea a două sau mai multe persoane desemnate de dispunător și care liberalități

urmasu să fie executate succesiv; prima la moartea dispunătorului (respectiv la încheierea contractului de donație), iar a doua la moartea instituitului, respectiv următoarele la moartea substituitului;

b) instituitul să fie obligat de dispunător să *conserve* bunul primit și să-l transmită, la moartea sa, substituitului, indisponibilizând astfel bunul în mâinile instituitului;

c) dreptul substituitului să se nască la *moartea instituitului*; în acest fel, dispunătorul stabilea o adevărată *ordine succesorală* (*ordo successivus*) pentru cazul morții instituitului, respectiv și al substituitului, în cazul substituției fideicomisare graduale sau veșnice. Ori, era de principiu că nimeni nu poate dispune pentru cazul morții altei persoane.

Dacă erau îndeplinite condițiile de mai sus, substituția fideicomisară, indiferent că era simplă, graduală sau veșnică, era sancționată cu *nulitatea absolută* ²⁰².

Sancțiunea nulității absolute era justificată deoarece bunurile ce făceau obiectul liberalității erau indisponibilizate în mâinile instituitului (nu le putea înstrăina sau greva, ci, dimpotrivă, avea obligația de a le conserva, iar la moartea sa de a le transmite substituitului). Ori bunurile, în sistemul vechiului Cod civil

²⁰² Sub imperiul vechiului Cod civil de la 1864 era controversată problema dacă sancțiunea nulității absolute operează în cazul altor operațiuni juridice, foarte asemănătoare cu substituțiile fideicomisare, dar cărora le lipsește unul dintre elementele constitutive ale acestora și anume: **a) fideicomisul fără obligație** - liberalitatea făcută gratificatului fără obligația de a conserva bunurile primite și de a le transmite la moartea sa unei alte persoane, desemnată de dispunător; dispunătorul adresa gratificatului doar rugămintea (dorința) de a transmite altei persoane bunurile care au făcut obiectul liberalității; o asemenea liberalitate nu intra sub incidența prohibiției legale, fiind considerată valabilă; **b) legatul rămășiței** - liberalitatea prin care gratificatul nu era obligat să conserve bunurile primite (avea dreptul să le înstrăineze cu titlu oneros sau cu titlu gratuit ori cel puțin cu titlu oneros), dar era obligat ca, la moartea sa, să transmită altei persoane, desemnate tot de dispunător, ceea ce va rămâne din aceste bunuri; o asemenea liberalitate, chiar dacă nu erau îndeplinite cumulativ toate condițiile substituției fideicomisare, nu era recunoscută ca valabilă; **c) dublul legat condițional** - dispoziția prin care testatorul face două legate, având același obiect, în favoarea a două persoane, dar sub aceeași condiție, care însă era rezolutorie pentru primul gratificat (instituit) și suspensivă pentru cel de-al doilea gratificat (substituit): de exemplu, casa testatorului este lăsată legat lui A sub condiția rezolutorie a morții acestuia fără a avea copii; sub aceeași condiție, moartea lui A fără a avea copii, dar cu efect suspensiv, casa era lăsată legat și lui B; o asemenea dispoziție nu era recunoscută ca valabilă (a se vedea pentru alte amănunte F.Deak, op.cit., p.296-297; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1045).

de la 1864, nu puteau fi declarate inalienabile și deci scoase din circuitul civil prin voința omului, întrucât o asemenea dispoziție contravenea principiului liberei circulații a bunurilor și dreptului proprietarului de a dispune liber și absolut de bunul său, drept garantat de Constituția României ²⁰³.

Nulitatea era considerată *de ordine publică* ²⁰⁴ și *integrală*, adică era considerată nulă atât liberalitatea făcută în favoarea instituitului, cât și cea făcută în folosul substituitului.

87. Substituțiile fideicomisare în concepția noului Cod civil. Noul Cod civil, cu referire la *substituțiile fideicomisare*, reglementează la art. 993 **noțiunea** acestora, precizând că: "*Dispoziția prin care o persoană, denumită instituit, este însărcinată să administreze bunul sau bunurile care constituie obiectul liberalității și să le transmită unui terț, denumit substituit, desemnat de dispunător, nu produce efecte decât în cazul în care este permisă de lege*".

Rezultă că noțiunea substituției fideicomisare reglementată de Noul Cod civil (art.993) este asemănătoare, în esență, cu noțiunea substituției fideicomisare din vechiul Cod civil de la 1864 (art.803). Doar că instituitul este *însărcinat să administreze* bunul sau bunurile care fac obiectul liberalității, în timp ce în vechea reglementare instituitul *era obligat să conserve* bunurile primite.

De asemenea, așa cum s-a observat în literatura juridică ²⁰⁵, *în principiu, interdicția substituției fideicomisare se menține*, căci aceasta nu produce efecte juridice decât în cazul în care este permisă de lege ²⁰⁶.

Prin excepție, este permisă substituția fideicomisară reglementată la art. 994 alin.1 C.civ. și liberalităților reziduale, reglementate la art. 1001 C.civ. ²⁰⁷

Astfel, art. 994 alin.1 C.civ., sub denumirea "*substituția fideicomisară*", prevede că: "*O liberalitate poate fi grevată de o sarcină care constă în obligația instituitului, donatar sau legatar, de a administra bunurile care constituie obiectul liberalității și de a le transmite, la decesul său, substituitului desemnat de dispunător*" ²⁰⁸.

²⁰³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.294.

²⁰⁴ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.318.

²⁰⁵ A se vedea Al, Bacaci, Ghe. Comăniță, op.cit., p.150; C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1044.

²⁰⁶ În literatura juridică recentă s-a arătat că substituția fideicomisară, atunci când nu produce efecte juridice, este ineficace. Noul Cod civil înlocuiește sancțiunea nulității absolute cu sancțiunea ineficacității liberalității, care poate fi invocată inclusiv pe cale de excepție de către cei interesați (a se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.125).

²⁰⁷ Așa cum s-a arătat, aceste dispoziții sunt inspirate din prevederile art.1048-1061 Codul civil francez, nou introduse prin reforma din anul 2006, urmărindu-se corelarea acestei instituții cu cea a fiduciei și a administrării bunurilor altuia (a se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit., p.1045).

²⁰⁸ Unii autori și-au exprimat "*nedumerirea față de dispozițiile imprecise și contradictorii ale art.993 - 994 alin.1 C.civ*". Astfel, au apreciat că: "*.....potrivit titlului secțiunii a 3-a,*

Însă, trebuie precizat că substituția fideicomisară permisă de lege (art.994 alin.1 C.civ.) poate fi numai *unică* (simplă), adică dispunătorul poate stabili un singur substituit. În acest sens, art. 996 alin.3 C.civ. prevede că substituitul nu poate fi, la rândul său, supus obligației de administrare și de transmitere a bunurilor²⁰⁹. Prin urmare, *substituțiile fideicomisare graduale sau veșnice sunt interzise*.

88. Condițiile substituției fideicomisare permise de lege. Din dispozițiile art. 994 alin.1 C.civ. și art. 996 alin.3 C.civ., rezultă următoarele condiții:

a) *Dispunătorul să facă două liberalități* (contract de donație ori legat testamentar), *având același obiect, în favoarea a două persoane* (instituitul și substituitul), *liberalități care urmează să fie executate succesiv*: prima la data încheierii contractului de donație sau la data decesului dispunătorului, iar a doua la moartea instituitului.

Substituția fideicomisară presupune că cele două liberalități *au același obiect*; dacă există două liberalități, dar cu obiect diferit, care se execută concomitent, atunci nu mai este vorba despre o substituție fideicomisară (de

substituțiile fideicomisare, s-ar putea interpreta că ele sunt cel puțin două: cea prevăzută de art.993 și cea prevăzută de art.994 alin.1 C.civ.; în schimb, denumirile marginale - noțiune, respectiv substituția fideicomisară - lasă impresia unei singure instituții. În ce ne privește, în conformitate cu accepțiunea consacrată în doctrină și practică, opinăm în favoarea celei reglementate și permise de această dată de art.994 alin.1 C.civ." De asemenea, au mai arătat că în concepția noului Cod civil, ceea ce diferențiază substituția fideicomisară permisă de lege de liberalitatea prevăzută la art.993 C.civ. (prohibită de lege) este momentul transferului bunului către substituit, în timpul vieții sau la moartea instituitului.

Deci, în opinia autorilor cele două texte de lege sunt contradictorii: art.993 C.civ. nu reglementează o substituție fideicomisară, ci o liberalitate prohibită de lege; numai art.994 alin.1 C.civ. reglementează o substituție fideicomisară, permisă de această dată (a se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit. p.605-606)

Este adevărat că în literatura juridică anterioară noului Cod civil numai dispoziția prin care instituitul era obligat să conserve bunurile primite și să le transmită, *la moartea sa*, substituitului, constituia o substituție fideicomisară. În schimb, dispoziția prin care instituitul era obligat să transmită unei anume persoane bunurile ce a primit, *însă la o altă dată decât cea a morții sale*, nu era considerată o substituție fideicomisară, căci, s-a spus, liberalitatea nu cuprinde un *ordo succisivus* (a se vedea M.Eliescu, op.cit., p.316; F.Deak, op.cit., p.295).

În opinia noastră, din dispozițiile art.993 C.civ. nu rezultă expres că bunul sau bunurile se transmit către substituit în timpul vieții instituitului.

Prin urmare, credem că art.993 C.civ. nu reglementează o simplă liberalitate, prohibită de lege, ci o *substituție fideicomisară*, întrucât acest text se referă la însăși "*noțiunea*" substituțiilor fideicomisare.

²⁰⁹ La fel, în sistemele de drept germanic substituția fideicomisară este valabilă în limita cotității disponibile, dar numai pentru un grad, nu poate fi succesivă sau veșnică (A se vedea, pentru dreptul elvețian, J.Guinand. M.Stettler, citați după F.Deak, op.cit., p.295).

exemplu, dispoziția prin care dispunătorul lasă nuda proprietate unei persoane, iar uzufructul altei persoane).

De asemenea, în cazul în care cele două liberalități se fac prin testament (legate testamentare), dar una dintre liberalități este ineficace, datorită unor cauze anterioare deschiderii moștenirii testatorului (cum ar fi predecesul unuia dintre legatari, revocarea sau nulitatea unuia dintre legate), *nu mai suntem în prezența substituției fideicomisare*, căci nu există două liberalități succesive, iar liberalitatea rămasă validă va putea fi executată;

b) *Dispunătorul să impună instituitului sarcina de a administra bunul sau bunurile care constituie obiectul liberalității și să le transmită, la moartea sa, substituitului*; această sarcină trebuie impusă în mod imperativ instituitului, ea neputând fi o simplă recomandare sau rugămintă a dispunătorului ²¹⁰; prin urmare, instituitul are o *obligație*, iar nu o simplă posibilitate; obligația instituitului este aceea de a administra și transmite bunurile care constituie obiectul liberalității.

Se pune întrebarea: în ce constă obligația instituitului de a administra și transmite bunurile ce constituie obiectul liberalității ?.

Bunurile care constituie obiectul liberalității pot fi bunuri individual determinate sau universalitate de bunuri (în cazul legatului) și devin proprietatea instituitului. Deci, instituitul administrează bunurile proprii, iar nu bunurile altei persoane (căci abia la decesul său bunurile devin ale substituitului).

Cu toate acestea, se admite că dispozițiile din materia administrării bunurilor altuia se aplică și instituitului ²¹¹. De exemplu, conform art. 795 C.civ., coroborat cu art. 800 C.civ., persoana împuternicită cu administrarea este ținută să conserve și să exploateze profitabil bunurile, să efectueze actele utile pentru ca acestea să poată fi folosite conform destinației lor obișnuite. Prin urmare, obligația de a administra bunurile ce fac obiectul liberalității *o include și pe aceea de conservare* ²¹², din moment ce instituitul trebuie să transmită aceste bunuri, la moartea sa, instituitului.

Pe de altă parte, art. 994 alin.2 C.civ. prevede că instituitului i se aplică în mod corespunzător dispozițiile din prezentul cod referitoare la fiduciar. Se apreciază că sunt incidente, în special, dispozițiile referitoare la precizarea calității fiduciarului (art.782 C.civ.), obligația de a da socoteală dispunătorului sau moștenitorilor acestuia cu privire la modul în care și-a îndeplinit obligația de

²¹⁰ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.124.

²¹¹ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.254.

²¹² Sarcina instituitului, în cazul substituției fideicomisare simple, nu este redusă la conservarea bunului, ci ea se circumscrie actelor de administrare care au un conținut mai complex, făcându-se trimitere la art. 795 C.civ. (a se vedea Al.Bacaci, Ghe.Comăniță, op.cit., p.151).

administrare a bunurilor primite ²¹³ (art.783 C.civ.), puterile fiduciarului (art.784 C.civ.), răspunderea fiduciarului pentru prejudiciile cauzate prin actele de conservare sau administrare (art.787 C.civ.), nu și dispozițiile art.776 alin.2 și 3 C.civ. privind calitatea cerută fiduciarului (avocat, notar, instituție de credit etc), care nu pot fi aplicabile și instituitului ²¹⁴.

Din cele de mai sus rezultă că, în îndeplinirea sarcinii stabilite de către dispunător, instituitul este obligat să administreze și să conserve bunurile ce constituie obiectul liberalității astfel încât, la moartea sa, să le transmită substituitului. Aceasta înseamnă că bunurile în discuție sunt indisponibilizate: nu pot fi înstrăinate și grevate, căci trebuie transmise substituitului.

În literatura juridică recentă se susține că, atâta timp cât drepturile substituitului nu s-au născut încă (art.996 alin.1 C.civ.), instituitul se găsește într-o situație complexă; pe de o parte este obligat să administreze și să transmită, iar pe de altă parte este proprietar al bunurilor fideicomisare; în această ultimă calitate, are dreptul de a face nu numai acte de administrare ci și de dispoziție ²¹⁵, iar creditorii săi pot urmări aceste bunuri, cu observația că obligația de administrare este una transmisibilă, cât timp nu a fost instituită *intuitu personae*, și va trebui respectată și de către terți; însă, odată cu nașterea drepturilor substituitului, drepturile terților și ale creditorilor devin inopozabile substituitului, cu condiția respectării anterioare a publicității fideicomisului ²¹⁶;

Într-adevăr, din dispozițiile art. 779 alin.1 lit.f) rezultă că fiduciarul are puteri de administrare "*și de dispoziție*" asupra bunurilor; deci, pe lângă acte de administrare și conservare, instituitul poate face și acte de dispoziție, însă va răspunde pentru prejudiciile cauzate prin încheierea acestora.

În ce privește *obligația de transmitere a instituitului*, aceasta se referă la predarea bunurilor către substituit (nu la un act de dispoziție în acest sens) ²¹⁷.

c) *Drepturile substituitului să se nască la moartea instituitului* (art.996 alin.1 C.civ.); deci, dispunătorul îl obligă pe instituit să administreze și să conserve bunurile ce fac obiectul liberalității și, la moartea sa, să le transmită substituitului; aceasta înseamnă că dispunătorul stabilește ordinea succesorală (*ordo succesivus*), nu numai pentru cazul morții sale, ci și pentru cazul morții instituitului; în caz contrar, dacă remiterea bunului de către instituit la o altă persoană este

²¹³ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.255.

²¹⁴ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1047.

²¹⁵ Într-o altă opinie se apreciază că instituitul poate face acte de conservare și acte de administrare (a se vedea I.Genoiu, op.cit., p.254);

²¹⁶ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit. p.1046.

²¹⁷ În acest sens, a se vedea C.Macovei, M.C. Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1046.

independentă de devoluțiunea succesorală a patrimoniului său, respectiv fără legătură cu moartea sa, nu mai este vorba despre o substituție fideicomisară, ci despre o obligație perfect valabilă.

Substituitul dobândește bunurile care constituie obiectul liberalității *ca efect al voinței dispunătorului* (art.996 alin.2 C.civ.). Aceasta înseamnă că substituitul dobândește bunurile de la dispunător, iar nu de la instituit. Însă, vocația substituitului de a primi bunurile se naște numai la moartea instituitului. Cât timp instituitul este în viață, literatura juridică apreciază că substituitul are doar un drept eventual, în temeiul căruia poate îndeplini acte de conservare materială (de exemplu, oprirea instituitului de la efectuarea unor acte sau fapte care ar compromite transmiterea bunurilor) și juridică (de exemplu, îndeplinirea unui act întrerupător al prescripției), la fel ca orice proprietar sub condiție suspensivă, întrucât împrejurarea că drepturile substituitului sunt viitoare și eventuale nu le transformă în drepturi indisponibile²¹⁸.

Precizăm că desemnarea substituitului poate fi făcută numai de către dispunător (donatorul sau testatorul; substituitul nu poate fi desemnat de către instituit sau de alte persoane).

Incapacitățile de a dispune se apreciază în raport cu dispunătorul, iar cele de a primi, în raport cu instituitul și cu substituitul (art.994 alin.3 C.civ.). Prin urmare, dispunătorul (donator ori testator) trebuie să fie capabil la data la care își exprimă consimțământul (art.987 alin.2 C.civ.). Instituitul și substituitul, donatar sau legatar, trebuie să fie capabili fie la data acceptării donației, fie la data deschiderii moștenirii testatorului (art.987 alin. 3 și 4 C.civ.). Substituitul dobândește bunurile fideicomisare direct de la dispunător, motiv pentru care el trebuie să fie o persoană existentă (concepută) la data deschiderii moștenirii dispunătorului, iar nu a instituitului.

89. Efectele substituției fideicomisare. Potrivit art. 995 alin.1 C.civ., sarcina prevăzută la art.994 alin.1 C.civ. produce efecte numai cu privire la bunurile care au constituit obiectul liberalității și care la data decesului instituitului pot fi identificate și se află în patrimoniul său.

Din dispozițiile de mai sus rezultă două condiții:

a) sarcina produce efecte numai cu privire la bunurile care au format obiectul liberalității; deci, instituitul nu poate fi obligat de către dispunător să transmită substituitului alte bunuri ori mai multe bunuri decât cele primite;

b) sarcina produce efecte numai cu privire la bunurile care la data decesului instituitului pot fi identificate și se află în patrimoniul său; prin urmare, dacă în timpul vieții instituitului, bunurile care au făcut obiectul liberalității au pierit în totalitate, din motive independente de voința instituitului (fortuit), sarcina nu produce efecte juridice (caz de caducitate a legatului); în situația în care bunurile fideicomisare au pierit din culpa instituitului, atunci

²¹⁸ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit., p.1049.

substituitul poate cere instanței revocarea liberalității cu daune-interese (în condițiile art. 1069 și 1027 C.civ.), întrucât el primește liberalitatea direct de la dispunător, fiind un succesor în drepturi al acestuia.

Dacă la data decesului instituitului o parte din bunurile care au constituit obiectul liberalității ori toate aceste bunuri nu se mai regăsesc în patrimoniul acestuia, în literatura juridică recentă s-a susținut că substituitul nu le poate pretinde. S-a precizat că noul Cod civil nu reglementează o sancțiune pentru ipoteza în care instituitul nu administrează corespunzător bunurile vizate de substituție, ci doar face trimitere la dispozițiile referitoare la fiduciar (art.994 alin.2 C.civ.). Așa fiind, ca și fiduciarul, instituitul are obligația de a da socoteală cu privire la îndeplinirea obligațiilor sale și de a repara prejudiciile cauzate prin actele încheiate cu privire la bunurile supuse administrării ²¹⁹. În opinia noastră, întrucât este vorba despre liberalități, în caz de neexecutare a sarcinii sau executare necorespunzătoare, se aplică revocarea donației sau legatului. În același sens s-a arătat că, dacă sarcina nu poate fi executată din culpa instituitului, atunci dispunătorul ori moștenitorii acestuia, substituitul, pot cere revocarea liberalității cu daune-interese sau desființarea actului subsecvent de înstrăinare încheiat cu intenția fraudării drepturilor substituitului ²²⁰.

Atunci când liberalitatea are ca obiect valori mobiliare, sarcina produce efecte și asupra valorilor mobiliare ²²¹ care le înlocuiesc (art.995 alin.2 C.civ.). Prin urmare, bunul care a intrat în patrimoniu dobândește regimul particular al bunului care a ieșit din patrimoniu, făcând în continuare obiectul obligației de administrare și transmitere către substituit. Totuși, se apreciază că situația poate atrage eventuala răspundere a instituitului, cu daune-interese pentru neexecutare conformă ²²².

Dacă liberalitatea are ca obiect drepturi supuse formalităților de publicitate, sarcina trebuie să respecte aceleași formalități. În cazul imobilelor, sarcina este supusă notării în cartea funciară (art.995 alin.3 C.civ.). Întrucât existența sarcinii poate afecta drepturile dobândite de terți de la instituit, aceasta trebuie adusă la cunoștința acestora. Efectuarea formelor de publicitate este obligația instituitului. În cazul neefectuării publicității sarcinii, drepturile substituitului asupra obiectului liberalității nu vor fi opozabile terților dobânditori cu titlu oneros al instituitului; în acest caz, instituitul va răspunde pentru nerespectarea obligației de efectuare a formalităților de publicitate a sarcinii. Dacă dobânditorul este cu titlu particular și gratuit, el va trebui să restituie bunurile substituitului, căci nu i se cauzează nici o pagubă.

²¹⁹ A se vedea I. Genoiu, op.cit., p.258.

²²⁰ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit., p.1048.

²²¹ Este vorba despre titluri de valoare negociabile reprezentând diferite titluri de credit, precum și drepturi de proprietate (participații), transmisibile cu ușurință și negociabile pe piețe special organizate (a se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit., p.1048).

²²² A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit., p.1048.

Potrivit art. 997 C.civ., în vederea executării sarcinii, dispunătorul poate impune instituitului constituirea de garanții și încheierea unor contracte de asigurare (de bunuri sau de pierderi financiare). Prin aceste măsuri dispunătorul urmărește să asigure executarea cu bună-credință de către instituit a obligației de transmitere a bunurilor fideicomisare către substituit ori prevenirea ineficacității liberalității din cauza pieirii bunurilor din motive care nu țin de voința instituitului (caducitate) sau prevenirea intențiilor frauduloase ale instituitului ²²³

Dacă instituitul este moștenitor rezervatar al dispunătorului, sarcina nu poate încălca rezerva sa succesorală (art.998 C.civ.). Pe cale de consecință, nu trebuie să predea substituitului decât ceea ce depășește rezerva succesorală. Cu alte cuvinte, sarcina instituitului se impută asupra cotității disponibile.

Oferta de donație făcută substituitului poate fi acceptată de acesta și după moartea donatorului (art.999 C.civ.). Este o excepție de la prevederile art. 1013 alin.1 C.civ., conform cărora decesul donatorului atrage caducitatea acceptării.

Întrucât drepturile substituitului se nasc la moartea instituitului (care poate interveni după o lungă perioadă de timp), prin textul art. 999 C.civ. legiuitorul a urmărit evitarea caducității acceptării donației și salvarea substituției fideicomisare.

90. Ineficacitatea substituției fideicomisare. În conformitate cu dispozițiile art. 1000 C.civ., dacă substituitul decedează înaintea instituitului sau renunță la beneficiul liberalității, bunul revine instituitului, cu excepția cazului în care s-a prevăzut că bunul va fi cules de moștenitorii substituitului ori a fost desemnat un al doilea substituit.

Prin adoptarea acestei soluții, legiuitorul recunoaște practic valabilitatea *substituției vulgare*, în sensul că dispunătorul îl obligă pe instituit să administreze bunurile primite și să le transmită, la moartea sa, substituitului, iar dacă acesta nu poate sau nu vrea să beneficieze de liberalitate, dispunătorul stabilește un al doilea gratificat care să beneficieze de liberalitate, acesta putând fi moștenitorul substituitului sau o terță persoană ²²⁴.

²²³ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, op.cit., p.1050.

²²⁴ Substituția vulgară a fost reglementată expres la art. 804 din vechiul Cod civil de la 1864, fiind permisă o asemenea dispoziție. Substituția vulgară este o dispoziție cuprinsă în actul de liberalitate (de obicei în testament) prin care dispunătorul desemnează, în mod subsidiar, un al doilea gratificat pentru cazul când primul gratificat nu ar putea sau nu ar voi să primească bunurile lăsate. De exemplu, testatorul îl instituie legatar universal pe unicul său frate, iar în cazul în care acesta nu poate sau nu vrea să primească moștenirea, îl instituie legatar universal pe un anume văr primar. Așa cum se poate observa din cele de mai sus și substituția vulgară presupune două liberalități, având același obiect, dar spre deosebire de substituția fideicomisară cele două liberalități nu sunt succesive, obiectul liberalității nu este indisponibilizat și nu implică stabilirea unei ordini succesoriale de către dispunător pentru cazul morții primului gratificat. Nici una dintre condițiile substituției fideicomisare nu este prezentă în cazul substituției vulgare. (a se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.84). În schimb,

LIBERALITĂȚILE REZIDUALE

91. Noțiune. Potrivit art. 1001 C.civ. dispunătorul poate stipula ca *substituitul* să fie gratificat *cu ceea ce rămâne*, la data decesului instituitului, *din donațiile sau legatele făcute în favoarea acestuia din urmă*. Cu alte cuvinte, instituitul este obligat să transmită substituitului ceea ce rămâne la decesul său din donațiile ori legatele primite de la dispunător, fiind o substituție fideicomisară permisă de lege. Un asemenea legat era cunoscut în literatura juridică anterioară noului Cod civil sub denumirea de "*legatul rămășiței*" și era considerat o substituție fideicomisară lovită de nulitate absolută ²²⁵.

Rezultă că *liberalitatea reziduală* este aceea dispoziție cuprinsă într-un contract de donație sau în testament prin care dispunătorul obligă pe instituit să transmită, la moartea sa, unei alte persoane, numită substituit, desemnată tot de către dispunător, ceea ce a mai rămas din bunurile primite.

92. Dreptul de dispoziție al instituitului. Instituitul nu este obligat să conserve bunurile primite prin donație sau legat de la dispunător, *având dreptul să încheie acte cu titlu oneros* și să rețină bunurile ori sumele obținute în urma încheierii acestora (art.1002 C.civ.).

Prin urmare, în cazul liberalităților reziduale, bunurile donate sau legate nu sunt indisponibilizate, putând face obiectul unor acte juridice, cu titlu oneros sau gratuit. Cu titlu oneros instituitul poate dispune nelimitat de bunuri în discuție, iar cu titlu gratuit poate dispune prin donație, dacă dispunătorul nu i-a interzis acest lucru. Din acest punct de vedere, liberalitatea reziduală se deosebește de substituția fideicomisară.

În schimb, potrivit art. 1003 alin.1 C.civ., instituitului îi este interzis să dispună prin testament de bunurile care au constituit obiectul liberalității reziduale.

De asemenea, conform art.1003 alin.2 C.civ., dispunătorul *poate interzice instituitului să dispună de bunuri prin donație*. Cu toate acestea, atunci când este moștenitor rezervatar al dispunătorului, instituitul păstrează posibilitatea de a dispune prin acte între vii sau pentru cauză de moarte de bunurile care au constituit obiectul donațiilor imputate asupra rezervei sale succesoriale.

Mai precizăm că instituitul nu este ținut să dea socoteală dispunătorului ori moștenitorilor acestuia în legătură cu actele încheiate asupra bunurilor care fac obiectul liberalității reziduale (art.1004 C.civ.). Este o altă deosebire a

Noul Cod civil nu reglementează expres substituția vulgară, dar implicit o recunoaște prin dispozițiile art. 1000 C.civ.. (A se vedea, G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.608).

²²⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.296; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.85.

liberalităților reziduale față de substituțiile fideicomisare, întrucât în cazul cărora din urmă, așa cum am arătat, instituitului i se aplică dispozițiile cu privire la fiduciar, fiind ținut să dea socoteală dispunătorului ori moștenitorilor acestuia.

93. Aplicarea regulilor substituției fideicomisare. Din prevederile art.1005 rezultă că dispozițiile art. 995, art.996 alin.2, art.997, 999 și 1000 sunt aplicabile și liberalităților reziduale.

În altă ordine de idei, așa cum s-a arătat în literatura juridică recentă, întrucât Noul Cod civil permite în anumite cazuri substituția fideicomisară, nu se mai impune analiza *substituției vulgare*, reglementată expres la art. 804 de vechiul Cod civil de la 1864, fiind permisă implicit de noua reglementare a art.1000 C.civ.²²⁶.

Secțiunea a IV-a

REVIZUIREA CONDIȚIILOR ȘI SARCINILOR

94. Domeniul de aplicare. Potrivit art. 1006 C.civ., dacă din cauza unor situații imprevizibile și neimputabile beneficiarului, survenite ulterior acceptării liberalității, îndeplinirea condițiilor sau executarea sarcinilor care afectează liberalitatea a devenit extrem de dificilă ori excesiv de oneroasă pentru beneficiar, acesta poate cere revizuirea sarcinilor sau a condițiilor.

Îndeplinirea condițiilor sau executarea sarcinilor care afectează liberalitatea se pot întinde pe perioade îndelungate, iar circumstanțele economice, sociale, politice, monetare, tehnice etc. în care dispunătorul a plasat această executare se pot schimba semnificativ odată cu trecerea anilor, ceea ce poate îndreptăți pe beneficiarul liberalității să solicite revizuirea condițiilor și sarcinilor. Art. 1006 C.civ. permite revizuirea condițiilor și sarcinilor oricărei liberalități, indiferent de natura și tipul condiției ori a sarcinii sau de beneficiarul sarcinii. Nu se cere trecerea unei perioade de timp de la data la care liberalitatea și-a produs efectele sau de la ultima cerere de revizuire, așa cum prevede art.900-5 din Codul civil francez²²⁷.

Pentru ca revizuirea să fie admisibilă este necesar să existe o legătură cauzală între schimbările intervenite ulterior acceptării liberalității (situații imprevizibile și neimputabile beneficiarului) și dificultatea executării condițiilor și sarcinilor. Efectul produs astfel trebuie să constea fie într-o executare extrem de dificilă a sarcinii, care ar putea fi apreciată prin mijloacele materiale de care dispune gratificatul sau pe care liberalitatea i le livrează, fie într-o executare excesiv de oneroasă, care ar putea fi apreciată prin reducerea emolumentului

²²⁶ A se vedea Ilieș Genoiu, op.cit., p.256.

²²⁷ A se vedea C.Macovei, M.C.Dobrilă, *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, op.cit., p.1055.

gratificatului până la neantizarea intenției liberale față de acesta. Se apreciază că și imposibilitatea de executare poate justifica revizuirea ²²⁸.

Instanța de judecată sesizată cu cererea de revizuire poate să dispună modificări cantitative sau calitative ale condițiilor sau ale sarcinilor care afectează liberalitatea ori să le grupeze cu acelea similare provenind din alte liberalități, respectând pe cât posibil voința dispunătorului (art.1007 alin.1 C.civ.).

De asemenea, instanța de judecată poate autoriza înstrăinarea parțială sau totală a obiectului liberalității, stabilind ca prețul să fie folosit în scopuri conforme cu voința dispunătorului, precum și orice alte măsuri care să mențină pe cât posibil destinația urmărită de acesta (art. 1007 alin.2 C.civ.).

În sfârșit, dacă motivele care au determinat revizuirea condițiilor sau a sarcinilor nu mai subzistă, persoana interesată poate cere înlăturarea pentru viitor a efectelor revizuirii (art.1008 C.civ.).

Potrivit art. 1009 alin.1 C.civ., este considerată nescrisă clauza prin care, sub sancțiunea desființării liberalității sau restituirii obiectului acesteia, beneficiarul este obligat să nu conteste validitatea unei clauze de inalienabilitate ori să nu solicite revizuirea condițiilor sau a sarcinilor.

²²⁸ Ibidem.

REZERVA SUCCESORALĂ ȘI COTITATEA DISPONIBILĂ

94. Considerații prealabile. În principiu, orice persoană fizică poate dispune liber de bunurile sale, cu titlu oneros ori cu titlu gratuit, astfel încât patrimoniul succesoral rămas la decesul său să fie neînsemnat. Mai mult, nimeni nu este obligat să lase o moștenire, chiar dacă are soț supraviețuitor sau rude apropiate.

Cu toate acestea, dreptul de a dispune cu titlu gratuit poate fi limitat, în cazurile prevăzute de lege. Unul dintre cazurile în care legea limitează dreptul de dispoziție al persoanei fizice este acela referitor la *rezerva succesorală* ²²⁹. Astfel, dacă persoana care lasă moștenirea are moștenitori rezervatari (soț supraviețuitor, descendenți și părinți) actele de dispoziție cu titlu gratuit trebuie să se încadreze în anumite limite, prevăzute de lege. Este vorba despre liberalitățile făcute prin acte între vii (donațiile) și *mortis causa* (legatele), precum și dezmoștenirile făcute prin testament. Aceasta deoarece în sistemul Codului civil român, ca și al Codului civil francez, spre deosebire de sistemele de drept anglo-saxone (care conferă libertate deplină de a dispune *mortis causa*), se consideră că datoria socială și familială de a transmite rudelor apropiate o parte a bunurilor successorale prevalează asupra libertății de a dispune după bunul plac de propriile bunuri ²³⁰.

În schimb, chiar în prezența moștenitorilor rezervatari, actele cu titlu oneros și actele cu titlu gratuit care nu sunt liberalități (de exemplu, actele dezinteresate) pot fi încheiate liber, fără nici un fel de îngrădire, pentru că nu micșorează patrimoniul succesoral.

95. Noțiunea de rezervă succesorală și de cotitate disponibilă. Potrivit art. 1086 C.civ., *rezerva succesorală* este partea din bunurile moștenirii la care moștenitorii rezervatari au dreptul în virtutea legii, chiar împotriva voinței defunctului, manifestată prin liberalități ori dezmoșteniri.

Prin reglementarea rezervei successorale, legiuitorul apără pe moștenitorii rezervatari împotriva donațiilor și legatelor testamentare făcute de defunct în favoarea terțelor persoane, asigurându-le primirea cel puțin a unei părți din moștenirea ce li se cuvine potrivit legii.

De asemenea, trebuie precizat că rezerva succesorală (dispozițiile legale care o reglementează) îi apără pe moștenitorii rezervatari nu numai împotriva liberalităților excesive făcute în favoarea unor terțe persoane, dar și împotriva

²²⁹ Cu privire la originea rezervei și alte amănunte în legătură cu legitima romană, dreptul cutumiar francez și rezerva succesorală în Codul Napoleon, a se vedea D.Chirică, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Editura Rosetti 2003, p.302-303.

²³⁰ Ibidem p.301.

liberalităților excesive făcute în favoarea unor moștenitori legali rezervatari. Astfel, dacă defunctul are mai mulți copii, nu poate gratifica pe unul dintre ei decât cu respectarea rezervei celorlalți ²³¹.

Cotitatea disponibilă este partea din bunurile moștenirii care nu este rezervată prin lege și de care defunctul putea dispune în mod neîngrădit prin liberalități (art.1089 C.civ.).

Ca urmare, în toate cazurile în care defunctul are moștenitori rezervatari, în sensul că aceștia vin la moștenire, dacă a dispus de patrimoniul său prin donații sau legate testamentare ori i-a dezmoștenit, masa succesorală se împarte în două părți valorice distincte: **rezerva succesorală**, care se atribuie, în temeiul legii, moștenitorilor legali rezervatari și **cotitatea disponibilă**, care se atribuie așa cum a dispus defunctul ²³². Rezerva succesorală și cotitatea disponibilă se exprimă prin fracțiuni din unitatea care este masa succesorală ²³³.

Dacă defunctul a dispus, prin acte cu titlu gratuit, și de rezervă (sau de o parte din rezervă), la cererea moștenitorilor rezervatari asemenea acte sunt supuse reducțiunii, fiind desființate, în tot sau în parte, în măsura întregirii rezervei succesorale.

96. Caracterele juridice ale rezervei succesorale. Rezerva succesorală prezintă următoarele particularități:

a) *Rezerva succesorală este o parte a moștenirii.* Așa cum rezultă din prevederile art. 1086 C.civ., rezerva succesorală este "*partea din bunurile moștenirii*" care se cuvine și care trebuie să rămână moștenitorilor rezervatari, chiar împotriva voinței celui care lasă moștenirea.

Rezerva succesorală, ca parte a moștenirii, se stabilește (calculează) la data deschiderii moștenirii. Pentru stabilirea rezervei succesorale se are în vedere atât patrimoniul defunctului efectiv rămas la data deschiderii moștenirii, cât și donațiile făcute în timpul vieții, care se adaugă la activul net al moștenirii.

b) *Rezerva succesorală se cuvine rezervatarilor în calitate de moștenitori legali, conform regulilor moștenirii legale* ²³⁴; prin urmare, poate fi pretinsă numai de moștenitorii rezervatari care vin efectiv la moștenire, adică cei care îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni (capacitate succesorală, vocație concretă la moștenire și nu sunt nedemni) și care au acceptat moștenirea; de exemplu, în prezența descendenților, părinții defunctului nu au dreptul la rezervă întrucât, făcând parte din clasa a doua de moștenitori legali, nu au vocație concretă la moștenire; tot la fel, în prezența copiilor, nepoții nu au dreptul la rezervă succesorală deoarece sunt rude de gradul al doilea; de

²³¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.302.

²³² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.87.

²³³ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.300.

²³⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.303.

asemenea, nedemnitatea sau renunțarea la moștenire atrage și pierderea dreptului la rezerva succesorală.

c) Rezerva succesorală fiind o parte a moștenirii, *culegerea ei implică obligația moștenitorilor rezervatari de a plăti datoriile și sarcinile moștenirii.*

d) Moștenitorii rezervatari *nu pot face acte de acceptare sau de renunțare la rezervă înainte de data deschiderii moștenirii*, căci asemenea acte asupra unei moșteniri nedeschise sunt lovite de nulitate absolută (art. 956 C.civ.).

e) *Atât întinderea rezervei succesorale cât și moștenitorii rezervatari sunt stabilite imperativ de lege*, neputând fi modificate prin voința defunctului, nici chiar cu acordul viitorilor moștenitori rezervatari care ar consimți la micșorarea rezervei (ar constitui un act asupra unei moșteniri nedeschise, lovit de nulitate absolută); orice dispoziții testamentare prin care testatorul ar dispune micșorarea întinderii rezervei ori ar institui sarcini asupra acestora sunt lovite de nulitate ²³⁵; așa cum s-a hotărât în practica judecătorească, sunt interzise dispunătorului orice dispoziții, sarcini, condiții sau clauze care ar aduce atingere drepturilor moștenitorilor rezervatari ²³⁶; însă, trebuie precizat că legea stabilește imperativ numai dreptul la rezervă, dar nu și obligația exercitării acestui drept; după deschiderea moștenirii, rezervatarul poate renunța la dreptul conferit de lege.

f) *Dreptul la rezerva succesorală este un drept propriu, născut din lege în persoana moștenitorilor rezervatari la data deschiderii moștenirii, iar nu dobândit de la defunct prin moștenire* ²³⁷. Aceasta înseamnă că moștenitorii rezervatari nu sunt succesori în drepturi ai defunctului în privința liberalităților făcute de el prin care se aduce atingere dreptului la rezervă (nu le sunt opozabile, rezervatarii fiind considerați terți); în schimb, moștenitorii rezervatari sunt succesori în drepturi în privința celorlalte acte juridice încheiate de defunct (acte cu titlu oneros, acte dezinteresate), care vor produce efecte juridice și față de ei.

g) *Moștenitorii rezervatari au dreptul la rezervă în natură, iar nu sub forma echivalentului în bani*; cu alte cuvinte, moștenitorii rezervatari au dreptul să primească bunuri succesorale în natură, întrucât sunt proprietari asupra rezervei; ei nu sunt creditori ai moștenirii pentru valoarea rezervei succesorale, adică nu pot fi obligați să se mulțumească cu contravaloarea părții rezervate lor din moștenire, ci au dreptul să pretindă predarea bunurilor în natură ²³⁸.

²³⁵ Așa cum s-a arătat în literatura juridică "actele încheiate cu nerespectarea dispozițiilor legale privitoare la rezervă sunt sancționate cu nulitatea absolută întrucât dezmoștenirea rezervatarilor contravine celor mai elementare norme de morală, de echitate, rezerva succesorală având, în ultimă instanță, și caracter social, familia fiind nucleul de bază al societății" (a se vedea F.Deak, op.cit., p. 304).

²³⁶ A se vedea Curtea Supremă de Justiție, s.civ., dec.nr.1314/1994, în revista "Dreptul" nr.7/1995, p.87.

²³⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.304.

²³⁸ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.89; în practica judecătorească s-a decis că defunctul nu poate încălca dreptul la rezervă în natură, dispunând vânzarea imobilului prin

Firește, moștenitorul rezervatar poate accepta atribuirea sau întregirea rezervei sub forma echivalentului în bani pentru că el are dreptul, dar nu și obligația de a pretinde rezerva în natură ²³⁹; de asemenea, dacă valoarea bunului donat sau lăsat legat se încadrează în limitele cotității disponibile, beneficiarul liberalității îl va putea păstra, iar rezerva va fi atribuită în natură din alte bunuri existente în patrimoniul succesoral, inclusiv în bani.

Numai în mod excepțional, în cazurile expres prevăzute de lege, rezerva poate fi atribuită sub forma echivalentului în bani (de exemplu, în cazul în care donatarul a înstrăinat bunul donat înainte de deschiderea moștenirii, iar în patrimoniul succesoral nu mai există alte bunuri);

h) *Rezerva succesorală este intangibilă, în sensul că nu poate fi știrbită prin donații sau legate* ²⁴⁰; așa cum s-a arătat în literatura juridică, în prezența moștenitorilor rezervatari (care la data deschiderii moștenirii ar îndeplini condițiile cerute de lege pentru a moșteni), liberalitățile defunctului, prin care s-ar aduce atingere rezervei succesorale, sunt supuse reducățiunii până la limita cotității disponibile; dar aceasta nu înseamnă că bunurile din patrimoniul unei persoane în viață sunt indisponibile și, cu atât mai puțin, inalienabile și insesizabile (cum eronat s-a apreciat într-o decizie de speță ²⁴¹); în timpul vieții, orice persoană este liberă să-și înstrăineze bunurile sale, chiar și cu titlu gratuit; viitoarea și eventuala rezervă succesorală nu înseamnă inalienabilitate, ci doar că *aceasta nu poate fi știrbită prin donații sau legate* ²⁴²; de exemplu, o persoană cât timp este în viață poate face donații și poate dispune prin legate testamentare de întreaga sa avere în favoarea terților, numai că din momentul deschiderii moștenirii rezervatarii au dreptul să solicite reducățiunea liberalităților excesive.

Moștenitorii rezervatari *nu pot fi dezmoșteniți*, nici direct (prin dispoziție testamentară expresă de înlăturare de la moștenire) și nici indirect (prin instituirea de legatari), căci rezerva succesorală este *o parte a moștenirii "pe care legea o deferă, imperativ, moștenitorilor rezervatari, fără a ține socoteală de voința liberală a defunctului"* ²⁴³.

licitație și atribuirea sau întregirea rezervei din prețul obținut (În acest sens, a se vedea Curtea Supremă de Justiție, s.civ., dec.nr.1314/1994, citată supra.).

²³⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.305.

²⁴⁰ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.325; F.Deak, op.cit., p.307.

²⁴¹ A se vedea M.Mureșan, *Notă* sub dec.C.S.J.nr.1314/1994, în "*Culegeri tematice de practică judiciară. Succesiuni*" de M.Mureșan, Kocsis Jozsef, Editura Cordial Lex, Cluj-Napoca, 1996, p.64.

²⁴² A se vedea F.Deak, op.cit., p.307.

²⁴³ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.326.

97. Moștenitorii rezervatari. Potrivit art.1087 C.civ. sunt moștenitori rezervatari *soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați ai defunctului* ²⁴⁴.

Rezultă că ascendenții ordinari și rudele colaterale ale defunctului nu beneficiază de rezervă succesorală. Pe cale de consecință, pot fi înlăturați de la moștenire fără nici o limitare.

98. Întinderea rezervei succesorale. Spre deosebire de vechiul Cod civil de la 1864, noul Cod civil reglementează diferit întinderea rezervei succesorale.

Astfel, potrivit art. 1088 C.civ.: "*Rezerva succesorală a fiecărui moștenitor rezervatar este de jumătate din cota succesorală care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal*".

99. Rezerva soțului supraviețuitor. Așa cum am arătat ²⁴⁵, cota succesorală ce i se cuvine soțului supraviețuitor, în calitate de moștenitor legal, diferă în funcție de clasa de moștenitori cu care vine în concurs. Dacă rudele din cele patru clase de moștenitori lipsesc ori nu îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni, iar defunctul nu a instituit legatari, soțul supraviețuitor culege întreaga moștenire.

Întrucât rezerva soțului supraviețuitor este de *jumătate din cota succesorală care i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor*, înseamnă că trebuie să se determine cu exactitate calitatea moștenitorilor cu care el vine în concurs: rude ale defunctului, care fac parte dintr-o anumită clasă de moștenitori legali sau legatari, care nu sunt rude cu defunctul și deci nu fac parte din clasele de moștenitori legali. Dacă defunctul are rude cu vocație la moștenire, stabilirea rezervei soțului supraviețuitor se va face ținând seama de rudele care *vin efectiv la moștenire*, adică nu sunt renunțatori sau nedemni ori care, în lipsa dezmoștenirii, ar fi venit la moștenire. Dacă defunctul nu are rude, rezerva soțului supraviețuitor se va determina numai în raport cu beneficiarul liberalității (donatar sau legatar).

Având în vedere cele de mai sus, *cuantumul* rezervei soțului supraviețuitor va fi:

- *1/8 din moștenire* (adică jumătate din cota succesorală legală de 1/4), dacă vine în concurs cu descendenții defunctului (clasa întâi), indiferent de numărul sau gradul de rudenie cu defunctul (copii, nepoți, strănepoți etc.);

- *1/6 din moștenire*, dacă vine în concurs cu ascendenții privilegiați și cu colateralii privilegiați, indiferent de numărul lor (adică jumătate din cota succesorală legală de 1/3);

²⁴⁴ Soțul supraviețuitor, descendenții și părinții defunctului sunt moștenitori rezervatari în majoritatea statelor occidentale (de exemplu, art.536 C.civ. italian, art.762-763 C.civ. austriac, art.470 C.civ. elvețian; în schimb, în dreptul englez nu se cunoaște instituția rezervei succesorale - a se vedea F.Deak, op.cit., p.308).

²⁴⁵ A se vedea *supra* nr.21 lit. A.

- *1/4 din moștenire*, dacă vine în concurs fie numai cu ascendenții privilegiați, fie numai cu colaterali privilegiați, indiferent de numărul lor (adică jumătate din cota succesorală legală de 1/2);

- *3/8 din moștenire*, dacă vine în concurs cu ascendenții ordinari (clasa a treia) sau cu colaterali ordinari (clasa a patra), indiferent de numărul lor (adică jumătate din cota succesorală legală de 3/4);

- *1/2 din moștenire*, dacă rudele din cele patru clase de moștenitori legali nu îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni (adică jumătate din întreaga moștenire), deoarece în acest caz concurează numai cu beneficiarul liberalității, care nu are calitatea de moștenitor legal, inclusiv ipoteza în care ar fi avut această calitate, dar a renunțat la moștenirea legală²⁴⁶. De exemplu, dacă defunctul are ca rude numai colaterali privilegiați (frați), dar aceștia sunt nedemni sau renunțatori, rezerva soțului supraviețuitor în concurs cu legatarul universal (terță persoană străină) este de 1/2 din moștenire, deoarece în absența liberalității soțul supraviețuitor ar fi cules întreaga moștenire. De asemenea, dacă defunctul are ca rude un singur frate, instituit legatar universal, care a optat pentru calitatea de moștenitor testamentar, renunțând la calitatea de moștenitor legal, rezerva soțului supraviețuitor în concurs cu acesta este de 1/2 din moștenire, neexistând nici o diferență în stabilirea întinderii rezervei între situația din acest exemplu (când liberalitatea este făcută unui moștenitor legal, rudă cu defunctul, care a renunțat la moștenirea legală) și ipoteza unui terț străin de moștenire, beneficiar al liberalității. Dacă însă fratele defunctului vine la moștenire în dublă calitate, atât ca moștenitor legal, cât și ca legatar universal, rezerva soțului supraviețuitor în concurs cu acesta va fi de 1/4 din moștenire (el fiind dezmoștenit indirect și deci poate lua numai rezerva succesorală), restul de 3/4 revenind fratelui (art.1075 alin.1).

Dacă soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu alți moștenitori rezervatari (descendenți sau părinți), gratificați de defunct cu donații sau legate, aceștia pot veni la moștenire atât în calitate de moștenitori legali rezervatari, cât și de beneficiari al liberalităților. De exemplu, atunci când soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu fiul defunctului, acesta din urmă fiind instituit și legatar universal, acceptând moștenirea în dubla sa calitate, rezerva soțului supraviețuitor va fi de 1/8 din moștenire, restul de 7/8 din moștenire revenind fiului, care va beneficia atât de rezervă (3/8 din moștenire), cât și de cotitatea disponibilă (4/8 din moștenire).

Ca și în sistemul Legii nr.319/1944, soțul supraviețuitor este rezervatar numai în privința cotei succesoriale care i se cuvine ca moștenitor legal. În privința dreptului special de moștenire asupra mobilierului și obiectelor de uz casnic (art.974 C.civ.), precum și a dreptului de abitație (art.973 C.civ.), soțul supraviețuitor nu se bucură de rezervă, aceste drepturi speciale putând fi

²⁴⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.315.

înlăturate prin voința defunctului ²⁴⁷. Așa fiind, dacă defunctul a dispus prin liberalități de aceste bunuri, valoarea lor va fi luată în calcul la stabilirea rezervei soțului supraviețuitor și a părinților defunctului ²⁴⁸. În cazul în care defunctul nu a dispus prin liberalități de bunurile în discuție, acestea revin toate soțului supraviețuitor în temeiul art.974 C.civ., nefiind luate în calcul la stabilirea rezervei părinților deoarece aceștia nu au vocație la ele.

100. Cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor. Potrivit art. 1090 alin.1 C.civ.: "*Liberalitățile neraportabile făcute soțului supraviețuitor, care vine la moștenire în concurs cu alți descendenți decât cei comuni lor, nu pot depăși un sfert din moștenire și nici partea descendentului care a primit cel mai puțin*".

Prin urmare, asemănător cu dispozițiile art.939 din vechiul Cod civil de la 1864, dacă defunctul are ca moștenitori unul sau mai mulți descendenți, care nu sunt și descendenți ai soțului supraviețuitor, nu îl poate gratifica pe acesta din urmă în limitele unei cotități disponibile ordinare (obișnuite) - prevăzută la art.1089 C.civ. - ci numai în limitele unei *cotități disponibile speciale* - prevăzută la art. 1090 alin.1 C.civ. - care nu poate depăși un sfert din moștenire și nici partea descendentului care a primit cel mai puțin ²⁴⁹.

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, prin instituirea *cotității disponibile speciale* legiuitorul a urmărit ocrotirea descendenților defunctului (indicați mai sus) împotriva influențelor și presiunilor soțului supraviețuitor asupra lui *de cujus*, determinându-l pe acesta să-i facă liberalități în detrimentul descendenților avuți în vedere de lege ²⁵⁰.

a) Descendenții la care se referă art. 1090 alin.1 C.civ. Textul de lege se referă la "*alți descendenți decât cei comuni lor*", adică la alți descendenți decât cei pe care defunctul îi are împreună cu soțul supraviețuitor. Este vorba despre descendenții defunctului dintr-o căsătorie anterioară, din afara căsătoriei, precum și descendenții adoptați de către *de cujus*.

De asemenea, prin descendenți trebuie să înțelegem nu numai descendenții de gradul întâi (copiii defunctului), ci și descendenții în linie dreaptă de orice grad (nepoți, strănepoți, străstrănepoți etc.).

Pentru a invoca prevederile art. 1090 alin.1 C.civ., descendenții trebuie să îndeplinească toate condițiile cerute de lege pentru a putea moșteni (capacitate și

²⁴⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.316.

²⁴⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.315.

²⁴⁹ Sintagma "partea descendentului care a primit cel mai puțin" din cuprinsul art.1090 alin.1 C.civ. se referă la situația când defunctul a gratificat cu donații scutite de raport sau legate doar pe unii dintre descendenții săi, astfel încât aceștia primesc din moștenire mai mult (liberalitatea + rezerva), iar alții mai puțin (numai rezerva, dacă nu au beneficiat de liberalități), precum și la situația în care defunctul îi gratifică pe toți, dar inegal (a se vedea D.Chirică, op.cit., p.320).

²⁵⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.321; G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.615.

vocație succesorală, să nu fie nedemni) și să vină efectiv la moștenire (adică să nu fie renunțatori), fiind indiferent dacă vin la moștenire în nume propriu sau prin reprezentare.

În cazul în care ar veni la moștenire, împreună, descendenți din categorii diferite, adică atât descendenți comuni cât și descendenți care nu sunt comuni cu ai soțului supraviețuitor, toți vor profita de partea din cotitatea disponibilă ordinară care ar depăși cotitatea disponibilă specială.

Vor beneficia atât descendenții *născuți*, dar și cei doar *concepuți* la data deschiderii succesiunii. Descendenții din afara căsătoriei vor putea beneficia de prevederile art.1090 alin.1 C.civ. indiferent de data când li s-a stabilit legal filiația (această stabilire operând retroactiv, de la data nașterii și chiar de la data concepției), iar descendenții adoptați vor beneficia indiferent dacă au fost adoptați cu efecte restrânse ori cu efecte depline de filiație firească.

b) Liberalitățile care intră sub incidența art. 1090 alin.1 C.civ. Sunt vizate de textul de lege "*liberalitățile neraportabile făcute soțului supraviețuitor*", adică:

- donațiile neraportabile, respectiv cele care nu trebuie raportate, pe care defunctul le-a făcut cu scutire de raport (art.1150 alin.1 lit.a C.civ.); dacă donația este supusă raportului, ea urmează să fie readusă, în natură sau prin echivalent, la moștenire și deci nu îl prejudiciază pe descendent, întrucât reprezintă doar un avans asupra moștenirii²⁵¹; este indiferent dacă donația a fost făcută în perioada căsătoriei cu soțul supraviețuitor sau înainte de încheierea căsătoriei cu acesta, dacă încheierea căsătoriei a fost cauza impulsivă și determinantă a liberalității;

- donațiile deghizate sub forma unor înstrăinări cu titlu oneros sau efectuate prin persoane interpuse (art.1150 alin.1 lit.b C.civ.), pentru că, în principiu, și aceste donații sunt neraportabile, iar noul Cod civil nu mai interzice vânzarea între soți;

- legatele făcute de defunct în favoarea soțului supraviețuitor, indiferent de data întocmirii testamentului.

Potrivit art. 1090 alin.3 C.civ., dispozițiile art.1090 alin. (1) și (2) C.civ. se aplică în mod corespunzător și atunci când descendentul menționat la alin. (1)²⁵² a fost dezmoștenit direct (expres), iar de această dezmoștenire ar beneficia soțul supraviețuitor. Așa cum s-a observat în literatura juridică, în această situație soțul supraviețuitor ar culege cotitatea disponibilă nu ca legatar, ci în calitate de moștenitor legal. Însă, chiar dacă nu este vorba despre un legat sau

²⁵¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.322; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., .101; D.Chirică, op.cit., p.320.

²⁵² Considerăm că prin "descendentul menționat la alin.1" trebuie să înțelegem descendenții vizați de art. 1090 alin.1 și anume descendenții defunctului din căsătoria anterioară, din afara căsătoriei, precum și cei adoptați numai de el, iar nu orice descendent dezmoștenit de defunct, cum apreciază unii autori (a se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.615).

donatie, dezmoștenirea directă va produce efecte numai în limita cotității disponibile speciale, dacă sunt îndeplinite condițiile art. 1090 alin.1 C.civ.²⁵³, pentru că altfel s-ar putea eluda aceste dispoziții legale.

c) Determinarea cuantumului cotității disponibile speciale. Potrivit art. 1090 alin. 1 C.civ., instituția *cotității disponibile speciale* există atunci când soțul supraviețuitor vine la moștenire în concurs cu "alți descendenți decât cei comuni lor". Se admite că instituția în cauză operează nu numai atunci când soțul supraviețuitor este concurat exclusiv de către alți descendenți decât cei comuni lor, ci și atunci când el este concurat de descendenții defunctului din categorii diferite, printre care cel puțin unul este descendent dintr-o altă căsătorie, din afara căsătoriei sau adoptat numai de *de cujus*. În aceste cazuri, dacă defunctul a făcut liberalități în favoarea soțului supraviețuitor acestea trebuie să se încadreze în limitele *cotității disponibile speciale*, dublu limitată: nu pot depăși un sfert din moștenire și nici partea descendentului care a primit cel mai puțin.

Să presupunem că defunctul a lăsat ca moștenitor legal un copil din afara căsătoriei, iar pe soțul supraviețuitor la instituit legatar universal, determinarea *cotității disponibile speciale* presupune operațiile de mai jos:

1° În primul rând, *se va determina rezerva succesorală a moștenitorilor rezervatari*.

Întrucât defunctul a lăsat un legat universal, moștenirea acestuia se va împărți în două părți: *rezerva succesorală și cotitatea disponibilă*. Determinarea rezervelor succesorale se face pentru a stabili dacă defunctul a adus atingere acestora prin liberalitatea făcută.

Rezerva succesorală a moștenitorilor rezervatari (a soțului supraviețuitor și a copilului) va fi următoarea: $1/8 + 3/8 = 4/8$ din moștenire.

2° În al doilea rând, *se va determina cotitatea disponibilă ordinară*, scăzându-se din întreaga moștenire rezervele moștenitorilor rezervatari.

Cotitatea disponibilă ordinară va fi de 4/8 din moștenire.

Această cotitate disponibilă se numește *ordinară (obișnuită)* pentru a o deosebi de cotitatea disponibilă specială reglementată la art.1090 alin.1 C.civ.

3° În al treilea rând, *se determină cotitatea disponibilă specială*, conform art. 1090 alin.1 C.civ.

Cotitatea disponibilă specială va fi de 2/8 din moștenire (explicație: ea nu poate depăși un sfert din moștenire și nici partea copilului; partea copilului în exemplul luat, adică rezerva sa, este de 3/8 din moștenire, însă soțul supraviețuitor nu poate fi gratificat prin legat cu o parte egală cu partea copilului căci s-ar depăși un sfert din moștenire; prin urmare, în speță cotitatea disponibilă specială este de maxim un sfert din moștenire, adică 2/8).

²⁵³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.322-323.

Întrucât soțul supraviețuitor este concurat de un descendent al defunctului din afara căsătoriei, el nu va putea beneficia de legatul universal decât în limita cotităţii disponibile speciale (2/8); deci, soțul supraviețuitor, în acest caz, nu poate fi gratificat în limita cotităţii disponibile ordinare (4/8 din moştenire), ci numai în limita *cotităţii disponibile speciale* (2/8 din moştenire)

4⁰ În al patrulea rând, *se va stabili diferenţa dintre cotitatea disponibilă ordinară* (mai mare - 4/8 din moştenire) şi *cotitatea disponibilă specială* (mai mică - 2/8 din moştenire).

Această diferenţă este de 2/8 din moştenire. Defunctul putea dispune liber de această porţiune din moştenire în favoarea oricui, cu excepţia soţului supraviețuitor care putea fi gratificat numai în limita unei cotităţi disponibile speciale de 2/8 din moştenire.

Dacă defunctul nu a dispus de această diferenţă prin liberalităţi, ea revine descendenţilor. În acest sens, spre deosebire de vechiul Cod civil de la 1864, care nu prevedea nimic în această privinţă, art. 1090 alin.2 C.civ. dispune că: "*Dacă defunctul nu a dispus prin liberalităţi de diferenţa dintre cotitatea disponibilă stabilită potrivit art.1089 şi cotitatea disponibilă specială, atunci această diferenţă revine descendenţilor*".

Prin urmare, cele două cotităţi nu se cumulează, cea specială imputându-se (scăzându-se) asupra cotităţii disponibile ordinare. Aşa fiind, defunctul putea face liberalităţi în favoarea soţului supraviețuitor până în limita cotităţii disponibile speciale, iar în favoarea terţilor putea face liberalităţi pentru diferenţă, dar numai până la limita cotităţii disponibile ordinare, în aşa fel încât să nu se aducă atingere rezervei moştenitorilor²⁵⁴.

5⁰ În al cincilea rând, *se vor stabili drepturile totale (finale) ale moştenitorilor*, care în exemplul luat vor fi cele de mai jos, ținându-se seama de dispoziţiile art. 1075 alin. 2 C.civ.:

Soţul supraviețuitor va primi cota succesorală legală de 1/4 (el nefiind dezmoştenit de către defunct pentru a culege doar rezerva succesorală), plus cotitatea disponibilă specială (2/8) = 4/8 din moştenire.

Copilul defunctului din afara căsătoriei, dezmoştenit indirect prin legatul universal lăsat soţului, va primi numai rezerva succesorală (3/8 din moştenire).

Restul de 1/8 din moştenire va reveni moştenitorilor subsecvenţi (din clasele II-IV).

d) Sancţiunea depăşirii cotităţii disponibile speciale. Deşi art.1090 C.civ. nu prevede vreo sancţiune în cazul în care defunctul a făcut liberalităţi care depăşesc limita cotităţii disponibile speciale, considerăm că, aşa cum se admitea unanim în literatura juridică anterioară noului Cod civil, sancţiunea care intervine este *reducţiunea*. Aceasta deoarece regulile reducţiunii sunt aplicabile în toate cazurile în care liberalităţile, făcute prin acte între vii sau prin testament,

²⁵⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p. 324; M.Mureşan, I.Urs, op.cit., p.104 - 105.

depășesc cotitatea disponibilă (indiferent dacă este vorba despre cotitatea disponibilă ordinară sau despre cotitatea disponibilă specială).

De asemenea, în literatura juridică anterioară noului Cod civil se admitea că, deși reducățiunea profită indirect și copiilor defunctului avuți împreună cu soțul supraviețuitor, reducățiunea putea fi cerută numai de către descendenții în favoarea cărora a fost instituită cotitatea disponibilă specială ²⁵⁵, cu condiția ca aceștia să vină efectiv la moștenire (adică să nu fie nedemni sau renunțători). În prezent, o asemenea soluție poate fi considerată discutabilă întrucât art.1090 alin.2 C.civ. prevede că dacă defunctul nu a dispus prin liberalități de diferența dintre cotitatea disponibilă ordinară și cotitatea disponibilă specială, *atunci această diferență revine descendenților* (fără deosebire după cum sunt comuni sau sunt doar ai defunctului). Rezultă că și ceilalți descendenți ai defunctului, pe care îi are împreună cu soțul supraviețuitor, profită direct de reducățiune, situație în care trebuie admis că și ei ar putea invoca sancțiunea reducățiunii.

Dacă defunctul a făcut liberalități atât soțului supraviețuitor cât și în favoarea unei altei persoane, atunci liberalitățile făcute soțului supraviețuitor nu trebuie să depășească cotitatea disponibilă specială, iar împreună cu celelalte liberalități să nu depășească cotitatea disponibilă ordinară, adică să nu aducă atingere rezervei succesoriale.

În caz de depășire, se va ține seama de ordinea reducățiunii liberalităților excesive.

Sancțiunea reducățiunii este aplicabilă în toate cazurile în care liberalitățile făcute de defunct (inclusiv prin donații indirecte) în favoarea soțului supraviețuitor depășesc limitele stabilite la art.1090 alin.1 C.civ.

Prin excepție, în conformitate cu dispozițiile art. 992 alin.1 C.civ. și 1033 C.civ., în cazul în care liberalitatea făcută de defunct în favoarea soțului supraviețuitor este simulată (donație deghizată sau donație/legat prin interpunere de persoane ²⁵⁶) sancțiunea va fi *nulitatea relativă și totală* a liberalității, chiar dacă valoarea ei se încadrează în limitele prevăzute la art.1090 alin.1 C.civ., deoarece această nulitate urmărește să sancționeze nu atât depășirea cotității disponibile speciale, cât intenția de fraudare a drepturilor descendenților defunctului ²⁵⁷.

Sancțiunea nulității relative poate fi invocată de către descendenții defunctului care vin efectiv la moștenire și al căror interes este ocrotit prin dispoziția legală încălcată (art.1248 alin.2 C.civ.). Nulitatea relativă poate fi invocată pe cale de acțiune numai în termenul de prescripție stabilit de lege

²⁵⁵ A se vedea F.Deak, Op.cit., p.327; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.105.

²⁵⁶ Sunt prezumate până la proba contrară ca fiind persoane interpușe ascendenții, descendenții și soțul persoanei incapabile de a primi liberalități, precum și ascendenții și descendenții soțului acestei persoane (art.992 alin.2).

²⁵⁷ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.344; F.Deak, op.cit., p.328.

(art.1249 alin.2 C.civ.). Termenul prescripției este de 3 ani (adică termenul general).

101. Rezerva descendenților.

a) Noțiunea de descendenți. Prin descendenți trebuie să înțelegem copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la infinit, indiferent dacă sunt din căsătorie, din afara căsătoriei (cu filiația legal stabilită) sau din adopție și indiferent dacă vin la moștenire în nume propriu ori prin reprezentare. Deci, beneficiază de rezervă succesorală nu numai descendenții de gradul I (copiii), dar și descendenții de gradul II, III, IV (nepoții, strănepoții, stră-strănepoții etc.), la infinit.

În cazul adopției cu efecte restrânse, încuviințate înainte de intrarea în vigoare a O.U.G.nr.25/1997, adoptatul și descendenții săi păstrează legăturile de rudenie cu familia firească și deci au vocație succesorală legală, inclusiv dreptul la rezervă succesorală, atât față de părinții firești, cât și față de părinții adoptatori. Însă, adoptatul cu efecte restrânse și descendenții săi nu au vocație succesorală legală și deci nici calitatea de moștenitori rezervatari față de ascendenții adoptatorului, deoarece cu aceștia nu devin rude.

În schimb, în cazul adopției încuviințată după intrarea în vigoare a O.U.G.nr.25/1997 și, în prezent, în condițiile art.470 alin.2 C.civ., identică cu adopția cu efecte depline, raporturile de rudenie dintre adoptat și descendenții săi, pe de o parte, și părinții firești și rudele acestora, pe de altă parte, încetează. Ca urmare, adoptatul și descendenții săi nu vor beneficia de rezervă cu privire la moștenirea rămasă după părinții naturali sau alți ascendenți din familia firească.

b) Descendenții decedați. Descendenții defunctului care nu mai există la data deschiderii moștenirii (predecedați, comorienți, codecedați) și care nu au urmași, nu sunt luați în considerare la stabilirea rezervei succesorală deoarece, neavând capacitate succesorală, nu au calitatea de moștenitori legali și, pe cale de consecință, nici de moștenitori rezervatari. Dacă însă au urmași, aceștia beneficiază de rezervă succesorală, cu condiția să vină efectiv la moștenire (să nu fie renunțatori sau nedemni).

În ipoteza în care descendentul defunctului este declarat dispărut, întrucât este socotit în viață (cât timp nu a intervenit o hotărâre judecătorească declarativă de moarte, rămasă definitivă), are dreptul la rezervă succesorală, dacă nu este nedemn.

Desigur, dacă ulterior va fi declarată moartea descendentului, dreptul lui la rezerva succesorală va depinde de data morții stabilită în hotărârea judecătorească: dacă data morții dispărutului este ulterioară deschiderii moștenirii lui *de cujus*, el are dreptul la rezervă succesorală, în caz contrar nu.

c) Cuantumul rezervei descendenților. Rezerva succesorală a fiecărui descendent este de *jumătate din cota succesorală* care, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal (art.1088 C.civ.).

Descendenții defunctului pot veni la moștenire fie *în nume propriu*, fie prin *reprezentare succesorală*.

Dacă descendenții defunctului vin la moștenire *în nume propriu*, rezerva succesorală *se va calcula pentru fiecare dintre ei, pe capete*; de exemplu, dacă o terță persoană a fost instituită legatar universal, iar singurii moștenitori legali ai defunctului sunt cei doi copii ai săi, care vin efectiv la moștenire, fiecare are o rezervă succesorală de $\frac{1}{4}$ din moștenire (adică jumătate din cota legală de $\frac{1}{2}$ a fiecăruia în absența legatului universal); de asemenea, în aceeași ipoteză ca mai sus, însă defunctul are un singur copil, iar acesta renunță la moștenire, dar are 3 urmași (nepoți ai defunctului), care vin efectiv la moștenire, fiecare are o rezervă succesorală de $\frac{1}{6}$ din moștenire (adică jumătate din cota legală de $\frac{1}{3}$ a fiecăruia).

Atunci când descendenții defunctului vin la moștenire *prin reprezentare*, rezerva succesorală *se va calcula pentru fiecare dintre ei, dar pe tulpină*; de exemplu, dacă a fost instituit un legatar universal, iar la moștenirea lui *de cujus* vin efectiv un copil A și trei nepoți C, D și E (urmași ai copilului B al defunctului, precedat), rezerva succesorală totală a lor va fi de $\frac{1}{2}$ din moștenire (întrucât, în absența legatarului universal, copilul și nepoții ar fi cules întreaga moștenire), însă aceasta se va împărți *pe tulpină* între rezervatari, conform celor de mai jos:

- rezerva succesorală a lui A va fi de $\frac{1}{4}$ din moștenire (adică jumătate din cota legală de $\frac{1}{2}$ din moștenire);

- rezerva succesorală a nepoților C, D și E va fi de $\frac{1}{4}$ din moștenire, câte $\frac{1}{12}$ pentru fiecare dintre ei (aceasta deoarece nepoții vin la moștenire prin reprezentare succesorală și deci culeg din moștenire, împreună, rezerva care i s-ar fi cuvenit lui B, dacă acesta ar fi fost în viață la data deschiderii moștenirii, rezervă pe care o împart între ei, în mod egal).

În ipoteza în care descendenții defunctului sunt concurați de soțul supraviețuitor, rezerva acestora va fi de $\frac{3}{8}$ din moștenire, pe care o vor împărți între ei în funcție de modul cum vin la moștenire: în nume propriu sau prin reprezentare succesorală.

102. Rezerva ascendenților privilegiați (părinții defunctului).

a) Noțiunea de ascendenți privilegiați. Ascendenții privilegiați sunt părinții defunctului, adică tatăl și mama defunctului, din căsătorie, din afara căsătoriei și din adopție.

În cazul adopției defunctului cu efecte restrânse, încuviințată înainte de intrarea în vigoare a O.U.G.nr.25/1997, păstrându-se legăturile de rudenie dintre cel adoptat și părinții săi firești, vor avea calitatea de moștenitori rezervatari atât părinții adoptatori, cât și părinții firești.

În schimb, în cazul adopției defunctului, după intrarea în vigoare a O.U.G.nr.25/1997 și, în prezent, conform art.470 alin.2 C.civ., identică cu

adopția cu efecte depline, încetează raporturile de rudenie dintre acesta și părinții săi naturali (firești). Ca urmare, părinții naturali ai defunctului nu mai au calitatea de moștenitori legali și deci nu mai beneficiază de rezervă succesorală (care va fi culeasă de părinții adoptatori) ²⁵⁸.

Trebuie precizat că părinții au dreptul la rezervă succesorală numai dacă defunctul nu are descendenți sau aceștia nu îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni (de exemplu, sunt nedemni sau renunțatori).

În schimb, colateralii privilegiați (frații și surorile defunctului), deși fac parte tot din clasa a doua de moștenitori legali, nu beneficiază de rezervă succesorală, putând fi înlăturați total de la moștenire, fie în mod direct, fie prin liberalitățile făcute de către *de cujus*.

b) *Cuantumul rezervei ascendenților privilegiați.* Potrivit art.1088 C.civ. rezerva succesorală a fiecărui părinte al defunctului este de *jumătate din cota succesorală care*, în absența liberalităților sau dezmoștenirilor, *i s-ar fi cuvenit ca moștenitor legal*.

Însă, trebuie observat că părinții defunctului, în calitate de moștenitori legali, culeg o cotă succesorală variabilă, după cum vin la moștenire singuri sau în concurs, fie numai cu colateralii privilegiați, fie numai cu soțul supraviețuitor, ori atât cu colateralii privilegiați cât și cu soțul supraviețuitor. Așa cum s-a spus, rezerva succesorală a ascendenților privilegiați este o *cotă fixă de jumătate (1/2)* dintr-o *cotă variabilă* (cota succesorală legală) ²⁵⁹.

Prin urmare, în funcție de situația concretă, rezerva părinților va fi:

- când părinții defunctului vin la moștenire singuri (în sensul că lipsesc colateralii privilegiați și soțul supraviețuitor ori nu îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni), fiind concurați numai de beneficiarul liberalității, terță persoană străină, rezerva acestora este *1/2 din moștenire*, indiferent de numărul lor; aceasta deoarece, în absența colateralilor privilegiați și a soțului supraviețuitor, precum și a liberalităților, părinții defunctului ar fi cules întreaga moștenire;

- când părinții defunctului ar fi venit la moștenire în concurs numai cu colateralii privilegiați, dar aceștia sunt înlăturați total de la moștenirea legală, fie direct prin dezmoștenire, fie indirect prin liberalitățile făcute de defunct, ipoteză în care părinții defunctului sunt concurați numai de beneficiarul liberalității, terță persoană străină, rezerva acestora se va stabili în funcție de numărul lor; dacă vine un singur părinte, rezerva lui va fi de *1/8 din moștenire* (cota legală ar fi fost *1/4 din moștenire*); dacă vin doi sau mai mulți părinți, rezerva lor

²⁵⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.313; Dacă adopția se desface, atunci părinții firești redobândesc drepturile succesoriale, inclusiv dreptul la rezerva succesorală. De asemenea, în cazul nulității adopției, care produce efecte retroactive, părinții firești redobândesc drepturile părintești, inclusiv cele succesoriale, desființându-se drepturile adoptatorului.

²⁵⁹ A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.612.

împreună va fi de $1/4$ din moștenire, pe care o vor împărți între ei, în mod egal (cota legală ar fi fost de $1/2$ din moștenire);

- când părinții defunctului vin la moștenire în concurs numai cu colateralii privilegiați, în dublă calitate, aceștia din urmă fiind instituiți și legatari universali, rezerva depinde de numărul părinților; când vine un singur părinte, rezerva lui va fi $1/8$ din moștenire (jumătate din cota legală de $1/4$ din moștenire); când vin doi sau mai mulți părinți, rezerva lor împreună va fi $1/4$ din moștenire, pe care o vor împărți între ei, în mod egal (jumătate din cota legală de $1/2$ din moștenire); dacă colateralii privilegiați vin la moștenire doar în calitate de legatari universali, renunțând la calitatea de moștenitori legali, atunci rezerva părinților va fi $1/2$ din moștenire, indiferent de numărul lor, stabilindu-se ca și cum ar veni la moștenire în concurs cu orice legatar, care nu este rudă cu defunctul (în acest caz, în condițiile renunțării la moștenirea legală a colateralilor privilegiați și în absența liberalității, părinții ar fi cules întreaga moștenire);

- când părinții defunctului vin la moștenire în concurs numai cu soțul supraviețuitor (în lipsa colateralilor privilegiați, care nu există ori nu îndeplinesc condițiile cerute de lege pentru a moșteni), precum și cu beneficiarul liberalității, rezerva acestora este $1/4$ din moștenire, indiferent de numărul lor (jumătate din cota legală de $1/2$ din moștenire);

- în sfârșit, când în absența liberalităților sau a dezmoștenirii, părinții defunctului ar fi venit la moștenire în concurs atât cu colateralii privilegiați, cât și cu soțul supraviețuitor, cota legală și deci rezerva acestora depinde de numărul lor: când vine un singur părinte cota legală a acestuia este de $1/4$ din $2/3$ (adică $2/12$), iar rezerva este $1/12$; când vin 2 sau mai mulți părinți, cota legală a acestora este de $1/2$ din $2/3$ (adică $2/6$), iar rezerva este $1/6$;

Secțiunea a VI-a

REDUCȚIUNEA LIBERALITĂȚILOR EXCESIVE

103. Stabilirea rezervei succesorală și a cotității disponibile. Rezerva succesorală și cotitatea disponibilă se determină în funcție de valoarea *masei succesorală* la data deschiderii moștenirii. Așa fiind, una dintre problemele importante care se pun este aceea de a stabili masa succesorală rămasă după defunct. *Masa succesorală* nu se confundă cu bunurile efectiv găsite în patrimoniul defunctului la data deschiderii moștenirii. Noțiunea de *masă succesorală* include, pe lângă aceste bunuri, și bunurile pe care defunctul le donase în timpul vieții, bunuri a căror valoare se adaugă la activul net al moștenirii, doar pentru efectuarea unui calcul pe hârtie.

Potrivit art.1091alin.1C.civ., *valoarea masei succesoriale*, în funcție de care se determină rezerva succesorală și cotația disponibilă, se stabilește astfel:

a) determinarea activului brut al moștenirii, prin însumarea valorii bunurilor existente în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii (bunuri imobile, bunuri mobile, inclusiv valoarea bunurilor care fac obiectul unor legate și valoarea drepturilor de creanță); în schimb, nu se vor lua în calcul:

- drepturile viagere care au aparținut defunctului, precum uzufructul, uzul, abitația, renta viageră și dreptul la întreținere (legală sau convențională), întrucât aceste drepturi se sting prin moartea titularului;

- bunurile care nu au făcut parte din patrimoniul defunctului în timpul vieții sale, cum ar fi eventualele adăugiri sau îmbunătățiri aduse de moștenitori unor bunuri succesoriale;

- bunurile sau drepturile viitoare *incerte* sau *imposibil de evaluat*, cum sunt, de exemplu, drepturile patrimoniale de autor sau de inventator, a căror existență (sau cel puțin întindere) depinde de împrejurări ulterioare, cum ar fi: publicarea, difuzarea sau executarea operelor inedite; onorariile convenite cu editorul sau cu instituția de spectacole; mărirea beneficiilor obținute ca urmare a aplicării invenției etc.²⁶⁰;

b) determinarea activului net al moștenirii, prin scăderea pasivului succesoral din activul brut; cu alte cuvinte, din suma totală, care reprezintă activul brut al moștenirii, se scade pasivul succesoral, adică toate datoriile defunctului, existente la data deschiderii moștenirii (inclusiv cele afectate de un termen suspensiv și care încă nu sunt scadente, pentru că ele există, deși până la scadență nu sunt exigibile); în schimb, nu se vor scădea obligațiile care se sting prin moartea debitorului, cum sunt, de exemplu, obligația legală de întreținere față de rudele apropiate, obligațiile nesancționate cu o acțiune în justiție (așa-numitele obligații naturale sau cele morale) și nici cele contractate sub o condiție suspensivă (a căror existență este încă incertă, depinzând de realizarea condiției)²⁶¹. Se obține astfel, ca rezultat al scăderii, *activul net al moștenirii*.

c) reunirea fictivă, doar pentru calcul²⁶², la activul net, a valorii donațiilor făcute de cel care lasă moștenirea; potrivit art.1091 alin.2 C.civ., în vederea aplicării art.1091 alin.1 lit. c C.civ., se ia în considerare:

- valoarea bunurilor donate *la data deschiderii moștenirii*, ținându-se seama de *starea lor în momentul donației*, din care se scade valoarea sarcinilor asumate prin contractele de donație;

- dacă bunurile au fost înstrăinate de donatar, se ține seama de valoarea lor *la data înstrăinării*;

²⁶⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.107.

²⁶¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.108.

²⁶² Este vorba doar despre o simplă operație de calcul, valoric, fără ca bunurile donate să se întoarcă deja, efectiv, în patrimoniul succesoral.

- dacă bunurile donate au fost înlocuite cu altele, *se ține cont de valoarea, la data deschiderii moștenirii, a bunurilor intrate în patrimoniu și de starea lor la momentul dobândirii*; totuși, dacă devalorizarea bunurilor intrate în patrimoniu era inevitabilă la data dobândirii, în virtutea naturii lor, înlocuirea bunurilor nu este luată în considerare (în acest caz, apreciem că se va lua în considerare valoarea bunului donat, la data deschiderii moștenirii, ținându-se cont de starea acestuia în momentul donației ²⁶³);

- în ipoteza în care bunul donat sau cel care l-a înlocuit pe acesta a *pierit fortuit*, indiferent de data pieririi, *donația nu se va supune reunirii fictive*;

- sumele de bani *sunt supuse indexării în raport cu indicele inflației*, corespunzător perioadei cuprinse între data intrării lor în patrimoniul donatarului și data deschiderii moștenirii.

Se va adăuga, la activul net al moștenirii, valoarea donațiilor făcute de *de cujus* în timpul vieții, indiferent de forma lor (act autentic, dar manual, donație deghizată sau donație indirectă), indiferent de persoana gratificată (unul dintre moștenitorii legali sau o terță persoană, străină de moștenire) și - în opinia dominantă - indiferent dacă donația a fost făcută cu sau fără scutire de raport ²⁶⁴.

În schimb, conform art. 1091 alin.3 C.civ., nu se va ține seama în stabilirea rezervei de *darurile obișnuite*, de *donațiile remuneratorii* și, în măsura în care nu sunt excesive, nici de *sumele cheltuite* pentru întreținerea sau formarea profesională a descendenților, a părinților sau a soțului supraviețuitor și nici de *cheltuielile de nuntă*.

Până la proba contrară, *înstrăinarea cu titlu oneros către un descendent ori un ascendent privilegiat sau către soțul supraviețuitor este prezumată a fi o donație*, dacă înstrăinarea s-a făcut cu rezerva uzufructului, uzului ori abitației sau în schimbul întreținerii pe viață ori a unei rente viagere. Prezumția operează numai în favoarea descendenților, ascendenților privilegiați și a soțului supraviețuitor ai defunctului dacă aceștia nu au consimțit la înstrăinare (art.1091 alin.4 C.civ.).

După ce s-a stabilit, conform art.1091 alin.1 C.civ., valoarea totală a masei succesoriale, se pot calcula valorile rezervei succesoriale și respectiv a cotității disponibile, exprimate în fracțiunile prevăzute de lege.

Conform art.1091 alin.5 C.civ., la stabilirea rezervei nu se ține seama de cei care au renunțat la moștenire, cu excepția celor obligați la raport, potrivit art.1147 alin.2 C.civ. ²⁶⁵.

²⁶³ În același sens, a se vedea Ilie Genoiu, op.cit., p.290.

²⁶⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.108.

²⁶⁵ Art.1147 alin.2 prevede că: "*Prin stipulație expresă în contractul de donație, donatarul poate fi obligat la raportul donației și în cazul renunțării la moștenire. În acest caz, donatarul va readuce la moștenire numai valoarea bunului donat care depășește partea din bunurile defunctului la care ar fi avut dreptul ca moștenitor legal*".

104. Reducțiunea liberalităților excesive. Potrivit art. 1092 C.civ., după deschiderea moștenirii, liberalitățile care încalcă rezerva succesorală sunt supuse reducțiunii, *la cerere* (deci, reducțiunea nu operează de drept). Reducțiunea nu este impusă de lege rezervatarilor, care sunt liberi să o ceară sau nu ²⁶⁶.

În literatura juridică s-a arătat că *reducțiunea este sancțiunea civilă* care intervine în cazul în care liberalitățile făcute de *de cujus* depășesc cotitatea disponibilă, aducând atingere rezervei succesorale. Prin efectul acestei sancțiuni, liberalitățile care depășesc cotitatea disponibilă sunt *reduse* în măsura necesară întregirii rezervei succesorale, până la limita valorică a cotității disponibile ²⁶⁷.

Rezerva succesorală poate fi încălcată nu numai prin liberalități excesive, ci și prin clauze testamentare care impun anumite sarcini care se extind și asupra părții rezervate a moștenirii (de exemplu, un uzufruct în favoarea unui terț, o clauză de inalienabilitate etc.). Reducțiunea protejează rezerva succesorală doar împotriva liberalităților excesive, fiind destinată să reconstituie efectiv rezerva succesorală ²⁶⁸.

Reducțiunea nu se confundă cu nulitatea, căci ea nu are nimic de a face cu validitatea liberalităților, sancționând exclusiv depășirea limitelor cotității disponibile, chiar dacă este vorba despre donații deghizate în fraudă drepturilor rezervatarilor ²⁶⁹.

În conformitate cu dispozițiile art.1093 C.civ., reducțiunea liberalităților excesive poate fi cerută *numai* de către **moștenitorii rezervatari**, de **succesorii lor**, precum și de către **creditorii chirografari ai moștenitorilor rezervatari**.

105. Căile de realizare a reducțiunii. Reducțiunea liberalităților excesive se poate realiza *prin buna învoială a celor interesați* (art.1094 alin.1 C.civ.).

În lipsa unei asemenea învoieli, reducțiunea poate fi invocată în fața instanței de judecată **pe cale de excepție** sau **pe cale de acțiune**, după caz (art.1094 alin.2 C.civ.).

Excepția de reducere va fi ridicată de către moștenitorul rezervatar atunci când bunul ce face obiectul legatului se află în posesia sa, iar legatarul pretinde plata legatului, adică predarea bunului.

De regulă, bunurile ce fac obiectul unui legat se află în posesia moștenitorului rezervatar, obligat la predarea lor. În asemenea situații, rezervatarul va putea invoca excepția de reducere, refuzând plata legatului sau făcând plata doar până la concurența valorii cotității disponibile ²⁷⁰.

Excepția de reducere *este imprescriptibilă extinctiv* (art.1095 alin.3 C.civ.).

²⁶⁶ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.344.

²⁶⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.110.

²⁶⁸ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.344-345.

²⁶⁹ A se vedea V.Negru, Examen teoretic al practici judiciare privind acțiunea în reducere, în RRD nr.4/1984, p.37-38; D.Chirică, op.cit., p.345.

²⁷⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.111-112.

Acțiunea în reducere se exercită atunci când bunul donat se află deja în posesia gratificatului, iar moștenitorul rezervatar cere reducerea liberalității și restituirea bunului.

Reducerea profită numai moștenitorului rezervatar care a invocat-o, pe cale de excepție sau a cerut-o pe cale de acțiune în justiție, operând în limita necesară întregirii rezervei sale. În acest sens, art.1094 alin.3 C.civ. prevede că: "*În cazul pluralității de moștenitori rezervatari, reducerea operează numai în limita cotei de rezervă cuvenite celui care a cerut-o și profită numai acestuia*".

Acțiunea în reducere este prescriptibilă.

Astfel, conform art.1095 alin.1 C.civ., dreptul la acțiunea în reducere a liberalităților excesive se prescrie în termen de 3 ani de la data deschiderii moștenirii sau, după caz, de la data la care moștenitorii rezervatari au pierdut posesia bunurilor care formează obiectul liberalităților.

În cazul liberalităților excesive a căror existență nu a fost cunoscută de moștenitorii rezervatari, termenul de prescripție începe să curgă de la data când au cunoscut existența acestora și caracterul lor excesiv (art.1095 alin.2 C.civ.).

Dovada depășirii cotității disponibile este în sarcina moștenitorului rezervatar reclamant și poate fi făcută prin orice mijloc de probă (fiind vorba despre o simplă stare de fapt) ²⁷¹.

106. Ordinea reducerii liberalităților excesive. Așa cum era și sub imperiul legislației anterioare, potrivit art.1096 alin.1 C.civ., *legatele se reduc înaintea donațiilor*. Această regulă operează în cazul în care defunctul a făcut atât donații, cât și legate.

Regula reducerii legatelor înaintea donațiilor se justifică prin aceea că legatele sunt ultimele liberalități făcute de defunct, întrucât produc efecte numai la data deschiderii moștenirii. De aceea, se apreciază că datorită lor s-a adus atingere rezervei succesoriale, liberalitățile anterioare fiind făcute din cotitatea disponibilă ²⁷².

Dacă donațiile s-ar reduce înaintea legatelor, atunci testatorul ar putea revoca donațiile făcute, lăsând legate care să consume în întregime cotitatea disponibilă. Așa cum s-a arătat, pe această cale, nu se revocă nici donația făcută între soți, deoarece reducerea începe în toate cazurile cu legatele ²⁷³.

Având în vedere cele de mai sus, trebuie reținut că regula reducerii legatelor înaintea donațiilor este *imperativă*. De aceea, orice clauză testamentară prin care s-ar dispune reducerea mai întâi a donațiilor sau reducerea lor concomitentă cu legatele va fi lovită de nulitate.

Legatele se reduc toate deodată și proporțional, afară dacă testatorul a dispus că anumite legate vor avea preferință, caz în care vor fi reduse mai întâi

²⁷¹ Ibidem p.112.

²⁷² A se vedea F.Deak, op.cit., p.344.

²⁷³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.344.

celelalte legate (art.1096 alin.2 C.civ.). Această regulă are *caracter dispozitiv*, ceea ce înseamnă că testatorul poate dispune ca legatele preferate să fie reduse la urmă și numai dacă rezerva succesorală nu a fost întregită prin reducățiunea celorlalte.

Dacă reducerea în întregime a tuturor legatelor nu este suficientă pentru a reîntregi rezerva succesorală, se va trece la reducățiunea donațiilor.

Astfel, conform art. 1096 alin.3 C.civ., *donațiile se reduc succesiv, în ordinea inversă a datei lor, începând cu cea mai nouă.*

Această regulă se justifică prin aceea că donațiile mai noi au adus atingere rezervei succesorale. De asemenea, dacă donațiile s-ar reduce în ordine cronologică, donatorul ar putea revoca donațiile anterioare făcând noi donații care să consume cotitatea disponibilă, ceea ce ar încălca principiul irevocabilității donațiilor.

Regula reducățiunii donațiilor în mod succesiv, în ordinea inversă a datei lor, are *caracter imperativ*. De aceea, donatorul nu poate impune o altă ordine de reducățiune a donațiilor, nici prin contractele de donație, nici prin testament.

Donațiile concomitente (care au aceeași dată) *se reduc toate deodată și proporțional*, afară dacă donatorul a dispus că anumite donații vor avea preferință, caz în care vor fi reduse mai întâi celelalte donații (art.1096 alin.4 C.civ.).

Dacă beneficiarul donației care ar trebui redusă este insolubil, se va proceda la reducățiunea donației anterioare (art.1096 alin.5 C.civ.).

Ordinea reducerii liberalităților depinzând de data lor, *aceasta va trebui să fie dovedită*, potrivit dreptului comun, fie cu înscrisul autentic al donației, fie printr-un înscris sub semnătură privată cu dată certă, fie - în cazul darurilor manuale - prin orice mijloc de probă (remiterea bunului fiind un fapt juridic).

107. Efectele reducățiunii. Potrivit art. 1097 alin.1 C.civ., reducățiunea are ca efect *ineficacitatea legatelor* sau, după caz, *desființarea donațiilor* în măsura necesară întregirii rezervei succesorale.

Deci, *în cazul legatelor* (când bunurile legate se află, de obicei, în posesia moștenitorilor rezervatari, care invocă reducățiunea pe cale de excepție, refuzând plata legatului excesiv), reducățiunea are ca efect *caducitatea acestora*, adică vor deveni ineficace, în tot sau în parte, în măsura necesară întregirii rezervei succesorale²⁷⁴.

În cazul donațiilor făcute de defunct în timpul vieții sale (când bunurile donate se află în posesia donatarilor respectivi), reducățiunea are ca efect *revocarea contractului de donație*, dreptul donatarului desființându-se cu efect retroactiv, dar nu din momentul încheierii actului de donație, ci numai de la data deschiderii moștenirii, căci în acest moment trebuie întregită rezerva;

²⁷⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.114.

Conform art. 1097 alin.2 C.civ., întregirea rezervei, ca urmare a reducăunii, se realizează *în natură*; așa fiind, donatarul va trebui să restituie bunul, păstrând însă fructele naturale sau civile percepute înainte deschiderii moștenirii ²⁷⁵. Mai mult, în cazul întregirii rezervei în natură, gratificatul păstrează fructele părții din bun care depășește cotitatea disponibilă, percepute până la data la care cei îndreptățiți au cerut reducăunea (art.1097 alin.6 C.civ.).

Reducaunea se realizează prin *echivalent* în cazul în care, înainte de deschiderea moștenirii, donatarul a înstrăinat bunul ori a constituit asupra lui drepturi reale, precum și atunci când bunul a pierit dintr-o cauză imputabilă donatarului (art.1097 alin.3 C.civ.).

Când donația supusă reducăunii a fost făcută unui moștenitor rezervatar *care nu este obligat la raportul donației*, acesta va putea păstra în contul rezervei sale partea care depășește cotitatea disponibilă (art.1097 alin.4 C.civ.).

Dacă donatarul este un succesibil *obligat la raport*, iar partea supusă reducăunii reprezintă mai puțin de jumătate din valoarea bunului donat, donatarul rezervatar poate păstra bunul, iar reducăunea necesară întregirii rezervei celorlalți moștenitori rezervatari se va face prin luare mai puțin sau prin echivalent bănesc (art.1097 alin.5 C.civ.).

108. Reducaunea unor liberalități speciale. În cazul în care liberalitatea făcută de *de cujus* are ca obiect un uzufruct, uz, abitație, rentă ori întreținere viageră, aplicarea regulilor reducăunii este deosebit de dificilă deoarece partea disponibilă (liberă) a moștenirii este stabilită de lege în plină proprietate.

Pe de altă parte, dezmembrămintele indicate, renta ori întreținerea viageră pot avea o valoare considerabilă, în funcție de vârsta și starea sănătății beneficiarului, iar evaluarea acestor drepturi este întotdeauna aleatorie (incertă), pentru că nu se știe cât timp va trăi beneficiarul liberalității ²⁷⁶.

Pentru a înlătura dificultățile arătate, art.1098 alin.1C.civ. oferă o soluție rezonabilă atât pentru moștenitorii rezervatari, cât și pentru beneficiarul liberalității.

Astfel, conform art. 1098 alin.1C.civ., dacă donația sau legatul are ca obiect un uzufruct, uz ori abitație sau o rentă ori întreținere viageră, moștenitorii rezervatari au facultatea fie de a executa liberalitatea astfel cum a fost stipulată, fie de a abandona proprietatea cotității disponibile în favoarea beneficiarului liberalității, fie de a solicita reducăunea potrivit dreptului comun.

Dacă moștenitorii rezervatari nu se înțeleg asupra opțiunii, reducăunea se va face potrivit dreptului comun (art.1098 alin.2 C.civ.).

Rezultă că moștenitorii rezervatari au un drept de opțiune: *fie să execute liberalitatea potrivit voinței defunctului* (mulțumindu-se cu restul drepturilor

²⁷⁵ Ibidem

²⁷⁶ A se vedea, pentru amănunte F.Deak, op.cit., p.352.

succesorale până la stingerea dreptului viager al celui gratificat)²⁷⁷, *fie să predea beneficiarului liberalității proprietatea cotităii disponibile* (transformând dreptul de uzufruct, uz, abitație, rentă ori întreținere viageră în plină proprietate asupra cotităii disponibile a moștenirii)²⁷⁸, obținând la rândul lor rezerva succesorală în plină proprietate (fără să mai suporte uzufructul, uzul, abitația, renta sau întreținerea viageră), *fie să solicite reducăiunea potrivit dreptului comun*, dacă există mai multe liberalități, dintre care unele în plină proprietate, a căror valoare întrece cotitatea disponibilă (rezerva succesorală trebuie asigurată în deplină proprietate rezervatarilor, negrevată de sarcini sau dezmembrăminte).

Soluția dispusă de lege este satisfăcătoare și pentru beneficiarul liberalității întrucât dacă se execută liberalitatea el primește exact ceea ce a voit defunctul, iar dacă primește proprietatea cotităii disponibile înseamnă că el a obținut tot ceea ce putea obține conform legii (adică întreaga parte disponibilă a moștenirii).

109. Imputarea liberalităților. Potrivit art.1099 alin.1C.civ., *dacă beneficiarul liberalității nu este moștenitor rezervatar*, liberalitatea primită de el se impută asupra cotităii disponibile, iar dacă o depășește, este supusă reducăiunii.

Această regulă se aplică și dacă gratificatul este un potențial moștenitor rezervatar care renunță la calitatea de moștenitor legal; prin renunțare el pierde nu numai dreptul la moștenirea legală, dar și la rezerva succesorală, putând păstra donația sau legatul în limita cotităii disponibile. Prin urmare, gratificatul renunțător la moștenirea legală păstrează calitatea de donatar sau aceea de legatar, întrucât poate opta diferit cu privire la moștenirea legală și moștenirea testamentară.

Dacă *gratificatul este moștenitor rezervatar și liberalitatea nu este supusă raportului* (de exemplu, o donație făcută unuia dintre părinți sau un legat ori o donație făcută cu scutire de raport) ea se impută asupra cotităii disponibile. Dacă este cazul, excedentul se impută asupra cotei de rezervă la care are dreptul gratificatul și, dacă o depășește, este supus reducăiunii (art.1099 alin.2 C.civ.). Rezultă că moștenitorul rezervatar gratificat *cumulează cotitatea disponibilă cu rezerva sa succesorală*.

Dacă *gratificatul este moștenitor rezervatar și liberalitatea este supusă raportului* (de exemplu, o donație făcută fără scutire de raport), ea se impută asupra rezervei celui gratificat, iar dacă există, excedentul se impută asupra cotităii disponibile, afară de cazul în care dispunătorul a stipulat imputarea sa asupra rezervei globale. În acest ultim caz, numai partea care excedează rezervei

²⁷⁷ A se vedea, pentru mai multe amănunte D.Chirică, op.cit., p.363.

²⁷⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.352.

globale se impută asupra cotei disponibile. În toate cazurile, dacă se depășește cota disponibilă, liberalitatea este supusă reducăiunii (art.1099 alin.3 C.civ.).

Întrucât liberalitatea este raportabilă (pentru că dispunătorul nu a avut intenția de a-l avantaja pe gratificat în raport cu ceilalți moștenitori rezervatari), ea constituie un simplu avans asupra părții din moștenire la care are dreptul gratificatul, deci nu are caracterul unei liberalități definitive (preciputare).

Când excedentul liberalității există, iar dispunătorul nu a stipulat altfel, acesta se impută asupra cotei disponibile, așa încât moștenitorul rezervatar gratificat cu o liberalitate raportabilă *cumulează rezerva cu cota disponibilă*.

Dacă există mai multe liberalități, imputarea se face conform art.1099 alin. 1-3 C.civ., ținând seama și de ordinea reducăiunii liberalităților excesive.

CAPITOLUL VII

TRANSMISIUNEA MOȘTENIRII

Secțiunea I

OBIECTUL TRANSMISIUNII SUCCESORALE

110. Obiectul transmisiunii succesoriale. Obiectul transmisiunii succesoriale îl constituie *patrimoniul* ce aparținea defunctului în momentul deschiderii moștenirii.

Patrimoniul succesoral se transmite moștenitorilor în chiar clipa încetării din viață a persoanei respective. Manifestarea de voință ulterioară, prin care succesibilii își exercită dreptul de opțiune succesorală (adică *acceptă* sau *renunță* la moștenire), nu face altceva decât să confirme sau să infirme, retroactiv, această transmitere, întrucât nu este de conceput ca, între momentul

moștii celui care lasă moștenirea și cel al exercitării dreptului de opțiune succesorală, patrimoniul să rămână fără titular ²⁷⁹.

Patrimoniul succesoral este alcătuit dintr-un ansamblu de bunuri, drepturi și obligații pe care persoana fizică le lasă la încetarea sa din viață, și care formează obiectul *dreptului de moștenire* al moștenitorilor săi legali sau testamentari ²⁸⁰.

Fiind vorba despre un patrimoniu (adică o universalitate), acesta cuprinde o *latură activă* (activul succesoral) și o *latură pasivă* (pasivul succesoral). Activul este format din totalitatea bunurilor și drepturilor patrimoniale, iar pasivul din totalitatea obligațiilor patrimoniale ale lui *de cujus* ²⁸¹.

Nu formează obiectul transmisiunii succesorale și deci nu se transmit moștenitorilor drepturile personale nepatrimoniale (sau extrapatrimoniale), deoarece aceste drepturi, fiind strâns legate de persoana titularului, încetează la decesul acestuia ²⁸².

111. Activul succesoral. Activul succesoral cuprinde totalitatea *drepturilor patrimoniale*, reale sau de creanță, aflate la data deschiderii moștenirii în patrimoniul defunctului:

- *dreptul de proprietate* asupra bunurilor *imobile* (terenuri, construcții) și *mobile*, inclusiv asupra bunurilor de uz casnic și personal;
- unele *drepturi reale principale* (servitute, suprafață etc.);
- *drepturile reale accesorii* (ipotecă, gaj etc.) prin care defunctului i s-a garantat executarea creanțelor;
- *drepturile de creanță*, cum ar fi dreptul la restituirea unui împrumut sau la încasarea unui preț neachitat, a unei chirii etc.;
- *drepturile patrimoniale de autor și de inventator*, precum și alte drepturi patrimoniale izvorâte din creația intelectuală;
- *acțiuni patrimoniale* nesoluționate până la data deschiderii moștenirii (de exemplu, acțiunea în revendicare, în rezilierea sau rezoluțiunea unui contract, acțiunea în anularea sau în constatarea nulității absolute a unui contract etc.);

Nu intră în alcătuirea activului succesoral unele drepturi care, deși patrimoniale și existente în patrimoniul celui care lasă moștenirea, se sting la moartea titularului, cum ar fi: dreptul la pensie de care beneficiase defunctul, dreptul de uzufruct, uz sau abitație, dreptul la întreținere sau rentă viageră etc.

Însă, există și unele drepturi care, deși nu erau în patrimoniul defunctului la data deschiderii moștenirii, vor intra în alcătuirea activului succesoral:

²⁷⁹ A se vedea M. Mureșan, I. Urs, op.cit., p.116.

²⁸⁰ A se vedea V. Urs, *Dicționar de drept civil*, Editura Științifică și Enciclopedică București, 1980, p.379.

²⁸¹ A se vedea M. Mureșan, I. Urs, op.cit., p.117.

²⁸² Ibidem.

- fructele naturale și civile produse de bunurile succesoriale ulterior momentului deschiderii moștenirii;
- bunurile readuse la masa succesorală ca efect al reducăunii liberalităăilor excesive sau ale raportului donaăiilor.

112. Transmiterea activului succesoral. Transmisiunea activului succesoral *operează de drept, de la data deschiderii moștenirii*.

Transmisiunea poate fi universală, cu titlu universal sau cu titlu particular.

Transmisiunea *universală* are ca obiect patrimoniul defunctului; moștenitorii au vocaăie la întregul patrimoniu succesoral, chiar dacă, în concret, emolumentul pe care îl vor culege va fi neînsemnat. Transmisiunea *cu titlu universal* are ca obiect o fracăiune din patrimoniul succesoral, moștenitorii având vocaăie doar la o cotă-parte din acesta ²⁸³.

Transmisiunea *cu titlu particular* are ca obiect unul sau mai multe bunuri determinate sau determinabile, privite izolat. Este cazul legatului cu titlu particular.

Transmisiunea cu titlu particular operează tot de la data deschiderii moștenirii, dar natura dreptului dobândit de către legatar depinde de obiectul legatului:

- dacă legatul are ca obiect un bun individual determinat, legatarului i se transmite, pe data deschiderii moșteniri, dreptul de proprietate asupra bunului; înseamnă că acăiunea în predarea legatului, în acest caz, este de fapt una în revendicare, astfel încât va fi imprescriptibilă extintiv ²⁸⁴;

- dacă legatul are ca obiect bunuri de gen, legatarul dobândește, pe data deschiderii moștenirii, numai un drept de creanăă (dreptul de a cere predarea bunurilor de gen); dreptul de proprietate asupra bunurilor generice urmând a i se transmite abia în momentul individualizării bunurilor (prin numărare, cântărire, măsurare), cu ocazia predării lor efective. Acăiunea în predarea acestor legate particulare este prescriptibilă, în condiăiile dreptului comun ²⁸⁵;

- dacă legatul cu titlu particular este afectat de o condiăie suspensivă sau de un termen suspensiv incert, legatarul va dobândi dreptul asupra legatului numai la îndeplinirea condiăiei sau termenului incert și numai dacă la acea dată el mai este în viaăă (în caz contrar, legatul este caduc); însă dobândirea se face cu efect retroactiv, de la data deschiderii moștenirii ²⁸⁶.

Drepturile de creanăă se transmit moștenitorilor universali sau cu titlu universal *divizate de drept între ei*. Astfel, în momentul deschiderii moștenirii creanăele defunctului, inclusiv cele solidare, se divid între comoștenitori în proporăie cu cota fiecăruia din moștenire. Ca urmare, fiecare moștenitor va putea

²⁸³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.121.

²⁸⁴ Ibidem p.122.

²⁸⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit.,p.122.

²⁸⁶ Ibidem p.122.

urmări debitorul numai pentru partea sa din creanță. Dacă obiectul creanței este indivizibil, atunci fiecare moștenitor poate cere executarea în întregime²⁸⁷.

În schimb, *drepturile reale* asupra bunurilor din patrimoniul defunctului se transmit în *stare de indiviziune*, ele nefiind susceptibile de diviziune prin efectul legii; comoștenitorii dobândesc numai cote-părți ideale din dreptul real asupra bunurilor, corespunzătoare cu drepturile ce le revin din moștenire, urmând ca drepturile exclusive, concrete, să fie stabilite prin partaj (împărțeală).

113. Pasivul moștenirii. Pasivul cuprinde *datoriile* și *sarcinile* moștenirii.

Datoriile moștenirii sunt obligațiile cu caracter patrimonial al căror debitor era defunctul, indiferent de izvorul lor:

- obligații *contractuale* (de exemplu, obligația defunctului de a plăti o chirie sau prețul unui bun cumpărat, o sultă, un împrumut nerestituit etc.);
- obligații *delictuale* (de exemplu, obligația defunctului de a repara un prejudiciu cauzat prin fapta sa ilicită și culpabilă);
- obligații *cvasicontractuale* (de exemplu, de a restitui o plată nedatorată, de a plăti unui gerant cheltuielile necesare și utile făcute în timpul gestiunii);
- obligații *legale* (de exemplu, plata impozitelor).

Nu intră în pasivul succesoral obligațiile pe care defunctul le-a contractat *intuitu personae* (ca mandatar, antreprenor) căci acestea încetează la decesul lui; nici obligațiile impuse de lege în temeiul unei calități personale a debitorului (obligația legală de întreținere datorată de defunct în calitate de soț sau de rudă apropiată).

Sarcinile moștenirii sunt acele obligații patrimoniale care, fără să fi existat în patrimoniul defunctului, se nasc direct în persoana moștenitorilor, la data deschiderii moștenirii sau ulterior, independent de voința lui *de cujus*, cum ar fi:

- cheltuielile de înmormântare, inclusiv cele efectuate de moștenitori cu parastasele, conform obiceiului locului;
- cheltuielile în legătură cu efectuarea inventarului bunurilor succesoriale;
- cheltuielile făcute pentru conservarea bunurilor moștenirii;
- cheltuielile ocazionate de administrarea și lichidarea moștenirii, inclusiv taxele și impozitele pentru bunurile din moștenire sau cheltuielile pentru efectuarea procedurii succesoriale notariale;
- plata legatelor cu titlu particular, inclusiv a sarcinilor, în cazul legatului cu sarcini²⁸⁸.

114. Transmiterea pasivului succesoral. Moștenitorii obligați să suporte pasivul moștenirii sunt *moștenitorii legali*, *legatarii universali* și *legatari cu titlu*

²⁸⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.455; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.123.

²⁸⁸ Așa cum s-a arătat, nu intră în pasivul moștenirii cheltuielile pentru întreținerea lui de cujus, suportate în timpul vieții acestuia de către unul singur dintre moștenitori. Asemenea pretenții trebuie soluționate direct între moștenitori, fără implicarea patrimoniului succesoral (a se vedea D.Chirică, *Drept civil. Succesiunile*, Editura Lumina Lex București, 1996, p.242-243).

universal, care au acceptat moștenirea. Succesibili care au renunțat la moștenire nu au această obligație.

Conform art.1114 alin.2 C.civ., moștenitorii legali, legatarii universali sau cu titlu universal răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii *numai* cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia.

Nu au obligația de a suporta pasivul moștenirii legatarii cu titlu particular, deoarece aceștia dobândesc doar unul sau mai multe bunuri determinate, iar nu o universalitate.

În mod excepțional, art. 1114 alin.3 C.civ. prevede că legatarul cu titlu particular răspunde pentru pasivul succesoral, însă *numai* cu bunul sau bunurile ce formează obiectul legatului, dacă:

- testatorul a dispus în mod expres în acest sens;
- dreptul lăsat prin legat are ca obiect o universalitate, cum ar fi o moștenire culeasă de testator și nelichidată încă; în acest caz legatarul răspunde pentru pasivul acelei universalități ²⁸⁹;
- celelalte bunuri ale moștenirii sunt insuficiente pentru plata datoriilor și sarcinilor moștenirii; atunci când activul nu acoperă pasivul moștenirii legatarul cu titlu particular va suporta, *în mod indirect*, consecințele existenței pasivului, întrucât datoriile succesiunii vor trebui plătite înaintea legatelor; deci, legatarul își va primi legatul numai după plata datoriilor lui *de cujus* ²⁹⁰.

Secțiunea a II-a

DREPTUL DE OPȚIUNE SUCCESORALĂ

115. Caracterul neobligatoriu pentru moștenitori sau legatari al transmisiunii moștenirii. Chiar dacă transmisiunea moștenirii operează de plin drept, în virtutea legii, de la data deschiderii moștenirii, totuși moștenitorii legali sau legatarii nu sunt obligați să primească moștenirea. În acest sens, art.1106 C.civ. prevede că: "*Nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire ce i se cuvine*".

Prin urmare, persoanele cu vocație la moștenire își păstrează dreptul de a opta între *acceptarea* moștenirii (situație în care ele își consolidează drepturile dobândite în momentul deschiderii ei) și *renunțarea* la moștenire (când ele își desființează, retroactiv, drepturile respective).

116. Noțiunile de opțiune succesorală și de succesibil. Opțiunea succesorală este posibilitatea oferită de lege persoanelor cu vocație la moștenire de a accepta moștenirea sau de a renunța la ea. În acest sens, art.1100 alin.1

²⁸⁹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.123.

²⁹⁰ Ibidem p.125.

C.civ. prevede că: "*Cel chemat la moștenire în temeiul legii sau al voinței defunctului poate accepta moștenirea sau poate renunța la ea*".

Prin *succesibil* se înțelege persoana care îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru a putea moșteni, dar care nu și-a exercitat încă dreptul de opțiune succesorală (art.1100 alin.2 C.civ.).

Opțiunea succesibililor poate fi analizată sub dublu aspect: *ca drept subiectiv* (posibilitate recunoscută de lege) și *ca act juridic* (manifestare de voință făcută în scopul de a produce efectele juridice dorite de succesibili).

117. Dreptul subiectiv de opțiune succesorală. Este facultatea recunoscută de lege, de la data deschiderii moștenirii, de a alege între *acceptarea* moștenirii ori *renunțarea* la aceasta.

Subiectul activ, titular al dreptului de opțiune succesorală, este *persoana chemată la moștenire*, indiferent dacă vocația sa rezultă din lege sau din testament și indiferent dacă vocația este universală, cu titlu universal sau cu titlu particular²⁹¹.

În cazul moștenirii legale pot exercita dreptul de opțiune succesorală *toți moștenitorii*, indiferent de clasa din care fac parte sau de gradul de rudenie (grad succesibil). Dacă un moștenitor din clasă sau grad preferat acceptă moștenirea, el își consolidează drepturile și anihilează drepturile moștenitorilor de rang mai îndepărtat; dacă el renunță, se consolidează drepturile acceptanților de rang următor²⁹².

Dacă un succesibil a decedat înainte de a-și fi exercitat dreptul de opțiune, acest drept se retransmite moștenitorilor săi, care îl vor putea exercita în limitele timpului rămas din termenul de 1 an de la deschiderea moștenirii. În acest sens, art.1105 alin.1 C.civ. prevede că: "*Moștenitorii celui care a decedat fără a fi exercitat dreptul de opțiune succesorală îl exercită separat, fiecare pentru partea sa, în termenul aplicabil dreptului de opțiune privind moștenirea autorului lor*". De exemplu, moștenitorul cu vocație a decedat la 8 luni de la data deschiderii moștenirii lui *de cujus*, fără a exercita dreptul de opțiune succesorală; în acest caz, dreptul de opțiune se retransmite succesibililor moștenitorului decedat, care vor trebui să-l exercite în limitele timpului rămas de 4 luni, din termenul de 1 an de la data deschiderii moștenirii lui *de cujus*.

În cazul prevăzut la art.1105 alin.1 C.civ., partea succesibilului care renunță profită celorlalți moștenitori ai autorului său.

118. Actul juridic de opțiune succesorală. Este manifestarea de voință a succesibilului, de a accepta moștenirea sau de a renunța la aceasta, făcută în scopul de a produce efectele juridice corespunzătoare.

Actul juridic de opțiune succesorală prezintă următoarele caractere juridice:

²⁹¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.128.

²⁹² Ibidem p.129.

a) *este un act unilateral*, în sensul că exprimă voința unei singure persoane - succesibilul; se poate exercita de către succesibil fie personal, fie prin reprezentant cu procură specială; dacă succesibilul este o persoană lipsită de capacitate de exercițiu, voința se exprimă prin reprezentantul său legal (părinte sau tutore);

b) *este un act indivizibil* (sub sancțiunea nulității absolute), prin care se acceptă sau se renunță la întreaga moștenire (art.1101 C.civ.); nimeni nu poate accepta o parte din moștenire și renunța la o altă parte.

Prin excepție, potrivit art. 1102 alin.1 C.civ., moștenitorul care în baza legii sau a testamentului, cumulează mai multe vocații la moștenire *are, pentru fiecare dintre ele, un drept de opțiune distinct*.

Legatarul chemat la moștenire și ca moștenitor legal își va putea exercita opțiunea în oricare dintre aceste calități. Dacă, deși nu a fost încălcată rezerva, din testament rezultă că defunctul a dorit să diminueze cota ce i s-ar fi cuvenit legatarului ca moștenitor legal, acesta din urmă poate opta doar ca legatar (art.1102 alin.2 C.civ.).

De asemenea, potrivit Legii fondului funciar nr.18/1991, dacă moștenitorii fostului proprietar nu au depus cerere de reconstituire a dreptului de proprietate asupra terenului, înseamnă că, deși au acceptat la timpul respectiv moștenirea lăsată de fostul proprietar al terenului, prin derogare de la principiul indivizibilității opțiunii succesoriale, ei renunță astfel (nedepunând cererea) la reconstituire²⁹³;

c) *este un act pur și simplu* care nu poate fi afectat de condiție sau termen; dacă opțiunea ar fi afectată de vreo modalitate, ar fi lovită de nulitate absolută, pentru că ar însemna să nu se ia în considerare voința succesibilului; în acest sens, art.1101 C.civ. dispune că "*sub sancțiunea nulității absolute, opțiunea succesorală.....nu poate fi afectată de nicio modalitate*".

d) *este un act irevocabil*, în sensul că odată exercitat dreptul de opțiune succesorală, succesibilul nu mai poate reveni asupra manifestării sale de voință; succesibilul care a acceptat moștenirea este considerat că a acceptat-o pentru totdeauna; ca urmare, declarația de renunțare la moștenire făcută după acceptarea ei, este lipsită de orice efecte juridice; *prin excepție*, conform art. 1123 alin.1 C.civ., renunțătorul poate revoca renunțarea, dacă moștenirea nu a fost deja acceptată de alți succesibili;

e) *este un act declarativ*, pentru că produce efecte de la data deschiderii moștenirii; drepturile și obligațiile dobândite pe acea dată fiind consolidate sau desființate retroactiv;

f) *este un act juridic ce constituie exercitarea unui drept absolut și discreționar*, în sensul că succesibilul nu trebuie să-și justifice sau motiveze voința de a accepta sau de a renunța, și nici nu răspunde pentru faptul de a fi

²⁹³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.130.

optat într-un fel sau altul; libertatea de alegere caracterizează actul de opțiune succesorală ²⁹⁴.

119. Termenul de opțiune succesorală. Potrivit art.1103 alin.1C.civ., dreptul de opțiune succesorală se exercită *în termen de un an de la data deschiderii moștenirii*.

Așa cum era calificat și în literatura juridică anterioară noului Cod civil ²⁹⁵, termenul de un an *este un termen de prescripție* ²⁹⁶. Rezultă acest lucru fără echivoc din dispozițiile art. 1103 alin.3 C.civ. conform cărora *termenului de un an i se aplică prevederile referitoare la suspendarea și repunerea în termenul de prescripție extinctivă*.

Termenul de un an se aplică, în opinia noastră, atât în cazul moștenirii legale, cât și în cazul moștenirii testamentare, indiferent dacă transmisiunea este universală, cu titlu universal ori cu titlu particular ²⁹⁷.

Regula este că termenul de un an, prevăzut la art.1103 alin.1C.civ., începe să curgă *de la data deschiderii moștenirii*, chiar dacă un moștenitor a aflat de moartea lui *de cujus* mai târziu (însă, pentru motive temeinice, el va putea fi repus în termenul de opțiune succesorală).

Această regulă privitoare la începutul prescripției dreptului de opțiune succesorală se aplică indiferent dacă moștenitorii vin la moștenire în nume propriu sau prin reprezentare succesorală, precum și în situația retransmiterii dreptului de opțiune succesorală.

²⁹⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.131-132; F.Deak, op.cit., p.388-391.

²⁹⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.134; F.Deak, op.cit., p. 398 (autorul consideră că nu există motive suficiente de temeinice pentru care termenul de opțiune să fie sustras regimului de drept comun al prescripției extinctive, el oferind soluții corespunzătoare problemelor care se pun în practică); D.Chirică, op.cit., p.386; Alți autori au considerat că termenul de opțiune succesorală este de decădere (a se vedea I.C.Vurdea, *Propuneri de lege ferenda privind natura juridică a termenului de acceptare a succesiunii*, în R.R.D.nr.11/1980, p.32-35).

²⁹⁶ În același sens, a se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.628.

²⁹⁷ Într-o altă opinie se consideră că termenul de un an vizează numai transmisiunile successorale universale sau cu titlu universal, deoarece codul civil face trimiteri exclusive la "moștenire", în sensul unei universalități. *Per a contrario*, legatarilor cu titlu particular le vor fi aplicabile dispozițiile dreptului comun în materie, astfel că dreptul de opțiune succesorală cu privire la aceste legate se exercită în cadrul termenului general de prescripție de 3 ani (art.2517 C.civ.). În ce ne privește, considerăm că argumentele aduse nu au putere de convingere, cu atât mai puțin invocarea art.2517 C.civ. Așa cum s-a arătat în literatura juridică anterioară noului Cod civil, este inacceptabil ca pentru unii moștenitori termenul de opțiune să fie de un an, iar pentru alții de 3 ani (D.Chirică, op.cit., p.387). Art. 1103 alin.1C.civ. stabilește că dreptul de opțiune succesorală se exercită în termen de un an de la data deschiderii moștenirii, fără a face distincție după cum transmisiunea moștenirii este universală, cu titlu universal ori cu titlu particular. Așa fiind, apreciem că și pentru legatarii particulari termenul de opțiune succesorală nu poate fi altul decât cel de *un an de la data deschiderii moștenirii*.

De la regula conform căreia termenul de un an începe să curgă de la data deschiderii moștenirii există unele *excepții*. Astfel, potrivit art.1103 alin.2 C.civ., termenul de opțiune curge:

a) *de la data nașterii celui chemat la moștenire*, dacă nașterea s-a produs după deschiderea moștenirii (este vorba despre succesibilul conceput la data deschiderii moștenirii, dar născut ulterior, situație în care termenul de opțiune va curge de la data nașterii, cu condiția să se nască viu);

b) *de la data înregistrării morții în registrul de stare civilă*, dacă înregistrarea se face în temeiul unei hotărâri judecătorești de declarare a morții celui care lasă moștenirea, afară numai dacă succesibilul a cunoscut faptul morții sau hotărârea de declarare a morții la o dată anterioară, caz în care termenul curge de la această din urmă dată;

c) *de la data la care legatarul a cunoscut sau trebuia să cunoască legatul său*, dacă testamentul cuprinzând acest legat este descoperit după deschiderea moștenirii;

d) *de la data la care succesibilul a cunoscut sau trebuia să cunoască legătura de rudenie pe care se întemeiază vocația sa la moștenire*, dacă această dată este ulterioară deschiderii moștenirii.

Termenul de opțiune succesorală de un an se aplică tuturor succesibililor, din toate clasele, cei de rang inferior neputând aștepta să vadă dacă cei de rang preferat acceptă sau renunță; opțiunea celor de rang inferior va fi supusă condiției renunțării sau nedemnității celor de rang preferat ²⁹⁸.

Actele de opțiune succesorală pot fi exercitate numai după deschiderea moștenirii (orice acte de acceptare sau de renunțare la moștenire făcute înaintea deschiderii ei sunt lovite de nulitate absolută - art. 956 C.civ.).

120. Prorogarea termenului de opțiune. În cazul în care succesibilul a cerut întocmirea inventarului anterior exercitării dreptului de opțiune succesorală, termenul de opțiune *nu se va împlini mai devreme de două luni de la data la care i se comunică procesul-verbal de inventariere* (art.1104 alin.1C.civ.).

În cazul de mai sus, partea succesibilului care renunță profită celorlalți moștenitori ai autorului său.

121. Reducerea termenului de opțiune. Potrivit art. 1113 alin.1 C.civ., pentru motive temeinice, la cererea oricărei persoane interesate, un succesibil poate fi obligat, cu aplicarea procedurii prevăzute de lege pentru ordonanța președințială, să își exercite dreptul de opțiune succesorală înăuntrul unui termen stabilit de instanța judecătorească, mai scurt decât cel prevăzut la art.1103.

Succesibilul care nu optează în termenul stabilit de instanța judecătorească este considerat că a renunțat la moștenire.

²⁹⁸ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.135.

ACCEPTAREA MOȘTENIRII

122. Libertatea acceptării moștenirii. În conformitate cu dispozițiile art. 1106 C.civ.: "*Nimeni nu poate fi obligat să accepte o moștenire ce i se cuvine*". Prin urmare, deși transmiterea patrimoniului succesoral se face *de plin drept*, din momentul deschiderii moșteniri, totuși ea nu are caracter definitiv și obligatoriu pentru moștenitori. Succesibilii au dreptul de a alege între *acceptarea* moștenirii (situație în care își consolidează titlul de moștenitor) și *renunțarea* la aceasta (când își desființează, retroactiv calitatea de moștenitor).

Acceptarea moștenirii fiind liberă, înseamnă că ea poate fi făcută, în principiu, numai de către succesibilul îndreptățit.

Cu toate acestea, potrivit art. 1107 C.civ., *creditorii succesibilului pot accepta moștenirea*, pe calea acțiunii oblice, în limita îndestulării creanței lor.

123. Felurile acceptării moștenirii. Din dispozițiile art.1108 alin.1C.civ. rezultă că acceptarea moștenirii poate fi: *expresă* sau *tacită*.

Spre deosebire de legislația anterioară, noul Cod civil nu a mai reglementat acceptarea moștenirii sub beneficiu de inventar, dar a prevăzut la art.1114 alin.2 că moștenitorii legali și legatarii universali sau cu titlu universal răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia (adică exact consecințele pe care le avea în trecut acceptarea moșteniri sub beneficiu de inventar).

A. Acceptarea expresă. Acceptarea moștenirii este *expresă* atunci când succesibilul își însușește explicit titlul sau calitatea de moștenitor *printr-un înscris autentic sau sub semnătură privată* (art.1108 alin.2 C.civ.).

Rezultă că voința succesibilului, de a accepta în mod expres moștenirea, trebuie manifestată *în formă scrisă*, autentică sau sub semnătură privată ²⁹⁹.

Înscrisul constatator al acceptării exprese nu trebuie să fie redactat cu respectarea unor formule sacramentale și speciale. El poate îmbrăca și forma unei scrisori simple, dacă are caracter juridic; de exemplu, scrisoarea adresată creditorilor moștenirii prin care succesibilii solicită amânarea plății datoriei ori propun o ofertă de dare în plată; scrisoarea adresată comoștenitorilor prin care propun o ofertă de împărțeală voluntară a moștenirii ³⁰⁰.

De asemenea, acceptarea expresă a moștenirii se poate face și prin înregistrarea unei cereri de chemare în judecată în legătură cu moștenirea (petiție

²⁹⁹ Așa cum s-a arătat în literatura juridică anterioară noului Cod civil "legiuitorul a înlăturat acceptarea orală, atât pentru ca succesibilul să nu fie legat printr-un cuvânt rostit la întâmplare, cât și pentru a evita dovada prin martori a unei acceptări date prin viu grai" (A se vedea M.Eliescu, op.cit. ,II, p.122).

³⁰⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.412.

de ereditate) sau a unei cereri la notar pentru deschiderea procedurii succesorale notariale ³⁰¹.

Acceptarea expresă a moștenirii poate fi făcută și printr-un *mandatar cu procură specială* dată în acest sens.

Pentru ca înscrisul să valoreze acceptare expresă este necesar ca, din cuprinsul lui, să rezulte neîndoielnic că succesibilul și-a însușit calitatea de moștenitor. Cu alte cuvinte, așa cum s-a arătat, să rezulte că succesibilul înțelege să exercite drepturile și să-și asume obligațiile ce decurg din calitatea de moștenitor ³⁰².

În toate cazurile, actul de acceptare expresă a moștenirii trebuie să respecte regulile de capacitate prevăzute de lege și să fie făcut în termenul de opțiune succesorală ³⁰³.

În situația în care acceptarea este făcută printr-un înscris autentic, declarația de acceptare *se va înscrie în registrul național notarial*, ținut în format electronic, potrivit legii (art.1109 C.civ.).

B. Acceptarea tacită. Acceptarea moștenirii este *tacită* când succesibilul face un act sau fapt pe care nu ar putea să îl facă decât în calitate de moștenitor (art.1108 alin.3 C.civ.).

Prin urmare, așa cum s-a arătat în literatura juridică, acceptarea tacită a moștenirii se rezumă la o singură condiție: *actul săvârșit de succesibil să implice cu puterea necesității intenția de a accepta moștenirea, să nu poată primi și o altă interpretare* ³⁰⁴.

Dimpotrivă, *actele echivoce* nu pot constitui acte de acceptare tacită a moștenirii.

Acceptarea tacită a moștenirii poate fi făcută și prin mandatar, împuternicit special să facă acte de acceptare tacită a moștenirii. Însă, actele de acceptare tacită trebuie să fie făcute de mandatar în termenul de opțiune succesorală.

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, acceptarea tacită poate fi făcută nu numai în cazul moștenirii legale, ci și în cazul celei testamentare. În cazul moștenirii testamentare, acte de acceptare tacită pot fi săvârșite nu numai de către legatarul universal sau cu titlu universal, dar și de către legatarul cu titlu particular ³⁰⁵.

Potrivit art. 1110 alin.1C.civ., *actele de dispoziție juridică privind o parte sau totalitatea drepturilor asupra moștenirii atrag acceptarea tacită a acesteia*.

Sunt astfel de acte:

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² A se vedea F.Deak, op.cit., p.413.

³⁰³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.140.

³⁰⁴ A se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.122.

³⁰⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.414.

a) *înstrăinarea, cu titlu gratuit sau oneros, de către succesibil a drepturilor asupra moștenirii*; încheierea actelor de înstrăinare (vânzare, donație etc.), indiferent de valoarea obiectului actului juridic și de natura lui, presupune intenția neîndoieală a succesibilului de a accepta moștenirea; așa cum s-a arătat, ceea ce interesează în materie de opțiune succesorală nu este actul de înstrăinare în sine, ci intenția de acceptare manifestată de succesibil prin încheierea lui ³⁰⁶; prin urmare, chiar dacă actul de dispoziție nu ar produce efecte juridice (de exemplu, este anulabil sau nul, revocat etc.), el valorează act de acceptare tacită dacă voința succesibilului a fost neechivocă în acest sens ³⁰⁷.

Sunt acte de acceptare tacită a moștenirii atât actele de dispoziție asupra *bunurilor singulare din moștenire* (de exemplu, acte de vânzare sau donație în favoarea unui terț sau comoștenitor, acte de constituire a unor drepturi reale, cum ar fi: uzufruct, uz, abitație, servitute, superficiei, ipotecă, gaj; încheierea de către succesibil a unui antecontract de vânzare-cumpărare având ca obiect un bun ce face parte din patrimoniul defunctului etc.), cât și actele de dispoziție privitoare la *întreaga moștenire sau o cotă-parte din aceasta*; așa cum s-a arătat, înstrăinarea drepturilor succesoriale, cu titlu oneros sau gratuit, este posibilă numai pentru că, în prealabil, succesibilul a acceptat moștenirea ³⁰⁸:

b) *renunțarea, chiar gratuită, în folosul unuia sau mai multor moștenitori determinați*;

c) *renunțarea la moștenire, cu titlu oneros, chiar în favoarea tuturor comoștenitorilor sau moștenitorilor subsecvenți*.

Asemenea acte de renunțare, denumite renunțare *in favorem*, constituie în realitate acte de acceptare tacită a moștenirii, urmate de acte de înstrăinare între vii a drepturilor succesoriale; succesibilul a deținut și deci a putut dispune de drepturile sale succesoriale în favoarea unuia sau mai multor moștenitori determinați ori chiar în favoarea tuturor comoștenitorilor (cu titlu oneros) numai pentru că, în prealabil, a acceptat moștenirea, consolidându-și calitatea de moștenitor; partea sa de moștenire va fi dobândită de către moștenitori ori comoștenitori nu de la defunct, ci de la el, ca urmare a cesiunii drepturilor sale succesoriale ³⁰⁹.

De asemenea, pot avea valoare de acceptare tacită a moștenirii *actele de dispoziție, administrare definitivă ori folosință a unor bunuri din moștenire* (art.1110 alin.2 C.civ.).

În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a arătat că pot fi apreciate ca acte de acceptare tacită a moștenirii: actele de dispoziție privind

³⁰⁶ Ibidem p.416.

³⁰⁷ Ibidem.

³⁰⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.418.

³⁰⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.419; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.141, D.Chirică, op.cit., p.400.

bunuri singulare din moștenire și actele de dispoziție referitoare la moștenire, privită ca universalitate, așa cum am arătat; intrarea în posesiunea (preluarea ori deținerea) și folosința bunurilor succesoriale; plata impozitelor aferente bunurilor succesoriale; faptul mutării definitive a succesibilului în locuința moștenită; demolarea unor construcții; efectuarea unor lucrări ce nu comportă urgență; edificarea pe terenul și în gospodăria defunctului a unor construcții; demersurile făcute de succesibil pentru a fi trecut ca moștenitor în inventarul bunurilor moștenirii; contribuția egală cu a celorlalți moștenitori la plata taxelor succesoriale etc.³¹⁰.

Asemenea acte sau fapte înseamnă acceptarea tacită a moștenirii pentru că intenția succesibilului este neîndoielnică, el se comportă ca un proprietar.

În schimb, s-a apreciat că nu constituie acte de acceptare tacită a moștenirii: luarea din patrimoniul defunctului a unor obiecte ca amintiri de familie, fotografii, bibelouri, a unui singur bun de valoare redusă; reparațiile urgente făcute unor bunuri succesoriale³¹¹; contribuția la cheltuielile de înmormântare; încasarea ajutorului de înmormântare; faptul că, după decesul părintelui, fiul a locuit un timp în casa părintească etc.³¹².

Actele de conservare, supraveghere și de administrare provizorie nu valorează acceptare, dacă din împrejurările în care acestea s-au efectuat nu rezultă că succesibilul și-a însușit prin ele calitatea de moștenitor (art.1110 alin.3 C.civ.).

Sunt considerate a fi de administrare provizorie actele de natură urgentă a căror îndeplinire este necesară pentru normala punere în valoare, pe termen scurt, a bunurilor moștenirii (art.1110 alin.4 C.civ.).

Rezultă că actele făcute pentru păstrarea în bune condiții a patrimoniului succesoral, determinate de necesități urgente și folositoare tuturor moștenitorilor și care nu angajează viitorul bunurilor din moștenire, *nu sunt acte de acceptare tacită a moștenirii* (de exemplu, actele de întrerupere a prescripției ce curge împotriva moștenirii; efectuarea unor forme de publicitate imobiliară; încasarea fructelor și veniturilor curente; efectuarea unor reparații urgente la bunurile succesoriale; cererea de inventariere, care poate fi urmată și de renunțarea la moștenire etc.)³¹³.

Numai *actele de administrare definitivă* (care nu au caracter provizoriu și urgent), *care angajează viitorul patrimoniului succesoral*, sunt acte de acceptare tacită a moștenirii (de exemplu: încheierea de către succesibili a unei convenții cu privire la administrarea bunurilor succesoriale; închirierea sau arendarea bunurilor succesoriale pe o perioadă mai îndelungată; plata datoriilor mai

³¹⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.415; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.141.

³¹¹ F.Deak, op.cit., p.415.

³¹² M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.142.

³¹³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.421.

însemnate ale lui *de cujus*; încasarea unor creanțe de la debitorii moștenirii, care nu reprezintă venituri curente etc)³¹⁴.

De asemenea, art.959 alin.2 C.civ. prevede că introducerea acțiunii în declararea nedemnității *constituie un act de acceptare tacită a moștenirii de către succesibilul reclamant*.

124. Declarația de neacceptare a moștenirii. Potrivit art. 1111 C.civ., succesibilul care intenționează să îndeplinească un act ce poate avea semnificația acceptării moștenirii, dar care dorește ca prin aceasta să nu fie considerat acceptant, trebuie să dea în acest sens, anterior îndeplinirii actului, o declarație autentică notarială.

Aceasta deoarece dacă succesibilul îndeplinește un act care valorează acceptare tacită, nu mai poate înlătura acest efect prin declarația făcută în act sau ulterior în sensul că nu a dorit să fie moștenitor.

125. Presumția de renunțare la moștenire. În conformitate cu dispozițiile art. 1112 alin.1 C.civ., este prezumat, *până la proba contrară*, că a renunțat la moștenire succesibilul care, deși cunoștea deschiderea moștenirii și calitatea lui de succesibil, ca urmare a citării sale în condițiile legii, nu acceptă moștenirea în termenul prevăzut la art.1103. Citația trebuie să cuprindă, sub sancțiunea nulității acesteia, pe lângă mențiunile prevăzute de Codul de procedură civilă, și precizarea că, dacă succesibilul nu își exercită dreptul de a accepta moștenirea în termenul prevăzut la art.1103, *va fi prezumat că renunță la moștenire*.

Presumția de renunțare operează numai dacă citația i-a fost comunicată succesibilului cu cel puțin 30 de zile înainte de expirarea termenului de opțiune succesorală (art.1112 alin.2 C.civ.).

126. Efectele acceptării moștenirii. Acceptarea moștenirii *consolidează retroactiv, cu începere de la data deschiderii moștenirii, calitatea de moștenitor a acceptantului*. În toate cazurile, ca urmare a acceptării moșteniri, transmisiunea patrimoniului succesoral, realizată de plin drept la data decesului, se consolidează, devenind definitivă (art.1114 alin.1 C.civ.).

Prin efectul acceptării moștenirii se stinge definitiv dreptul de opțiune al succesibilului, care nu mai poate renunța la moștenire.

De asemenea, așa cum am văzut, moștenitorii legali și legatarii universali sau cu titlu universal *răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia* (art.1114 alin.2 C.civ.). Legatarul cu titlu particular răspunde pentru pasivul moștenirii numai cu bunul sau bunurile ce formează obiectul legatului (cu excepțiile prevăzute la art.1114 alin.3 C.civ.).

³¹⁴ Ibidem p.421-422.

În cazul înstrăinării bunurilor moștenirii după deschiderea acesteia, bunurile intrate în patrimoniul succesoral prin efectul subrogației pot fi afectate stingerii datoriilor și sarcinilor moștenirii (art.1114 alin.4 C.civ.).

În raporturile juridice pe care defunctul le avea cu terții, prin acceptarea moștenirii moștenitorul va lua locul acestuia. Ca urmare, terții vor putea opune moștenitorului excepțiile personale pe care le puteau invoca și contra lui *de cujus*. De asemenea, terțul acționat pentru plata datoriei față de moștenire va putea opune în compensație o obligație personală a moștenitorului ³¹⁵.

127. Întocmirea inventarului. Potrivit art.1115 alin.1C.civ., succesibilii, creditorii moștenirii și orice persoană interesată pot cere notarului competent să dispună *efectuarea unui inventar al bunurilor din patrimoniul succesoral*, iar toate cheltuielile care se vor face în acest scop sunt în sarcina moșteniri.

Dacă succesibilii sau persoanele care dețin bunuri din moștenire se opun, efectuarea inventarului este dispusă de către instanța judecătorească de la locul deschiderii moștenirii (art.1115 alin.2 C.civ.).

Inventarul se efectuează de către persoana desemnată prin acordul moștenitorilor și al creditorilor sau, dacă nu se poate realiza un asemenea acord, de către persoana numită fie de notar, fie de către instanța de judecată competentă (art.1115 alin.3C.civ.).

128. Procesul-verbal de inventariere. Cu ocazia inventarierii bunurilor din patrimoniul succesoral se va întocmi un *proces-verbal de inventariere*. Acesta va cuprinde *enumerarea, descrierea și evaluarea provizorie a bunurilor* ce se aflau în posesia defunctului la data deschiderii moștenirii (art.1116 alin.1C.civ.).

Bunurile a căror proprietate este contestată se vor menționa separat (art.1116 alin.2 C.civ.). Bunurile din moștenire care se află în posesia altei persoane vor fi inventariate cu precizarea locului unde se află și a motivului pentru care se găsesc acolo (art.1116 alin.4 C.civ.).

Dacă cu ocazia inventarierii se va găsi vreun testament lăsat de *de cujus*, acesta se va viza spre neschimbare și va fi depus în depozit la biroul notarului public (art.1116 alin.5 C.civ.).

Conform art. 1116 alin.3 C.civ., în inventar se fac și mențiuni referitoare la pasivul succesoral.

Inventarul se semnează de cel care l-a întocmit, de succesibilii aflați la locul inventarului, iar în lipsa acestora sau dacă ei refuză să semneze, inventarul va fi semnat de 2 martori.

129. Măsurile speciale de conservare a bunurilor. Potrivit art. 1117 alin.1C.civ., dacă există pericol de înstrăinare, pierdere, înlocuire sau distrugere a bunurilor, notarul va putea pune bunurile sub sigiliu sau le va preda unui custode.

³¹⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.428

În calitate de custode poate fi numit, cu acordul tuturor celor interesați, unul dintre succesibili sau, în caz contrar, o altă persoană aleasă de notar (art.1117 alin.2 C.civ.).

Cheltuielile necesare pentru conservarea bunurilor moștenirii vor fi făcute de către custode sau, în lipsa custodelui, de un curator special, cu încuviințarea notarului.

Bunurile date în custodie sau în administrare se predau pe bază de proces-verbal semnat de notar și de custode sau curator. Dacă predarea are loc deodată cu inventarierea, se va face mențiune în procesul-verbal, un exemplar al acestuia predându-se custodelui sau curatorului (art.1117 alin.4 C.civ.).

La finalizarea procedurii succesoriale sau atunci când notarul cere, custodele sau curatorul este obligat să restituie bunurile succesoriale și să dea socoteală notarului asupra cheltuielilor de conservare sau administrare a acestora (art.1117 alin.5 C.civ.).

În sfârșit, orice persoană care se consideră vătămată prin inventarul întocmit sau prin măsurile de conservare și administrare luate de notarul public poate face plângere la instanța judecătorească competentă (art.117 alin.6 C.civ.).

130. Măsurile speciale privind sumele de bani și alte valori. Dacă cu ocazia efectuării inventarului se vor găsi sume de bani, hârtii de valoare, cecuri sau alte valori, se vor depune în depozitul notarial sau la o instituție de specialitate.

Conform art.1118 alin.2 C.civ., din sumele de bani găsite se vor lăsa moștenitorilor sau celor care locuiau și gospodăreau împreună cu defunctul sumele necesare pentru:

- a) întreținerea persoanelor ce erau în sarcina celui decedat, pentru maximum 6 luni;
- b) plata sumelor datorate în baza contractelor individuale de muncă sau pentru plata asigurărilor sociale;
- c) acoperirea cheltuielilor pentru conservarea și administrarea bunurilor moștenirii.

131. Acceptarea forțată a moștenirii. Acceptarea *forțată* a moștenirii este o sancțiune civilă impusă succesibililor în unele situații, constând în decăderea lor din dreptul de a renunța la moștenire³¹⁶. Este o excepție de la principiul libertății acceptării moștenirii.

Astfel, potrivit art.1119 alin.1C.civ., succesibilul care, cu rea-credință, a sustras ori a ascuns bunuri din patrimoniul succesoral sau a ascuns o donație supusă raportului ori reducțiunii este considerat că a acceptat moștenirea, chiar dacă anterior renunțase la ea. El nu va avea însă niciun drept cu privire la bunurile sustrate sau ascunse și, după caz, va fi obligat să raporteze ori să reducă donația ascunsă fără a participa la distribuirea bunului donat.

³¹⁶ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.142.

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, sustragerea sau ascunderea de bunuri reprezintă fapte juridice ilicite, adică delikte civile (nu acte de acceptare tacită a moștenirii), iar sancțiunea acceptării forțate a moștenirii este o pedeapsă civilă ³¹⁷.

Acceptarea forțată a moștenirii operează dacă sunt îndeplinite condițiile de mai jos:

a) existența unui element obiectiv și anume acțiunea de sustragere sau ascundere a unor bunuri din patrimoniul succesoral, săvârșită de succesibil singur ori în participație cu altul (comoștenitor sau terț) ³¹⁸.

Noțiunile de "*sustragere*" și "*ascundere*" sunt interpretate larg, incluzând orice acte sau fapte de natură a micșora activul succesoral în detrimentul comoștenitorilor sau creditorilor moștenirii și în folosul succesibilului de re-credință (care acționează cu intenția frauduloasă de a le însuși el în exclusivitate și de a păgubi pe ceilalți comoștenitori ori creditorii ai moștenirii). De exemplu, poate fi vorba despre *fapte comisive* (ascunderea materială a unor bunuri din moștenire, prezentarea unui testament falsificat sau a unui înscris doveditor al unei creanțe inexistente asupra moștenirii, care îl favorizează pe succesibilul respectiv etc.) ³¹⁹ sau despre *fapte omisive* (omisiunea de a trece anumite bunuri în inventar, nedeclararea unei donații raportabile sau chiar neraportabile, nedeclararea unor datorii ale succesibilului către moștenire etc.) ³²⁰.

Se admite că ascunderea sau dosirea poate viza nu numai bunurile mobile, dar și bunurile imobile (de exemplu, donația deghizată care are ca obiect un imobil).

Fapta ilicită poate fi comisă nu numai după deschiderea moștenirii, dar și înainte de această dată (uneori chiar cu complicitatea defunctului) ³²¹; de asemenea, fapta ilicită poate fi săvârșită înainte sau după exercitarea dreptului de opțiune succesorală.

Ceea ce trebuie reținut este faptul că, în toate cazurile, sustragerea sau ascunderea bunurilor succesoriale *să nu fie cunoscută celorlalți comoștenitori sau creditorilor moștenirii*. Dacă aceștia au cunoștință de existența bunurilor (de exemplu, au fost trecute în inventar sau au constituit obiectul unor negocieri în vederea realizării unui partaj voluntar), sancțiunea nu se aplică ³²²;

b) existența unui element subiectiv, care constă în intenția frauduloasă a succesibilului făptuitor, în scopul de a-și însuși bunurile singur, sustrăgându-le de la împărțeala cu ceilalți comoștenitori. S-a admis că fraudă succesorală în

³¹⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.423. Este indiferent dacă fapta ilicită constituie sau nu și infracțiune (A se vedea Trib.Suprem, s.civ.dec.nr.2520/1989, în Dreptul nr.8/1990, p.79.).

³¹⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.424;

³¹⁹ Ibidem

³²⁰ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.373; F.Deak, op.cit., p.424.

³²¹ A se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.129.

³²² A se vedea F.Deak, op.cit., p.424-425.

această materie poate consta și în intenția de a-i păgubi pe creditorii moștenirii, prin sustragerea sau ascunderea unor bunuri din patrimoniul succesoral ³²³.

În schimb, nu există intenție frauduloasă, și deci sancțiunea nu se aplică, dacă succesibilul a omis, din eroare, să declare bunuri succesoriale ³²⁴. Buna-credință se prezumă, așa încât intenția frauduloasă trebuie să fie dovedită de către cel interesat.

De asemenea, sancțiunea nu se aplică dacă sustragerea sau ascunderea a fost comisă de către succesibilul care are drepturi succesoriale exclusive asupra bunurilor în cauză, întrucât în această situație fapta nu este păgubitoare pentru ceilalți moștenitori sau comoștenitori (de exemplu, dacă soțul supraviețuitor a sustras sau ascuns obiecte de uz casnic și vine la moștenire în concurs cu alte rude ale defunctului decât descendenții, sancțiunea nu se aplică deoarece aceste rude oricum nu moștenesc obiectele de uz casnic, deci nu sunt prejudiciate prin sustragerea ori ascunderea lor; la fel, dacă legatarul particular ascunde bunuri care formează obiectul legatului său și care îi revin în exclusivitate) ³²⁵;

c) autorul faptei ilicite să aibă calitatea de moștenitor cu vocație concretă la moștenire (moștenitor legal, legatar universal sau cu titlu universal).

Se cere condiția ca succesibilul să fi avut capacitate delictuală (nu capacitate de exercițiu) în momentul săvârșirii faptelor, adică să fi comis faptele cu discernământ. În privința minorilor sub 14 ani discernământul trebuie dovedit, iar în cazul minorilor care au împlinit 14 ani și nu sunt puși sub interdicție judecătorească se prezumă că au avut discernământ, până la proba contrară.

Dacă fapta ilicită a fost comisă cu participarea mai multor moștenitori, pentru a-i fraudă pe ceilalți, consecințele sancțiunii vor fi suportate de toți, iar pentru restituirea către moștenire a bunurilor sustrate vor răspunde delictual, adică solidar ³²⁶.

Acceptarea forțată a moștenirii produce următoarele *efecte speciale*:

- sustragerea sau ascunderea bunurilor este sancționată cu atribuirea forțată a calității de moștenitor acceptant, chiar dacă anterior succesibilul vinovat renunțase la moștenire; deci, succesibilul pierde cu efect retroactiv dreptul de opțiune succesorală, fiind considerat acceptant;

³²³ Ibidem p.425.

³²⁴ În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a apreciat că ascunderea frauduloasă nu poate fi invocată dacă succesibilul vinovat înapoiază, din proprie inițiativă, bunurile ascunse sau sustrate, înainte de descoperirea faptei ilicite săvârșite. Dacă el încetează din viață înainte de această dată, succesorii lui nu mai pot înlătura aplicarea sancțiunii prin înapoierea bunurilor (A se vedea M.Eliescu, op.cit.,II, p.131). Însă, persoanele îndreptățite să invoce sancțiunea îl pot ierta pe succesibilul vinovat sau pe moștenitorii lui, deoarece normele care reglementează acceptarea forțată a moștenirii nu sunt imperative.

³²⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.426.

³²⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.427.

- succesibilul vinovat, deși păstrează calitatea de moștenitor, nu are nici un drept asupra bunurilor sustrate sau ascunse; aceste bunuri vor fi dobândite de către comoștenitorul ori comoștenitorii succesibilului vinovat, potrivit cotelor lor succesoriale; dacă succesibilul vinovat este moștenitor unic sau, fiind mai mulți, cu toții împreună au sustras sau ascuns bunuri din moștenire în scopul fraudării creditorilor moștenirii, acest efect al acceptării forțate nu se produce; decăderea din drepturile succesoriale asupra bunurilor sustrate sau ascunse se produce numai în raport cu comoștenitorii fraudăți ³²⁷.

Deși succesibilul vinovat nu va beneficia de partea sa din bunurile sustrate ori ascunse, totuși va răspunde pentru datoriile și sarcinile moștenirii, proporțional cu cota parte ce i se cuvine din moștenire. În acest sens, art.1119 alin.2 C.civ. prevede că: "*Moștenitorul aflat în situația prevăzută la alin.1 este ținut să plătească datoriile și sarcinile moștenirii proporțional cu cota sa din moștenire, inclusiv cu propriile sale bunuri*".

Secțiunea a IV-a

RENUNȚAREA LA MOȘTENIRE

132. Noțiune. Renunțarea la moștenire este manifestarea de voință prin care succesibilul declară, în cadrul termenului de prescripție a dreptului de opțiune succesorală, că renunță la titlul de moștenitor.

Este un act juridic unilateral, expres și solemn, ce aparține tuturor moștenitorilor legali sau testamentari, cu vocație universală, cu titlu universal sau cu titlu particular.

133. Condiții de fond. Renunțarea la moștenire presupune următoarele condiții de fond:

a) în principiu, renunțarea este *expresă*, ea neputând fi dedusă din anumite împrejurări de fapt (de exemplu, renunțarea la moștenire nu poate fi dedusă din neexercitarea dreptului de opțiune succesorală în termenul de prescripție de un an; prescripția stinge titlul de moștenitor, în timp ce renunțătorul este considerat că nu a fost niciodată moștenitor).

Prin excepție, în cazurile prevăzute la art.1112 și art. 1113 alin.2 C.civ. se prezumă că succesibilul a renunțat al moștenire ³²⁸;

b) renunțarea se poate face *numai după deschiderea moștenirii* (dacă s-ar face înainte de această dată ar fi vorba despre un act juridic asupra unei moșteniri nedeschise, sancționat cu nulitatea absolută) *și numai dacă*

³²⁷ Ibidem p.430.

³²⁸ A se vedea supra nr.121 și 125.

succesibilul nu a acceptat anterior moștenirea (deoarece acceptarea moștenirii este irevocabilă, așa încât declarația ulterioară de renunțare la moștenire este lipsită de orice efecte juridice)³²⁹;

c) renunțarea *este un act juridic indivizibil*; succesibilul nu poate renunța la o parte din moștenire, pentru a accepta o altă parte;

d) renunțarea nu poate fi decât *pur abdicativă* (impersonală și cu titlu gratuit); așa cum am arătat, "renunțarea *in favorem*" are semnificația acceptării tacite a moștenirii, fiind urmată de acte de înstrăinare (cesiune) între vii a drepturilor succesoriale³³⁰.

134. Condiții de formă. Renunțarea la moștenire este *un act juridic solemn*. În acest sens, art. 1120 alin.2 C.civ. prevede că: "*Declarația de renunțare se face în formă autentică la orice notar public, sau, după caz, la misiunile diplomatice și oficiile consulare ale României, în condițiile și limitele prevăzute de lege*".

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, renunțarea la moștenire trebuie să îndeplinească două condiții de formă, una pentru validitate și alta pentru opozabilitate³³¹:

- declarația de renunțare la moștenire trebuie să fie dată în formă autentică, la orice notar public³³²; nerespectarea formei solemne cerută de lege (de exemplu, declarația a fost făcută printr-un înscris sub semnătură privată) atrage nulitatea absolută a renunțării, situație în care succesibilul păstrează dreptul de opțiune câtă vreme termenul de un an nu a expirat³³³; nulitatea renunțării nu se confundă cu revocarea renunțării, aceasta din urmă se poate face numai în condițiile special prevăzute de lege; de asemenea, nulitatea renunțării nu atrage acceptarea moștenirii;

- pentru informarea terților, declarația de renunțare la moștenire se va înscrie, pe cheltuiala renunțătorului, în registrul național notarial, ținut în format electronic, potrivit legii (art.1120 alin.3 C.civ.); înscrierea se face pentru opozabilitate, fiind o condiție de publicitate, iar nu de valabilitate a actului de renunțare.

³²⁹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.148.

³³⁰ A se vedea Înalta Curte de Casație și Justiție, s.civ.dec.nr.5440 din 16 decembrie 2003, în Dreptul nr.2/2005, p.184.

³³¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.433.

³³² În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a admis că declarația de renunțare poate fi cuprinsă și în încheierea ce se întocmește de notar, la fiecare termen, în cadrul procedurii succesoriale notariale (A se vedea F.Deak, op.cit., p.433); renunțarea poate rezulta și din consemnarea declarației în certificatul de moștenitor (A se vedea C.S.J. s.civ.dec.nr.2498/1992, în Dreptul nr.10-11, 1993, p.117) sau dată în fața instanței de judecată cu ocazia judecării cauzelor succesoriale.

³³³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.148.

135. Efectele renunțării la moștenire. Ca urmare a renunțării la moștenire se desființează, cu efect retroactiv, titlul de moștenitor al renunțătorului. În acest sens, potrivit art. 1121 alin.1 C.civ.: "*Succesibilul care renunță este considerat că nu a fost niciodată moștenitor*".

Consecințele renunțării la moștenire sunt următoarele:

- renunțătorul nu va mai beneficia de nici un drept succesoral, pierzând retroactiv partea din moștenire la care avea vocație (inclusiv dreptul la rezerva succesorală); conform art. 1121 alin.2 C.civ., partea renunțătorului profită moștenitorilor pe care i-ar fi înlăturat de la moștenire sau celor a căror parte ar fi diminuat-o dacă ar fi acceptat moștenirea; cei care profită de renunțare dobândesc partea renunțătorului nu de la acesta, ci de la defunct, din momentul deschiderii moștenirii, conform regulilor devoluțiunii succesoriale legale sau testamentare; deși renunțarea produce efecte retroactive, totuși actele de conservare și de administrare provizorie făcute de succesibilul renunțător, în perioada dintre deschiderea moștenirii și renunțare, rămân valabile, în interesul securității circuitului civil ³³⁴;

- drepturile și obligațiile renunțătorului față de *de cuius* sau ale acestuia împotriva succesibilului renunțător, stinse prin confuziune la data deschiderii moștenirii, reînvie (renasc) prin efectul retroactiv al renunțării;

- dacă renunțătorul a primit de la defunct donații *inter vivos* le va putea păstra, indiferent dacă donația s-a făcut cu sau fără scutire de raport, căci, în principiu, nemaiavând calitatea de moștenitor, nu va putea fi obligat la raportul donațiilor (face excepție situația reglementată la art.1147 alin.2 C.civ.); desigur, dacă există moștenitori rezervatari acceptanți, orice donație va fi supusă reducăunii în cazul în care aduce atingere rezervei succesoriale;

- în caz de deces al succesibilului renunțător, descendenții lui nu vor putea veni la moștenire prin reprezentare succesorală, ci numai în nume propriu, dacă nu există rude în grad preferat care să-i înlăture de la moștenire;

- renunțătorul nu este obligat să plătească taxe succesoriale;

- renunțătorul pierde și beneficiul sezinii, dacă face parte din categoria moștenitorilor sezinari;

- creditorii succesibilului renunțător nu au dreptul să urmărească patrimoniul succesoral și nici creditorii moștenirii nu vor putea urmări bunurile din patrimoniul renunțătorului.

136. Renunțarea frauduloasă. Potrivit art. 1122 alin.1C.civ., creditorii succesibilului care a renunțat la moștenire în fraudă drepturilor lor pot cere instanței revocarea renunțării în ceea ce îi privește, însă numai *în termen de 3 luni* de la data la care au cunoscut renunțarea. De exemplu, succesibilul renunță la o moștenire solvabilă, cu intenția de a fraudă drepturile creditorilor săi.

³³⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.149.

Admiterea acțiunii în revocare produce efectele acceptării moștenirii de către succesibilul debitor numai în privința creditorului reclamant și în limita creanței acestuia (art.1122 alin.2 C.civ.).

137. Revocarea renunțării. Deși renunțarea la moștenire este, în principiu, irevocabilă (ca și acceptarea), totuși legea permite, în mod excepțional, ca succesibilul să revină asupra hotărârii de renunțare la moștenire. Rațiunea pentru care legea permite revocarea renunțării este evitarea vacanței succesoriale³³⁵.

Astfel, conform art. 1123 alin.1 C.civ., renunțătorul poate revoca renunțarea, în tot cursul termenului de opțiune, dacă moștenirea nu a fost deja acceptată de alți succesibili care au vocație la partea care i-ar reveni, dispozițiile art.1120 aplicându-se în mod corespunzător.

La fel ca sub imperiul legislației anterioare, din dispozițiile art. 1123 alin.1 C.civ. rezultă că revocarea renunțării se poate face dacă sunt respectate două condiții:

1⁰- *nu a expirat termenul de opțiune succesorală de un an*; împlinirea termenului de opțiune succesorală se analizează în raport cu situația concretă a renunțătorului, ținând seama de regulile aplicabile prescripției dreptului de opțiune succesorală; decăderea din dreptul de a revoca renunțarea operează de drept și poate fi invocată de orice persoană interesată³³⁶;

2⁰- *moștenirea nu a fost deja acceptată de alți succesibili care au vocație la partea care i-ar reveni renunțătorului* (comoștenitor, moștenitor subsecvent, cu vocație legală sau testamentară, universală sau cu titlu universal); acceptarea legatului cu titlu particular de către legatar nu împiedică revocarea renunțării făcute de succesibilul universal sau cu titlu universal, întrucât legatul particular conferă vocație doar la unul sau unele bunuri, nu la întreaga moștenire și deci nu este evitată vacanța succesorală;

Dacă sunt îndeplinite cele două condiții, succesibilul poate reveni asupra manifestării sale de voință anterioare, putând revoca renunțarea la moștenire.

În ce privește *forma* în care trebuie făcută revocarea renunțării, se aplică dispozițiile art.1120 C.civ. referitoare la renunțarea la moștenire. Cu alte cuvinte, declarația de revocare a renunțării poate fi numai *expresă* și se face *în formă autentică* la orice notar public sau, după caz, la misiunile diplomatice și oficiile consulare ale României, în condițiile prevăzute de lege. Pentru informarea terților, declarația de revocare a renunțării se va înscrie în registrul național notarial, ținut în format electronic, potrivit legii.

În conformitate cu dispozițiile art.1123 alin.2 C.civ.: "*Revocarea renunțării valorează acceptare, bunurile moștenirii fiind preluate în starea în*

³³⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.436.

³³⁶ Ibidem p.437.

care se găsesc și sub rezerva drepturilor dobândite de terți asupra acelor bunuri".

Revocarea renunțării operează retroactiv, de la data deschiderii moștenirii.

Efectele retroactive ale revocării nu operează însă în privința drepturilor dobândite de terțe persoane asupra bunurilor succesoriale între momentul renunțării la moștenire și acela al revocării renunțării.

138. Anularea acceptării sau renunțării la moștenire. Potrivit art. 1124 C.civ., dreptul la acțiunea în anularea acceptării sau renunțării se prescrie în termen de 6 luni, calculat în caz de violență de la încetarea acesteia, iar în celelalte cazuri din momentul în care titularul dreptului la acțiune a cunoscut cauza de nulitate relativă.

Secțiunea a V-a

SEZINA

139. Considerații prealabile. Deși toți moștenitorii dobândesc drepturile succesoriale de la data deschiderii moștenirii, în privința dobândirii exercițiului acestor drepturi, numită "*posesiunea moștenirii*" ³³⁷ sau "*sezina*", legea face distincție între două categorii de moștenitori:

- moștenitori care au *de drept* posesiunea moștenirii sau sezina, chiar de la data deschiderii moștenirii, numiți moștenitori sezinari;

- moștenitori care nu beneficiază de sezină, numiți moștenitori nesezinari; aceștia dobândesc ulterior sezina, dar cu efect retroactiv din ziua deschiderii moștenirii, prin eliberarea certificatului de moștenitor.

140. Noțiunea de sezină. Noțiunea de "*sezină*", denumită și "*posesiunea moștenirii*", are în materia dreptului succesoral un înțeles special. Astfel, potrivit art.1125 C.civ.: "*Pe lângă stăpânirea de fapt exercitată asupra patrimoniului succesoral, sezina le conferă moștenitorilor sezinari și dreptul de a administra acest patrimoniu și de a exercita drepturile și acțiunile defunctului*".

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, sezina conferă moștenitorului respectiv *posibilitatea juridică de a intra în stăpânirea bunurilor succesoriale și de a exercita drepturile și acțiunile dobândite de la defunct, fără a fi necesară atestarea prealabilă a calității de moștenitor* ³³⁸. Rezultă că sezina este un *beneficiu al legii* întrucât, spre deosebire de moștenitorii nesezinari, moștenitorii sezinari au, chiar de la data deschiderii moștenirii, exercițiul drepturilor și acțiunilor aferente bunurilor succesoriale ³³⁹.

³³⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.468.

³³⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.469.

³³⁹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.151.

Sezina conferă moștenitorilor sezinari dreptul de a lua în stăpânire bunurile succesoriale, care nu se află în posesia legitimă a vreunei terțe persoane, fără să fie necesară vreo formalitate specială³⁴⁰; însă, sezina nu presupune neapărat stăpânirea materială a bunurilor succesoriale (*corpus*) și nici intenția de a le stăpâni pentru sine (*animus*); moștenitorul sezinar are această calitate chiar dacă, în fapt, nu stăpânește bunurile succesoriale; deci, sezina este independentă de posesia de drept comun, necesară pentru a uzucapa.

De asemenea, sezina poate avea ca obiect bunuri dobândite prin aceeași moștenire de altul. Cu alte cuvinte, este posibil ca proprietatea bunului succesoral să aparțină unui moștenitor, iar sezina altuia (de exemplu, deși legatarul particular devine proprietarul bunului individual determinat ce face obiectul legatului, de la data deschiderii moștenirii, totuși sezina bunului respectiv aparține moștenitorului sezinar obligat la plata legatului).

141. Moștenitorii sezinari. Conform art. 1126 C.civ., sunt moștenitori sezinari *soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați*.

Calitatea de moștenitor sezinar este condiționată de vocația concretă la moștenire; numai cei care vin efectiv la moștenire vor fi moștenitori sezinari; cei care au fost înlăturați de la moștenire prin prezența altor moștenitori dintr-o clasă preferată sau de grad preferat ori din cauza nedemnității sau renunțării la moștenire, nu pot avea calitatea de moștenitori sezinari.

Însă, trebuie precizat că moștenitorul rezervatar dezmoștenit, atunci când acceptă moștenirea, păstrează calitatea de sezinar, deoarece culege rezerva succesorală.

142. Efectele sezei. Sezina produce următoarele efecte:

- moștenitorii sezinari au dreptul de a intra în stăpânirea de fapt și de a administra patrimoniul succesoral, fără să fie necesară îndeplinirea vreunei formalități prealabile; numai dacă s-au luat măsuri speciale de conservare a unor bunuri mobile, atunci moștenitorul sezinar nu va putea exercita în fapt stăpânirea bunurilor respective; de asemenea, sezina nu va putea înlătura drepturile celui care stăpânește pentru sine, în fapt, bunurile succesoriale și care este apărât împotriva unor fapte materiale de depozitare³⁴¹; dacă bunurile succesoriale se află în posesia altor persoane, moștenitorii sezinari vor putea intra în stăpânirea lor numai pe calea exercitării unei acțiuni petitorii sau posesorii³⁴²;

- moștenitorii sezinari pot exercita, chiar de la data deschiderii moștenirii, *drepturile și acțiunile defunctului* (inclusiv cele posesorii) fără obținerea în prealabil a certificatului de moștenitor; sezina nu înlătură însă diviziunea de

³⁴⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.153.

³⁴¹ A se vedea Trib.Jud.Hunedoara, dec.civ.nr.138/1971, în R.R.D.nr.7/1971, p.153.

³⁴² A se vedea F.Deak, op.cit., p.471.

drept a raporturilor obligaționale; fiecare moștenitor poate acționa și poate fi acționat numai pentru partea ce-i revine din creanță, respectiv din datorie³⁴³.

Regulile referitoare la sezină sunt *imperative*, ceea ce înseamnă că ele nu pot fi modificate prin voința persoanei care lasă moștenirea. Testatorul nu poate înlătura sau atribui sezină sau modifica efectele acesteia după voința sa³⁴⁴. În schimb, fiind un beneficiu al legii, moștenitorul sezinar poate renunța la invocarea acestei calități.

143. Dobândirea sezinei de către moștenitorii legali nesezinari. Potrivit art.1127 alin.1 C.civ., moștenitorii legali nesezinari dobândesc sezină numai *prin eliberarea certificatului de moștenitor*, dar cu efect retroactiv din ziua deschiderii moștenirii.

Prin urmare, moștenitorii legali care nu sunt sezinari trebuie să solicite eliberarea certificatului de moștenitor pentru a putea intra în stăpânirea de fapt a patrimoniului succesoral, precum și pentru a exercita drepturile și acțiunile defunctului.

În prezent, eliberarea certificatului de moștenitor se face în cadrul procedurii succesoriale notariale, de către notarul public competent, conform Legii nr.36/1995 privind notarii publici și activitatea notarială.

Numai în caz de neînțelegeri între succesibili cu privire la calitatea lor de moștenitori, la drepturile sau la compunerea masei succesoriale, ei trebuie să se adreseze instanței de judecată, urmând ca certificatul de moștenitor să fie eliberat de notarul public în conformitate cu hotărârea judecătorească pronunțată în cauză.

În cazul moștenirilor vacante, comuna, orașul și municipiul dobândesc sezină prin eliberarea, de către notarul public competent, *a certificatului de vacanță succesorală*.

Până la dobândirea sezinei, prin eliberarea certificatului de moștenitor, moștenitorul legal nesezinar nu poate exercita drepturile și acțiunile ce au aparținut lui *de cujus* și nici nu poate administra patrimoniul succesoral. Pe cale de consecință, nu poate fi urmărit în calitate de moștenitor. În acest sens, conform art. 1127 alin.2 C.civ.: "*Până la intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii, moștenitorul legal nesezinar nu poate fi urmărit în calitate de moștenitor*".

Însă, drepturile succesoriale ale moștenitorilor legali nesezinari nu sunt afectate deoarece acestea se dobândesc, în virtutea legii, din chiar momentul deschiderii moștenirii; așa fiind, moștenitorul legal nesezinar poate să înstrăineze bunurile moștenite, înainte de a fi dobândit sezină, deoarece exercită un drept propriu; de asemenea, poate cere notarului public competent luarea

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ A se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.64.

unor măsuri de conservare a bunurilor succesoriale (art.70 și următ. din Legea nr.36/1995).

Trimiterea în posesiunea moștenirii prin eliberarea certificatului de moștenitor produce aceleași efecte ca și sezina legală: operează retroactiv până în ziua deschiderii moștenirii, moștenitorul însezinat având dreptul și la fructele bunurilor moștenite de la această dată ³⁴⁵.

144. Dobândirea sezei de către legatarul universal sau cu titlu universal. Potrivit art. 1128 alin.1 C.civ., *legatarul universal* poate cere intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii de la moștenitorii rezervatari. Dacă asemenea moștenitori nu există sau refuză, legatarul universal intră în stăpânirea moștenirii prin *eliberarea certificatului de moștenitor*.

În literatura juridică s-a arătat că dacă legatarul este în același timp și moștenitor legal sezinar, este scutit de a cere dobândirea sezei, fiind deja investit cu puterile specifice sezei ³⁴⁶.

Legatarul cu titlu universal poate cere intrarea în stăpânirea de fapt a moștenirii de la moștenitorii rezervatari sau, după caz, de la legatarul universal intrat în stăpânirea moștenirii ori de la moștenitorii legali nerezervatari care au intrat în stăpânirea moștenirii, fie de drept (???? ei nu sunt sezinari ????), fie prin eliberarea certificatului de moștenitor. Dacă asemenea moștenitori nu există sau refuză, legatarul cu titlu universal intră în stăpânirea moștenirii prin *eliberarea certificatului de moștenitor* (art.1128 alin.2 C.civ.).

Atât legatarul universal, cât și legatarul cu titlu universal *dobândesc fructele bunurilor ce li se cuvin din ziua deschiderii moștenirii sau din ziua în care legatul produce efecte în privința lor*, cu excepția cazului în care cel care a posedat bunurile ce constituie obiectul legatului a fost de bună-credință (art.1058 C.civ.).

145. Predarea legatului cu titlu particular. Conform art. 1129 C.civ., legatarul cu titlu particular intră în posesia obiectului legatului *din ziua în care acesta i-a fost predat de bunăvoie* sau, în lipsă, *din ziua depunerii la instanță a cererii de predare*.

În aplicarea dispoziției legale de mai sus, se admite că trebuie să avem în vedere *natura dreptului* care formează obiectul legatului.

³⁴⁵ Ibidem p.473.

³⁴⁶ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.434; Alți autori au considerat că sezina urmează să fie dobândită de către legatarul universal conform regulilor arătate mai sus chiar dacă el ar avea și calitatea de moștenitor legal sezinar (de exemplu, unul dintre descendenții defunctului este instituit legatar universal): Întrucât el se prevalează de calitatea de moștenitor testamentar, pentru a obține mai mult decât cota sa de moștenitor legal, această calitate urmează să fie atestată, dacă nu a fost recunoscută de bunăvoie, *prin eliberarea certificatului de moștenitor* (A se vedea, în acest sens, F.Deak, op.cit., p.474, M.Eliescu, op.cit., II, p.83).

Dacă legatul are ca obiect un bun individual determinat, legatarul dobândește proprietatea acestuia de la data deschiderii moștenirii (art.1059 alin.1 C.civ.). Ca urmare, dacă cel obligat la plata legatului nu-și îndeplinește această obligație, legatarul particular are la dispoziție *acțiunea în revendicare*. Dacă dreptul dobândit asupra bunului individual determinat este un alt drept real, legatarul are la dispoziție *o acțiune confesorie*.

În cazul în care legatul are ca obiect bunuri de gen, legatarul este titularul unui drept de creanță asupra moștenirii (art.1059 alin.2 C.civ.). Pe cale de consecință, în caz de refuz de predare, legatarul poate obține predarea legatului pe calea *unei acțiuni personale, cu caracter patrimonial, prescriptibilă în termenul general de 3 ani*. Acțiunea se întemeiază pe testament și trebuie introdusă împotriva moștenitorilor universali sau cu titlu universal obligați la plata legatului. Dacă testatorul a însărcinat un legatar particular cu plata legatului, acțiunea va fi exercitată împotriva acestuia.

În sfârșit, dacă legatul are ca obiect o creanță a testatorului împotriva unui terț debitor, acțiunea trebuie introdusă împotriva acestuia din urmă ³⁴⁷.

Însă, trebuie precizat că creditorii moștenirii au dreptul să fie plătiți cu prioritate față de legatari (art.1067 alin.1 C.civ.). Prin urmare, dacă legatele cu titlu particular depășesc activul net al moștenirii, ele vor fi reduse în măsura depășirii, la cererea creditorilor moștenirii sau a celui care este obligat să le execute (art.1067 alin.2 C.civ.). În cazul în care, fără a se cunoaște exact datoriile și sarcinile moștenirii, un legat a fost deja executat, atunci moștenitorul legal sau testamentar, creditorii sau orice persoană interesată poate solicita restituirea de la legatarul plătit, în măsura în care legatul urmează a fi redus (art.1067 alin.3 C.civ.).

Legatarul particular are dreptul la fructele bunurilor moștenirii care i se cuvin *din ziua deschiderii moștenirii sau din ziua în care legatul produce efecte în privința sa*, cu excepția cazului în care cel care a posedat bunurile ce constituie obiectul legatului a fost de bună-credință (art.1058 C.civ.).

În conformitate cu dispozițiile Legii nr.36/1995, legatarul cu titlu particular poate obține, în cadrul procedurii succesorale notariale, certificatul de moștenitor, ca dovadă a calității sale de legatar, pe care notarul o constată în temeiul testamentului prezentat.

Secțiunea a VI-a

PETIȚIA DE EREDITATE

³⁴⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.475-476; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.157.

146. Noțiune. Așa cum am arătat, la data deschiderii moștenirii patrimoniul succesoral se transmite automat, în virtutea legii, de la defunct la moștenitorii săi. De obicei, bunurile succesoriale sunt în posesia moștenitorilor defunctului.

Există însă și situații în care patrimoniul succesoral este stăpânit - în totalitate sau în parte - de persoane care au numai în aparență calitatea de moștenitori, calitate contestată de alte persoane, care se pretind ele a fi adevărații moștenitori ai defunctului, urmărind să intre în posesia bunurilor succesoriale. De exemplu, bunurile succesoriale sunt deținute de cei doi frați ai defunctului, singurele rude de sânge ale acestuia, dovedindu-se ulterior că o terță persoană a fost instituită de către defunct legatar universal, frații fiind astfel înlăturați de la moștenire (deci, în acest caz ei sunt numai moștenitori aparenti).

Mijlocul juridic pe care îl are la îndemână adevăratul moștenitor pentru recunoașterea calității sale de moștenitor și, pe cale de consecință, pentru a intra în posesiunea patrimoniului succesoral este o acțiune care se numește, tradițional (în prezent fiind consacrată expres de noul Cod civil), *petiție de ereditate*.

Petiția de ereditate este *acțiunea civilă prin care moștenitorul cu vocație universală sau cu titlu universal solicită instanței de judecată recunoașterea calității sale de moștenitor legal sau testamentar și obligarea celui ce deține bunurile moștenirii la restituirea lor*.

Calitate procesuală activă (reclamant) o poate avea numai moștenitorul cu vocație universală sau cu titlu universal. De această acțiune nu beneficiază legatarul cu titlu particular întrucât, pentru predarea legatului, acesta are la dispoziție alte acțiuni (așa cum am arătat, fie o acțiune personală, prescriptibilă, întemeiată pe testament, fie o acțiune reală, în revendicare sau confesorie) ³⁴⁸.

Calitate procesuală pasivă (pârât) are moștenitorul aparent, adică persoana care și ea se pretinde a fi succesor universal sau cu titlu universal și care posedă toate sau o parte din bunurile succesoriale, în această calitate ³⁴⁹.

147. Caracterele juridice. Petiția de ereditate prezintă următoarele caractere juridice:

a) este o *acțiune reală*, deoarece reclamantul urmărește să îl deposeze pe moștenitorul aparent de bunurile succesoriale și să intre el în stăpânirea lor;

b) este o *acțiune divizibilă*, în sensul că fiecare moștenitor reclamant acționează pentru sine, solicitând partea la care el este îndreptățit; tot la fel, dacă sunt mai mulți pârâți (moștenitori aparenti), care dețin bunuri din patrimoniul succesoral, fiecare se apără pe sine și cu privire la bunurile pe care el le deține;

³⁴⁸ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.163.

³⁴⁹ Așa cum s-a hotărât în practica judecătorească, "în cadrul petiției de ereditate, se pune în discuție însuși titlul de succesor al moștenitorului aparent" (A se vedea Trib.Suprem, dec.civ.nr.1051/1969, în C.D., 1969, p.160).

c) este o *acțiune imprescriptibilă extinctiv*, așa cum rezultă din dispozițiile art. 1130 C.civ.: "*moștenitorul cu vocație universală sau cu titlu universal poate obține oricând recunoașterea calității sale de moștenitor....*".

148. Dovada calității de adevărat moștenitor în cadrul petiției de ereditate. Petiția de ereditate pune în discuție calitatea de moștenitor a bunurilor succesoriale reclamate. De aceea, reclamantul trebuie să dovedească faptul că *a acceptat moștenirea* și că titlul său de moștenitor sau vocația sa succesorală, este *preferabilă sau concurentă celei a pârâtului*.

Pentru aceasta el trebuie să prezinte instanței de judecată, dacă deține, *certificatul de moștenitor, care îi atestă această calitate*. Însă, de cele mai multe ori, cel care deține certificat de moștenitor este pârâtul, situație în care reclamantul trebuie să solicite constatarea sau, după caz, declararea nulității acestuia și stabilirea drepturilor sale, conform legii. În acest caz, reclamantul este nevoit să administreze alte mijloace de probă, cum ar fi *acte de stare civilă* sau *un testament*, din care să rezulte că vocația sa succesorală, legală sau testamentară, este preferabilă celei a pârâtului. De aceea, uneori admiterea acțiunii în petiție de ereditate depinde de constatarea sau declararea nulității certificatului de moștenitor ori a testamentului eliberate în favoarea pârâtului.

În afara actelor de stare civilă, în practica judecătorească s-a judecat că: "*instanța poate admite și alte mijloace de probă pentru stabilirea raportului de rudenie, dacă partea trebuie să dovedească nașteri și căsătorii vechi sau întâmplare în localități necunoscute sau îndepărtate, sau când, pentru obținerea actelor de stare civilă s-ar întâmpina alte piedici găsite întemeiate, cu condiția ca aceste probe, astfel admise, să nu fie contrare certificatelor de stare civilă prezentate*" ³⁵⁰.

Alteori, dovada rudeniei reclamantului cu defunctul, rezultată din certificatele de stare civilă sau din celelalte probe administrate, trebuie completată și prin proba cu martori, care să ateste lipsa altor rude în grad preferat sau concurent ³⁵¹.

149. Delimitarea petiției de ereditate de alte acțiuni. Petiția de ereditate se deosebește de *acțiunea în revendicare* deoarece disputa părților din proces are ca obiect calitatea de moștenitor universal sau cu titlu universal al defunctului, predarea bunurilor succesoriale fiind doar miza acestei dispute ³⁵². De aceea, în cadrul petiției de ereditate, instanța de judecată trebuie să stabilească cine este adevăratul moștenitor al defunctului, reclamantul sau pârâtul, deoarece ambii susțin că sunt succesorii lui de cujus, contestându-și reciproc calitatea de moștenitor.

³⁵⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.164.

³⁵¹ Ibidem.

³⁵² A se vedea D.Chirică, op.cit., p.457-458.

În schimb, în cadrul acțiunii în revendicare, disputa părților se referă la calitatea de proprietar (nu de moștenitor) asupra unui bun individual determinat. Cu alte cuvinte, pârâtul nu contestă reclamantului calitatea de moștenitor al defunctului, ci contestă calitatea de proprietar a defunctului (sau a reclamantului) asupra bunului ce face obiectul litigiului, refuzând predarea bunului pe motivul că el (pârâtul) este proprietar. Deci, instanța de judecată trebuie să stabilească cine este adevăratul proprietar al bunului revendicat, reclamantul sau pârâtul.

Petiția de ereditate se deosebește de *acțiunea în împărțeală*, prin care se pretinde doar o parte din moștenire, pentru că, în această acțiune, pârâtul nu contestă calitatea de moștenitor a reclamantului și nici cota sa din moștenire ³⁵³.

În sfârșit, petiția de ereditate se deosebește de acțiunea prin care reclamantul pretinde *plata datoriei pârâtului către moștenire*, dacă acesta din urmă refuză plata nu pentru că ar fi moștenitor, ci pentru că nu este dator, respectiv susține inexistența datoriei sau stingerea ei (ex. prin prescripție) ³⁵⁴.

150. Efectele recunoașterii calității de moștenitor. Recunoașterea calității de moștenitor a reclamantului, ca urmare a admiterii acțiunii în petiție de ereditate, produce următoarele consecințe:

A. În raporturile dintre reclamant (adevăratul moștenitor) și pârât (moștenitorul aparent).

Pârâtul este obligat să restituie reclamantului bunurile succesoriale. În acest sens, art. 1131 alin.1 C.civ. prevede că: "*Recunoașterea calității de moștenitor îl obligă pe deținătorul fără titlu al bunurilor din patrimoniul succesoral la restituirea acestor bunuri cu aplicarea regulilor prevăzute la art. 1.635 - 1.649*".

Obligația de restituire este diferită după cum moștenitorul aparent a fost de bună-credință (nu a știut că moștenirea preluată nu i se cuvine) sau de rea-credință (a știut foarte bine că moștenirea preluată nu i se cuvine).

a) *Dacă moștenitorul aparent a fost de bună-credință*, este obligat să restituie *în natură* toate bunurile succesoriale pe care le-a deținut, creanțele pe care le-a încasat și să achite datoriile pe care le are față de moștenire (dacă există).

În cazul în care restituirea în natură nu este posibilă, restituirea se face prin echivalent (art.1640 alin.1 C.civ.).

În cazul pieirii totale (din culpa pârâtului) sau înstrăinării bunului supus restituirii, moștenitorul aparent de bună-credință este ținut *să plătească valoarea cea mai mică a bunului*, considerată dintre valoarea la momentul primirii sale și aceea la data pieirii sau înstrăinării (art.1641 C.civ.).

³⁵³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.165.

³⁵⁴ Ibidem.

Dacă bunul supus restituirii a pierit fortuit, moștenitorul aparent de bună-credință este liberat de această obligație, însă el trebuie să cedeze reclamantului fie indemnizația încasată pentru această pierdere, fie, atunci când nu a încasat-o încă, dreptul de a primi această indemnizație (art.1642 C.civ.).

Când bunul ce face obiectul restituirii a suferit o pierdere parțială, cum este o deteriorare sau o altă scădere de valoare, moștenitorul aparent de bună-credință este ținut să îl despăgubească pe reclamant, cu excepția cazului în care pierderea rezultă din folosința normală a bunului sau dintr-o împrejurare neimputabilă debitorului (art. 1643 alin.1 C.civ.).

Atunci când cauza restituirii este imputabilă creditorului (reclamantului), bunul ce face obiectul restituirii trebuie înapoiat în starea în care se găsește la momentul introducerii acțiunii, fără despăgubiri, afară de cazul când această stare este cauzată din culpa debitorului restituirii (art.1643 alin.2 C.civ.).

În schimb, moștenitorul aparent de bună-credință are dreptul să i se restituie cheltuielile făcute cu bunul supus restituirii; dreptul la rambursarea cheltuielilor făcute cu bunul ce face obiectul restituirii este supus regulilor prevăzute în materia accesiunii pentru posesorul de bună-credință sau, dacă cel obligat la restituire este de rea-credință ori cauza restituirii îi este imputabilă, regulilor prevăzute în materia accesiunii pentru posesorul de rea-credință (art.1644 C.civ.).

De asemenea, moștenitorul aparent de bună-credință dobândește fructele produse de bunul supus restituirii până în momentul intentării acțiunii (art.1645 alin.1 C.civ.).

b) *Dacă moștenitorul aparent este de rea-credință*, el este obligat să restituie *în natură* toate bunurile succesoriale pe care le-a deținut, creanțele pe care le-a încasat și să achite datoriile pe care le are față de moștenire.

În cazul în care restituirea în natură nu este posibilă, restituirea se face prin echivalent. Astfel, în cazul pieririi totale (din culpa pârâtului) sau înstrăinării bunului supus restituirii, moștenitorul aparent de rea-credință, adică pârâtul, este ținut *să plătească valoarea cea mai mare a bunului* (considerată dintre valoarea la momentul primirii sale și aceea la data pieririi sau înstrăinării). În caz de pierdere fortuită a bunului supus restituirii, pârâtul de rea-credință nu este liberat de restituire, decât dacă dovedește că bunul ar fi pierit și în cazul în care, la data pieririi, ar fi fost deja predat reclamantului (art.1642 C.civ.). Când bunul ce face obiectul restituirii a suferit o pierdere parțială, cum este o deteriorare sau o altă scădere de valoare, moștenitorul aparent de rea-credință este obligat să-l despăgubească pe reclamant (la fel ca pârâtul de bună-credință).

De asemenea, moștenitorul aparent de rea-credință este obligat, după compensarea cheltuielilor angajate cu producerea lor, să restituie fructele pe care le-a dobândit sau putea să le dobândească și să îl indemnizeze pe reclamant (creditor) pentru folosința pe care bunul i-a putut-o procura (art. 1645 alin.2 C.civ.).

În schimb, moștenitorul aparent de rea-credință are dreptul să i se restituie cheltuielile făcute cu bunul ce face obiectul restituirii, după regulile aplicabile în materia accesiiunii pentru posesorul de rea-credință (art.1644 C.civ.).

B. În raporturile dintre reclamant (adevăratul moștenitor) și terțele persoane. Dacă, în perioada cât a deținut bunurile succesoriale, moștenitorul aparent a încheiat acte juridice cu terțe persoane, având ca obiect aceste bunuri, se vor aplica dispozițiile art.960 alin.3 C.civ.

Astfel, actele de conservare, precum și cele de administrare, încheiate între moștenitorul aparent și terți, în măsura în care profită reclamantului, sunt valabile și deci vor fi menținute.

De asemenea, se mențin și actele de dispoziție cu titlu oneros încheiate între moștenitorul aparent și terții dobânditori de bună-credință, regulile din materia cărții funciare fiind însă aplicabile.

Prin urmare, dacă actul încheiat cu terțul se menține, moștenitorul aparent va fi obligat la restituire prin echivalent, după cum a fost de bună-credință sau de rea-credință. În schimb, dacă actul se desființează, terțul va fi obligat la restituire către adevăratul proprietar, dar va avea acțiune împotriva moștenitorului aparent pentru evicțiune³⁵⁵.

Secțiunea a VII-a

CERTIFICATUL DE MOȘTENITOR

151. Noțiune. Dovada calității de moștenitor se face, de regulă, cu *certificatul de moștenitor*. Dacă nu s-a eliberat certificat de moștenitor (întrucât emiterea acestuia nu este obligatorie) sau împotriva unui astfel de certificat, dovada calității de moștenitor se poate face cu *alte mijloace de dovadă admise de lege*³⁵⁶.

Certificatul de moștenitor este actul emis de notarul public, în cadrul procedurii succesoriale notariale reglementată de Legea nr.36/1995, care *atestă calitatea unei persoane de a fi moștenitor legal sau testamentar* al unei persoane decedate³⁵⁷.

³⁵⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.486.

³⁵⁶ A se vedea O.Rădulescu, P.Rosenberg, A.Rădulescu, *Dovada calității de moștenitor*, în "Dreptul" nr.4/2002, p.101-106.

³⁵⁷ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.158.

Certificatul de moștenitor se eliberează, la cererea oricărui moștenitor legal sau testamentar acceptant, de către *notarul public mai întâi sesizat, de la locul deschiderii moștenirii*, după expirarea termenului de opțiune succesorală, dar numai dacă nu există neînțelegeri între moștenitori. *Dacă există neînțelegeri*, procedura succesorală notarială se suspendă și moștenitorii sunt îndrumați la proces, urmând ca certificatul de moștenitor să fie eliberat de notarul public în conformitate cu hotărârea judecătorească.

152. Conținutul certificatului de moștenitor. Potrivit art.1132 C.civ., certificatul de moștenitor cuprinde constatări referitoare la patrimoniul succesoral, numărul și calitatea moștenitorilor și cotele ce le revin din acest patrimoniu, precum și alte mențiuni prevăzute de lege. De exemplu, conform art. 81 și 83 din Legea nr.36/1995, certificatul mai poate cuprinde:

- mențiuni despre cel care lasă moștenirea (data decesului, ultimul domiciliu etc.);
- mențiuni referitoare la un partaj voluntar, realizat între moștenitori;
- mențiuni în legătură cu reducțiunea liberalităților excesive.

153. Funcțiile certificatului de moștenitor. Se admite că certificatul de moștenitor îndeplinește două funcții importante;

- *mijloc de însezinare*; astfel, moștenitorii nesezinari dobândesc sezina prin eliberarea certificatului de moștenitor, dar cu efect retroactiv din ziua deschiderii moștenirii (art. 1127 alin.1 C.civ.)³⁵⁸;

- *instrument probator*; până la constatarea sau declararea nulității acestuia, certificatul de moștenitor face dovadă deplină în privința calității de moștenitor, a cotei sau bunurilor care se cuvin fiecărui moștenitor în parte (art.88 alin.1 fraza a II-a din Legea nr.36/1995).

154. Puterea doveditoare a certificatului de moștenitor. Conform art.88 alin.1 fraza a II-a din Legea nr.36/1995 "*până la anularea sa prin hotărâre judecătorească, certificatul de moștenitor face dovadă deplină în privința calității de moștenitor și a cotei sau bunurilor care se cuvin fiecărui moștenitor în parte*".

De asemenea, potrivit art. 1133 alin.1 C.civ., pe lângă dovada calității de moștenitor legal sau testamentar, certificatul de moștenitor face "*dovada dreptului de proprietate al moștenitorilor acceptanți asupra bunurilor din masa succesorală, în cota care se cuvine fiecăruia*".

Însă, certificatul de moștenitor nu constituie o dovadă că bunurile din masa succesorală i-au aparținut defunctului în proprietate³⁵⁹ (de exemplu, dacă defunctul a lăsat un imobil în masa succesorală, dovada dreptului de proprietate

³⁵⁸ A se vedea G.Boroi, L.Stănciulescu, op.cit., p.655.

³⁵⁹ A se vedea C.S.J, s.civ., dec.nr.459/1993, în Buletinul CSJ 1993, p.28; Trib.Suprem, s.civ.dec.nr.672/1976, în CD, 1976, p.150.

se face cu extrasul de carte funciară sau cu titlul de proprietate eliberat conform Legii fondului funciar nr.18/1991, nu cu certificatul de moștenitor).

De asemenea, puterea doveditoare a certificatului de moștenitor este diferită și anume:

- *între moștenitorii care au participat la procedura succesoră notarială și au consimțit la eliberarea lui*, certificatul de moștenitor are valoarea unei *convenții și face dovadă deplină*; anularea sau constatarea nulității lui va putea fi cerută numai pentru vicii de consimțământ sau incapacitate ³⁶⁰ ori pentru cauze de nulitate absolută, potrivit dreptului comun ³⁶¹;

- *față de terțele persoane* (inclusiv succesibilul care nu a participat la procedura succesoră notarială și deci nu a consimțit la emiterea lui), mențiunile din certificatul de moștenitor fac dovadă numai *până la proba contrară*.

În conformitate cu art.1134 C.civ., cei care se consideră vătămați în drepturile lor prin eliberarea certificatului de moștenitor pot cere instanței judecătorești *constatarea* sau, după caz, *declararea nulității acestuia* și stabilirea drepturilor lor, potrivit legii.

155. Certificatul de calitate de moștenitor. Art. 84 din Legea nr.36/1995 prevede posibilitatea eliberării de către notarul public a unui *certificat de calitate de moștenitor*, care se emite numai în cazul în care determinarea existenței unor bunuri în patrimoniul succesor necesită operațiuni de durată și moștenitorii cer să li se stabilească doar calitatea. Acest certificat face dovada *numai în privința calității de moștenitor* și se emite atunci când nu s-a făcut proba existenței unor bunuri în patrimoniul defunctului ³⁶².

³⁶⁰ A se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.181; R.Petrescu, *Aspecte din practica judiciară în legătură cu anularea certificatului de moștenitor*, în R.R.D.nr.9/1975, p.36-37; I.Spirescu, I.Mihalache, *Anularea certificatului de moștenitor la cererea părților prezente la dezbaterea succesoră în fața notarului de stat*, în R.R.D.nr.6/1981, p.37.

³⁶¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.482.

³⁶² A se vedea I.Coadă, *Natura juridică și efectele certificatului de calitate de moștenitor, în corelație cu măsurile reparatorii, reglementate de acte normative speciale*, în "Dreptul" nr.9/2003, p.90-101. Partea vătămată prin eliberarea certificatului de calitate de moștenitor poate cere instanței de judecată anularea și stabilirea calității sale de moștenire.

CAPITOLUL VIII

AMINTIRILE DE FAMILIE

156. Bunurile care constituie amintiri de familie. Această categorie de bunuri nu a fost reglementată de vechiul Cod civil de la 1864.

Spre deosebire de vechea legislație, noul Cod civil consacră un capitol special amintirilor de familie. Astfel, potrivit art.1141 alin.1C.civ.: "*Constituie amintiri de familie bunurile ce au aparținut membrilor familiei și stau mărturie istoriei acesteia*".

Rezultă că pentru a intra în această categorie bunurile trebuie să îndeplinească două condiții:

- să fi aparținut membrilor familiei;
- să stea drept mărturie istoriei familiei, adică să existe o legătură reală între aceste bunuri și trecutul familiei.

Prin urmare, nu orice bun intră în categoria amintirilor de familie, ci numai *acelea care au legătură cu trecutul respectivei familii* ³⁶³.

Fac parte din această categorie bunuri precum: *corespondența purtată de membrii familiei, arhivele familiale, decorațiile, armele de colecție, portretele de familie, documentele, precum și orice alte bunuri cu semnificație morală deosebită pentru respectiva familie* (art.1141 alin.2 C.civ.) ³⁶⁴.

157. Regimul juridic al amintirilor de familie. Persoana care lasă moștenirea, cât timp a fost în viață, în calitate de titulară a dreptului asupra bunurilor ce constituie amintiri de familie, putea dispune liber de acestea, prin vânzare, donație sau testament, în favoarea unui moștenitor determinat sau chiar în favoarea unui terț. Aceasta pentru că nu a existat și nu există nici în prezent vreo interdicție legală în acest sens.

Însă, dacă nu a dispus de aceste bunuri, prin acte între vii sau pentru cauză de moarte, *ele revin moștenitorilor în indiviziune* (dacă sunt mai mulți), fără a exista vreo preferință în privința vreunui moștenitor anume, indiferent de gradul sau clasa din care fac parte. Moștenitorii pot ieși din indiviziune cu privire la aceste bunuri *numai prin partaj voluntar* (art.1142 alin.1 C.civ.).

În cazul în care nu se realizează partajul voluntar, bunurile care constituie amintiri de familie rămân în indiviziune (art.1142 alin.2 C.civ.). Rezultă că un partaj judiciar, realizat de către instanța judecătorească, este inadmisibil ³⁶⁵.

Pe durata indiviziunii, prin acordul moștenitorilor sau, în lipsa acestuia, prin hotărârea instanței, amintirile de familie sunt depozitate în interesul familiei

³⁶³ În jurisprudența franceză s-a hotărât că valoarea istorică a corespondenței adunate de un strămoș și transmisă moștenitorilor săi, întrucât nu emana de la acesta și nu era adresată lui, nu este suficientă pentru a caracteriza acea corespondență ca amintire de familie (a se vedea Cass, 1-re., 21 fev.1978, rezumată în H.Capitant, F.Terre, Y.Lequette, op.cit., p.456, citată după D.Chirică, op.cit., p.34. În speță a fost vorba despre câteva scrisori adresate de Napoleon I Mariei-Louiza și care au fost păstrate de Claude-Francois de Meneval, secretar particular al lui Napoleon I din timpul Consulatului până în 1809 și transmise succesorilor săi).

³⁶⁴ Printre alte bunuri care pot constitui amintiri de familie menționăm, de exemplu, diplomele și bijuteriile de familie. Jurisprudența franceză admite bijuteriile de familie în această categorie (a se vedea în acest sens, H.Capitant, F.Terre, Y. Lequette, *Les grands arrêts de la jurisprudence civile*, Tome 1, 11-e edition, Dalloz, Paris, 2000, p.461, citați după D.Chirică, op.cit., p.34).

³⁶⁵ Anterior intrării în vigoare a noului Cod civil, în practica judecătorească s-a hotărât că, în caz de neînțelegeri între coindivizari, instanța va atribui asemenea bunuri acelui membru al familiei care apare ca fiind cel mai indicat să le dețină (a se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.227). O asemenea soluție era posibilă deoarece vechiul Cod civil de la 1864 nu conținea nici o prevedere referitoare la bunurile ce constituie amintiri de familie.

Considerăm că noile reglementări sunt potrivite și utile, întrucât soluția adoptată în practica judecătorească anterioară Noului Cod civil putea fi discutabilă.

la unul ori mai mulți dintre moștenitori sau în locul convenit de ei (art.1142 alin.3 C.civ.).

Moștenitorul desemnat ca depozitar poate revendica bunurile care constituie amintiri de familie de la cel care le deține pe nedrept, dar nu le poate înstrăina, împrumuta sau da în locațiune fără acordul unanim al coindivizărilor (art.1142 alin.4 C.civ.). Rezultă *per a contrario* că dacă există acordul unanim al moștenitorilor, bunurile în discuție pot fi înstrăinate, împrumutate sau date în locațiune.

CAPITOLUL IX

PARTAJUL SUCCESORAL ȘI RAPORTUL

Secțiunea I

INDIVIZIUNEA SUCCESORALĂ

158. Noțiuni generale. Patrimoniul defunctului, rămas la data deschiderii moștenii, se poate transmite fie către un singur moștenitor, fie către doi sau mai mulți moștenitori. În această din urmă situație între moștenitori se naște o stare

de *indiviziune succesorală*. Deci, *indiviziunea succesorală* presupune o pluralitate de titulari ai dreptului de proprietate ³⁶⁶.

Indiviziunea succesorală este acea modalitate a patrimoniului transmis *mortis causa* către doi sau mai mulți moștenitori legali sau legatari universali ori cu titlu universal, în care fiecare dintre ei are o cotă-parte ideală din moștenire (1/2, 1/3, 1/4 etc), fără ca această cotă să fie concretizată în materialitatea ei, asupra unor anumite bunuri din moștenire ³⁶⁷. Dreptul fiecărui coindivizar asupra cotei-părți ideale este *un drept real* ³⁶⁸ (drept de proprietate individual, absolut și exclusiv), nu de creanță, și poartă asupra unei cote-părți ideale din întreaga moștenire, cât și asupra fiecărui bun din universalitate.

În schimb, legatul cu titlu particular, dacă are ca obiect proprietatea asupra unui (unor) bunuri individual determinate, nu dă naștere unei stări de indiviziune. În acest caz, legatarul dobândește proprietatea acestuia (acestora) de la data deschiderii moștenirii (art.1059 alin.1 C.civ.). Numai dacă legatarul cu titlu particular dobândește prin testament o cotă-parte din proprietatea unui bun determinat, atunci se va afla în stare de indiviziune cu privire la acel bun ³⁶⁹.

Secțiunea a II-a

REGIMUL JURIDIC AL INDIVIZIUNII SUCCESORALE

159. Principiile generale ale indiviziunii succesoriale. Principiile generale ale indiviziunii succesoriale sunt următoarele:

- *fiecare coindivizar are un drept individual, absolut și exclusiv asupra unei cote-părți ideale din întreaga masă indiviză;*
- *niciunul dintre coindivizari nu are vreun drept exclusiv asupra vreunui anumit bun din masa indiviză.*

³⁶⁶ A se vedea Dumitru C. Florescu, *Dreptul succesoral în Noul Cod civil*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2012, p.230; F.Deak, op.cit., p.489.

³⁶⁷ A se vedea D.Macovei, *Drept civil. Succesiuni*, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1993, p.172, M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.174.

³⁶⁸ A se vedea Dumitru C.Florescu, op.cit., p.230.

³⁶⁹ Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, indiviziunea este "*situația juridică a unui bun sau ansamblu de bunuri asupra cărora se exercită conjunct mai multe drepturi de aceeași natură fără divizare sau localizare materială a părților individuale ale fiecărui indivizar*" (J.-B Donnier, J-Cl. Civ. Art.815 a 815-16, fasc.10, 1998, p.5, nr.1, citat după D.Chirică, op.cit., p.476); între nudul proprietar și uzufructuar nu există o stare de indiviziune, deoarece drepturile lor sunt diferite; însă, poate exista indiviziune nu numai între doi sau mai mulți proprietari - în plină sau în nudă proprietate -, ci și între doi sau mai mulți uzufructuari, doi sau mai mulți titulari ai unui drept de uz sau abitație, drept de servitute sau chiar drept personal (a se vedea D.Chirică și autorii acolo citați, op.cit., p.477).

Aceste două principii determină regimul juridic al *actelor* pe care le pot încheia coindivizarii în legătură cu bunurile aflate în stare de indiviziune.

160. Regimul juridic al actelor privitoare la bunurile indivize. În legătură cu bunurile indivize, coindivizarii pot efectua două categorii de acte: *acte materiale* și *acte juridice*.

a) Actele materiale constau în *acte de folosință* a bunurilor aflate în indiviziune și *de culegere a fructelor acestor bunuri* ³⁷⁰.

Astfel, fiecare dintre coindivizari poate folosi bunurile indivize *fără a fi necesar acordul celorlalți*, cu condiția de a nu împiedica exercitarea drepturilor concurente ale celorlalți coindivizari și de a nu schimba destinația ori modul de utilizare al bunului comun. În acest sens, art. 636 alin.1 C.civ. dispune că: "*Fiecare coproprietar are dreptul de a folosi bunul comun în măsura în care nu schimbă destinația și nu aduce atingere drepturilor celorlalți coproprietari*".

Coproprietarul care, împotriva voinței celorlalți proprietari, exercită în mod exclusiv folosința bunului comun *poate fi obligat la despăgubiri* (art.636 alin.2 C.civ.).

Modul de folosire a bunului comun se stabilește *prin acordul coproprietarilor*, iar în caz de neînțelegeri între coproprietari, cu privire la actele materiale de folosire a bunurilor din indiviziune, *prin hotărâre judecătorească*. Rezultă că după intrarea în vigoare a noului Cod civil, instanțele de judecată sunt competente să realizeze un *partaj judiciar de folosință a bunului comun* ³⁷¹.

Fructele produse de bunul comun se cuvin tuturor coproprietarilor, proporțional cu cota lor parte din drept (art.637 C.civ.). Prin urmare, dacă unul dintre coproprietari a folosit în exclusivitate ori a cules singur fructele bunurilor indivize, ceilalți coproprietari pot pretinde contravaloarea folosinței sau cotele ce li se cuvin din fructe, independent de împărțeala bunurilor ³⁷². Conform art.638 alin.1C.civ.: "*Fructele naturale sau fructele industriale ale bunului comun însușite de un coproprietar fac parte din masa partajabilă cât timp ele nu au fost consumate ori înstrăinate sau nu au pierit și pot fi identificate distinct. În caz contrar, coproprietarul interesat are dreptul la despăgubiri, cu excepția cazului în care fructele au pierit în mod fortuit. Dreptul la acțiunea în despăgubiri este supus prescripției, potrivit dreptului comun*".

De asemenea, dreptul de a reclama fructele civile ale bunului comun însușite de un coproprietar este supus prescripției, potrivit dreptului comun (art.638 alin.3 C.civ.).

³⁷⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.176.

³⁷¹ Sub imperiul vechiului Cod civil instanța de judecată nu putea admite o acțiune în realizarea unui partaj de folosință neacceptat unanim de către coindivizari; singura posibilitate pe care o aveau coindivizarii era aceea de a solicita ieșirea din indiviziune, prin partajarea proprietății bunului indiviz.

³⁷² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.177.

Însă, coproprietarul care a suportat singur cheltuielile producerii sau culegerii fructelor are dreptul la restituirea acestor cheltuieli de către coproprietari, în proporție cu cotele lor părți (art.638 alin.1 C.civ.).

b) Actele juridice privitoare la bunurile succesoriale aflate în stare de indiviziune pot fi: *acte de conservare, acte de administrare și acte de dispoziție*.

1⁰ În ce privește *actele de conservare*, fiecare coproprietar poate să facă acte de conservare cu privire la bunul comun, fără acordul celorlalți coproprietari (art.640 C.civ.). Actele de conservare sunt acele acte încheiate în scopul evitării pierderii materiale a unui bun indiviz sau dispariția juridică a unui drept ³⁷³. Ele se caracterizează prin faptul că sunt *necesare și urgente*, fiind făcute pentru a contracara un pericol iminent. De exemplu, sunt considerate acte de conservare: repararea urgentă a unor stricăciuni ale bunului indiviz, inventarierea bunurilor succesoriale, punerea de sigilii, îndeplinirea formelor de publicitate pentru opozabilitatea sau conservarea unui drept, încasarea unei creanțe, întreruperea unei prescripții ³⁷⁴; prin excepție de la regula potrivit căreia acțiunile în justiție sunt acte de administrare, sunt incluse în categoria actelor de conservare și următoarele acțiuni în justiție: acțiunile posesorii, acțiunea pentru repararea prejudiciului cauzat de un terț bunului indiviz, acțiunea în revendicarea unui bun indiviz etc ³⁷⁵.

2⁰ *Actele de administrare*, precum încheierea sau denunțarea unor contracte de locațiune, cesiunile de venituri imobiliare și altele asemenea, cu privire la bunul comun *pot fi făcute numai cu acordul coproprietarilor ce dețin majoritatea cotelor părți* (art.641 alin.1 C.civ.) ³⁷⁶.

Actele de administrare care limitează în mod substanțial posibilitatea unui coproprietar de a folosi bunul comun în raport cu cota sa parte ori care impun acestuia o sarcină excesivă prin raportare la cota sa parte sau la cheltuielile suportate de către ceilalți coproprietari *nu vor putea fi efectuate decât cu acordul acestuia* (art.641 alin.2 C.civ.).

De asemenea, coproprietarul sau coproprietarii interesați pot cere instanței să suplinească acordul coproprietarului aflat în imposibilitate de a-și exprima

³⁷³ A se vedea F.Terre, Y Lequette, op.cit., p.593, citați după D.Chirică, op.cit., p.484.

³⁷⁴ A se vedea pentru amănunte D.Chirică, op.cit., p.484.

³⁷⁵ Ibidem p.484-485

³⁷⁶ Anterior noului Cod civil, actele de administrare, pentru a fi valabile, trebuiau să fie încheiate cu acordul unanim al coindivizarilor. Însă, practica judecătorească a încercat să atenueze consecințele acestei reguli, considerate prea severe, validând unele acte de administrare, chiar dacă nu era respectată regula unanimității, fie pe temeiul gestiunii de afaceri, fie pe temeiul unui mandat tacit prezumat; în toate cazurile, condițiile cerute fiind acelea ca actul de administrare să fie util și nici unul dintre coindivizari să nu se fi opus expres la efectuarea lui (a se vedea Tribunalul Suprem, s.civ., dec.nr. 884/1968, în R.R.D.nr.1/1969, p.152; Tribunalul Suprem, s.civ., dec.nr.106/1969, în R.R.D. nr.5/1969, p.175; a se vedea și M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p. 178;F.Deak, op.cit., p.492).

voința sau care se opune în mod abuziv la efectuarea unui act de administrare indispensabil menținerii utilității sau valorii bunului (art.641 alin.3 C.civ.). Fiind vorba despre împrejurări de fapt, aprecierea lor va fi lăsată la latitudinea instanței de judecată.

3⁰ Cu referire la *actele juridice de dispoziție*, trebuie să avem în vedere două aspecte:

- fiecare dintre coindivizari *își poate înstrăina liber, fără acordul celorlalți coindivizari, cota-parte ideală ce-i revine din indiviziune*; aceasta deoarece, așa cum am arătat, fiecare coindivizar are un drept individual, absolut și exclusiv asupra cotei-părți ideale ce i se cuvine din bunurile indivize; în acest sens, art.634 alin.1 C.civ. prevede că: "*Fiecare coproprietar este titularul exclusiv al unei cote-părți din dreptul de proprietate și poate dispune în mod liber de aceasta în lipsă de stipulație contrară*"; fiecare coindivizar poate dispune liber nu numai de cota ideală ce-i revine din universalitate, ci și de cota ideală dintr-un bun determinat din universalitate (de exemplu, cota-parte dintr-un imobil), cumpărătorul subrogându-se înstrăinătorului, situație în care se va afla în aceeași stare de indiviziune în care se găsea coindivizarul vânzător ³⁷⁷;

- actele juridice de dispoziție, care privesc nu cota parte ideală, ci un anumit bun din masa indiviză, în materialitatea lui, pot fi încheiate numai cu acordul tuturor coproprietarilor; în acest sens, art.641 alin.4 C.civ. dispune că: "*Orice acte juridice de dispoziție cu privire la bunul comun, actele de folosință cu titlu gratuit, cesiunile de venituri imobiliare și locațiunile încheiate pe termen mai mare de 3 ani, precum și actele care urmăresc exclusiv înfrumusețarea bunului nu se pot încheia decât cu acordul tuturor coproprietarilor. Orice act juridic cu titlu gratuit va fi considerat act de dispoziție*" ³⁷⁸; sunt considerate acte de dispoziție; vânzarea-cumpărarea, schimbul, donația, ipoteca, gajul etc.; de asemenea, sunt acte de dispoziție și actele de dispoziție materială asupra bunurilor indivize cum ar fi *transformarea sau distrugerea acestora*, care se pot face numai cu acordul tuturor coindivizarilor; acordul poate fi dat anterior sau concomitent încheierii actului, cât și posterior, prin ratificarea (expresă sau tacită) a actului; dacă un singur coindivizar se opune, actul nu poate fi încheiat, indiferent de numărul coindivizarilor care își exprimă acordul.

Actele juridice de dispoziție încheiate de un singur coindivizar cu un terț, fără consimțământul celorlalți, sunt valabile sub condiția rezolutorie ca la partaj bunul în privința căruia s-a încheiat acel act să fie atribuit altui coindivizar decât cel care l-a încheiat; actul de dispoziție se consolidează dacă la partaj bunul

³⁷⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.491; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.179.

³⁷⁸ Dispozițiile art.641 din Codul civil se aplică numai actelor juridice încheiate după intrarea în vigoare a Codului civil (art.62 din Legea de punere în aplicare nr.71/2011).

indiviz este atribuit coindivizarului contractant, în caz contrar actul se desființează cu efect retroactiv ³⁷⁹.

De asemenea, conform art.681 din noul Cod civil, actele încheiate, în condițiile legii, de un coproprietar cu privire la bunul comun rămân valabile și sunt opozabile celui căruia i-a fost atribuit bunul în urma partajului.

161. Sancțiunile care intervin în caz de nerespectare a regulilor prevăzute de art. 641C.civ. Potrivit art. 642 alin. 1 C.civ. actele juridice făcute cu nerespectarea regulilor prevăzute de art. 641C.civ. *sunt inopozabile coproprietarului care nu a consimțit, expres sau tacit, la încheierea actului.* Prin urmare, actul este valabil între părțile contractante (coindivizarul contractant și terț), dar *inopozabil* față de coindivizarii care nu au consimțit la încheierea actului. În literatura juridică recentă s-a arătat că, atâta timp cât coindivizarii necontractanți nu invocă inopozabilitatea, actul produce efecte, dar din momentul invocării inopozabilității, față de coindivizarii care au reclamat acest lucru, efectele actului sunt înlăturate, ca și când nu ar exista, terțul contractant fiind considerat și tratat ca un uzurpator ³⁸⁰

De asemenea, coproprietarului vătămat i se recunoaște dreptul ca, înainte de partaj, să exercite acțiunile posesorii împotriva terțului care ar fi intrat în posesia bunului comun în urma încheierii actului. În acest caz, restituirea posesiei bunului se va face în folosul tuturor coproprietarilor, cu daune-interese, dacă este cazul, în sarcina celor care au participat la încheierea actului (art.642 alin.2 C.civ.).

Fiecare coproprietar poate sta singur în justiție, indiferent de calitatea procesuală, în orice acțiune privitoare la coproprietate, inclusiv în cazul acțiunii în revendicare (art.643 alin.1C.civ.) ³⁸¹.

162. Imprescriptibilitatea dreptului de a cere ieșirea din indiviziune.

La fel ca în sistemul vechiului Cod civil de la 1864, indiviziunea este și în viziunea noului Cod civil tot o stare vremelnică, motiv pentru care art.1143 alin. 1 dispune că: *"Nimeni nu poate fi obligat a rămâne în indiviziune. Moștenitorul poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel"*.

³⁷⁹ A se vedea D.Chirică, op. cit., p.483; F.Deak, op.cit., p.491.

³⁸⁰ A se vedea pentru amănunte D.Chirică, op.cit., p.484.

³⁸¹ Anterior intrării în vigoare a noului Cod civil, practica judecătorească și majoritatea doctrinei, în lipsa unui text de lege, au decis că regula unanimității se aplică și în privința acțiunii în revendicarea unui bun indiviz, care nu poate fi exercitată de un singur coproprietar, întrucât vizează recunoașterea dreptului de proprietate pentru toți (a se vedea, de exemplu, Curtea Supremă de Justiție s.civ. decizia nr. 1467/1992, în Dreptul nr.7/1993, p.91; *idem*, decizia nr.295/1993, în Dreptul nr.7/1994, p.85; *idem*, decizia.nr.892/1995, în Dreptul nr.2/1996, p.103; F.Deak, op.cit., p.491).

Rezultă că *dreptul de a cere ieșirea din indiviziune este imprescriptibil extinctiv*. Împotriva cererii de ieșire din indiviziune se poate opune numai existența unei convenții de partaj voluntar (împărțeală realizată prin acordul de voință al coindivizării) sau uzucapiunea, dacă unul dintre coindivizari a exercitat asupra unor bunuri succesoriale o posesie utilă, necesară pentru a uzucapa³⁸². În acest sens, art.675 C.civ. prevede că "*partajul poate fi cerut chiar atunci când unul dintre coproprietari a folosit exclusiv bunul, afară de cazul când acesta l-a uzucapat, în condițiile legii*".

Dispozițiile art. 1143 alin.1 C.civ. *sunt imperative, interesând ordinea publică*. Prin urmare, așa cum se admitea în literatura juridică anterioară Noului Cod civil³⁸³, orice clauze prin care testatorul ar obliga moștenitorii să rămână în indiviziune, precum și convenția prin care coindivizării ar renunța la dreptul de a cere ieșirea din indiviziune, *sunt lovite de nulitate*.

În mod excepțional, dacă starea de indiviziune ar prezenta vreun interes pentru coindivizari, atunci legea le permite acestora să încheie o convenție pentru suspendarea partajului și menținerea indiviziunii pe o perioadă de cel mult 5 ani³⁸⁴. În acest sens, conform art. 672 C.civ.: "*Convențiile privind suspendarea partajului nu pot fi încheiate pentru o perioadă mai mare de 5 ani. În cazul imobilelor, convențiile trebuie încheiate în formă autentică și supuse formalităților de publicitate prevăzute de lege*". Încheierea valabilă a unei asemenea convenții presupune acordul unanim al coindivizării și capacitatea de a încheia acte de dispoziție³⁸⁵.

Convențiile de suspendare a partajului încheiate pe o perioadă mai mare de 5 ani sau pe durată nedeterminată sunt lovite de nulitate, întrucât contravin dispozițiilor imperative ale art. 1143 alin.1 C.civ.³⁸⁶. De asemenea, este lovită de nulitate orice clauză testamentară prin care moștenitorii ar fi obligați să rămână în indiviziune, chiar și pe o durată mai mică de 5 ani³⁸⁷.

În cazul în care s-a încheiat între moștenitori o convenție de suspendare a partajului pentru o perioadă de 5 ani, se pune întrebarea *dacă totuși ei ar putea cere ieșirea din indiviziune înainte de expirarea celor 5 ani* ?. Întrebarea este legitimă față de dispozițiile art. 669 C.civ. care prevăd că partajul poate fi cerut oricând, afară de cazul în care partajul a fost suspendat prin lege, act juridic ori hotărâre judecătorească. Pe de altă parte, dispozițiile imperative ale art.1143 alin.1 C.civ., teza a II-a, prevăd că: "*....Moștenitorul poate cere oricând ieșirea din indiviziune, chiar și atunci când există convenții sau clauze testamentare care prevăd altfel*". Considerăm că răspunsul corect este acela că moștenitorii

³⁸² A se vedea F.Deak, op.cit., p.492.

³⁸³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.180.

³⁸⁴ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.243.

³⁸⁵ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.486.

³⁸⁶ Ibidem.

³⁸⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.493.

pot cere ieșirea din indiviziune, chiar înainte de expirarea termenului convenit pentru suspendarea partajului, întrucât această posibilitate este consacrată expres, fără echivoc, de însăși dispozițiile imperative ale art. 1143 alin.1, teza a II-a. În același sens, în literatura de specialitate recentă s-a arătat că *"..... o convenție privind suspendarea partajului succesoral..... poate fi oricând denunțată de oricare dintre moștenitorii coindivizari care au încheiat-o, deci chiar înainte de termenul pentru care a fost convenită"* ³⁸⁸.

De asemenea, trebuie reținut că dispozițiile de drept comun ale art. 669-686 C.civ. se aplică partajului succesoral numai *"în măsura în care nu sunt incompatibile cu acesta"* (art.1143 alin.2 C.civ.). Așa fiind, în materie de partaj succesoral se aplică dispozițiile speciale art. 1143 alin.1, teza a II-a, în sensul că moștenitorul poate cere ieșirea din indiviziune chiar și atunci când partajul a fost suspendat.

Secțiunea a III-a

PARTAJUL SUCCESORAL

163. Considerații generale. Noul Cod civil nu reglementează în amănunt partajul succesoral, precizând că dispozițiile de drept comun în materie ale art. 669-686 C.civ. se aplică și partajului succesoral, în măsura în care nu sunt incompatibile cu acesta ³⁸⁹.

Analizând dispozițiile art. 669-686 C.civ. se poate constata că nu sunt menționate și explicate unele noțiuni cum ar fi: *partajul de folosință, partajul definitiv, partajul parțial* etc. Întrucât literatura de specialitate și practica judecătorească, atât anterioară cât și posterioară noului Cod civil, operează cu aceste noțiuni, considerăm util să le prezentăm, mai jos, pe scurt.

164. Noțiunea de partaj (împărțeală). Partajul definitiv. Partajul de folosință și partajul parțial. Potrivit art. 669 C.civ. *"încetarea coproprietății prin partaj poate fi cerută oricând...."*. Rezultă că prin partaj încetează starea de coproprietate ³⁹⁰. Ca urmare, *partajul* (împărțeala) este operațiunea juridică prin care încetează starea de indiviziune, în sensul că se realizează o împărțire efectivă, în natură sau prin echivalent, a bunurilor aflate în indiviziune, cota

³⁸⁸ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.236.

³⁸⁹ Conform art. 66 din Legea nr.71/2011 de punere în aplicare a Codului civil, dispozițiile art.669-686 sunt aplicabile convențiilor de partaj încheiate după intrarea în vigoare a Codului civil. De asemenea, dispozițiile art.669-686 se aplică și partajului judiciar, atunci când cererea de chemare în judecată a fost introdusă după intrarea în vigoare a Codului civil.

³⁹⁰ Coproprietatea (indiviziunea) mai poate înceta și atunci când coindivizari cedează drepturile indivize unuia dintre ei sau unei terțe persoane.

parte ideală de drept fiind înlocuită cu un drept exclusiv de proprietate asupra unuia sau mai multor bunuri determinate ³⁹¹. Din moment ce se pune capăt stării de indiviziune, iar cota parte ideală este înlocuită cu un drept exclusiv de proprietate, înseamnă că partajul vizează proprietatea (partajul proprietății), iar operațiunea de împărțea nu poate fi decât definitivă (partaj definitiv).

Partajul definitiv sau de proprietate se deosebește de *partajul de folosință* sau *provizoriu*, care privește doar posesia și folosința bunurilor succesoriale pe timpul stării de indiviziune, fiecare coproprietar folosind individual bunurile ce i-au fost atribuite lui, având dreptul să culeagă fructele și veniturile produse de acestea, fără obligația de a da socoteală celorlalți coindivizari ³⁹². Cu alte cuvinte, partajul de folosință constă într-o împărțea provizorie a bunurilor indivize, care durează cel mult până la partajul proprietății. Partajul de folosință nu pune capăt stării de indiviziune, care continuă să existe până la partajul proprietății, când încetează.

Mai precizăm că partajul poate fi *total*, având ca obiect întreaga masă indiviză, sau *parțial*, având ca obiect numai unul ori anumite bunuri indivize, dacă coindivizarii și-au exprimat voința de a rămâne în indiviziune asupra celorlalte bunuri ³⁹³.

165. Condițiile generale de fond ale partajului succesoral. Condițiile de fond ale partajului succesoral vizează *persoanele care pot cere partajul, capacitatea lor de exercițiu și, în mod excepțional, necesitatea unei autorizații administrative*.

a) *Persoanele care pot cere partajul succesoral* sunt cele de mai jos:

- în primul rând, persoanele care pot cere partajul succesoral sunt *coindivizarii* (moștenitorii legali, legatarii universali și legatarii cu titlu universal); legatarul cu titlu particular nu poate cere ieșirea din indiviziune atunci când dobândește un drept exclusiv de proprietate (sau alt drept real) asupra unui bun individual determinat; dacă însă legatarul particular a dobândit o cotă-parte din dreptul asupra unui bun aflat în indiviziune, va putea cere partajarea aceluși bun;

- *succesorii în drepturi ai coindivizarilor*, adică persoanele care au dobândit, *inter vivos* sau *mortis causa*, de la coindivizari drepturile lor succesoriale, printr-o transmisiune universală sau cu titlu universal; acești succesori subrogându-se în drepturile coindivizarilor, pot cere partajul sau pot continua împărțea cerută de autorul lor ³⁹⁴; în caz de moarte a unui coindivizar,

³⁹¹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.181; F.Deak, op.cit., p.494; D.Chirică, op.cit., p.515.

³⁹² A se vedea D.Chirică, op.cit., p.515.

³⁹³ În literatura juridică s-a arătat că partajul poate fi parțial și în privința unuia sau unora dintre coindivizari, restul rămânând în indiviziune (D.Chirică, op.cit., p.515).

³⁹⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.182; cumpărătorul unui bun succesoral individual determinat de la unul dintre coindivizari nu poate cere partajul în nume propriu, deoarece nu

moștenitorii lui, care se bucură de drepturile succesoriale prin retransmitere, pot cere ieșirea din indiviziune; așa cum s-a arătat, în acest caz, se creează două stări de indiviziune (două mase indivize), astfel încât se impune partajul acestora în ordinea deschiderii moștenirilor ³⁹⁵;

- *creditorii personali ai coindivizarilor* pot cere partajul sau pot continua acțiunea de ieșire din indiviziune înaintată de către coindivizarul debitor; în acest sens, art. 678 alin.1 C.civ. prevede că: "*Creditorii unui coproprietar pot urmări silit cota lui parte din dreptul asupra bunului comun sau pot cere instanței împărțeala bunului*"; rezultă că creditorii unui coproprietar au la îndemână o *acțiune directă* prin care pot cere partajul bunului indiviz (nu doar o acțiune oblică, așa cum era anterior intrării în vigoare a Codului civil), iar cota parte din bunul indiviz, aparținând coindivizarului debitor, poate fi urmărită fără a solicita ieșirea din indiviziune (ceea ce este o schimbare față de vechea reglementare, care nu permitea creditorilor personali ai coindivizarului să-i urmărească partea indiviză dintr-un imobil succesoral, ci doar să ceară partajul întregii succesiuni ³⁹⁶); mai trebuie precizat că, potrivit art. 678 alin.4 C.civ., convențiile de suspendare a partajului pot fi opuse creditorilor numai dacă, înainte de nașterea creanțelor, au dobândit dată certă în cazul bunurilor mobile sau au fost autentificate în cazul bunurilor imobile și s-au îndeplinit formalitățile de publicitate prevăzute de lege.

b) Capacitatea de exercițiu necesară pentru a cere partajul succesoral.

Având în vedere consecințele pe care le are asupra patrimoniilor coindivizarilor (dreptul fiecărui coindivizar asupra cotei-părți ideale se transformă într-un drept exclusiv asupra unor bunuri determinate, ce intră în lotul său), partajul este calificat drept *un act de dispoziție*, iar nu de administrare a patrimoniului ³⁹⁷. De aceea, coindivizarii care solicită sau participă la ieșirea din indiviziune trebuie să aibă *capacitate de exercițiu deplină* ³⁹⁸.

Dacă un coindivizar este lipsit de capacitate de exercițiu (minor sub 14 ani sau persoană pusă sub interdicție judecătorească), partajul va putea fi cerut de către reprezentantul său legal. Dacă are capacitate de exercițiu restrânsă (minor între 14 și 18 ani), el va putea cere personal partajul, dar cu încuviințarea

dobândește calitatea de coindivizar (a se vedea D.Chirică, op.cit.,p.518); însă, cumpărătorul unei cote părți ideale din masa indiviză sau dintr-un anumit bun din masa indiviză, subrogându-se înstrăinătorului, dobândește calitatea de coindivizar și deci poate cere ieșirea din indiviziune.

³⁹⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.496.

³⁹⁶ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.519; Pentru amănunte a se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.221; C.Turianu, V.Stoica, *Partajul bunurilor care formează obiect de executare silită sau asupra cărora au fost luate măsuri asigurătorii, în R.R.D.nr.3/1985, p.22-29*; Gh.Comăniță, *Dreptul de a cere partajul și titularii săi, în Dreptul nr.1/2000, p.69*.

³⁹⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.496; Dumitru C. Florescu, op.cit., p.237.

³⁹⁸ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.519; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.182.

prealabilă și asistarea ocrotitorului legal. În ambele cazuri este necesară și încuviințarea prealabilă a instanței de tutelă³⁹⁹, dacă partajul se face prin bună învoială⁴⁰⁰. În cazul partajului judiciar nu este necesară această încuviințare, întrucât interesele incapabilului sunt ocrotite de către instanța de judecată⁴⁰¹.

În cazul în care ar exista contrarietate de interese între ocrotitor și cel ocrotit (de exemplu, ambii sunt coindivizari și participă la partaj) este necesară numirea unui curator special, în condițiile art.150 alin.1 C.civ., de către instanța de tutelă. Dacă sunt mai mulți ocroțiți cu interese contrarii, pentru fiecare dintre ei se va numi un curator special⁴⁰². În sfârșit, numirea unui curator special de către instanța de tutelă este necesară și în cazul în care unul dintre coindivizari este dispărut, în condițiile art.178 alin.1 lit.d C.civ..

c) *Necesitatea unei autorizații administrative.* În principiu, ieșirea din indiviziune nu este condiționată de obținerea unei autorizații administrative prealabile. Prin excepție, dacă în masa succesorală se găsesc construcții, iar împărțeala acestora în natură ar necesita modificări arhitectonice, atunci este obligatorie eliberarea autorizației potrivit Legii nr.50/1991 privind autorizarea executării construcțiilor și unele măsuri pentru realizarea locuințelor.

Partajul la care participă statul sau unitățile administrativ-teritoriale se face potrivit dreptului comun, fără a fi necesară eliberarea unei autorizații speciale. Dacă însă partajul are ca obiect bunuri imobile, aflate în indiviziune cu domeniul public sau privat al comunelor, orașelor sau județelor, atunci ieșirea din indiviziune se face cu participarea sau reprezentarea consiliului local ori județean⁴⁰³.

166. Obiectul partajului succesoral. Drepturile reale asupra bunurilor din masa succesorală se dobândesc de către moștenitori în stare de indiviziune. Fiecare moștenitor dobândește numai o cotă parte ideală (corespunzătoare cu drepturile succesoriale care i se cuvin) din dreptul real asupra bunurilor care nu sunt susceptibile de diviziune prin efectul legii. De aceea, în principiu, obiectul partajului succesoral îl constituie numai *bunurile aflate în indiviziune*, adică bunurile care, prin natura lor, nu sunt susceptibile de a fi divizate automat, în puterea legii, ci impun necesitatea unei împărțeli între moștenitori⁴⁰⁴.

³⁹⁹ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.238.

⁴⁰⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.497.

⁴⁰¹ Dacă în cursul judecării partajului între coindivizari se realizează o tranzacție, atunci este necesară încuviințarea prealabilă a instanței de tutelă, deoarece instanța de judecată nu mai judecă, ci doar verifică valabilitatea tranzacției, care se va regăsi în dispozitivul hotărârii judecătorești.

⁴⁰² Ibidem.

⁴⁰³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.498.

⁴⁰⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.183.

Drepturile de creanță și pasivul succesoral se transmit către moștenitori divizate de plin drept între ei, din chiar momentul deschiderii moștenirii, potrivit cotelor succesoriale. Prin urmare, acestea nu fac obiectul partajului succesoral.

Precizăm că *unele bunuri, deși existau în patrimoniul defunctului la data deschiderii moștenirii, totuși nu fac obiectul partajului succesoral*:

- bunurile individual determinate care fac obiectul unor legate cu titlu particular; numai dacă legatul ar avea ca obiect o cotă-parte din dreptul de proprietate asupra unui bun individual determinat (de exemplu, cota de 1/4 parte dintr-un apartament) legatarul ar dobândi calitatea de coindivizar și deci ar putea participa la împărțeala acelui bun; așa cum s-a arătat în literatura juridică, indiviziunea poate fi nu numai totală (asupra universalității succesoriale), dar și parțială (asupra unui bun din universalitate) ⁴⁰⁵;

- sumele de bani depuse la CEC Bank sau la o altă bancă, pe care defunctul (deponent) le lăsase prin clauză testamentară unei anumite persoane, care să le dobândească la data deschiderii moștenirii (legat particular) ⁴⁰⁶;

- adăugirile și îmbunătățirile aduse de către moștenitori unor bunuri succesoriale; în măsura în care aceste bunuri nu cad în lotul coindivizarului care le-a adus îmbunătățirile, acestea vor putea constitui obiect de desocotire între moștenitori ⁴⁰⁷;

- bunurile care, prin natura lor, nu sunt susceptibile de a fi împărțite; de exemplu, amintirile de familie (corespondența purtată de membrii familiei, arhivele familiale, decorațiile, armele de colecție, portretele de familie, documentele, precum și alte bunuri cu semnificație morală deosebită pentru respectiva familie - art.1141 C.civ.); conform art. 1142 alin.1 C.civ., moștenitorii pot ieși din indiviziune cu privire la bunurile care constituie amintiri de familie *numai prin partaj voluntar*;

- servituțile și părțile comune din imobilele destinate folosinței în comun (curtea comună, subsolul, podul casei, drumul de acces etc); acestea fac obiectul dreptului de proprietate comună forțată și perpetuă, *partajul fiind inadmisibil* (art.671 alin.1 C.civ.) ⁴⁰⁸;

- dreptul real de folosință asupra locurilor de înmormântare și lucrărilor funerare (potrivit regulamentelor cimitirelor, acestea se transmit în indiviziune

⁴⁰⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.499.

⁴⁰⁶ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.184. Sumele de bani depuse la CEC Bank și pentru care nu s-a prevăzut o clauză testamentară, fiind creanțe, se divid de drept între comoștenitorii acceptanți și deci nu fac parte din masa indiviză; dacă însă între comoștenitori există neînțelegeri cu privire la drepturile lor asupra acestor sume, ele vor putea constitui obiect al partajului, după stabilirea drepturilor succesoriale ale fiecărui moștenitor.

⁴⁰⁷ Ibidem p.184-185.

⁴⁰⁸ Partajul poate fi cerut în cazul părților comune din clădirile cu mai multe etaje sau apartamente atunci când aceste părți încetează de a mai fi destinate folosinței comune (art.671 alin.2).

soțului supraviețuitor și rudelor celor mai apropiate ale defunctului ⁴⁰⁹, fiind susceptibile de partaj numai în mod cu totul excepțional).

Pe de altă parte, sunt și *bunuri care fac obiectul partajului succesoral, deși nu au existat în patrimoniul defunctului la data deschiderii moștenirii*:

- bunurile aduse la masa succesorală ca urmare a raportului donațiilor sau ca efect al reducăunii liberalităăilor excesive;

- bunurile care intră în masa succesorală în temeiul subrogaăiei reale cu titlu universal (de exemplu, despăgubirile plătite pentru distrugerea unui bun succesoral de către un teră) ⁴¹⁰;

- terenurile asupra căroră s-a reconstituit dreptul de proprietate în baza Legii fondului funciar nr.18/1991 și pentru care titlul de proprietate a fost eliberat după data deschiderii moștenirii;

- fructele naturale, industriale sau civile produse de bunurile successorale ulterior datei deschiderii moștenirii; acestea se cuvin tuturor coindivizarilor, cu excepăia cazului în care ei au realizat un partaj de folosină a bunurilor successorale sau unul dintre comoștenitori a folosit bunul în temeiul unui titlu (de exemplu, contract de comodat, dreptul de abitaăie al soăului supravieăuitor etc.); așa cum s-a arătat în literatura juridică, cota-parte din fructe poate fi cerută nu numai în cadrul acăiunii de partaj, dar și printr-o acăiune separată; dreptul de a cere *cota-parte din fructele naturale sau industriale* ale bunului comun este *imprescriptibil* dacă ele mai există în materialitatea lor (nu au fost consumate ori înstrăinate sau nu au pierit și pot fi identificate distinct; în caz contrar, dreptul la acăiunea în despăgubiri este supus prescripăiei, potrivit dreptului comun - art.638 alin.2) ⁴¹¹; însă, coproprietarul care a suportat singur cheltuielile producerii sau culegerii fructelor are dreptul la restituirea acestor cheltuieli de către coproprietari, în proporăie cu cotele lor părăi ⁴¹²; dreptul de a reclama *fructele civile* ale bunului comun însușite de un coproprietar este supus prescripăiei, potrivit dreptului comun (art.638 alin.3).

167. Felurile partajului succesoral. Din dispoziăiile art. 670 C.civ. rezultă că partajul poate fi făcut *prin bună învoială* sau *prin hotărâre judecătorească*.

Deci, partajul este de două feluri: partaj prin bună învoială (*partaj voluntar*) și partaj prin hotărâre judecătorească (*partaj judiciar*).

⁴⁰⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.500; L.Mihai, *În legătură cu obiectul partajului succesoral*, în R.R.D nr.2/1987, p.26-27.

⁴¹⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.501.

⁴¹¹ În literatura de specialitate s-a arătat că termenul de prescripăie (3 ani) se calculează de la data culegerii fructelor (F.Deak, op.cit., p.502).

⁴¹² A Sitaru, *În legătură cu obligaăia aducerii fructelor la masa bunurilor partajabile*, în R.R.D. nr.10/1977, p.32-37; Pentru unele amănunte a se vedea și L. Mihai, op.cit., p.23-25.

a) Partajul voluntar. În conformitate cu dispozițiile art. 1144 alin.1 C.civ.: "*Dacă toți moștenitorii sunt prezenți și au capacitate de exercițiu deplină, partajul se poate realiza prin bună învoială, în forma și prin actul pe care părțile le convin. Dacă printre bunurile succesoriale se află imobile, convenția de partaj trebuie încheiată în formă autentică, sub sancțiunea nulității absolute*".

Rezultă că pentru validitatea partajului prin bună învoială trebuie să fie îndeplinite următoarele condiții:

- *să fie prezenți toți moștenitorii coindivizari* (personal sau prin reprezentant cu procură specială);

- *să aibă capacitate de exercițiu deplină*; dacă printre ei se află minori sau persoane puse sub interdicție judecătorească ori persoane dispărute, art. 1144 alin.2 C.civ. prevede că partajul voluntar se va realiza cu respectarea regulilor referitoare la protecția persoanelor lipsite de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă ori privitoare la persoanele dispărute; prin urmare, dacă un coproprietar este minor sau interzis, partajul va putea fi făcut prin bună învoială *numai cu autorizarea instanței de tutelă precum și, dacă este cazul, a ocrotitorului legal* (art.674 C.civ.); în cazul persoanei dispărute, instanța de tutelă va numi un curator special, în condițiile art.178 alin.1 lit.d și următ. din C.civ.;

- *moștenitorii coindivizari să fie de acord cu realizarea împărțelii pe această cale și cu clauzele convenției*; dacă un singur coindivizar nu este de acord, împărțeala prin bună învoială nu se poate realiza, urmând ca partajul să se facă prin hotărâre judecătorească.

Potrivit art. 81 alin.3 din Legea nr.36/1995 a notarilor publici și a activității notariale, partajul voluntar se poate face și în cadrul procedurii succesoriale notariale, caz în care *actul de împărțeală* va fi cuprins în încheierea finală sau se va putea întocmi separat, într-una din formele prescrise de lege.

De asemenea, chiar dacă a fost promovată o acțiune de partaj în justiție, părțile pot încheia un partaj voluntar în fața instanței de judecată, caz în care se va pronunța o hotărâre de expedient (hotărâre ce consfințește învoiala părților sau tranzacția), hotărâre al cărei dispozitiv va cuprinde învoiala părților⁴¹³.

Partajul voluntar poate avea ca obiect întreaga moștenire sau numai o parte din aceasta, restul moștenirii urmând să rămână în indiviziune ori să se împartă pe cale judecătorească.

Convenția de partaj voluntar poate fi încheiată numai după deschiderea moștenirii. Orice înțelegere anterioară reprezintă un act asupra unei moșteniri nedeschise, lovită de nulitate absolută (art.956 C.civ.). Numai împărțeala de

⁴¹³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.201.

ascendent, care nu constituie o ieșire din indiviziune, ci o modalitate de prevenire a ei, se face prin acte încheiate anterior ⁴¹⁴.

În cazul partajului voluntar, moștenitorii coindivizari pot alege oricare dintre modalitățile de partajare prevăzute de lege. Astfel, potrivit art. 676 alin.1 C.civ. partajul bunurilor comune se va face *în natură*, proporțional cu cota-parte a fiecărui coproprietar. Dacă bunul este indivizibil ori nu este comod partajabil în natură, partajul se va face în unul dintre următoarele moduri:

- atribuirea întregului bun, în schimbul unei sulte, în favoarea unuia ori a mai multor coproprietari, la cererea acestora;

- vânzarea bunului în modul stabilit de coproprietari ori, în caz de neînțelegere, la licitație publică, în condițiile legii, și distribuirea prețului către coproprietari proporțional cu cota-parte a fiecăruia dintre ei.

Dacă între coindivizari s-a realizat valabil un partaj prin bună învoială, nici unul dintre ei nu mai poate solicita ulterior un alt partaj (amiabil sau judiciar) asupra bunurilor succesoriale, care au făcut obiectul împărțelii amiabile.

b) Partajul judiciar. La acest fel de împărțeală se ajunge atunci când coindivizarii nu se pot înțelege cu privire la împărțeală sau unul dintre moștenitori este minor ori interzis și instanța de tutelă refuză autorizarea partajului voluntar.

Precizăm că moștenitorii coindivizari se pot adresa instanței de judecată cu o cerere de partaj ⁴¹⁵ fără să fie necesară vreo încercare de partaj voluntar.

Oricare dintre coindivizari va putea cere partajul judiciar, cu condiția să-i cheme în judecată pe toți ceilalți coindivizari; în caz contrar, împărțeala este lovită de nulitate absolută, căci partajul presupune participarea tuturor coproprietarilor (art.684 alin.2 C.civ.).

Partajul poate avea ca obiect întreaga masă indiviză sau numai o parte a ei.

De regulă, în cadrul acțiunii de ieșire din indiviziune se rezolvă pretențiile reciproce dintre moștenitori legate de masa succesorală (de exemplu, pretențiile pe care le poate avea unul dintre coindivizari, care a făcut cheltuieli necesare și utile în legătură cu bunurile succesoriale, față de ceilalți coindivizari; pretențiile în legătură cu fructele produse de bunurile succesoriale de la data deschiderii moștenirii și până la partaj) ⁴¹⁶.

Competența materială de soluționare a cererii de partaj revine judecătoriei, indiferent de valoarea bunurilor supuse împărțelii (art. 94 alin. 1 lit. i din C.pr.civ. nou). Instanța competentă teritorial este judecătoria în circumscripția

⁴¹⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.503.

⁴¹⁵ A se vedea *Procedura partajului judiciar*, reglementată la art. 979 - 995 din noul Cod de procedură civilă (Legea nr.134/2010 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.485 din 15 iulie 2010, modificată și completată prin Legea nr.76/2012 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.542 din 3 august 2012).

⁴¹⁶ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.204.

căreia se află ultimul domiciliu al defunctului, adică instanța locului deschiderii moștenirii, chiar dacă imobilele succesoriale ar fi situate în afara razei sale teritoriale⁴¹⁷.

În toate cazurile, asupra cererii de ieșire din indiviziune, instanța de judecată se va pronunța prin hotărâre.

168. Efectele juridice ale partajului. Potrivit art.680 alin.1 C.civ., fiecare coproprietar devine proprietarul exclusiv al bunurilor sau, după caz, al sumelor de bani ce i-au fost atribuite *numai cu începere de la data stabilită în actul de partaj, dar nu mai devreme de data încheierii actului*, în cazul împărțelii voluntare sau, după caz, de la data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești.

În cazul imobilelor, efectele juridice ale partajului se produc numai dacă actul de partaj încheiat în formă autentică sau hotărârea judecătorească rămasă definitivă au fost înscrise în cartea funciară (art.680 alin.2 C.civ.).

Prin urmare, ca efect al partajului, dreptul asupra cotei-părți ideale din masa bunurilor indivize se transformă într-un drept exclusiv de proprietate asupra unui anumit bun sau anumite bunuri determinate în materialitatea lor; fiecare coindivizar devine proprietarul exclusiv al bunurilor sau sumelor de bani atribuite lui⁴¹⁸.

De asemenea, se poate observa că noul Cod civil a renunțat la concepția efectului declarativ al partajului, consacrată de vechiul Cod civil de la 1864. În noua reglementare își găsește aplicare concepția *partajului - act translativ*, conform căreia, împărțeala este privită ca un schimb de cote-părți între coindivizari; pe de o parte, fiecare coindivizar primește de la ceilalți cota-parte ce le aparținea acestora asupra bunurilor atribuite lui prin partaj; pe de altă parte, fiecare coindivizar cedează celorlalți cota sa parte asupra bunurilor atribuite acestora prin partaj; în această concepție, partajul pune capăt stării de indiviziune, *dar fără efect retroactiv*, fiecare coindivizar fiind în privința bunurilor atribuite lui, în același timp, având-cauză al defunctului (pentru cota sa parte din moștenire) și având-cauză al celorlalți coindivizari (pentru cota-parte revenind acestora din moștenire)⁴¹⁹; actele încheiate, în condițiile legii, de un coproprietar cu privire la bunul comun rămân valabile și sunt opozabile celui căruia i-a fost atribuit bunul în urma partajului (art.681 C.civ.).

Prin urmare, partajul produce *efecte constitutive* sau *translative* de drepturi noi, cu începere de la data stabilită în actul de partaj, dar nu mai devreme de data încheierii actului, în cazul partajului voluntar, sau de la data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești, în celelalte cazuri. Pe cale de consecință, va fi opozabil

⁴¹⁷ A se vedea pentru amănunte Dumitru C. Florescu, op.cit., p.242.

⁴¹⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.509.

⁴¹⁹ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.529. Această concepție a fost aplicată în dreptul roman, iar în prezent este aplicată în dreptul german și în dreptul elvețian.

față de terți numai dacă se respectă formalitățile de publicitate prevăzute de lege, în funcție de natura bunurilor (mobile sau imobile).

Mai precizăm că garanțiile constituite de un coproprietar asupra cotei sale părți se strămută de drept asupra bunului atribuit acestuia sau, după caz, a sumelor de bani care i-au fost atribuite prin partaj (art.682 C.civ.).

169. Obligația de garanție între copărtași. Legea stabilește în sarcina coproprietarilor o obligație reciprocă de garanție împotriva evicțiunii și viciilor ascunse a bunurilor atribuite prin partaj.

Astfel, conform art. 683 alin.1C.civ.: "*Coproprietarii își datorează, în limita cotelor-părți, garanție pentru evicțiune și vicii ascunse, dispozițiile legale privitoare la obligația de garanție a vânzătorului aplicându-se în mod corespunzător*".

Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, obligația reciprocă de garanție între coproprietari, născută din partaj, este consecința efectului translativ sau constitutiv al împărțelii ⁴²⁰. Scopul garanției este acela de a asigura egalitatea între coproprietari, egalitate care să nu fie afectată prin cauze ulterioare efectuării partajului ⁴²¹.

Întrucât se aplică dispozițiile legale privitoare la obligația de garanție a vânzătorului, înseamnă că garanția între copărtași operează dacă sunt îndeplinite condițiile de mai jos:

a) *un copărtaș să sufere o tulburare sau o evicțiune în exercitarea prerogativelor de proprietar asupra bunurilor atribuite lui prin partaj.* La fel ca în materia contractului de vânzare-cumpărare, tulburarea (evicțiunea) trebuie să fie de drept, adică să rezulte din valorificarea de către un terț a unui drept asupra bunurilor atribuite lui prin partaj. Împotriva tulburărilor de fapt, care nu se întemeiază pe un drept, coproprietarul se poate apăra singur, prin acțiunile posesorii. Dacă tulburarea ar proveni de la un alt coproprietar, se poate invoca excepția de garanție;

b) *tulburarea sau evicțiunea să se întemeieze pe un drept născut anterior partajului.* Copărtașii nu răspund pentru cauzele evicțiunii ivite ulterior împărțelii (de exemplu, dacă imobilul pierde fortuit sau este expropriat după partaj);

c) *tulburarea sau evicțiunea să nu fie imputabilă copărtașului care a suferit pierderea sau altui copărtaș.* De exemplu, așa cum s-a arătat în literatura juridică, pentru uzucapiunea începută înainte de partaj, dar împlinită după realizarea partajului, copărtașii nu răspund, întrucât coproprietarul tulburat (evins), în calitate de proprietar exclusiv al bunului avea posibilitatea să întrerupă prescripția achizitivă ⁴²². Dacă copărtașul a fost acționat în justiție de

⁴²⁰ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.245.

⁴²¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.511.

⁴²² A se vedea F.Deak, op.cit., p.512.

către un terț (de exemplu, o acțiune în revendicare) și nu a chemat în garanție copărtașii, aceștia nu vor răspunde împotriva evicțiunii dacă dovedesc că existau motive suficiente pentru a se respinge acțiunea (art.1705 alin.1 C.civ.). De asemenea, așa cum rezultă din dispozițiile art. 683 alin.3 C.civ., coproprietarii nu datorează garanție dacă prejudiciul este urmarea faptei săvârșite de un alt coproprietar;

d) *obligația de garanție să nu fi fost înlăturată printr-o clauză specială stipulată în actul de partaj.* În literatura de specialitate se admite că o asemenea clauză trebuie să fie *expresă și specială*, menționând fără echivoc cazurile în care obligația de garanție nu funcționează ⁴²³.

Dacă sunt îndeplinite condițiile de mai sus, *efectele obligației de garanție* vor fi următoarele:

- copărtașul tulburat în exercițiul dreptului său, printr-o acțiune în justiție, are dreptul să îi cheme în judecată pe ceilalți copărtași pentru a-l apăra (art.1705 alin.1 C.civ.);

- dacă evicțiunea s-a produs, ceilalți copărtași sunt obligați să îl despăgubească pe cel evins; în acest sens, art.683 alin.2 C.civ. dispune că: *"fiecare este obligat să îl despăgubească pe coproprietarul prejudiciat prin efectul evicțiunii sau al viciului ascuns. Dacă unul dintre coproprietari este insolubil, partea datorată de acesta se va suporta, proporțional, de către ceilalți coproprietari, inclusiv coproprietarul prejudiciat"*.

Dreptul la acțiunea în despăgubire se prescrie în termenul general de prescripție de 3 ani, care începe să curgă de la data producerii evicțiunii (în cazul în care evicțiunea rezultă dintr-o hotărâre judecătorească, termenul curge de la data rămânerii irevocabile). În caz de vicii ascunse, termenul prescripției este tot de 3 ani și începe să curgă de la datele stabilite la art. 2531 alin.1 C.civ. ⁴²⁴.

170. Desființarea partajului succesoral. Partajul prin bună învoială poate fi desființat pentru aceleași cauze ca și contractele (art.684 alin.1 C.civ.).

Ca urmare, nerespectarea condițiilor esențiale pentru validitatea unui contract (art.1179 C.civ.), atrage sancțiunea nulității relative sau absolute a partajului:

⁴²³ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.247; F.Deak, op.cit., p. 512.

⁴²⁴ Astfel, potrivit art. 2531 alin.1 din C.civ., dacă prin lege nu se prevede altfel, prescripția dreptului la acțiune pentru viciile ascunse începe să curgă:

- în cazul unui bun transmis de la data descoperirii viciului, însă cel mai târziu de la împlinirea unui an de la data predării ori recepției finale a bunului;

- în cazul unei construcții, de la data descoperirii viciului, însă cel mai târziu de la împlinirea a 3 ani de la data predării sau recepției finale a construcției.

a) Nulitatea relativă. Nerespectarea regulilor prevăzute de lege referitoare la protecția persoanelor lipsite de capacitate de exercițiu sau cu capacitate de exercițiu restrânsă ori privitoare la ocrotirea persoanelor dispărute este sancționată cu nulitatea relativă a partajului. Nulitatea relativă poate fi invocată de către persoana ocrotită sau de reprezentanții săi legali, în termenul general de prescripție de 3 ani.

De asemenea, se poate cere anularea partajului pentru existența viciilor de consimțământ ale violenței sau dolului, conform dreptului comun.

Dolul trebuie să emane de la un copărtăș, căci în caz contrar el rămâne fără incidență asupra partajului ⁴²⁵.

Nulitatea relativă pentru incapacitate sau pentru vicii de consimțământ, poate fi acoperită prin ratificarea expresă sau tacită a împărțelii ⁴²⁶. Mai mult, conform art. 685 din C.civ., nu poate invoca nulitatea relativă a partajului prin bună învoială coproprietarul care, cunoscând cauza de nulitate, înstrăinează în tot sau în parte bunurile atribuite.

La fel ca în sistemul vechiului Cod civil de la 1864, se poate admite și în prezent că eroarea (viciu de consimțământ) nu constituie în sine o cauză de anulare a partajului, pentru motivele de mai jos:

- astfel, partajul rămâne valabil chiar dacă (din eroare s.n.), nu cuprinde toate bunurile comune; pentru bunurile omise, art. 684 alin.3 C.civ. prevede că se poate face oricând un partaj suplimentar;

- dacă din eroare un bun străin este inclus în lotul unui copărtăș, iar acesta este evins de către adevăratul proprietar, egalitatea dintre copărtași se va realiza prin intermediul garanției care și-o datorează reciproc coproprietarii împotriva tulburărilor și evicțiunilor ulterioare partajului ⁴²⁷;

- dacă un terț a fost considerat din eroare coindivizar și a primit bunuri succesoriale, adevărații coindivizari vor exercita împotriva acestuia o acțiune în petiție de ereditate, după care vor efectua între ei un partaj suplimentar în privința bunurilor reîntrite în indiviziune ⁴²⁸;

- dacă la partaj un copărtăș s-a aflat în eroare asupra valorii bunurilor succesoriale, suferind o leziune, egalitatea copărtașilor poate fi restabilită prin intermediul garanției pe care aceștia și-o datorează reciproc ⁴²⁹.

Totuși, jurisprudența și doctrina anterioară noului Cod civil admitea anularea partajului succesoral pentru eroare, însă numai în acele cazuri excepționale care nu se încadrau în situațiile de mai sus. De exemplu, așa cum s-a arătat în literatura juridică, se putea cere anularea partajului atunci când, din

⁴²⁵ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.540.

⁴²⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.513.

⁴²⁷ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.541.

⁴²⁸ Ibidem.

⁴²⁹ A se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.303.

eroare, în lotul unui copărtăș a fost inclus un bun propriu aparținând altui copărtăș, care nu putea să-l evingă pe atributar conform principiului că acela care datorează garanția nu poate să evingă, sau falsă apreciere a drepturilor coindivizarilor în masa indiviză datorită ignorării unui testament lăsat în favoarea unuia dintre copărtăși ⁴³⁰.

b) Nulitatea absolută. Conform art. 684 alin.2 C.civ., partajul făcut fără participarea tuturor coproprietarilor este lovit de *nulitate absolută* ⁴³¹.

De asemenea, potrivit dreptului comun, partajul va fi nul absolut dacă s-a încheiat cu violarea unor norme imperative (de exemplu, cauză sau obiect ilicit, imoral, iar în cazul existenței printre bunurile succesoriale a unor imobile, nerespectarea formei autentice).

Ca efect al nulității (relative sau absolute), partajul este desființat cu efecte retroactive, ca și când nu s-ar fi realizat, cu consecința renașterii stării de indiviziune. Pe cale de consecință, copărtășii sunt obligați să înapoieze în masa indiviză bunurile primite împreună cu fructele ⁴³².

Actele de înstrăinare sau de constituire de drepturi reale în favoarea terților, consimțite de copărtăși după data partajului, vor fi desființate retroactiv conform principiului *resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis*, sub rezerva regulilor de carte funciară sau a efectului dobândirii cu bună-credință a bunurilor mobile ori, după caz, a aplicării regulilor privitoare la uzucapiune (art.1648 C.civ.).

Dacă actul de înstrăinare este menținut, copărtășul înstrăinător va fi obligat la restituire prin echivalent bănesc după cum a fost de bună sau de rea-credință ⁴³³.

Evident, starea de indiviziune renăscută va putea înceta prin efectuarea unui nou partaj succesoral.

171. Drepturile creditorilor personali ai coproprietarului cu privire la partaj. În conformitate cu dispozițiile art.679 alin.1 C.civ.: "*Creditorii personali ai unui coproprietar vor putea, de asemenea, să intervină, pe cheltuiala lor, în partajul cerut de coproprietari ori de un alt creditor. Ei nu pot însă să atace un partaj efectuat, afară numai dacă acesta s-a făcut în lipsa lor și fără să se țină seama de opoziția pe care au făcut-o, precum și în cazurile când partajul a fost simulat ori s-a făcut astfel încât creditorii nu au putut să intervină în proces*".

⁴³⁰ A se vedea D.Chirică și autorii acolo citați, op.cit., p.541.

⁴³¹ Anterior noului Cod civil problema sancțiunii aplicabile dacă partajul s-a făcut cu omiterea unui moștenitor era controversată. Practica judiciară s-a pronunțat în sensul că un asemenea partaj este inopozabil coindivizarului omis, care putea cere o nouă împărțeață, cea inițială nefiindu-i opozabilă (a se vedea F.Deak, op.cit., p.514; Trib.Suprem, s.civ., dec.nr.673/1982, CD 1982, p.36-40; idem, dec.nr.2508/1988, în R.R.D.nr.8/1989, p.71).

⁴³² A se vedea F.Deak, op.cit., p.514; Dumitru C. Florescu, op.cit., p.249.

⁴³³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.515.

Dispozițiile arătate sunt aplicabile și în cazul creditorilor care au drept de garanție asupra bunului comun ori al celor a căror creanță s-a născut în legătură cu conservarea sau administrarea acestuia (art.679 alin.2 C.civ.).

Rezultă că creditorii personali ai coproprietarilor au dreptul de a cere să fie prezenți la efectuarea împărțelii între ei, prin mijlocul juridic numit "*opozitie*".

Scopul opoziției este acela de a asigura participarea creditorilor la împărțeală, de a asista și veghea la efectuarea partajului, pentru a împiedica coproprietarii să comită o eventuală fraudă în dauna lor (de exemplu, copărtașii ar putea realiza între ei o înțelegere frauduloasă, prin cuprinderea în lotul copărtașului debitor a unor bunuri greu de urmărit sau care ar putea fi ușor dosite)⁴³⁴.

Trebuie reținut că, în lipsa opoziției, creditorii nu pot să atace o împărțeală care s-a efectuat deja, chiar dacă este frauduloasă. Prin urmare, în materia partajului succesoral, exercitarea acțiunii pauliene (revocatorii) este restrânsă la situațiile expres prevăzute la art.679 alin.1 C.civ.. În toate celelalte cazuri, creditorii vor trebui să uzeze de mijlocul juridic al opoziției, pentru a putea împiedica realizarea unui partaj prejudiciabil pentru ei. Așa cum s-a arătat în literatura juridică, faptul că există un creditor personal, cunoscut de coindivizari, nu obligă pe aceștia din urmă să-l cheme la partaj⁴³⁵.

Atâta timp cât partajul nu s-a făcut, creditorii își pot exercita dreptul de opoziție, indiferent dacă împărțeala se va realiza prin bună învoială sau prin hotărâre judecătorească.

Au dreptul de a face opoziție creditorii care au o creanță certă, chiar dacă aceasta nu este lichidă și nici exigibilă⁴³⁶.

Opoziția nu trebuie să îndeplinească vreo condiție de formă. Dreptul de opoziție se poate exercita fie printr-o notificare, trimisă coproprietarilor prin intermediul executorilor judecătorești, fie printr-o scrisoare simplă sau recomandată⁴³⁷. De asemenea, opoziția se poate face prin orice alt act adus la cunoștința coproprietarilor, din care reiese fără echivoc voința de a participa la împărțeală (de exemplu, cerere de împărțeală făcută de creditor pe calea acțiunii oblice, urmărirea unui bun succesoral, punerea de sigilii asupra bunurilor succesoriale etc)⁴³⁸.

Exercitarea dreptului de opoziție la partaj produce următoarele consecințe juridice:

⁴³⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.213.

⁴³⁵ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.527.

⁴³⁶ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.526.

⁴³⁷ Ibidem p.527.

⁴³⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.516; M.Eliescu, op.cit., II, p.280.

- coproprietarii sunt obligați să-l cheme pe creditorul care a făcut opoziție să asiste la operațiunile de împărțală; în caz contrar, creditorul poate exercita acțiunea pauliană (revocatorie), fraudă coproprietarilor fiind prezumată;

- creditorul chemat la partaj are dreptul să supravegheze regularitatea operațiunilor de împărțală, dar nu poate pretinde ca împărțala să se facă potrivit intereselor sale ⁴³⁹;

- opoziția valorează poprire, bunurile succesoriale care cad în lotul coproprietarului debitor devenind indisponibile; aceasta înseamnă că debitorul nu poate dispune de sumele de bani sau de bunurile ce i-au fost atribuite ⁴⁴⁰;

În cazul în care există mai mulți creditori, opoziția făcută de unul dintre ei produce efecte numai în favoarea lui, afară numai dacă creanța este solidară sau dacă obligația este indivizibilă ⁴⁴¹.

Secțiunea a IV-a

RAPORTUL DONAȚIILOR

172. Noțiune. Conform art. 1146 alin.1 C.civ.: *"Raportul donațiilor este obligația pe care o au între ei soțul supraviețuitor și descendenții defunctului care vin efectiv și împreună la moștenirea legală de a readuce la moștenire bunurile care le-au fost donate fără scutire de raport de către cel ce lasă moștenirea"*.

Instituția raportului donațiilor a fost reglementată și de vechiul Cod civil de la 1864 (art.751-773), noua reglementare aducând puține schimbări.

Astfel, ca și sub imperiul vechiului Cod civil, după noua reglementare sunt supuse raportului acele donații care au fost făcute de defunct *fără scutire de raport*. Adică se prezumă că printr-o asemenea donație defunctul nu a dorit să îl avantajeze pe donatar, în detrimentul celorlalți moștenitori, ci numai să-i facă *un avans asupra moștenirii* ce i se va cuveni conform legii ⁴⁴².

Însă, obligația de raport fiind reglementată (atât în trecut cât și în prezent) prin norme cu caracter dispozitiv, donatorul poate deroga de la ele, stipulând scutirea donatarului de această obligație. În acest caz, donația nu va mai fi un simplu avans asupra moștenirii viitoare, pe care donatarul o va culege la decesul

⁴³⁹ M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.214.

⁴⁴⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.516.

⁴⁴¹ Ibidem

⁴⁴² A se vedea F.Deak, op.cit., p.356.

donatorului, ci va avea caracter definitiv sau *preciputar* ⁴⁴³, beneficiarul fiind favorizat, culegând donația peste cota sa legală din moștenire (desigur, în limita cotei disponibile).

Scopul reglementării obligației de raport este asigurarea egalității între comoștenitorii care își datorează reciproc raportul (atunci când vin numai descendenții defunctului). Dacă la moștenire vine și soțul supraviețuitor, alături de descendenți, raportul asigură cota legală pentru fiecare, adică un echilibru între moștenitori, iar nu egalitatea ⁴⁴⁴.

Utilitatea practică a instituției juridice a raportului donațiilor constă în faptul că moștenitorul donatar se bucură totuși de unele avantaje față de ceilalți moștenitori, care nu au primit donații, și anume:

- păstrează fructele culese, veniturile scadente până în ziua deschiderii moștenirii, precum și echivalentul bănesc al folosinței exercitate de donatar asupra bunului donat;

- poate păstra bunul donat în natură, făcând raportul prin echivalent;

- poate opta pentru renunțarea la moștenire și păstrarea integrală a donației, dar în limitele cotei disponibile (atunci când valoarea donației este mai mare decât valoarea părții din moștenire care i se cuvine) ⁴⁴⁵; în acest sens, art.1147 alin.1 C.civ. prevede că "*în caz de renunțare la moștenirea legală, descendentul sau soțul supraviețuitor nu mai are obligația de raport, putând păstra liberalitatea primită în limitele cotei disponibile*"

173. Domeniul de aplicare al raportului. Din dispozițiile art.1146 C.civ. rezultă că obligația de raport operează numai în privința soțului supraviețuitor și descendenților defunctului, atunci când ei vin efectiv și împreună la moștenirea legală a donatorului.

O asemenea obligație nu există în cazul donațiilor pe care defunctul le-a făcut în favoarea altor moștenitori legali (rude în linie ascendentă sau colaterală). În toate aceste cazuri donația are caracter definitiv, preciputar.

În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a pus problema dacă, în cazul moștenitorilor legali ascendenți sau colaterali, defunctul ar putea stipula obligația de raport în actul de donație ?. Unii autori au considerat că, deși raportul donațiilor este reglementat prin norme supletive, în cazul moștenitorilor ascendenți sau colaterali nu poate fi stipulată obligația de raport deoarece o asemenea clauză ar contraveni principiului irevocabilității donațiilor ⁴⁴⁶. Într-o altă opinie, la care ne-am alăturat și noi, s-a arătat că raportul poate fi stipulat și

⁴⁴³ În sensul de a lua cu anticipație, ca moștenire, iar nu ca simplu avans din moștenire (F.Deak, op.cit., p.356).

⁴⁴⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.356.

⁴⁴⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.190.

⁴⁴⁶ A se vedea M.B.Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, Editura ALL Educațional 1998, p.260; C.Hamangiu, I.Rosetti-Bălănescu, Al.Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol III, București, 1928, p.565 nr.825.

în cazul donației făcută ascendenților sau colateralilor, dar numai sub forma imputării donației asupra părții din moștenire ce se cuvine donatarului. De exemplu, dacă donația a fost făcută în favoarea unui frate, acesta ar urma să primească partea din moștenire ce i se cuvine, imputându-se asupra acestei părți donația de care a beneficiat. Donația rămânând neatinsă, voința donatorului nu contravine principiului irevocabilității donațiilor ⁴⁴⁷.

De asemenea, dispozițiile noului Cod civil nu prevăd raportul legatelor testamentare. Într-adevăr, legatele nu pot constitui un avans din moștenire, pentru că acestea produc efecte numai la data deschiderii moștenirii. Legatul are caracter definitiv, iar intenția testatorului este aceea de a-l avantaja pe legatar.

În literatura juridică anterioară noului Cod civil s-a admis însă că testatorul poate obliga pe orice legatar al său (indiferent despre cine este vorba: soț supraviețuitor, descendent, ascendent, colateral etc) la raportul legatului lăsat. În acest caz valoarea bunului legat va fi imputată asupra cotei de moștenire a legatarului, iar dacă această cotă este de mai mică valoare, raportul se va face prin echivalent ⁴⁴⁸.

174. Natura juridică a raportului donațiilor. Raportul donațiilor nu se confundă cu reducțiunea liberalităților excesive sau cu alte instituții juridice asemănătoare, așa cum vom arăta mai jos.

Astfel, raportul donațiilor se deosebește de reducțiunea liberalităților excesive:

- raportul donațiilor are drept scop asigurarea egalității sau echilibrului între comoștenitori, în timp ce reducțiunea liberalităților excesive urmărește întregirea rezervei succesorale ⁴⁴⁹;

- raportul se aplică numai donațiilor, în timp ce reducțiunea operează și în privința legatelor;

- raportul donațiilor este obligatoriu numai pentru anumiți moștenitori legali și operează doar între ei, pe când reducțiunea liberalităților excesive se aplică oricărei persoane gratificate, indiferent dacă este moștenitor sau o persoană străină de moștenire;

- raportul donațiilor este reglementat prin norme juridice supletive, donatorul putând deroga de la ele, în timp ce reducțiunea liberalităților excesive este reglementată prin norme juridice imperative, de la care nu se poate deroga;

- raportul donațiilor este guvernat de legea în vigoare la data încheierii contractului de donație (*tempus regit actum*), în timp ce reducțiunea este cârmuită de legea în vigoare la data deschiderii moștenirii, când se naște dreptul la rezerva succesoră.

⁴⁴⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.357.

⁴⁴⁸ A se vedea M. Eliescu, op.cit., II, p.244; F.Deak, op.cit., p.357.

⁴⁴⁹ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.191.

De asemenea, raportul donațiilor se deosebește și de operația de luare în calcul a valorii donațiilor, cu ocazia stabilirii masei succesoriale:

- raportul donațiilor presupune readucerea efectivă - prin echivalent sau în natură - a bunurilor donate la masa succesorală, în timp ce în cazul stabilirii masei succesoriale, reunirea valorii donațiilor este fictivă, făcându-se doar pentru calcul, pe hârtie;

- raportul privește numai donațiile făcute fără scutire de raport, în favoarea moștenitorilor obligați prin lege la raport, pe când operația de stabilire a masei succesoriale se referă la toate donațiile, indiferent cine este persoana gratificată

450

175. Condițiile obligației legale de raport a donațiilor. Obligația de raport a donațiilor există dacă sunt îndeplinite, cumulativ, condițiile de mai jos:

a) Moștenitorii care au obligația de raport să vină efectiv la moștenire, în calitate de moștenitori legali: soțul supraviețuitor împreună cu descendenții defunctului sau să vină doi sau mai mulți descendenții ai defunctului.

Soțul supraviețuitor este obligat la raport numai dacă vine în concurs cu descendenții lui *de cujus* (este vorba despre rudele în linie dreaptă descendentă).

În schimb, descendenții sunt obligați la raport nu numai atunci când vin la moștenire împreună cu soțul supraviețuitor, ci și atunci când vin la moștenire în lipsa soțului supraviețuitor, deoarece obligația de raport există și între ei.

Descendenții raportează donațiile fie că sunt din căsătorie, din afara căsătoriei sau din adopție, indiferent de gradul de rudenie cu defunctul și indiferent dacă vin la moștenire în nume propriu sau prin reprezentare succesorală.

Legea nu obligă pe ceilalți moștenitori legali și pe legatari de a raporta liberalitățile primite (dar, dacă sunt excesive vor suporta reducăiunea). Însă, trebuie reținut că donatorul, în temeiul voinței sale, poate obliga la raportul donațiilor și pe alți moștenitori legali decât soțul supraviețuitor și descendenții săi.

b) Moștenitorul care are obligația de raport să fi acceptat moștenirea. În caz de renunțare la moștenirea legală, descendentul sau soțul supraviețuitor nu mai are obligația de raport, putând păstra liberalitatea primită în limitele cotității disponibile (art.1147 alin.1 C.civ.). Totuși, art.1147 alin.2 C.civ. dispune că "*prin stipulație expresă în contractul de donație, donatarul poate fi obligat la raportul donației și în cazul renunțării la moștenire. În acest caz, donatarul va readuce la moștenire numai valoarea bunului donat care depășește partea din bunurile defunctului la care ar fi avut dreptul ca moștenitor legal*".

c) Moștenitorii legali vizați ar fi avut vocație concretă la moștenirea donatorului, dacă s-ar fi deschis la data donației. Astfel, conform art. 1146 alin.2 C.civ., în lipsă de stipulație contrară din partea donatorului, soțul

⁴⁵⁰ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.191.

supraviețuitor și descendenții au această obligație numai dacă ar fi avut vocație concretă la moștenirea defunctului în cazul în care aceasta s-ar fi deschis la data donației. Această condiție nu exista sub imperiul vechiului Cod civil de la 1864. În literatura juridică s-a arătat că raportul donației se fundamentează pe voința donatorului de a face un avans asupra moștenirii, motiv pentru care donatarul ar urma să aibă calitatea de moștenitor prezumtiv al donatorului în momentul încheierii contractului de donație ⁴⁵¹.

d) *Moștenitorul legal să aibă și calitatea de donatar*. Obligația de raport va exista numai dacă cele două calități (moștenitor legal și donatar) sunt întrunite în aceeași persoană, atât în momentul încheierii contractului de donație (art.1146 alin.2 C.civ.), cât și în momentul deschiderii moștenirii donatorului (art.1146 alin.1 C.civ.).

La fel ca vechiul Cod civil de la 1864, noua reglementare consacră regula conform căreia "*moștenitorul datorează raportul numai pentru donațiile pe care le-a primit personal de la donator*" (art.1149 alin.1 C.civ.). Așa fiind, se poate admite și în prezent că donația făcută descendentului moștenitorului sau soțului moștenitorului nu se raportează, chiar dacă ei ar fi persoane interpuse, întrucât se prezumă că donația s-a făcut cu scutire de raport; de asemenea, dacă donația s-a făcut în favoarea celor doi soți, se va raporta numai partea soțului care are și calitatea de moștenitor ⁴⁵².

Tot la fel, dacă descendentul donatarului vine în *nume propriu* la moștenirea donatorului, nu este obligat să raporteze donația făcută ascendentului său, chiar dacă a acceptat moștenirea acestuia din urmă (art.1149 alin.2 C.civ.).

În schimb, prin excepție de la regula conform căreia raportul nu este datorat pentru altul, descendentul care vine la moștenire prin *reprezentare succesorală* este obligat să raporteze donația primită de la defunct de către ascendentul său pe care îl reprezintă, chiar dacă nu l-a moștenit pe acesta din urmă (art.1149 alin.3 C.civ.).

Un efect particular al reprezentării succesoriale este prevăzut la art. 969 alin.1 C.civ., potrivit căruia: "*Copiii nedemnului concepuți înainte de deschiderea moștenirii de la care nedemnul a fost exclus vor raporta la moștenirea acestuia din urmă bunurile pe care le-au moștenit prin reprezentarea nedemnului, dacă vin la moștenirea lui în concurs cu alți copii ai săi, concepuți după deschiderea moștenirii de la care a fost înlăturat nedemnul. Raportul se face numai în cazul și în măsura în care valoarea bunurilor primite prin reprezentarea nedemnului a depășit valoarea pasivului succesoral pe care reprezentantul a trebuit să îl suporte ca urmare a reprezentării*".

e) *Donația făcută soțului supraviețuitor sau descendenților să fi fost făcută fără scutire de raport de către cel care lasă moștenirea*. Scutirea de raport poate

⁴⁵¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.360; Dumitru C. Florescu, op.cit., p.149.

⁴⁵² A se vedea F.Deak, op.cit., p.360-361.

fi făcută prin chiar actul de donație sau printr-un act ulterior, întocmit în una dintre formele prevăzute pentru liberalități (adică formele prevăzute de lege pentru donații sau testamente). Cerința respectării formei prevăzute de lege pentru liberalități se explică și justifică prin faptul că scutirea de raport reprezintă, ea însăși, o liberalitate, desăvârșind-o ⁴⁵³.

De asemenea, scutirea de raport poate rezulta din faptul deghizării donației sub forma unei înstrăinări cu titlu oneros sau efectuate prin persoane interpuse, dacă nu se dovedește că cel care a lăsat moștenirea a urmărit un alt scop decât scutirea de raport (art.1150 alin.1 lit.b C.civ.). În sfârșit, se admite scutirea de raport în cazul donației indirecte (de exemplu, remiterea de datorie). În acest caz, scutirea de raport poate fi dovedită și printr-un înscris sub semnătură privată.

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, scutirea de raport nu are nici o influență asupra reducăunii liberalităților; dacă prin donația făcută cu scutire de raport s-a adus atingere rezervei succesoriale, moștenitorul donatar nu va raporta donația, dar va suporta reducerea ei în limitele cotității disponibile ⁴⁵⁴.

176. Persoanele care pot cere raportul donației. Dreptul de a cere raportul donațiilor îl au numai descendenții și soțul supraviețuitor, precum și, pe cale oblică, creditorii personali ai acestora (art.1148 C.civ.).

Întrucât obligația raportării donațiilor este reciprocă, oricare dintre ei va putea cere raportul. Dacă cel îndreptățit decedează înainte de a solicita raportul, se admite că dreptul său, fiind patrimonial, se transmite propriilor moștenitori ⁴⁵⁵.

Creditorii succesiunii (ai defunctului) nu pot cere raportul donațiilor, întrucât față de ei bunurile donate au ieșit definitiv din patrimoniul debitorului lor și deci nu mai fac obiectul dreptului de gaj general. Nici legatarii nu pot cere raportul pentru că dreptul lor se naște la data deschiderii moștenirii și poate fi exercitat numai asupra bunurilor care se găsesc în moștenire la acel moment.

Așa cum s-a arătat, creditorii succesiunii și legatarii nu pot cere raportul și nici nu profită de raportul cerut de persoanele îndreptățite, *bunurile raportate prin echivalent sau în natură intrând direct în patrimoniul moștenitorului solicitant* ⁴⁵⁶.

Întotdeauna cei care solicită raportul trebuie să facă dovada existenței donațiilor făcute comoștenitorilor. Dovada se poate face prin orice mijloc de probă întrucât persoanele îndreptățite să solicite raportul sunt terți față de actele de donație.

⁴⁵³ Ibidem p.362.

⁴⁵⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.362.

⁴⁵⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.193; F.Deak, op.cit., p.362; contra Dumitru C. Florescu, op.cit., p.152.

⁴⁵⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.363.

177. Excepțiile de la obligația de raport. Din dispozițiile art. 1150 alin.1 C.civ. rezultă că *nu sunt supuse raportului*:

- donațiile pe care defunctul le-a făcut cu scutire de raport;
- donațiile deghizate sub forma unor înstrăinări cu titlu oneros sau efectuate prin persoane interpușe, cu excepția cazului în care se dovedește că cel care a lăsat moștenirea a urmărit un alt scop decât scutirea de raport;
- darurile obișnuite, donațiile remuneratorii și, în măsura în care nu sunt excesive, sumele cheltuite pentru întreținerea sau, dacă este cazul, pentru formarea profesională a descendenților ⁴⁵⁷, a părinților sau a soțului și nici cheltuielile de nuntă, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel;
- fructele culese, veniturile scadente până în ziua deschiderii moștenirii și echivalentul bănesc al folosinței exercitate de donatar asupra bunului donat;
- raportul nu este datorat nici în cazul în care *bunul donat a pierit fără culpa donatarului*. Cu toate acestea, dacă bunul a fost reconstituit prin folosirea unei indemnizații încasate ca urmare a pieririi sale, donatarul este ținut să facă raportul bunului în măsura în care indemnizația a servit la reconstituirea acelui bun. În cazul în care indemnizația nu a fost utilizată în acest scop, ea însăși este supusă raportului. Dacă indemnizația rezultă dintr-un contract de asigurare, aceasta se raportează numai în măsura în care depășește cuantumul total al primelor plătite de donatar (art.1150 alin.2 C.civ.);
- bunurile donate în cadrul partajului de ascendent (raportarea donației ar însemna desființarea partajului de ascendent) ⁴⁵⁸.

Toate celelalte donații sunt supuse raportului, indiferent de forma în care au fost realizate.

178. Modurile de efectuare a raportului. Spre deosebire de vechiul Cod civil de la 1864 care, la art. 765, în privința bunurilor imobile consacra regula efectuării raportului în natură, noul Cod civil prevede la art. 1151 alin. 1 că: *"Raportul se face prin echivalent. Este considerată ca nescrisă dispoziția care impune donatarului raportul în natură"*.

Cu toate acestea, art.1151 alin.2 C.civ. prevede că donatarul poate efectua raportul în natură dacă la data cererii de raport este încă proprietarul bunului și nu l-a grevat cu o sarcină reală și nici nu l-a dat în locațiune pentru o perioadă mai mare de 3 ani.

Raportul în natură constă în readucerea efectivă la masa succesorală a bunului primit cu titlu de donație de la cel care lasă moștenirea.

⁴⁵⁷ De exemplu, nu se raportează cheltuielile făcute în cursul studiilor universitare, care vizează pregătirea profesională. În schimb, se raportează cheltuielile pentru deschiderea cabinetului medical, de avocat sau de notar public, pentru că acestea vizează exercitarea profesiei, iar nu pregătirea profesională (a se vedea F.Deak, op.cit., p.365); D.Chirică, op.cit., p.492.

⁴⁵⁸ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.153.

Raportul prin echivalent constă în readucerea la masa succesorală a valorii bunului donat, donatarul păstrând bunul primit de la *de cuius*.

Conform art. 1151 alin. 3 C.civ., *raportul prin echivalent* se poate realiza prin trei moduri și anume:

a) prin preluare; raportul prin preluare se realizează prin luarea din masa succesorală de către moștenitorii îndreptățiți la raport a unor bunuri, pe cât posibil de aceeași natură și calitate cu cele care au format obiectul donației, ținând seama de cotele succesoriale ale fiecăruia (art.1151 alin.4); după preluare bunurile rămase se împart între toți comoștenitorii;

b) prin imputație; în cazul raportului prin imputație, valoarea donației se scade din partea moștenitorului obligat la raport (art.1151 alin.5 C.civ.); practic, valoarea donației făcute se reunește fictiv, pentru calcul, la masa succesorală, după care se calculează valoarea cotei din moștenire cuvenită donatarului obligat la raport și, din această parte, se scade valoarea donației primite. De exemplu, dacă masa succesorală totală (după reunirea donației) este de 24.000 euro și vin la moștenire împreună soțul supraviețuitor și trei copii ai defunctului, dintre care unul a primit de la defunct o donație de 4.000 euro supusă raportului; partea cuvenită fiecăruia dintre copii fiind de 6.000 euro, cel ce primise donația de 4.000 euro va mai primi din masa succesorală doar restul de 2.000 euro;

c) în bani; în cazul raportului în bani, cel obligat la raport va depune la dispoziția celorlalți moștenitori o sumă de bani care reprezintă diferența dintre valoarea bunului donat și partea din această valoare ce corespunde cotei sale succesoriale (art.1151 alin.6 C.civ.).

Rezultă că, în această ipoteză, valoarea donației este mai mare decât valoarea părții din moștenire cuvenită donatarului. De aceea, în mod normal, donatarul preferă să renunțe la moștenire și să păstreze donația primită. Se apelează la această modalitate în ipoteza în care bunurile din masa succesorală sunt insuficiente pentru a permite aplicarea celorlalte modalități, iar donatorul nu poate renunța la moștenire, pentru că sunt îndeplinite condițiile acceptării forțate a moștenirii ⁴⁵⁹

Potrivit art. 1153 alin.1 C.civ., în vederea efectuării raportului prin echivalent, se ia în considerare *valoarea bunului donat la momentul judecății*, ținându-se însă cont de starea lui în momentul donației, din care se scade valoarea, la momentul judecății, a sarcinilor asumate prin contractul de donație.

Dacă bunul a fost înstrăinat de donatar anterior cererii de raport, se ține seama de valoarea lui la data înstrăinării. Dacă bunul donat a fost înlocuit cu altul, se ține cont de valoarea, la data raportului, a bunului intrat în patrimoniu și de starea lui la momentul dobândirii. Totuși, dacă devalorizarea bunului intrat în

⁴⁵⁹ A se vedea Ilie Genoiu, op.cit., p.322.

patrimoniu era inevitabilă la data dobândirii, în virtutea naturii sale, înlocuirea bunului nu este luată în considerare (art. 1153 alin.2 C.civ.).

Sumele de bani sunt supuse indexării în raport cu indicele inflației, corespunzător perioadei cuprinse între data intrării lor în patrimoniul donatarului și data realizării raportului (art.1153 alin.3 C.civ.).

În conformitate cu dispozițiile art. 1154 alin.1 C.civ., donatarul are dreptul să recupereze, proporțional cu cotele succesoriale, cheltuielile rezonabile pe care le-a făcut cu lucrările adăugate, precum și cu lucrările autonome necesare și utile până la data raportului.

În același timp, donatarul este răspunzător de toate degradările și deteriorările care au micșorat valoarea bunului ca urmare a faptei sale culpabile (art.1154 alin.2 C.civ.).

Donatarul poate reține bunul până la plata efectivă a sumelor ce îi sunt datorate pentru cheltuielile prevăzute la art.1154 alin.1 C.civ., afară de cazul în care creanța lui se compensează cu despăgubirile pe care el le datorează potrivit art.1154 alin.2 C.civ.

179. Căile de realizare a raportului. Din dispozițiile art. 1152 alin.1 C.civ. rezultă că raportul se realizează în cadrul partajului, prin bună învoială sau pe cale judecătorească.

Prin urmare, raportul donațiilor se poate realiza și în cadrul procedurii succesoriale notariale, dacă toți comoștenitorii se înțeleg asupra unei împărțeli prin bună învoială și sunt respectate dispozițiile legale referitoare la partajul voluntar.

Dacă părțile interesate nu se înțeleg, atunci neînțelegerile urmează să fie soluționate de către instanța de judecată.

Raportul cerut de unul dintre moștenitori profită și celorlalți moștenitori îndreptățiți să solicite raportul, cu excepția celor care au renunțat în mod expres la raport (art.1152 alin.2 C.civ.).

Întrucât raportul se realizează în cadrul partajului (art.1152 alin.1 C.civ.), iar partajul poate fi cerut oricând, acțiunea de ieșire din indiviziune fiind imprescriptibilă, considerăm că cererea de raport nu se poate prescrie, atâta timp cât împărțeala nu s-a efectuat. Așa cum s-a arătat în literatura juridică "*acțiunea în raport ține atâta timp cât ține și acțiunea în împărțeală, care este imprescriptibilă. Raportul fiind, în adevăr, o operație a împărțelii, nu poate să se prescrie în mod separat*" ⁴⁶⁰.

⁴⁶⁰ D. Alexandresco, citat după D.Chirică, op.cit., p.508, care arată că raportul donațiilor se produce de drept, iar nu ca urmare a admiterii vreunei acțiuni de raport; raportul este o operațiune preparatorie specifică partajului, care nu interesează decât compunerea masei succesoriale; pentru o opinie contrară, a se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.155.

În ipoteza în care s-ar descoperi o donație raportabilă după efectuarea partajului, se va proceda la un partaj suplimentar, întrucât raportul donațiilor se poate face numai în cadrul partajului.

Secțiunea a V-a

PLATA DATORIILOR

180.Plata pasivului. Regula divizării de drept a pasivului succesoral.

Regula divizării de drept a pasivului succesoral între moștenitori rezultă din dispozițiile art. 1155 alin.3 C.civ., care se referă expres la "*regula divizării de drept a pasivului succesoral*", precizând situațiile de excepție când această regulă nu se aplică.

Prin urmare, regula este aceea că pasivul succesoral (datoriile și sarcinile moștenirii) se transmite *divizat de drept* între moștenitori, de la data deschiderii moștenirii.

Moștenitorii obligați să suporte pasivul succesoral sunt *moștenitorii universali și cu titlu universal*, deoarece ei dobândesc prin moștenire un patrimoniu sau o fracțiune din patrimoniu. În schimb, legatarii cu titlu particular, neavând vocație la o universalitate, nu contribuie, în principiu, la plata pasivului succesoral.

Potrivit art. 1155 alin.1C.civ., moștenitorii universali și cu titlu universal contribuie la plata datoriilor și sarcinilor moștenirii *proporțional cu cota succesorală ce îi revine fiecăruia* ⁴⁶¹. De exemplu, dacă defunctul are ca moștenitori legali trei copii, fiecare va suporta 1/3 din pasivul succesoral. Nu are relevanță dacă unul dintre copii este lipsit, cu titlul de sancțiune, de bunurile succesoriale pe care le-a ascuns sau dacă a fost gratificat cu un legat cu titlu particular peste partea sa succesorală, *contribuția la plata pasivului este întotdeauna proporțională cu cota succesorală ce îi revine din moștenire, iar nu cu emolumentul cules efectiv*.

⁴⁶¹ Cota succesorală (cota-parte din moștenire) a fiecărui moștenitor se stabilește luându-se în considerare toți moștenitorii legali, legatarii universali și cu titlu universal care vin efectiv la moștenire, fără să se țină seama de legatarii particulari, întrucât aceștia nu contribuie la plata pasivului moștenirii; în practica judecătorească anterioară noului Cod civil s-a pus problema dacă pentru divizarea de drept a pasivului succesoral trebuie să se ia în calcul și valoarea bunurilor gospodăriei casnice pe care soțul supraviețuitor le moștenește în exclusivitate. Fostul Tribunal Suprem a apreciat că la calculul cotei succesoriale a soțului supraviețuitor trebuie avute în vedere și drepturile speciale ale acestuia (a se vedea Trib.Suprem, dec.civ.nr.338/1989, în Dreptul nr.1-2/1990, p.138); alți autori au considerat că dreptul special al soțului supraviețuitor nu poate fi atins prin valorificarea creanțelor creditorilor, aceste creanțe urmând a fi satisfăcute din restul bunurilor, inclusiv partea soțului supraviețuitor din aceste bunuri. Numai dacă pasivul succesoral nu poate fi astfel satisfăcut, soțul supraviețuitor va răspunde și cu bunurile obiecte ale dreptului său special (a se vedea F.Deak, op.cit., p.460).

Regula divizării de drept a pasivului succesoral proporțional cu cota succesorală nu este imperativă, defunctul având posibilitatea de a însărcina pe unul dintre moștenitori să execute singur obligația ⁴⁶².

Consecințele divizării de drept a pasivului succesoral poartă asupra dreptului de urmărire al creditorilor moștenirii. Astfel, ei pot urmări pe fiecare dintre comoștenitori numai pentru partea din datorie care îi revine, proporțională cu cota succesorală. Ca urmare, insolvabilitatea unuia dintre moștenitori va fi suportată de creditorii și nu de către ceilalți comoștenitori ⁴⁶³.

181. Excepțiile de la divizarea de drept a pasivului moștenirii. Deși pasivul succesoral se transmite divizat de drept între moștenitori, dreptul de gaj general al creditorilor moștenirii asupra bunurilor succesorale rămâne indivizibil cât timp durează starea de indiviziune între moștenitori. Prin urmare, creditorii moștenirii vor putea urmări oricare din bunurile succesorale pentru întreaga datorie, fără să li se poată opune beneficiul diviziunii de drept a pasivului succesoral. În acest sens, art.1155 alin.2 C.civ. prevede că: *"Înainte de partajul succesoral, creditorii ale căror creanțe provin din conservarea sau din administrarea bunurilor moștenirii ori s-au născut înainte de deschiderea moștenirii pot cere să fie plătiți din bunurile aflate în indiviziune. De asemenea, ei pot solicita executarea silită asupra acestor bunuri"*. În acest caz, creditorii moștenirii nu suportă riscul insolvabilității unora dintre moștenitori, fiind satisfăcuți integral din prețul obținut, neținându-se seama de divizarea între moștenitori a pasivului ⁴⁶⁴.

Potrivit art.1155 alin.3 C.civ., regula divizării de drept a pasivului succesoral nu se aplică dacă:

a) *obligația este indivizibilă*; în această situație, creditorii moștenirii pot urmări pe oricare dintre moștenitori pentru întreaga datorie;

b) *obligația are ca obiect un bun individual determinat ori o prestație determinată asupra unui astfel de bun*; moștenitorul care are posesia bunului va putea fi urmărit singur, pentru întreaga datorie;

c) *obligația este garantată cu o ipotecă sau o altă garanție reală*; în acest caz, moștenitorul care primește bunul afectat garanției va fi obligat pentru tot, însă numai în limita valorii acelui bun, iar participarea sa la restul pasivului moștenirii se reduce corespunzător;

d) *unul dintre moștenitori este însărcinat, prin titlu, să execute singur obligația*. Acest titlu poate consta fie într-o convenție încheiată de defunct cu creditorul, fie într-o convenție încheiată între moștenitori după deschiderea moștenirii. De asemenea, titlul poate fi și un testament. În acest ultim caz,

⁴⁶² A se vedea F.Deak, op.cit., p.458.

⁴⁶³ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.186.

⁴⁶⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.462.

scutirea celorlalți moștenitori constituie o liberalitate, supusă reducăiunii dacă este necesar.

182. Situația creditorilor personali ai moștenitorilor. În conformitate cu dispozițiile art. 1156 alin.1, înainte de partajul succesoral, creditorii personali ai unui moștenitor *nu pot urmări partea acestuia din bunurile moștenirii*.

Însă, creditorii personali ai moștenitorilor și orice persoană ce justifică un interes legitim pot să ceară partajul în numele debitorului lor, pot pretinde să fie prezenți la partajul prin bună învoială sau pot să intervină în procesul de partaj (art.1156 alin.2 C.civ.).

Dacă creditorii personali au cerut să fie prezenți la partaj, ei trebuie să fie convocați. În caz contrar, dacă partajul s-a realizat în lipsa lor și fără să fi fost convocați, creditorii pot solicita revocarea partajului fără să fie obligați să dovedească fraudă copărtașilor (art.1156 alin.4 C.civ.). În toate celelalte cazuri, acțiunea în revocarea partajului este supusă dispozițiilor art.1562 C.civ.

Acțiunea de partaj introdusă de creditorii poate fi respinsă de către ceilalți moștenitori, dacă aceștia au plătit datoria în numele și pe seama moștenitorului debitor (art.1156 alin.3 C.civ.).

Potrivit art.1156 alin.5 C.civ., din bunurile moștenirii atribuite la partaj, precum și din cele care le iau locul în patrimoniul moștenitorului, creditorii moștenirii

vor fi plătiți cu preferință față de creditorii personali ai moștenitorului. Aceste dispoziții sunt aplicabile și legatarilor cu titlu particular ori de câte ori obiectul legatului nu constă într-un bun individual determinat (art.1156 alin.6 C.civ.).

183. Regresul între moștenitori. Potrivit art.1157 alin.1 C.civ., moștenitorul universal sau cu titlu universal care, din cauza garanției reale sau din orice altă cauză, a plătit din datoria comună mai mult decât partea sa are *drept de regres* împotriva celorlalți moștenitori, însă numai pentru partea din datoria comună ce revenea fiecăruia, chiar și atunci când moștenitorul care a plătit datoria ar fi fost subrogat în drepturile creditorilor.

Moștenitorul solvens poate folosi oricare din următoarele acțiuni:

- acțiunea întemeiată pe *gestiunea de afaceri* (art.1330 C.civ.);
 - acțiunea bazată pe *obligația de garanție a împărțeli* (art.683 C.civ.);
- împrejurarea că a fost obligat să plătească mai mult decât partea sa, poate fi considerată un caz de tulburare și evicțiune a moștenitorului solvens, ceea ce angajează obligația de garanție a celorlalți moștenitori ⁴⁶⁵;
- acțiunea izvorâtă din *subrogația legală* (art.1596 C.civ.);

În toate cazurile, acțiunea este *divizibilă*; moștenitorul solvens poate să-i urmărească pe ceilalți comoștenitori numai pentru partea din datoria comună ce revenea fiecăruia. Riscul insolvabilității unui comoștenitor va fi suportat de către toți ceilalți, inclusiv moștenitorul solvens, proporțional cu cotele succesoriale ale

⁴⁶⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.188.

fiecăruia. În acest sens, conform art. 1157 alin.2 C.civ. : "*când unul dintre moștenitorii universali sau cu titlu universal este insolubil, partea lui din pasivul moștenirii se împarte între toți ceilalți în proporție cu cotele succesoriale ale fiecăruia*".

Întrucât are ca obiect valorificarea unei creanțe, acțiunea în regres, indiferent din ce categorie face parte, este o acțiune *personală, prescriptibilă în termenul general de prescripție de 3 ani*, putându-se valorifica fie pe cale separată, fie în cadrul acțiunii de partaj ⁴⁶⁶.

De asemenea, moștenitorul are dreptul de a cere plata creanțelor pe care le are față de moștenire de la ceilalți moștenitori, ca orice alt creditor al moștenirii (art.1157 alin.3 C.civ.).

184. Limitele răspunderii moștenitorilor universali și cu titlu universal pentru pasivul moștenirii. Conform art. 1114 alin.2 C.civ., moștenitorii legali și legatarii universali sau cu titlu universal răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii *numai cu bunurile din patrimoniul succesoral, proporțional cu cota fiecăruia*. Cu alte cuvinte, răspund pentru pasivul succesoral *numai în limita bunurilor moștenite*, cu condiția întocmirii unui inventar pentru a dovedi componența bunurilor din activul succesoral.

185. Raportul datoriilor. Potrivit art. 1158 alin.1 C.civ., dacă, la data partajului succesoral, un moștenitor are o datorie certă și lichidă față de moștenire, aceasta se lichidează prin luare mai puțin.

Cu alte cuvinte, dacă un moștenitor are o datorie față de moștenire, ea se lichidează prin instituția raportului, iar nu prin plată sau dare în plată ⁴⁶⁷. Prin urmare, raportul datoriilor este mijloc de stingere (lichidare) a datoriei pe care un moștenitor o are față de moștenire.

Raportul datoriilor "*prin luare mai puțin*" constă în faptul că moștenitorul debitor va prelua din masa succesorală la partaj mai puține bunuri, ca valoare, decât cota-parte ce-i revine din moștenire, corespunzător valorii datoriei. Raportul prin luare mai puțin se face *fie prin imputație, fie prin preluare*. De exemplu, defunctul a împrumutat pe unul din cei doi copii moștenitori cu suma de 2000 lei și, separat de creanța respectivă, a mai lăsat bunuri succesoriale în valoare de 6000 lei. Ca urmare a raportului datoriei, moștenitorul debitor va mai prelua din masa succesorală numai bunuri în valoare de 2000 lei, întrucât în lotul său a fost cuprinsă și datoria (*raport prin imputație*) ori pentru că fratele său a preluat mai întâi bunuri din masa succesorală până la concurența datoriei (*raport prin preluare*). Dacă datoria nu ar fi fost raportabilă, copilul debitor ar fi luat 1/2 din bunurile succesoriale, datoria sa stingându-se prin confuziune în aceeași proporție, rămânând debitor față de fratele său cu suma de 1000 lei. Însă, o

⁴⁶⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.463.

⁴⁶⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.371.

asemenea soluție ar fi fost inechitabilă pentru că fratele său ar fi venit în concurs cu creditorii personali ai debitorului, suportând riscul insolvabilității sale.

Rezultă că scopul raportului datoriilor este stingerea datoriilor într-o modalitate care să asigure, la partaj, egalitatea între comoștenitori, evitându-se situația ca riscul insolvabilității debitorului să fie suportat de un alt comoștenitor, în lotul căruia ar fi cuprinsă creanța ⁴⁶⁸.

Dacă moștenitorul are mai multe datorii față de moștenire care nu sunt acoperite cu partea sa din bunurile moștenirii, aceste datorii se sting proporțional prin raport în limita părții respective (art.1158 alin.2 C.civ.). Deci, raportul datoriilor operează *numai în limita cotei-părți ce revine debitorului din moștenire*. În cazul în care datoria sau datoriile depășesc în valoare limitele acestei cote, pentru diferența în plus nu se aplică regulile raportului datoriilor, ci regulile plății obișnuite ⁴⁶⁹.

În ce privește datoriile supuse raportului, precizăm că intră în această categorie orice datorie a unui comoștenitor *față de defunct* (indiferent care ar fi izvorul acesteia: contractual, delictual etc) *sau față de moștenire* (de exemplu, despăgubirea datorată de un comoștenitor pentru distrugerea sau degradarea din culpă a unui bun succesoral), cu condiția să fie certă și lichidă.

Raportul nu operează în privința creanței pe care un moștenitor o are față de moștenire. Însă, moștenitorul care este atât creditor, cât și debitor al moștenirii se poate prevala de compensația legală, chiar dacă nu ar fi întrunite condițiile acesteia (art.1158 alin.3 C.civ.).

Spre deosebire de raportul donațiilor, la raportul datoriilor sunt ținute nu numai descendenții defunctului și soțul supraviețuitor, ci toți moștenitorii legali, inclusiv legatarii universali și cu titlu universal. Condiția cerută fiind aceea ca persoana ținută la raport să fi acceptat moștenirea și să aibă calitatea de debitor al moștenirii, calitate dobândită înainte sau după deschiderea moștenirii ⁴⁷⁰.

De asemenea, spre deosebire de raportul donațiilor, legea nu prevede posibilitatea scutirii de raport a datoriilor; în schimb, se admite că este posibilă remiterea de datorie care, fiind o liberalitate, este supusă regimului juridic corespunzător donațiilor indirecte ⁴⁷¹.

Referitor la *natura juridică*, în literatura juridică s-a arătat că raportul datoriilor este un mod de lichidare a datoriilor, propriu împărțelii, destinat să

⁴⁶⁸ A se vedea Dumitru C.Florescu, op.cit., p.156.; D.Chirică, op.cit., p.511.

⁴⁶⁹ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.513.

⁴⁷⁰ A se vedea F.Deak, op.cit., p.373; moștenitorul care vine la succesiune prin reprezentare este ținut să raporteze atât datoriile reprezentatului către defunct, chiar dacă a renunțat la moștenirea acestuia, cât și datoriile sale către defunct (a se vedea D.Chirică, op.cit., p.513); întrucât raportul datoriilor presupune existența unei indiviziuni, creditorii moștenirii și legatarii cu titlu particular nu sunt ținute la raportul datoriilor, căci nu au calitatea de coindivizari.

⁴⁷¹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.373.

asigure egalitatea între copărtași sau, altfel spus, este o operațiune de partaj, iar nu de plată ⁴⁷². Însă, conform art. 1158 alin.4 C.civ., prin acordul tuturor moștenitorilor, raportul datoriilor se poate realiza și înainte de partajul succesoral. De exemplu, în cadrul procedurii succesorale notariale, fără ca moștenitorii să împartă, cu această ocazie, restul bunurilor succesorale ⁴⁷³. Așa fiind, rezultă că raportul datoriilor nu presupune neapărat o împărțală, un partaj succesoral, *ci este pur și simplu un mod de lichidare a datoriilor*, avantajos pentru comoștenitorii debitorului.

În ce privește *efectele*, raportul datoriilor se face întotdeauna *prin luare mai puțin, fie prin imputație, fie prin preluare*. Ca urmare a aplicării raportului datoriilor, prin includerea datoriei în lotul moștenitorului debitor, creanța succesorală se stinge prin confuziune, în limita cotei-părți din moștenire a acestuia ⁴⁷⁴.

Secțiunea a VI-a

PARTAJUL DE ASCENDENT

186. Noțiune, reglementare, natura juridică. Partajul de ascendent este un act juridic între vii (donație) sau pentru cauză de moarte (testament) prin care ascendentul face partajul bunurilor sale între toți descendenții săi, care îndeplinesc condițiile cerute pentru a veni la moștenire ⁴⁷⁵.

Dacă în partajul de ascendent nu au fost cuprinse toate bunurile moștenirii, bunurile necuprinse se vor partaja conform legii (art.1162 C.civ.).

Având în vedere inconvenientele stării de indiviziune, dificultățile partajului succesoral, posibilele neînțelegeri între moștenitori, noul Cod civil reglementează partajul de ascendent la art. 1160 - 1163 ⁴⁷⁶. Astfel, art. 1160 prevede că "*ascendenții pot face partajul bunurilor lor între descendenți*".

⁴⁷² Ibidem p.372; Dumitru C. Florescu, op.cit., p.156; D.Chirică, op.cit., p.510.

⁴⁷³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.372.

⁴⁷⁴ Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, de la data deschiderii moștenirii, exigibilitatea creanței a cărui debitor este un comoștenitor este suspendată, prescripția extinctivă fiind și ea suspendată. De aceea, în intervalul de timp cuprins între data deschiderii moștenirii și data partajului succesoral, comoștenitorii debitorului nu pot cere plata de la acesta. Însă, dacă dorește, debitorul poate face plata creanței în acest interval de timp, fără ca creditorii să se poată opune, pentru că ei nu ar justifica nici un interes în acest sens. Până la partaj raportul datoriei este un drept pentru debitor, iar nu o obligație, dar dacă plata nu este făcută până la acest moment, la partaj debitorul nu poate refuza atribuirea creanței în lotul său, iar prin aceasta stingerea datoriei sale prin confuziune (D.Chirică, op.cit., p.513).

⁴⁷⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p. 217; F.Deak, op.cit., p. 517; D.Chirică, op.cit., p.541; Dumitru C. Florescu, op.cit., p.251.

⁴⁷⁶ Și vechiul Cod civil de la 1864 a reglementat partajul de ascendent, în mod asemănător, la art. 794-799.

În literatura juridică s-a arătat că dispozițiile legale referitoare la partajul de ascendent *sunt de excepție*, în lipsa lor un asemenea partaj neputându-se face deoarece s-ar contraveni regulilor de drept comun, care interzic actele juridice asupra unei moșteniri nedeschise. Ele își au originea în dreptul roman, dreptul cutumiar francez și în legiunile premergătoare Codului civil român de la 1864, justificându-se prin necesitatea de a se evita, pe cât posibil, neînțelegerile dintre moștenitori și inconvenientele partajului judiciar ⁴⁷⁷.

Ca natură juridică, împărțeala de ascendent este un *act juridic mixt*: pe de o parte este o liberalitate (donație sau legat testamentar), iar, pe de altă parte, un act de împărțeală, dar de natură specială întrucât nu pune capăt stării de indiviziune, ci preîntâmpină nașterea unei indiviziuni între descendenții dispunătorului la data deschiderii moștenirii ⁴⁷⁸. Așa fiind, la realizarea partajului de ascendent vor trebui respectate atât condițiile de valabilitate ale donației sau testamentului, cât și cele ale partajului ⁴⁷⁹.

187. Condițiile de validitate ale partajului de ascendent. Realizarea partajului de ascendent în mod valabil presupune respectarea unor condiții de formă și de fond, așa cum vom arăta mai jos.

A. Condiții de formă. Potrivit art.1161 alin.1C.civ. partajul de ascendent se poate realiza *prin donație sau prin testament*, cu respectarea formelor, condițiilor și regulilor prevăzute de lege pentru aceste acte juridice.

Nerespectarea condițiilor de formă, prevăzute de lege pentru aceste acte juridice, atrage sancțiunea nulității absolute a partajului de ascendent ⁴⁸⁰.

Însă, potrivit art. 1010 C.civ.: "*confirmarea unei liberalități de către moștenitorii universali ori cu titlu universal ai dispunătorului atrage renunțarea la dreptul de a opune viciile de formă sau orice alte motive de nulitate, fără ca prin această renunțare să se prejudicieze drepturile terților*". Rezultă că moștenitorii universali ori cu titlu universal ai dispunătorului pot confirma atât donațiile, cât și legatele făcute de acesta, indiferent de motivul de nulitate care le afectează, inclusiv pentru vicii de formă ⁴⁸¹. Confirmarea poate fi expresă sau tacită (executarea voluntară a actului de partaj), cu condiția să fi fost făcută în cunoștință de cauză, adică cunoscând cauza de nulitate.

B. Condiții de fond. Partajul de ascendent fiind un act juridic, el trebuie să îndeplinească condițiile de fond de drept comun (capacitate, consimțământ, obiect și cauză) prevăzute de lege pentru validitatea donațiilor și testamentelor.

⁴⁷⁷ A se vedea D. Alexandresco, op.cit., III, 2, p.851-853, citat după D.Chirică, op.cit., p.544.

⁴⁷⁸ A se vedea F.Deak, op.cit., p.517.

⁴⁷⁹ M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.218.

⁴⁸⁰ A se vedea Dumitru C. Florescu, op.cit., p.252.

⁴⁸¹ A se vedea G.Boroi, Carla Alexandra Anghelescu, *Curs de drept civil. Partea generală*, Editura Hamangiu 2011, p.248.

În afara condițiilor de mai sus, partajul de ascendent presupune și unele condiții speciale referitoare la persoanele care pot face și între care se face partajul, obiectul și modul de partajare a bunurilor, așa cum vom arăta mai jos.

a) Persoanele care pot face partajul de ascendent. Așa cum rezultă din dispozițiile art. 1160 C.civ., persoanele care pot face un asemenea partaj sunt *ascendenții*. În această categorie intră părinții (tata și mama), din căsătorie, din afara căsătoriei și din adopție, precum și ceilalți ascendenți (bunici, străbunici etc).

Rudele colaterale nu pot face un partaj de ascendent pentru că nu au calitatea de ascendenți, dar pot să obțină același rezultat prin donații ori instituirea unor legate particulare în favoarea rudelor între care doresc să-și împartă averea ⁴⁸².

b) Persoanele între care se poate face partajul de ascendent. Partajul de ascendent se poate face numai între descendenții dispunătorului. Intră în această categorie copiii și ceilalți descendenți ai dispunătorului (nepoți, strănepoți etc), din căsătorie, din afara căsătoriei și din adopție. Dacă donația sau testamentul sunt făcute în favoarea unor rude care nu au calitatea de descendenți, acestea vor fi guvernate de dreptul comun aplicabil liberalităților ⁴⁸³.

Descendenții între care se face partajul de ascendent trebuie să îndeplinească condițiile cerute de lege pentru a veni la moștenire, fie în nume propriu, fie prin reprezentare (vocație succesorală concretă, să nu fie nedemni și să fi acceptat moștenirea). Îndeplinirea condițiilor se apreciază în raport cu data deschiderii moștenirii.

Dacă partajul făcut prin testament a cuprins pe toți descendenții, dar unul dintre descendenți nu poate sau nu vrea să vină la moștenire, ori a predecedat fără moștenitori, partajul rămâne valabil; partea care s-ar fi cuvenit acestuia se va dobândi în indiviziune de ceilalți moștenitori, care vin efectiv la moștenire ⁴⁸⁴. În cazul partajului de ascendent făcut prin donație, donatarul care nu vine la moștenire sau moștenitorii săi vor putea păstra donația în condițiile dreptului comun ⁴⁸⁵.

Sub sancțiunea nulității absolute, partajul de ascendent trebuie să cuprindă pe toți descendenții dispunătorului care îndeplinesc condițiile cerute pentru a veni la moștenire, în nume propriu sau prin reprezentare. Dacă ulterior partajului dispunătorului i se naște un copil, trebuie făcut un alt act de partaj, în care să fie cuprins și acest descendent, în caz contrar împărțeala va fi nulă (validitatea acesteia urmând a se aprecia în raport cu data deschiderii moștenirii). Acțiunea

⁴⁸² A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.218.

⁴⁸³ A se vedea F.Deak, op.cit., p.519.

⁴⁸⁴ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.219.

⁴⁸⁵ A se vedea F.Deak, op.cit., p.520.

în nulitatea împărțelii pentru omisiunea unui descendent poate fi exercitată de oricare dintre moștenitori, nu numai de cel omis.

Nu este lovit de nulitate absolută partajul în care nu a fost cuprins un descendent care vine la moștenire prin reprezentare succesorală, însă a fost cuprins acela pe care îl reprezintă (art.1163 alin.2 C.civ.). De asemenea, partajul care îi include pe nepoți va fi valabil dacă copilul defunctului nu va fi în viață la deschiderea moștenirii ⁴⁸⁶.

Din prevederile art.1160 C.civ.rezultă că soțul supraviețuitor nu trebuie inclus în partaj, el nefiind descendent. Mai mult, în literatura juridică s-a apreciat că includerea sa în actul de împărțea nu valorează partaj de ascendent, cu efectele ce-i sunt specifice; bunurile ce i-au fost repartizate lui vor fi dobândite potrivit dreptului comun, ca legate, respectiv donație între soți ⁴⁸⁷.

c) *Obiectul partajului de ascendent.* Obiectul partajului de ascendent îl constituie bunurile dispunătorului. În literatura juridică s-a arătat că bunurile care constituie obiectul împărțelii trebuie să aparțină în mod exclusiv ascendentului dispunător ⁴⁸⁸. Ca urmare, în privința bunurilor comune, soții nu pot face un partaj de ascendent decât pe calea unei donații, nu și pe calea testamentului, întrucât testamentul prin care două sau mai multe persoane dispun prin același testament, una în favoarea celeilalte sau în favoarea unui terț este interzis de lege sub sancțiunea nulității absolute (testamentul reciproc - art.1036 C.civ.). În schimb, prin donație două sau mai multe persoane pot dispune în favoarea unor descendenți (donație conjunctivă). Însă, trebuie precizat că partajul de ascendent prin donație conjunctivă se poate face *numai între descendenții comuni* ⁴⁸⁹ (de exemplu, nu poate fi cuprins în partaj copilul dintr-o altă căsătorie a unuia dintre soți).

Obiect al partajului de ascendent pot fi toate bunurile ascendentului sau numai o parte din acestea. Partajul realizat prin donație nu poate avea ca obiect decât bunurile prezente (art.1161 alin.2 C.civ.), nu și bunurile viitoare. Bunurile care nu au făcut obiectul partajului de ascendent, inclusiv cele dobândite de dispunător ulterior partajului, se vor moșteni în indiviziune și se vor partaja conform legii (art.1162 C.civ.).

d) *Modul de realizare al partajului de ascendent.* Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, este necesar ca partajul de ascendent să constituie, cel puțin din punct de vedere intelectual, *un singur act* și să fie realizat *cu concursul ori sub influența ascendentului* ⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ Ibidem p.519.

⁴⁸⁷ Ibidem p.521.

⁴⁸⁸ A se vedea M.Eliescu, Op.cit., II, p.317; F.Deak, op.cit., p.521; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.219.

⁴⁸⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.519.

⁴⁹⁰ A se vedea pentru detalii M.Eliescu, op.cit., II, p.319-321; M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.220.

Împărțeala de ascendent are menirea de a preîntâmpina nașterea unei stări de indiviziune între moștenitori și evitarea, pe cât posibil, a neînțelegerilor dintre aceștia. De aceea, împărțeala trebuie să fie efectivă, în sensul că ascendentul nu se poate limita la a indica cotele-părți ideale ale descendenților, ci trebuie să împartă efectiv, material, bunurile succesoriale între aceștia, adică să facă lot pentru fiecare.

Prin partajul de ascendent trebuie să fie respectată rezerva succesorală a descendenților sau a soțului supraviețuitor. În caz contrar, aceștia pot ataca actul de partaj prin acțiunea în reducere. Astfel, art.1163 alin.3 C.civ. prevede că "*dacă prin partajul de ascendent se încalcă rezerva succesorală a vreunui descendent sau a soțului supraviețuitor, sunt aplicabile dispozițiile privitoare la reducerea liberalităților excesive*". Rezultă că prin partajul de ascendent dispunătorul ar putea favoriza pe unul sau altul dintre descendenți, dar numai în limita cotității disponibile. Pe cale de consecință, loturile formate în favoarea descendenților nu trebuie să fie neapărat egale, din punct de vedere valoric, ci doar să respecte rezerva succesorală a fiecăruia.

188. Efectele partajului de ascendent. Partajul de ascendent produce efecte diferite, după cum s-a realizat prin donație sau prin testament.

A. Efectele partajului de ascendent realizat prin donație. Dacă partajul s-a realizat pe calea donației, între ascendentul-donator și descendenții-donatari se nasc raporturi juridice specifice contractului de donație.

Pe de altă parte, donația-partaj presupune în mod necesar ca ascendentul donator să împartă bunurile între descendenții săi, cu acordul acestora. Dacă ascendentul dispune în favoarea descendenților săi cu titlu gratuit, dar lasă grija împărțelii în seama acestora, nu este o donație-partaj; în lipsa repartizării specifice partajului, donația nu poate fi decât ordinară ⁴⁹¹.

De asemenea, actul prin care donatorul gratifică pe fiecare dintre descendenții săi cu o cotă-parte ideală dintr-un imobil, în lipsa repartizării individuale, nu poate fi o donație-partaj, ci tot o donație obișnuită ⁴⁹².

Așa cum s-a arătat în literatura juridică, *criteriul de delimitare a donației-partaj față de donația ordinară este intenția ascendentului de a proceda la un aranjament de familie global*, chiar dacă nu este cuprins într-un act unic, ci în acte distincte, cu condiția ca din acestea să rezulte voința ascendentului de a le privi ca indisociabile și deci indivizibile ⁴⁹³.

Trebuie să distingem între efectele donației-partaj produse în timpul vieții dispunătorului și cele produse la moartea acestuia, așa cum vom arăta mai jos:

a) *Efectele donației-partaj în timpul vieții ascendentului.* Donația-partaj produce efectele unei donații obișnuite:

⁴⁹¹ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.550.

⁴⁹² Ibidem

⁴⁹³ Ibidem.

- bunurile donate ies irevocabil din patrimoniul donatorului și intră în patrimoniul donatarilor-descendenți, care vor putea dispune liber de acestea, fără a aștepta deschiderea moștenirii dispunătorului; donatarii sunt considerați succesori în drepturi *cu titlu particular* (nu moștenitori, deoarece moștenirea încă nu s-a deschis); prin urmare, nu sunt ținute să răspundă pentru datoriile ascendentului; ascendentul-donator, chiar dacă cuprinde în actul de donație-partaj toate bunurile pe care le deține la acel moment, trebuie observat că el nu și înstrăinează însuși patrimoniul său, întrucât patrimoniul este inalienabil prin acte între vii; de aceea, rămâne personal obligat la plata datoriilor pe care le are față de creditorii săi, actuali sau viitori ⁴⁹⁴;

- în cazul imobilelor, vor trebui respectate formalitățile de publicitate imobiliară, pentru opozabilitatea efectelor donației față de terți;

- creditorii ascendentului vor putea ataca donația-partaj prin acțiunea pauliană, dacă aceasta s-a făcut în fraudă intereselor lor, fără a trebui să dovedească complicitatea la fraudă a descendenților (actul fiind cu titlu gratuit);

- donația va putea fi revocată pentru neexecutarea sarcinilor sau pentru ingraturitudine, potrivit dreptului comun; revocarea va produce efecte numai față de descendentul donatar vinovat; de aceea bunurile din lotul său vor reveni în patrimoniul ascendentului libere de orice sarcini ⁴⁹⁵;

- din momentul donației-partaj, descendenții-donatari vor fi considerați copărtași ai bunurilor donate (nu ai moștenirii, care încă nu s-a deschis); pe cale de consecință, copărtașul evins se bucură de acțiunea în garanție a împărțelii, inclusiv de privilegiul imobiliar corespunzător ⁴⁹⁶;

- decesul unuia dintre descendenții-donatari înaintea donatorului nu atrage caducitatea donației în privința sa, drepturile sale trecând asupra moștenitorilor săi.

b) *Efectele donației-partaj la moartea dispunătorului* (la deschiderea moștenirii) sunt cele de mai jos:

- din momentul deschiderii moștenirii dispunătorului, fără a-și pierde calitatea de donatari, descendenții devin *succesibili*; în calitate de *succesibili*, ei se bucură de dreptul de opțiune succesorală, putând accepta moștenirea sau renunța la aceasta;

- descendenții-donatari care acceptă moștenirea devin moștenitori și deci răspund de pasivul moștenirii, proporțional cu cota fiecăruia (art.1114 alin. 2 C.civ.);

- cei care nu îndeplinesc condițiile cerute pentru a veni la moștenire (sunt nedemni sau renunțatori) pot păstra donația, în limitele cotității disponibile;

⁴⁹⁴ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.553.

⁴⁹⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.221.

⁴⁹⁶ A se vedea F.Deak, op.cit., p.523; D.Chirică, op.cit., p.553;

- în cazul în care prin donația-partaj s-a încălcat rezerva succesorală, pot exercita acțiunea în reducțiunea liberalităților excesive (art.1163 alin.3 C.civ.);

- descendenții donatari nu pot cere raportul donațiilor, deoarece raportul al echivala cu anularea împărțelii făcute de ascendentul defunct, împărțeală ce constituie o lichidare anticipată a moștenirii ⁴⁹⁷; întrucât, în lipsă de stipulație contrară, donațiile-împărțeală sunt considerate un avans din moștenirea viitoare, iar nu liberalități preciputare, ele se impută mai întâi asupra rezervei succesorale, iar numai diferența, dacă există, asupra cotității disponibile ⁴⁹⁸;

- descendenții-donatari dobândesc moștenirea în stare divizată, ceea ce înseamnă că fiecare va păstra bunurile primite prin donație; bunurile care nu au făcut obiectul donației-partaj vor fi dobândite în stare de indiviziune ⁴⁹⁹, urmând să fie partajate conform legii;

B. Efectele partajului de ascendent realizat prin testament. Fiind realizat prin intermediul unui act juridic *mortis causa*, testamentul-partaj produce efecte numai din momentul deschiderii moștenirii. Până la deces, testatorul poate oricând modifica sau revoca testamentul-partaj.

Testamentul-partaj se aseamănă cu testamentul obișnuit în privința formelor și condițiilor de capacitate ale dispunătorului, dar se deosebește de acesta în ce privește conținutul său, întrucât menirea lui principală este aceea de a repartiza (împărți) bunurile ascendentului între descendenți, iar nu de a institui legatari ⁵⁰⁰.

Obiect al testamentului-partaj pot fi numai bunurile aflate în proprietatea exclusivă a testatorului, nu și cele care sunt proprietate comună. Testatorul poate împărți toate bunurile sale sau numai o parte din acestea. La repartizarea bunurilor testatorul are deplină libertate, putând atribui unuia dintre descendenți bunuri în natură, cu obligarea acestuia la plata sultelor corespunzătoare ⁵⁰¹.

De asemenea, spre deosebire de donația-partaj, testamentul-partaj poate avea ca obiect nu numai bunurile prezente, dar și bunurile viitoare pe care testatorul le va dobândi până la deces.

Bunurile necuprinse în testamentul-partaj se vor dobândi în stare de indiviziune, urmând să fie partajate conform legii.

După deschiderea moștenirii descendenții urmează să-și exercite dreptul de opțiune succesorală, fie acceptând moștenirea, așa cum le-a fost transmisă prin testamentul-partaj, fie renunțând la ea, ei neavând calitatea dublă de moștenitori legali și de legatari, pentru a putea opta diferit. Cu alte cuvinte, ori acceptă moștenirea și respectă voința testatorului, ori renunță și nu mai primesc

⁴⁹⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.524.

⁴⁹⁸ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.554.

⁴⁹⁹ A se vedea F.Deak, op.cit., p.523.

⁵⁰⁰ A se vedea D.Chirică, op.cit., p.556.

⁵⁰¹ Ibidem p.557.

nimic din moștenire ⁵⁰² Așa cum s-a arătat în literatura juridică, deși prin partaj testatorul îi poate favoriza pe unii dintre descendenți în detrimentul altora, se admite că ei nu devin legatari, ci păstrează calitatea de moștenitori legali ⁵⁰³. Actul de partaj nu schimbă titlul cu care descendenții dobândesc moștenirea ⁵⁰⁴.

În baza testamentului-partaj, la data deschiderii moștenirii, descendenții dobândesc bunurile atribuite în stare divizată, conform voinței testatorului. În consecință, între comoștenitori nu mai ia naștere o stare de indiviziune, ci fiecare dobândește un drept de proprietate exclusivă asupra bunurilor ce i-au fost atribuite prin testamentul-partaj ⁵⁰⁵.

Dacă bunurile care au fost repartizate prin testament unuia sau unora dintre descendenți nu mai există în patrimoniul succesoral la data deschiderii moștenirii, cei care au rămas fără lot pot cere constatarea nulității actului de împărțeală, deoarece situația echivalează cu omiterea de la partaj. Tot la fel, dacă lotul unui descendent a fost diminuat în așa măsură încât s-a adus atingere rezervei succesoriale, poate ataca actul de împărțeală cu acțiunea în reducere a liberalităților excesive ⁵⁰⁶.

189. Cauzele de ineficacitate ale partajului de ascendent. Pot fi cauze de ineficacitate de drept comun (aplicabile și altor acte juridice) și cauze de ineficacitate speciale (aplicabile doar partajului de ascendent).

a) Cauze de ineficacitate de drept comun. Potrivit dreptului comun, cauzele de ineficacitate ale partajului de ascendent sunt nulitatea, anulabilitatea, revocarea, caducitatea etc. De exemplu:

- este lovit de nulitate absolută actul de partaj întocmit cu nerespectarea condițiilor de formă prevăzute de lege pentru validitate;

- este anulabil partajul făcut de un ascendent incapabil sau a cărui voință a fost viciată (vicii de consimțământ);

- împărțeala de ascendent făcută prin donație poate fi revocată în privința descendentului culpabil, vinovat de ingraturitudine sau de neexecutarea sarcinilor; de asemenea, creditorii ascendentului donator pot solicita, prin acțiunea pauliană, revocarea actului de împărțeală pentru fraudă;

- împărțeala de ascendent făcută prin testament va fi caducă în cazul predecesului unuia dintre descendenți.

b) Cauze de ineficacitate speciale. Acestea sunt nulitatea și reducere a liberalităților.

Astfel, potrivit art. 1163 alin.3 C.civ., este lovit de nulitate absolută partajul în care nu s-au cuprins toți descendenții care îndeplinesc condițiile pentru a veni la moștenire, fie în nume propriu, fie prin reprezentare. În

⁵⁰² Ibidem p.558.

⁵⁰³ A se vedea M.Eliescu, op.cit., II, p.326.

⁵⁰⁴ A se vedea F.Deak, op.cit., p.525.

⁵⁰⁵ A se vedea M.Mureșan, I.Urs, op.cit., p.222.

⁵⁰⁶ A se vedea M.Eliescu, op.cit., p.326; F.Deak, op.cit., p.525.

literatura juridică s-a arătat că, nulitatea operează chiar dacă, în afară de bunurile împărțite, moștenirea ar cuprinde bunuri, care prin natura și valoarea lor ar permite să se îndeplineze drepturile succesoriale ale celui omis⁵⁰⁷.

În cazul în care prin partajul de ascendent se încalcă rezerva succesorală a vreunui descendent sau a soțului supraviețuitor, aceștia vor putea exercita acțiunea în reducere a liberalităților excesive (art.1163 alin.3 C.civ.).

⁵⁰⁷ A se vedea F.Deak, op.cit., p.520; D.Chirică, op.cit., p.545.

